

אספקלריא לקהילה

אספקלריא לפרשת בשלח תשפ"ב

חינוך

חידות

אספקלריא לדף היומי

סיפור

ניתן להגיש תגובות לכל המאמרים, בכתובת המערכת:

9797@okmail.co.il

המערכת אינה אחראית לתוכן המאמרים וסגנונם

אסור להדפיס את החיבור או חלקו למטרת מסחר בלא רשות מפורשת בכתב מהמו"ל (ישראל אברהם קלאר)

אספקלריא לפרשת בשלח תשפ"ב. ז

אשרי האיש – פנינים והארות מכל הדורות / ישראל אברהם קלאר ז

סיכום פסוק ב' "כי אם בתורת ה' חפצו" (1)..... ז

מדוע נסמך "ובמושב לצים לא ישב" ל"כי אם בתורת וגו'?"..... ז

מדוע הקדים "אשר לא הלך וגו'" ל"כי אם בתורת?" (פתח ב"סור מרע"

ומסיים ב"עשה טוב", וכדומה)..... ז

אבניה ברזל / הרב יהודה אייזנשטיין, מח"ס 'אהל מועד', ישיבת מיר ירושלים י

"לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם" (שירת הים מחולקת לב' מערכות)..... י

ביאור מהות 'ט'ו בשבט' וענין 'אכילת הפירות'!..... יד

אדמה לעליון - רום מעלות האדם / הרב חיים שולביץ, ר"מ בישיבת 'תורת רפאל',

עיה"ק ירושלים כב

ממונו ומזונו של אדם..... כב

באר התורה / הרב יעקב אשר פלדמן, מח"ס 'כתב משה' ושא"ס, ירושלים לג

"וישב הים לפנות בקר לאיתנו"-מאמר א..... לג

"וישב הים לפנות בקר לאיתנו"-מאמר ב..... לו

"והמים להם חומה מימינם ומשמאלם"..... לט

"שם שם לו חק ומשפט"..... מב

באר צבי / הרב צבי קריזר, ראש כולל 'נזר אברהם' ומג"ש בביהכ"נ איצקוביץ'

בב"ב, מח"ס באר צבי מו

בענין חיוב לחם משנה..... מו

הכי איתמר / הרב איתמר טעפ, מח"ס 'הכי איתמר', קרית ספר נה

האומר שירה בעוה"ז זוכה ואומרה בעוה"ב..... נה

הלכתא מאורייתא / הרב יוסף אביטבול, מח"ס שערי יוסף ושא"ס, בני ברק נח

בחיוב שהטלית תהיה נקיה..... נח

הערות בפרשה / הרב שלום פולק, ירושלים סד

הטעם שהוזכר שם הע"ז "בעל צפן"..... סד

הטעם שחוזר על עצמו בפסוקים שהקב"ה הוא שהכביד את לב פרעה ... סה

הטעם שכתוב יוצאים ביד רמה כשרודפים אותם המצריים..... סו

הנס בחומה שנעשה לישראל בים סוף..... סח

ההוכחה במן על ניסי יציאת מצרים..... סח

השבת של מ"י / הרב יחיאל פישל רוזנר, מח"ס 'מנחת יחיאל' ו'השבת של מ"י'... ע
פניני עיון בפרשת השבוע.....ע

ויאמר שמואל / הרב שמואל ברוך גנוט, מראשי ישיבת משאת המלך - אלעד,
מח"ס 'ויאמר שמואל' וש"ס..... עה
אשרינו שזכינו!..... עה

ויברך דוד / הרב דוד אריה הילדסהיים, מח"ס 'ויברך דוד' ומעורכי ספרי הגאון
מרוגוטשוב..... עח
לט"ו בשבט - ביאור הגר"א למאמר חז"ל אילן אילן במה אברכך וכו'.... עח

ויצבור יוסף / הרב יוסף צברי, רב ומו"צ בעיר אלעד, ומח"ס ויען יוסף, שלחן
מלכים וש"ס..... פא
ביאור דברי רש"י בלשון הקריב..... פא

חלקו של ידיד / הרב משה יעקב הלוי קנר, מח"ס 'שפתי מלך' על הרמב"ם, כותב
'איגרת לידיד' (טורונטו - קנדה)..... פג
בענין לחם משנה..... פג

חקירה בפרשה / הרב יהושפט שרגא רבינוביץ, מג"ש בישיבת מיר וראש מכון דעת
סופרים..... פו
יסוד ה"אור החיים" שהבריאה כפופה לשלטון החכמים תמוהה, והרי

הקב"ה הוא אמר למשה לבקוע את הים..... פו
להתענג על ה' / הרב יעקב מנשה, מגיד מישרים בשכונת פסגת זאב..... צא
על ידי מי נקרע הים..... צא

לוית ח"ן / הרב חיים נתן היילפרין, מח"ס 'לקוטי שערי תשובה' (מאנשעסטער).. צד
פרשת בשלח מסגולת לאהבת השם..... צד

למען הסר ספק / הרב ישראל מאיר ווייל, מח"ס 'וביום השבת', 'השולחן כהלכתו'
ו'המועדים כהלכתם', רב קהילות בני הישיבות וביהכ"ס היכל יוסף שלו' רמב"ש ג
..... צז
מעשר פירות שאוכלים בטיול..... צז

מאור שעשועי - תפילה לעני / הרב מנחם צבי גולדבאום, מחבר סדרת 'מוסר דרך'
..... צט
עת להתפלל ועת לעשות..... צט

מאיר לישראל / הרב ישראל מאיר בהגר"צ פלמן, מרבני כולל 'מדרש אליהו',
מח"ס קונטרס השביעית..... קג
עניני ט"ו בשבט..... קג

כמה הערות בדיני קדימה בברכות..... קה

[פרשת המן..... קט](#)

[ברכת המזון..... קטו](#)

מעדני מלך / הרב מרדכי מלכא, הרב הראשי לעיר אלעד, נשיא וראש מוסדות "אור המלך", מחבר ספרי שו"ת דרך המלך, אמרי מרדכי ועוד..... קיח

[מידת הצניעות..... קיח](#)

מעלת התורה / הרב אברהם דניאל עבשטיין, מח"ס 'מי מנוחות', לייקווד..... קכו

[בענין הנסיון "הילך בתורתי אם לא"..... קכו](#)

מצוות הארץ בפרשה / הרב אברהם יוסף חבצלת, מרבני בית המדרש להלכה בהתיישבות..... קכח

[אם זיתים הם דבר חריף..... קכח](#)

משאת משה / הרב מנחם ישראל חזן, מודיעין עילית..... קל

[לקחתים לי..... קל](#)

משל ונמשל / הרב מאיר ליכטנשטיין, מח"ס מנחת חינוך המבואר – 'מאור המנחה', ויו"ר מכון אור כשלמה..... קלח

[מה מספר לנו ט"ו בשבט..... קלח](#)

מתורתו של הצפנת פענח / הרב אברהם ישעיהו הכהן בירנהק, מו"ל 'צפנת פענח החדשות', מודיעין עילית..... קמב

[אימתי היתה שבת ראשונה לישראל..... קמב](#)

השגחה פרטית - ביאור במכילתא הנני עומד וגו'..... קמב

[היאך קבלו לגרות את בני בניו של המן..... קמג](#)

נחשבה / הרב יחיאל הלוי נוביק, ראש כולל דעת יוסף – אשדוד, עורך ספרי מרן הגר"ש רוזובסקי זצ"ל..... קמד

[חיסון אמיתי לכל המחלה - חידושי תורה כנגד חידושי המחלה..... קמד](#)

פניני תרגום יונתן / מכתבי הרב מאיר שפריר ז"ל בעריכת הרב מאיר פרידמן .. קמז

[פניני תרגום יונתן פרשת בשלח..... קמז](#)

פרחים לתורה / הרב ישראל חיים בלומנטל, מג"ש בכולל תורת מרדכי..... קסו

[חוקותיה במרה נצטוו באזהרה / מעלת השבת ושמירתה..... קסו](#)

פרשה למעשה – בירור הלכתי בפרשת השבוע / הרב יאיר רינמן, מו"צ בבית הוראה 'נאות שמחה', מודיעין עילית..... קסח

[עניני שנת השמיטה וט"ו בשבט, אתרוג ופירות הדר במעשרות ובשביעית..... קסח](#)

[קסח..... קסח](#)

רגע חושבים / הרב בנימין טאובה, קרית ספר קעז

חושבים ביטחון בה' קעז

שבט מישראל / הרב ישראל פרידמן, רב קהילת טשארטקוב, מח"ס 'שבט מישראל', מאנשעסטער..... קעט

ה' ילחם לכם ואתם תחרישון קעט

שמחת מיכאל / הרב דוד דרעי, מראשי ישיבת 'משכן אהרון' ומח"ס שמחת מיכאל על הש"ס, אלעד..... קפו

בניית ופירוק אוהל וסוכה מע"ג צמחים בשביעית קפו

תא שמע / הרב שמעון גרינפעלד, הר יונה..... קפט

לא לאחר הדלקת נרות שבת קפט

תבונות שורש – הארות בפרשה על פי שורשי התיבות / הרב אשר זאב שרייבר, מח"ס תבונות כפיו, תבונות מועד..... קצב

להפחיד את היצר בשבעה פחדים | ביאור שורשי: רגז, חיל, בהל, רעד, מוג, אים, פחד קצב

תבונות / הרב נחמן דרקסלר..... קצח

וה' הולך לפניהם לנחתם הדרך קצח

חינוך

חינוך בפרשה / הרב יחיאל מיכל מונדרוביץ', מפקח בתלמודי תורה ומרצה חינוכי..... ר

אשירה לה'! ר

חידות

חידות – שאלות לחידודא בפרשת השבוע / הרב בנימין צבי יהודה לוי, מח"ס לקוטי רש"י וליל משוררים על הגש"פ..... רב

שאלות בפרשת בשלח רב

חידותא דאפטרטא בשלח (שופטים ד-ה) רב

תשובות לפרשת בא רב

חידותא דאפטרטא בא (ירמיהו) רב

כתב חידה / הרב אשר קופלוביץ..... רז

כתב חידה לפרשת בשלח רז

מלה צפונה / הרב יוסף שפר..... רז

חידה לפרשת בשלח.....חז

אספקלריא לדף היומי רח

אספקלריא לדף היומי – הארות במסכת הנלמדת.....רח

הרב שמואל ברוך גנוט – הדרן עלך מסכת מגילה ודעתן עלך.....רח

הרב בנימין גלושטין – בענין אסור להסתכל בפני רשע.....ריא

הרב יוסף אביטבול - עוד בענין להסתכל בפני אדם רשע.....ריא

סיפור רכ

“מתוך ההפיכה” – סיפור היסטורי מפעים, מהעבר הלא רחוק / הרב חנוך חיים

וינשטוק.....רכ

פרק צ"ה “תעלומה בביקור חולים”.....רכ

סיפור / מתוך מדור ‘פרחים לתורה’.....רכט

“הודו” של ערב שבת קדש בעת צרת יורדי הים באניות.....רכט

אספקלריא לפרשת בשלח תשפ"ב

אשרי האיש – פנינים והארות מכל הדורות / ישראל אברהם קלאר

אשרי האיש גו'. רבי יודן אומר: המזמור הזה משובח מכל המזמורים (מד' שוח"ט)

סיכום פסוק ב' "כי אם בתורת ה' חפצו" (1)

מדוע נסמך "ובמושב לצים לא ישב" ל"כי אם בתורת וגו'?"

(סמיכות זו מלמדת אותנו): שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים.

[אבות ג,ב]

(סמיכות זו מלמדת אותנו): היושב במושב לצים גם כאשר יהיה חפצו בתורת ה', שיצטרך אל החכמה הניתנת פה אל פה, לא ימצא מי שילמד אותו. [אבן ספיר (ר"י פנחסי, משלי יד,ז)]

מסמיכות הפסוקים נשמע ש"מושב לצים" הוא ההפך מ"תורת ה'", ומזה נלמד שגם "מושב לצים" פועל עם דרך ושיטה, שהם באים עם שיטות עמוקות אך ללא התאמה עם האמת. [נחלת יוסף (ר"ז ליפוביץ, רות, עמוד נב)]

*

מדוע הקדים "אשר לא הלך וגו'" ל"כי אם בתורת"? (פתח

ב"סור מרע" ומסיים ב"עשה טוב", וכדומה)

פתח בסור מרע ומסיים בעשה טוב כי זהו סדר הדברים בדרך כלל:

הסיבה שהקדים את חלק "סור מרע": כי האדם הורגל מנערותו בדרך תאוות העולם הזה, ועמם הוא גדל, וכשעומד על דעתו ולומד להבחין בין טוב לרע אז ראשית עליו לסור מעצתם של הרשעים שבוחרים בדרך זו. [רד"ק]

פתח בסור מרע ומסיים בעשה טוב לומר שלא די בסור מרע:

אשרי האיש אשר לא הלך לטרטאות וכו', שמא יאמר אדם וכו' אלך ואתגרה בשינה תלמוד לומר ובתורתו יהגה יומם ולילה. [ע"ז יח,ב בשם "דרש ר"ש בן פזי"]

אם רק סר מהרע ולא השלים את תפקידו לעשות מעשים הטובים, עדיין אינו ראוי לשבח המיוחד (ש"אשרי" הוא לשון "שבח"). [רד"ק]

פתח בסור מרע ומסיים בעשה טוב לומר שעשה טוב מביא לסור מרע:

לפי שבתורת ה' חפצו לכן לא נכשל באלו הדברים. [כתר שם טוב]

מי שאין בתורת ה' חפצו אם ישב במושב לצים לא יהיה מה שימנע אותו מלחטוא.
[קומץ המנחה (מהרא"ל צינץ, פרשת שמיני); ועוד]

הדרך להגיע לידי כך שיוכל להבחין מהי עצת רשעים ודרך חטאים, היא על ידי עסק התורה (כי אם בתורת וגו'). [טיב התהילות (ר"ג רבינוביץ)]

מי ששומע למצוות ה', אשריו, שכבר שונא את הרע ('לא הלך' וגו'), והדרך להגיע לכך היא, שיחזור על הדברים פעמים רבות עד שייקבעו בלבו (יהגה יומם ולילה). [עפ"י ברכת אברהם (האדמו"ר מסלונים, ר"א וינברג, הילולא דמרן אדמו"ר מוהר"ש זי"ע, ד"ה אמת)]

פתח בסור מרע ומסיים בעשה טוב לומר שסור מרע מביא לעשה טוב:

שרק מי שסר מרע זוכה לתורה. [ספרים]

האדם הוא מלא רצונות, וכיון שלא הלך בעצת רשעים וגו' – שנמנע ממחשבות רעות – ממילא ישוטטו רצונותיו רק בדברי תורה. [מי השילוח (רמ"י ליינער מאיזביצא, "לקוטים מכתובים" שבחלק ב)]

פתח בסור מרע ומסיים בעשה טוב לומר שסור מרע שווה במעלתו לעשה טוב:

לומר שמי שלא הולך בעצת רשעים הוא כמו מי שהולך בעצת צדיקים, שאם ישב אדם ולא עבר עבירה למרות שיצרו פתה אותו לכך, נותנים לו שכר כשכר עושה מצוה. [ירושלמי קידושין פ"א ה"ט (כב,ב)]

מדוע פתח בסור מרע ומסיים בעשה טוב? פירושים נוספים [השייכים לסור מרע ועשה טוב]:

לומר ששייבה במושב לצים מביאה לידי ביטול תורה. [ע"ז יח,ב]

אשרי האיש שלא הלך וגו' – שקיים מצוות לא תעשה, שבזכותם יקבל שכר בעולם הזה, וכן במצוות עשה של תורת ה' חפצו, שבזכותם יקבל שכר בעולם הבא. [חוזה דוד (ר"ד חזן)]

שתהילותיו של איש הם כשסר לגמרי מהרע ואז עושה טוב, שלא יהיה "עירוב טוב ורע". [דרשות חתם סופר (חלק ב, דף רפ ט"ד)]

מדוע הקדים "אשר לא הלך וגו'" ל"כי אם בתורת" (פתח בסור מרע ומסיים בעשה טוב, וכדומה)? לימוד תורה רק אחר שסר מרע:

הקדים את יראת החטא לחכמה, לפי שכל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכו'. [כתר שם טוב; חכמת התורה (ר"ש קלוגר, מח"ס "חכמת שלמה", דרוש לחודש אלול שנת תקפ"ד)]

לומר שאם אינו סר מהרע עדיף שלא ילמד תורה, ש"לרשע אמר אלקים מה לך לספר חוקי", ואז גם מה שלומד זה רק מהשפה ולחוץ. [סידור השל"ה "שער השמים" (חלק פירוש המילות. אינו מהשל"ה)]

אם לא סר מהרע ורוצה בהנאות הגוף, החומר שלו נשאר גס, וגם אם יתאמץ לא יוכל להבין את התורה שהיא אור רוחני, ואין לו עסק עם התורה, ורק אם לא הלך וגו' אז ממילא מתבארת לו התורה. [עבודת הגרשוני (ר' גרשון אשכנזי, פרשת תולדות, דף כז ט"ד)]

לפי שלא הלך בעצת רשעים אין ל"סטרא אחרא" שליטה על התורה שהוא לומד ולכן הוא מבין את התורה כראוי וזה גורם לו ליהנות מהלימוד ולחפוץ בתורה. [ישועה ורחמים]

אבניה ברזל / הרב יהודה אייזנשטיין, מח"ס 'אהל מועד', ישיבת מיר ירושלים

"לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם" (שירת הים מחולקת לב' מערכות)

מערכות)

אָז יִשִּׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַה' וַיֹּאמְרוּ לְאָמֵר (טו, א)

[א] "אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' כו" (שמות טו, א).

הנה לא נאמר "אז שר", אלא "אז ישיר" והרי "ישיר" זה לשון עתיד. וכותב רש"י "מכאן רמז לתחיית המתים מן התורה".

א. ומשמע שלעתיד לבוא ישיר משה ובני ישראל "את השירה הזאת" ממש. ולא מובן מה השייכות של כל שירת הים לעתיד לבוא.

ב. בשירת הים נאמר (שם, יח) "ה' ימלך לעולם ועד" – לשון עתיד. ואונקלוס מתרגמו "ה' מלכותיה קאים לעלמא ולעלמי עלמיא". וראה ברמב"ן שכותב: "ואונקלוס נתיירא ממנו בעבור שהמלכות לאלהים היא לעולמי עד, ולפיכך עשאו לשון הוה "ה' מלכותיה קאים לעלם ולעלמי עלמיא" כדרך (תהלים קמה, יג) "מלכותך מלכות כל עולמים". ולא הבינותי דעתו בזה, שהרי כתוב (שם קד, לא) "יהי כבוד ה' לעולם". "וימלא כבודו את כל הארץ" (שם עב, יט). "יתגדל ויתקדש". "יאמן ויגדל שמך" (ד"ה א יז, כד).

אולם גדולה מזאת יש להבין, היאך שייך לתרגם את המקרא בלשון הוה, מאחר שהוא נאמר בלשון עתיד "ה' ימלוך לעולם ועד".

ג. הנה מציינו בתורה שנאמר (שמות ד, לא) "ויאמן העם" על דברי משה שאמר בשליחותו של הקב"ה. ושוב בקריעת ים סוף נאמר (שם יד, לא) "ויאמינו בה' ובמשה עבדו".

ועמד בזה הזוהר (שמות נג, ב) "ויאמינו בה'": "וכי עד השתא לא האמינו בה', והא כתיב "ויאמן העם וישמעו וגו'" והא חמו כל אינון גבוראן דעבד להו קודשא ב"ה במצרים (וא"כ ודאי האמינו בו). אלא מאי "ויאמינו"? ההוא מלה דאמר (שהאמינו בדברי משה מה שאמר להם) "ויאמר משה אל העם אל תיראו התיצבו וראו וגו'".

ועלינו לבאר מהו תוספת האמונה שהאמינו במה שאמר משה "אל תיראו התיצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום, כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם".

שירת הים מחולקת לשני חלקים

בן ומה שנראה בזה ע"פ ביאור נפלא שביאר הגר"י הוטנר זצ"ל בנוסח ברכות ק"ש בשחרית וערבית, שבתחילה אומרים "משה ובני ישראל לנו אמרו שירה בשמחה רבה ואמרו כולם מי כמוכה באלים ה' מי כמוך נאדר בקודש נורא תהלות עשה פלא". ושוב אומרים "שירה חדשה שבחו גאולים כו' יחד כולם הודו והמליכו ואמרו ה' ימלוך לעולם ועד".

וכן בברכות ק"ש במעריב בתחילה אומרים "משה ובני ישראל לך אמרו שירה בשמחה רבה ואמרו מי כמוכה באלים ה' כו'". ושוב אומרים "מלכותך ראו בניך כו' זה א-לי ענו ואמרו ה' ימלוך לעולם ועד".

וצריך להבין מה הם שני החלקים האלו. ומדוע בחרו דוק את שני הפסוקים האלו ("מי כמוכה" ו"ה' ימלוך") מתוך כל השירה.

וביאר שיש שני חלקים בשירה: החלק הראשון נאמר על הגאולה שעברה. והחלק השני, נאמר על העתיד והגאולה העתידה. והדבר בולט שבאמצע השירה יש הפסק של התפעלות באומרים "מי כמוכה באלים ה'" ושוב המשיכו לומר "נטית ימינך תבלעמו ארץ", ולכאורה היה מתאים לומר את הפסוק "מי כמוכה" בסוף השירה יחד עם הפסוק "ה' ימלוך לעולם ועד".

אלא שהחלק הראשון (שסיומו באמירת "מי כמוכה") עוסק בעבר, במה שראו כבר. ושוב התחילו לומר שירה על העתיד, וכללו בזה את ביאת הארץ ובנין בית המקדש ושה' ימלוך לעולם ועד בגאולה העתידה, ואת החלק הזה סיימו באמירת "ה' ימלוך".^א

וזהו מה שחילקו אנשי כנה"ג את שני הפסוקים הללו בנוסח ברכות ק"ש. מה שאמרו "משה ובני ישראל לך אמרו שירה" קאי על השירה שאמרו על העבר, ועל זה אומרים "ואמרו כולם מי כמוכה". ושוב אומרים "שירה חדשה שבחו גאולים" שקאי על העתיד, ועל זה אומרים "ה' ימלוך לעולם ועד".^ד

^א יסוד הדברים שמעתי ממור"ר הגאון הגרד"כ שליט"א.

^ב ראה באברבנאל (שמות יד, א) מש"כ "כי הנה בנס קריעת ים סוף, נכבשה כל ארץ כנען לפני ישראל, וכמו שנאמר בשירת הים "נחית בחסדך עם זו גאלת, שמעו עמים ירגזון חיל אחז יושבי פלשת אז נבהלו אלופי אדום וגו' נמוגו כל יושבי כנען וגו', עד יעבור עמך ה' וגו'". וכן אמרה רחב הזונה (יהשוע ב, ט) "ידעתי כי נתן ה' לכם את הארץ וכי נפלה אימתכם עלינו וכי נמוגו כל יושבי הארץ מפניכם כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם בצאתכם ממצרים ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם". הנה אם כן מלבד שהיתה טביעת המצריים כפי שורת הדין, מפני השלכת ילדי בני ישראל ביאורי מצרים, היתה חכמה גדולה מהשי"ת, להפחיד ולאיים כל יושבי כנען כדי שיכבשו לישראל בנקלה" עכ"ד. וראה מש"כ הגר"ר יהונתן איבשיץ (אהבת יהונתן פר' שלח ד"ה כי שמענו) שהלבנה היא השר של הים והיא משפיע כח לים סוף, ומזל של א"י הוא מזל לבנה, ולכן כאשר שמעו שהוביש ה' את מי ים סוף, א"כ כשל עזר ונפל עזר ונמס לבבנו.

^ג יש להעיר מהפסוק "נטית ימינך תבלעמו ארץ", שמדבר על מה שטבעו המצרים בים, ומדוע זה הועמד בחלק שעוסק בעתיד. אולם יעוי' ברש"י שפירש "תבלעמו ארץ" מכאן שזכו לקבורה בשכר שאמרו "ה' הצדיק". והרי את השירה אמרו בשעה שראו את מצרים מת על שפת הים, נמצא א"כ שגם פסוק זה מדבר על העתיד.

^ד יש להוסיף מה שביארו בשם הסבא מסלבודקא זצ"ל (ראה בתורת אברהם פר' נח), את ההלכה (או"ח נב, א) של הנצרך לדלג פסוד"ז, שה"אז ישיר" הוא האחרון בסדר הקדימה. והטעם כי יוצאים ידי חובה באמירת "מי כמוכה"

שירה על העתיד לבוא קודם התגלות הנס

ג] והנה יש לשאול איך באמת אמרו שירה על העתיד, הרי ידוע מה שכותב ה'עמק ברכה' (עמ' קכה) בשם הגר"ח הלוי ז"ל שגם אם יבוא נביא ויאמר שעתיד לבוא נס, או אדם שהוא בעל ביטחון גמור, אעפ"כ אין לומר שירה קודם שארע הנס בפועל.

ואמר שזהו ביאור הכתוב בתהלים (יג, ו) "ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך" – דהגם שיש לי ביטחון גמור בישועתך מ"מ בזה רק "יגל לבי". אבל "אשירה לה" רק "כי גמל עלי" – לאחר שגמל עלי והיינו לאחר הנס אז אשירה לו. שזהו דין בשירה על הנס שאין אומרים השירה אלא לאחר הנס עכ"ד.

וא"כ לא מובן איך אמרו שירה על העתיד לבוא.

וביאר הגר"י הוטנר זצ"ל (מזמור לדוד ח"ב עמ' שט) שהגילוי שהיה לישראל בעת קריעת הים היה כל כך ברור ונגלה כראיה חושית ממש, שראו אז בחוש את גילוי מלכותו, ומתוך כך ראו גם בכח את גילוי המלכות של העתיד לבוא. ולכן יכלו לומר שירה מיד הגם שעדיין לא התקיימה הישועה, כיון שממה שהשיגו בקריעת ים סוף היתה כבר השגה גם על הגילויים של העתיד לבוא עכ"ד.

ועפ"ז מובן איך האונקלוס מתרגם את הפסוק "ה' ימלוך לעולם ועד" על ההוה, מאחר שרק מתוך הגילוי של מלכות ה' בשירת הים הגיעו להכרה במלכות ה' לעתיד לבוא ואמרו "ה' ימלוך לעולם ועד". ולכן מתרגם "ה' מלכותיה קאים לעלם ולעלמי עלמיא", כי רק מכח זה אפשר גם לומר שירה על העתיד.

ודבר זה מפורש בתרגום יב"ע שכלל ישראל אמרו שירה על ההוה ועל העתיד. שכך מתרגם את הפסוק "ה' ימלוך לעולם ועד": "עניין ואמריין אילין לאילין איתו ניתן כליל דרבו בריש פרוקן, דהוא מעביר ולא עבר, דהוא מחליף ולא חליף, דדיליה הוא כליל מלכותא, והוא מלך מלכין בעלמא הדין ודיליה הוא מלכותא לעלמא דאתי ודיליה היא והויא לעלמי עלמין".

וממילא מובן מהו ה"אז ישיר" לעתיד לבוא, כי גם החלק הזה נכלל בשירה מה שישיר משה לעתיד לבוא, מאחר שכאמור הם הגיעו מתוך זה להכרה גם בעתיד לבוא. וזהו חלק ממהותה של השירה.

ישועה לכל הדורות

ו"ה' ימלוך" בברכות ק"ש שזהו עיקרה של השירה (וראה בזוהר (שמות קלב, א) שעמד לבאר מדוע אז ישיר שהוא תורה שבכתב נתקן בסוף פסוד"ז).

^ה ובמקו"א כתבנו ש"א שהדבר אמור רק בדרגה של ביטחון ולא כלפי נבואת נביא. אולם העמק ברכה מעתיק כן גם כלפי נביא.

דן עפ"ז נבוא לבאר את דברי הזוהר שאומר שהיה תוספת אמונה שהאמינו במה שאמר משה "אל תיראו התיצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם".

וראה ב'שפת אמת' (פר' בשלח) שכותב שמקודם נאמר "ויצעקו בני ישראל" ומסתמא היה להם עת צרה מאוד כמו שנאמר "והנה מצרים (שרן של מצרים) נוסע אחריהם". ומשה רבנו ע"ה ניחם אותם ואמר להם "אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם" – פי' שהראה להם כי בצרה זאת יהיה ישועה לכל הדורות. כמו שנא' "ויושע ה' ביום ההוא" שזה היום היה ישועה לדורות ועי"ז "לא תוסיפון לראותם עוד עד עולם". ובזה האמינו בני ישראל כי הוא ישועה לכל הדורות. ולכן אמרו שירה זו שהוא כוללת כל הדורות ע"י שהאמינו שהיא תשועת עולמים עכ"ד.

ומבואר שתוספת האמונה הוא שהאמינו שישועה זו של גאולת מצרים היא ישועה לדורות. ולכן מכח ה"ויאמינו בה' ובמשה עבדו" – "אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת" שכאמור כוללת גם ש"ה' ימלוך לעולם ועד".

נודבר זה מפורש בזוהר (שמות רטז, ב) שביציאת מצרים נכלל גאולה מוקדמת לכל הגאולות.

שם אמרו: "ורוא הכא (ויש כאן סוד) בשעתא דנפקא שכינתא בגלותא דמצרים (בשעה שיצאה השכינה לחירות מגלות מצרים, אז) תבעת מקודשא ב"ה דיפרוק לה השתא ד' זמנין (תבעה וביקשה מהקב"ה שיגאול אותה עתה ארבע פעמים) דאינון ד' גאולות לקבל ארבע גליות (שהם ד' לשונות של גאולה כנגד ארבע גליות של ד' מלכויות שהיו כלולות בגלות מצרים) בגין דתהא בת חורין ולא תהא מתתרכא (כדי שתהיה בת חורין אפילו שתהיה בגלות ולא תהיה עוד מגורשת ח"ו. ולכן) ובההיא שעתא קיימא ואתפרקת ארבע גאולות בההיא יציאת מצרים (בשעת גאולת מצרים עמדה ונגאלה ארבע גאולות כדי שלא תהיה נחשבת בכל הגליות לגרושה ח"ו) כו'.

וכולהו בההיא יציאת מצרים (וכל המשכות החירות נמשכו ביצא"מ), דאילו לא אשתכחו אינון ד' גאולות בההיא יציאת מצרים (כי אילו לא היו נמצאות אלו הד' גאולות ביצא"מ שהם הכנה לד' גאולות מד' מלכויות, אז) כל זמנא דלהוי גלותא (כל זמן שתהיה השכינה בגלות) לא אתחברת בתקונהא לאתייחדא שמא קדישא" ע"כ.

וע"ע ברמח"ל (אדיר במרום עמ' יט) שכותב: "הנה משה רבנו ע"ה בתקנו בתחילה לצורך ישראל במצרים היכן תיקון גם לצורך הגאולה העתידה, והיינו שלקח עמו גם ניצוצו זה הראוי להתגלות בסוף גם לצורך הגאולה העתידה" ע"ש].

וכלל ישראל בעת קריעת ים סוף הגיעו לכלל הכרה זו שגאולת מצרים כוללת בה גאולה לכל הגליות ואמרו שירה על זה, ולכן אין זה נחשב שירה על העתיד.

ועפ"ז יובן גם מש"כ הר"ן (ריש ערבי פסחים) שד' הכוסות הם כנגד ארבעה כוסות שעתיד הקב"ה להשקות את העובדי כוכבים לעתיד לבוא. ומקורו בירושלמי (פסחים פ"י ה"א) וביאר הפני משה שם שהן מרמזין על הגאולה העתידה.

וזה לא מובן, שהרי כל זמן שאנו בגלות ולא זכינו שהקב"ה השקה אותם, מה מקום יש לשמוח על דבר שעדיין לא ארע ובנתיים המצב הוא ההיפך הגמור.

אולם להנ"ל מובן, מאחר שגאולת מצרים טומן בתוכו את הגאולה העתידה.

*

ביאור מהות 'ט"ו בשבט' וענין 'אכילת הפירות'!

"כִּי פֶּאֶשֶׁר יֵרֵד הַגֶּשֶׁם וְהִשְׁלַג מִן הַשָּׁמַיִם וְשָׁמָּה לֹא יָשׁוּב כִּי אִם הִרְוָה אֶת הָאָרֶץ וְהוֹלִיכָהּ וְהִצְמִיחָהּ וְנָתַן זֶרַע לְזֵרַע וְלֶחֶם לְאֹכֵל (ישעיה נה, י)

[א] ט"ו בשבט מופיע בשולחן ערוך (קלא, ו) כאחד הימים שלא אומרים בו תחנון מפאת היותו "ראש השנה לאילנות". והגר"א מגדיר אותו כ"יום טוב" כמו שאר ד' ראשי השנים.

וכותב הלבוש (או"ח סי' תרפה): "חמשה עשר בו אין נופלין לילה ויום כו'. והטעם כי הוא ראש השנה לאילנות, לענין שאין תורמין מפירות אילן שחנטו קודם לכן על פירות אילן שחנטו לאחר מכאן, לפי שאז יצאו רוב גשמי השנה ועלה השרף באילנות מגשמי זאת השנה ומתחילין הפירות לחנוט מאלו הגשמים, ואין תורמים מפירות של שנה זו על פירות של שנה אחרת, כדאיתא בראש השנה (יג, ב) שבאילן הולכין בתרומותיו אחר החנטה, וכיון שזה היא התחלה לדבר של מצוה עשאוהו כמו יום טוב".

דבר נפלא יש כאן, שהנה הג"ר צדוק הכהן (פרי צדיק שמות לט"ו בשבט אות א) כותב שלדעת הגמרא והמדרש התחילו אז השלוש מכות אחרונות, דהיינו שבט"ו בניסן היה מכת בכורות, בט"ו באדר היה מכת חושך – כנגד "ליהודים היתה אורה", ובט"ו בשבט היה מכת ארבה – אשר בו נאמר "ואכל את כל העץ הצומח לכם מן השדה", שזה כנגד ט"ו בשבט שכאמור הוא היום החניטה של העצים, וכידוע איתא בזוהר (שמות לו, א) שכל מכה היתה נגוף למצרים ורפוא לישראל.

אכילת פירות

[ב] והמשנ"ב (ס"ק לא) מביא בשם המג"א, שהאשכנזים נוהגים להרבות אז במיני פירות של אילנות. [וראה בפרי צדיק (טו בשבט אות ג) שמבאר מה שנוהגים גם בחו"ל לאכול

¹ מו"ר הגאון הגר"כ שליט"א המשיך בחשבון שיוצא שבט"ו בתשרי היה מכת ערוב אשר בו נאמר "וְהִפְלָה ה' בֵּין מִקְנֵה יִשְׂרָאֵל וּבֵין מִקְנֵה מִצְרַיִם", וזה כנגד ההבדלה של ענני הכבוד בין ישראל לאומות העולם כמש"כ הרמח"ל בדרך ה'.

פירות חו"ל – מאחר שכל העולם כולו שותה מתמצית ארץ ישראל כמבואר בגמ'
בתענית דף י].

ובסידור "בית יעקב" (חודש שבט טו, יז) מובא: "נהגו להרבות בפירות ולומר עליהם
שירות ותשבחות, והוא תיקון גדול בעולמות עליונים".

והשייכות בין ראש השנה לאילנות למה שנוהגים לאכול בו פירות, כותב מהר"ם
חאגיז: "כאשר האדם עץ השדה, הנהגתי ג"כ מה שראיתי מרבתי נ"ע וממורי הנז"ל,
שהיה נוהג בט"ו בשבט להרבות בברכות פירות האילן, ולהתפלל להשי"ת יחדש עינו
ועליהם שנה טובה".

וכך גם מובא בשם הג"ר יעקב עמדין זצ"ל: "נוהגין להביא כמה מיני פירות האילן
לברך עליהם ביום זה שהוא ראש השנה שלהם, שיתברכו גידולי האילנות".

וראה בספר אדני פז שכותב: "ואפשר לומר טעם למנהג זה, דעל ידי דמרבה בפירות
יזכור שהוא ר"ה לאילנות ויתפלל עליהם שיתברכו הפירות כדאיתא במסכת ר"ה "מפני
מה אמרה תורה הביאו שתי לחם בעצרת, מפני שעצרת זמן פירות אילן כו' אמר הקב"ה
כדי שיתברכו להם פירות אילן כו'". ולפי"ז י"ל דמתדני בט"ו בשבט נמי שהוא ר"ה
לאילנות והוא יומא דדינא דפירות, ומשום הכי מרבים בפירות לזכור להתפלל עליהם –
דוגמא דמעמדין אילנות בבית הכנסת בשבועות להזכיר להתפלל עליהם".

והנה מצינו בגמ' בר"ה (טז, א): "מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח? מפני
שהפסח זמן תבואה הוא, אמר הקב"ה הביאו לפני עומר בפסח כדי שתתברך לכם
תבואה שבשדות. ומפני מה אמרה תורה הביאו שתי הלחם בעצרת? מפני שעצרת זמן
פירות האילן הוא, אמר הקב"ה הביאו לפני שתי הלחם בעצרת כדי שיתברכו לכם פירות
האילן".

ומבואר שאם מקריבים קרבן הרי זה גורם לברכה בדבר. ונראה שגם כאן ענין אכילת
הפירות הוא שעיי"ז זה גורם ריבוי ברכה בדבר, אלא שכאן שאוכלים את הדבר ולא
מקריבים ממנו לגבוה, עלינו לבאר איך זה גורם ברכה בדבר. וננסה לבאר את הענין של
"אכילת פירות" גם לפי השגתינו.

עוד מצינו בתרגום שני (אסתר ג, ד) עה"פ "הפיל פור הוא הגורל", שבעת שנפל הגורל
על חודש שבט אמר המן: "בשבט לט, על מן בגלל די ביה הוא ריש ירחא שתא לאילנא
(כשיטת ב"ש) די מנהון מקרבין בכוריא" – וצ"ב מהו ההדגש שמביאים ביכורים, ושייכותו
להצלה כנגד מזימת המן הרשע.

¹ מועתק ממה שמציינים למאמר המנהגים שלו בסוף ספרו שתי הלחם.
² סידור "בית יעקב" חודש שבט טו, יז. והנה בסידורי בית יעקב שעיינתי, לא מצאתי לשון זה, רק ש"נהגו להרבות
בפירות ולומר עליהם שירות ותשבחות, והוא תיקון גדול בעולמות עליונים". אבל למשל בספר "פרדס אליעזר"
כותב, שאדרבה זה הוספה של המו"ל, ומה שהובא בפנים זהו דבריו של היעב"ץ.

מצות אכילת פירות

ג] נקדים שמצאנו בעוד שני מקומות "מצות עשה של אכילת פירות".

1. בספרי (שופטים רג) עה"פ "כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה לתפשה לא תשחית את עצה לנדח עליו גרון כי ממנו תאכל ואתו לא תכרת", כותב הספרי "כי ממנו תאכל" – זו מצות עשה. "ואותו לא תכרת" – זו מצות לא תעשה.

ומהו המצות עשה לאכול? מבאר המג"א (זית רענן ילקו"ש רמז תתקכג) עפ"ד הירושלמי (סוף קידושין) ש"עתידי אדם ליתן דין וחשבון על כל שראה עינו ולא אכל".

2. כיוצא בזה מבאר ה"משך חכמה" (בראשית ב, טז) דבר חידוש לגבי אדם הראשון, שמלבד האיסור שנצטוו שלא לאכול מעץ הדעת, נצטוו גם כן "מכל עץ הגן אכול תאכל" – להחיות נפשו וליהנות מפרי הגן. ומבאר זאת עפ"ד הירושלמי הנ"ל ש"עתידי אדם ליתן דין וחשבון על כל שראה עינו ולא אכל". [ומוסיף שאדם הראשון חטא שלא הודיעה לחוה שיש מצוה לאכול, שאילו היה מודיעה לה שיש מצוה, קיום המצוה היה מגין עליה שלא לאכול מעץ הדעת].

"עתידי אדם ליתן דין על מה שלא נהנה"

ד] והנה בפשטות מבינים, שכונת הירושלמי הנ"ל, לאדם שמסגף את עצמו, שנקרא חוטא ועתידי ליתן את הדין על כך.

אולם בירושלמי שם מובא, שר' אלעזר חשש למה ש"עתידי אדם לין דין וחשבון", ולכן הגם שהיה עניי היה אוסף כל השנה פרוטות, כדי שיוכל לפחות פעם בשנה לקנות בהם פירות חדשים.

וזה מורה, שאין כונת הירושלמי לאדם שמסגף את עצמו, אלא כמו שמפרש שם הפני משה, ש"עתידי אדם ליתן דין וחשבון על מה שראו עינו ולא אכל" מצד שלא נותן לבו

^ט ראה גם בפרי צדיק (שמות לטו בשבט אות ג) שג"כ כותב כן, ומבאר שזה כונת הזוהר (ח"א כו, א) "לעבדה" בפקודין דעשה ו"לשמרה" בפקודין דלא תעשה. ובוזא מבואר טעם הסגולה לאשה המקשה לילד, וכן הסגולה לאתרוג בסוכות, וזה עפ"ד הרבינו בחיי (ויקרא כב, כו; שם כג, מא) שהאתרוג בא לכפר על חטא אדה"ר. וכן מש"כ בכתבי הסבא מקלם בשם האריז"ל, שבשובבי"ם יש להקפיד על מדת הכעס ועל "ברכות הנהנין בכונה", מאחר שכל ענין השובבי"ם הוא כנגד גלות מצרים, שבא לתקן את חטא אדה"ר וכמש"כ הרמח"ל.

^י וכפי שמפרש הפני משה בפירושו הראשון: "שנפשו מסתגפת בהתאות על הדבר ונמצא חוטא על הנפש". וכך גם מבואר בהרחבה במסילת ישרים פרק יג יעו"ש. ולפי הבנה זו יש לבאר את הכונה של "דין וחשבון" עפ"ד הבית הלוי (פ' ויגש) שמבאר מהו "דין ותוכחה", ומבאר ש"תוכחה" זה שמוכיחים לו ממעשי עצמו נגד טענותיו. וגם כאן אם האדם מסגף את עצמו, יוכיחו לו מתוך פעולותיו במקומות אחרים וכדו'. וידוע מה שביאר הגר"א ש"חשבון" זה דין נוסף על אותו הזמן שהיה יכול לעשות מצוה ובזבו זמנו לריק, וא"כ גם בנידו"ד יש לפרש, שאדם שאוכל לכאורה בזבו את זמנו לריק, אבל אם הכיר ובירך קודם, על האכילה מתייחסת לזה, ולא בזבו זמנו לריק (אולם זה תביעה רק באדם שכבר אוכל, ולא תביעת "חשבון" על האדם להכניס א"ע לזה).

לחזור אחריהן לברך ולהודות השם ב"ה, שברא מינים אלו להחיות בהן בני אדם, וכמו שאינו נחשב בעיניו טובת יתעלה ב"ה.^{יא}

ועל זה מביא הירושלמי שר' אלעזר חשש לכך, ולכן היה דואג להביא את עצמו לידי חיוב לכל הפחות פעם אחת בשנה, כדי לברך על כל מין ומין וליתן שבח והודיה לאל יתעלה ברוך הוא (י"א שהפעם בשנה היה בט"ו בשבט).

ענין אכילת פירות בט"ו בשבט - להרבות בברכות

הן נמצינו למדים – שיש ענין באכילת פירות, והמטרה בזה לברך עליהם כדי להכיר בטובתו של הקב"ה.^{יב}

וכך באמת מצינו בכמה ספרים שהענין של אכילת פירות בט"ו בשבט, זה כדי "לברך עליהם".

למשל הג"ר צדוק הכהן מלובלין (פרי צדיק שמות לטו בשבט אות ג) כותב: ש"מנהג זה לאכול פירות, אף שלא נזכר בקדמונים רק בספר למהר"ם חאגיז, אבל מנהג ישראל תורה". וכך כותב מהר"ם חאגיז:^{יג} "כאשר האדם עץ השדה, הנהגתי ג"כ מה שראיתי מרבותי נ"ע וממורי הנז"ל, שהיה נוהג בט"ו בשבט להרבות בברכות פירות האילן, ולהתפלל להשי"ת יחדש עינו ועליהם שנה טובה".

^{יא} הנה גם תלמידו של מהר"ם מרוטנברג כותב, שכונת הירושלמי ורבי אלעזר היה "כדי להרבות בברכות" (והוא בתשב"ץ קטן סי' שכ). וראה באליה רבה (סי' רכה) שכותב, שהכונה לברכת "שהחיינו". ולפי"ז יל"ע שהרי ברכת שהחיינו לא נאמר רק על פירות האילן וכמש"כ הביה"ל (רכה, ג ד"ה פרי). ובאמת יעוי' בשבט הלוי (ד, ה) שמביא: ש"נשמע בין החיים שהיו גדולים וטובים שלא ברכו אלא על ז' המינים, וגם כאלה רק על פירות האילן, והיינו דסתמא זה היה שמחת לבם אבל לא על שאר המינים, אע"פ שמעיקר הדין על כולם מברכים". וצ"ע.

^{יב} יש כאן דבר שזוקק ביאור, מדוע מצינו את כל הדברים הללו דוקא ב"מיני פירות" ולא בשאר דברים (אדה"ר, ספרי, ט"ו בשבט, ירושלמי). ומה שנראה להציע בזה, כי הנה התוספות יו"ט (ברכות ז, ג) כותב, שבזימון תיקנו לשון "נברך לאלוקינו" (שהוא מדת הדין) מאחר שהמזון הדין נותן, לכלכל את ברואיו. והנה יעוי' בתוס' בברכות (לו, א ד"ה בורא), מש"כ בביאור הנוסח "בורא נפשות רבות וחסרונם" - כמו לחם ומים שאי אפשר בלא הם, ו"על כל מה שברא להחיות בהם נפש כל חי" - כל מה שבעולם שגם אם לא בראם יכולין העולם לחיות בלא הם, שלא בראם כי אם לתענוג בעלמא, כמו תפוחים וכיוצא בהן. ומבואר ש"תפוחים וכיוצא בהן", נברא לשם תענוגים. והיינו, שהאדם היה יכול לחיות עם לחם ומים, וירקות בצים וכדו' אמנם לא מוכרח, אבל זה תוספת מיני תזונה, לא כן פירות (שממהם מפיקים את הסוכר ושוקולד) שהם המינים המתוקים, שנועדו לשם תענוג גרידא. ועפ"ז נראה, שלכן הדבר הכי מתאים לומר שעתיד אדם ליתן דין על מה שלא נהנה ולקבוע שנברא כדי לברך עליו, זה הפירות שנבראו במטרת תענוג בעלמא. ויש לציין סיוע לזה מסוגית הגמ' בברכות (לה, א), שהיה צד ללמוד את מקור חיוב ברכות הנהנין ממש"נ "קודש הילולים לה'", שמדבר על פירות האילן. וכיוצא ב"כובת הערוה"ש (רכו, א) לגבי ברכת האילנות ע"ש. והנה יש כמה מיני פירות מתוקים שברכתם האדמה, אבל זה נראה מצד גדרי וכללי הברכה "גזעו מחליף וכדו" ויל"ע בזה (אולם צ"ע מזית). וי"א שפירות זה מאכל אדם והאדמה זה מאכל בע"ח, ורק אחרי חטא אדה"ר נשתנו הטבעים, ועתידה א"י להוציא וכו' (עי' פרי צדיק לטו בשבט אות א).

ויש לציין בזה מש"כ הפלא יועץ (ערך תענית): "ולפום ריהטא היה נראה שיותר טוב לאכול לחם לבדו מלהתענות, שהרי באכלו לחם מקיים מצות עשה של ברכת הזמון דאורייתא וכמה מצות דרבנן, אבל בתענית ליכא מצוה לא דאורייתא ולא דרבנן, אבל כיון שמצינו קדושים אשר בארץ שהם מתענים ימים וגם לילות בודאי שהם ידעו שסוד התענית הוא גדול ועושה פרי למעלה יותר ממצות שמקיים על ידי אכילה כו'". ויש לצרף בזה לשון הפזמון בשבת "סועדים בו לברך שלש פעמים!"

^{יג} מועתק ממה שמצינים למאמר המנהגים שלו בסוף ספרו שתי הלחם.

וכך גם הג"ר יעקב עמדין זצ"ל כותב^{יד}: "נוהגין להביא כמה מיני פירות האילן לברך עליהם ביום זה שהוא ראש השנה שלהם, שיתברכו גידולי האילנות". וכן הג"ר אליהו הכהן מאיזמיר בספרו "שבט מוסר" (פר' טז אות קט) כותב: "בני הוי זהיר לברך על הפירות בט"ו בשבט שמנהג ותיקין הוא".

ואם כן מבואר, שהענין של אכילת פירות בט"ו בשבט אינו עצם ה"אכילה", אלא הענין הוא ה"ברכה" שמברכים על הפירות להכיר בטובתו של הקב"ה, וכדברי רש"י (בראשית ב, ה) שהקב"ה לא המטיר גשמים, כל זמן שלא היה מי שיכיר בטובתם של הגשמים, ורק כשבא אדם הראשון, וידע שהם צורך לעולם והתפלל עליהם, אז ירדו הגשמים וצמחו האילנות והדשאים.

ולחובבי רמזים, יש לצרף מה שאמרו (וילקט יוסף לטו בשבט בשם התולדות יצחק), שהפסוק בתהילים (קכב, ד) "שבטי י-ה עדות לישראל להודות לשם ה'" מרמז על כך, כי "שבטי י-ה" זה חמשה עשר בשבט, שנועד לישראל להודות לשם ה' בברכה. וכל ברכה טעונה אמן לאחריה, ו"אמן" עולה בגימט' אילן, והוא ט"ו בשבט לאילנות.

הברכה על הפירות גורם שיתברכו האילנות

[ו] והברכה שמברכים על הפירות – גורם שיתברכו גידולי האילנות.

וכפי שכותב החינוך (מצוה תל) בביאור הענין של ברכה: שמתוך ההתעוררות הטוב הזה בנפשנו, ויחוד מחשבתנו להודות אליו שכל הטובות כלולות בו, אנו זוכים במעשה הטוב הזה להמשיך עלינו מברכותיו.

וההסבר לזה, הוא ע"פ דבר פלא שמבואר בירושלמי (פסחים ד, ג) על הדין ש"מקום שנהגו שלא למכור בהמה דקה אין מוכרין", למה? כי הוא מפקיע אותה ממצות גיזה, בכורה, מתנות כהונה. וממשיך הירושלמי לדון, שא"כ יהיה אסור גם למכור חיטין כי הוא מפקיע את מצות חלה, וכן יהיה אסור למכור יין ושמן כי "מוציאן מידי ברכה".

ומבואר דבר חידוש, שהברכה באוכל נחשב ודומה למצות שבגוף הבהמה.

והביאור הוא כמש"כ הג"ר חיים מוואלז'ין (רוח חיים ב, יב) לבאר את הפסוק (ישעיה נה, י) "כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה", שמשמע ש"כי אם הרוה אז ישוב".

ומבאר, שכל הנאה, אם נותנין שבח והודאה למי שבראו, אז חוזר השפע למעלה כביכול תשלום מה שירד למטה, וכאילו החזרנו לו יתברך, ועי"ז "שב הגשם למקומו".

^{יד} סידור "בית יעקב" חודש שבט טו, יז. והנה בסידורי בית יעקב שעיינתי, לא מצאתי לשון זה, רק ש"נהגו להרבות בפירות ולומר עליהם שירות ותשבחות, והוא תיקון גדול בעולמות עליונים". אבל למשל בספר "פרדס אליעזר" כותב, שאדרבה זה הוספה של המו"ל, ומה שהובא בפנים זהו דבריו של היעב"ץ.

זוה כל המטרה בברכה שמברכים לפני האכילה, וכמש"כ השפת אמת (תרומה תרל"ב) בשם החידושי הרי"ם, לבאר מה שאמרו בגמ' (ברכות לה, א) ליישב את הסתירה במקראות, שמחד גיסא נאמר "לה' הארץ ומלואה", ומאידך נאמר "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם", ומתרצת הגמ' "לא קשיא כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה".

ומבאר: שכל כונת הבריאה היא לדעת שהכל ממנו יתברך^{טו}, וזהו הענין של הברכה, ולכן האוכל בלא ברכה מעל. ולכן עתיד אדם ליתן דין וחשבון^{טז} על מה שראו עיניו והיה יכול ליתן עליהם שבח והודאה ולא נתן.

וכותב בספר זכר לדוד (מגאוני איטליה): "ובבוא יום ר"ה לאלינות הלזה, יפשפש במעשיו אם קיים מילי דברכות ואם חטא ואשם בהם יתחרט וישוב אל ה', וממנו יתחיל לתקן המעוות. דהא אמרו רז"ל "כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה נקרא גזולן", והטעם כתב בספר חמדת הימים, שהנהנה מן העולם הזה בלא ברכה נקרא גזולן, מפני שעל ידי הברכה גורם להמשיך שפע עליון על ידי כח הברכות והשר הממונה על אותו הפרי הוא מתמלא משפע זה כדי לגדל הפרי שנית, ולכן הנהנה בלא ברכה גזולן הוי, כי כל הבריה שהרוחניות היה שורש בה וכילה הממונה על זה בטל וריק מאותו השפע שהיה בו כו".

ובזה מתבאר היטב לשונו של רש"י (ברכות לה, ב) שכותב, שמי שלא מברך הרי הוא "גזול להקב"ה את ברכתו" (ויעו"ש במהרש"א מש"כ בזה), אולם לדברינו כונת רש"י כפשוטו ממש. וע"ע בדרך ה' לרמח"ל (ח"ד פ"ט).

ונצרף בזה מה שכותב הכף החיים (קצא, ו) בשם האריז"ל (שער רוה"ק): "כי עיקר השגת האדם אל רוח הקודש תלויה על ידי כוונת האדם וזהירות בכל ברכת הנהנין, לפי שעל ידם מתבטל כח אותם הקליפות הנאחזות במאכלים החמריים ומתדבקים בהם, והאדם באוכל אותם על ידי הברכות שעליהם הנאמרות בכונה, הוא מסיר מהם הקליפות ההם ומזכך החומר שלו ונעשה זך ומוכן לקבל קדושה, והזהירני מאוד בזה". וכ"כ בשער המצות (פר' עקב): "ודע כי צריך האדם להיזהר בתכלית בברכות הנהנין, כי גוף האדם נהנה מהן ומתקדש בברכות אלו, וכמש"כ ותורתך בתוך מעי וגורם שפע עליון באדם".

וזהו גם הענין של מצות הבאת ביכורים, וכפי שכותב החינוך (מצוה צא): "משרשי המצוה, כדי להעלות דבר השם יתברך על ראש שמחתינו, ונזכור ונדע כי מאיתו ברוך

^{טו} כמש"כ הרמב"ן (שמות יג, טז): שאין לקב"ה חפץ בתחתונים מלבד שידע האדם ויודה לאלהיו שבראו.
^{טז} יש להוסיף לבאר את הלשון שאמרו "דין וחשבון", והוא ע"פ מש"כ הבית הלוי (פר' נח) לבאר מה ששנינו באבות (ג, א) "עתיד ליתן דין וחשבון", שכבר חקרו מהו דין ומהו חשבון, ולמה חלקו המשנה לשנים, ומבאר שם בארוכה שהם שתי בחינות, "דין" הוא על מעשים שעשה בעצמו, ו"חשבון" הוא שמחשבין עמו בחשבון כמה מהחלקים יש לו במעשיו של חבירו, מאחר שאדם משפיע גם על אחרים והטבע כולו. ולפי מש"נ בפנים עפ"ד מוהר"ח זצ"ל יוצא, שההכרה בברכה גורם "שמה ישוב" ומוריד שפע חדש, ומי שלא מכיר הוא ממעט את השפע לעולם, נמצא שמלבד ה"דין" על עצמו, יש לו גם "חשבון" מצד האחרים (ממו"ח שליט"א).

הוא יגיעו לנו כל הברכות בעולם, על כן נצטוינו להביא למשרתי ביתו ראשית הפרי המתבשל באילנותיו, ומתוך הזכירה וקבלת מלכותו והודאתינו לפניו כי הפירות ויתר כל הטובה מאיתו יבואו, נהיה ראויין לברכה ויתברכו פירותינו.

וממילא בדור ההוא אשר מבאר הגר"א (אמונה והשגחה הג"ה ט) שהיו לקויים בחיסרון באמונה – ואשר על כן בא עליהם המן הרשע מזרע עמלק ראש הכופרים שתולים כל דבר ב"מקרה", על כן מצות הבאת הביכורים שהאדם מכיר שממנו בא הכל, הוא סיבה להחליש את כח הקטרוג!

השבת "מקור הברכה" והשמיטה "וצויתי את ברכתי"

[ז] ונסיים, שהיסוד הזה שההכרה בקב"ה גורם להורדת השפע, הוא גם היסוד שהשבת היא "מקור הברכה". כי מה שאנחנו שובתים ממלאכה ומאמינים ומעידים שהכל ממנו יתברך "כאילו כל מלאכתך עשויה", זה עצמו סיבה לברכה (שפ"א שם בשם חי' הרי"מ).

וכן השמיטה "וצויתי את ברכתי" – בזה שהאדם מכיר שהכל ממנו. וזה עפ"ד החינוך (מצוה פד) שכותב במהות מצות השמיטה: "משרשי המצוה, לקבוע בלבנו ולצייר ציור חזק במחשבתנו ענין חדוש העולם כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, וביום השביעי שלא ברא דבר הכתיב מנוחה על עצמו. ולמען הסיר ולעקור ולשרש מרעיונינו דבר הקדמות אשר יאמינו הכופרים בתורה ובו יהרסו כל פנותיה ויפרצו חומותיה, באה חובה עלינו להוציא כל זמנינו יום ויום ושנה שנה על דבר זה למנות שש שנים ולשבות בשביעית, ובכן לא יתפרד הענין לעולם מבין עינינו תמיד, והוא כענין שאנו מוציאים ימי השבוע בששת ימי עבודה ויום מנוחה. ולכן ציוה ברוך הוא להפקיר כל מה שתוציא הארץ בשנה זו מלבד השביתה בה, כדי שיזכור האדם כי הארץ שמוציאה אליו הפירות בכל שנה ושנה לא בכוחה וסגולתה תוציא אותם, כי יש אדון עליה ועל אדוניה. וכשהוא חפץ הוא מצוה אליו להפקירם."

קריאת "פרשת המן"

[ח] וזה גם הענין של "קריאת פרשת המן" (כל יום או עכ"פ אחת בשנה), וכפי שכותב המשנ"ב (א, יג): שאין די באמירה, אלא שיתבונן במה שהוא אומר ויאמין שכל מזונותיו באין בהשגחה פרטית, וכדכתיב "המרבה לא העדיף והממעט לא החסיר" להורות שאין ריבוי ההשתדלות מועיל מאומה, וממילא איתא בירושלמי ש"כל האומר פרשת המן מובטח לו שלא יתמעטו מזונותיו".

לתגובות: 5322906@gmail.com

¹² כדברי רש"י (פר' כי תבוא) שהענין הוא שאינו כפוי טובה. ומבאר רבי ירוחם (דעת חכמה ומוסר' ח"א עמ' יא-קכד) שזה גם הביאור במה שאמרו חז"ל (ב"ר א, ד) שבזכות ביכורים שנקראו ראשית נברא העולם, כי ענין ביכורים הוא הכרת הטוב ושהכל מאתו יתברך וכמפורש בפרשת מקרא ביכורים.

להאזנה לשיעור: 0733 718134 (224)

אדמה לעליון - רום מעלות האדם / הרב חיים שולביץ, ר"מ בישיבת 'תורת רפאל', עיה"ק ירושלים

ממונו ומזונו של אדם

אחר גילוי שם הוי"ה בגאולת ישראל מטומאת מצרים, החל שלב נוסף, לצירוף כל הנפרדים, וללקט כל נצוצי הקדושה שנפלו שם בחטא אדם הראשון. ונמשך מביזת מצרים בעת מכת בכורות, עד ביזת הים בעת עלייתם מים סוף, עד שאמרו (בכורות ה:): 'שאינ לך כל אחד ואחד מישראל שלא היו עמו תשעים חמורים לובים טעונים מכספה וזהבה של מצרים', ומניינם כנגד שלימות מדת יסוד, שהיא תשיעית לכתר עליון.

לא זאת בלבד, אלא גם אחר שעמוסים נשאם עטרת ענדם, בכל זאת לא הוצרכו לשום הוצאה כל ארבעים שנה במדבר, כי מאכלם היה מן השמים, ומימיהם מן הבאר, ושמלתם לא בלטה, ויש להתבונן בהנהגה זו, המורה איך שלימות האדם מצרפת אליו את כל צרכיו, וכל עמלו ויגיעו להשיגם הוא פועל יוצא של חסרונו בחטאו, עדי ישוב לדרגת אדם הראשון, שהיו מלאכי השרת צולין לו בשר ומסננים לו יין (סנהדרין נט:י"ח).

ענין הביזה בעת העליה מגלות מצרים

בשיר השירים (א יא) 'תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף', ובמדרש (שם ובמדב"ר יג יט) 'תורי זהב נעשה לך' זו ביזת הים, 'עם נקודות הכסף' זו ביזת מצרים, ופירש רש"י, שגדולה היתה ביזת הים מביזת מצרים. ולא התבאר משום מה זכו על הים בביזה גדולה יותר, ומה הוא יחס החילוק ביניהם שזו נקראה 'כסף' וזו 'זהב'.

כבר בברית בין הבתרים התנבא אברהם על ביזת מצרים, כאמור 'ואת הגוי אשר יעבודו דן אנכי, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול', לאמור כי שלב הביזה הוא שיא הדין בגויים וגאולת ישראל. ואף קודם לכך, בעת ירידתו למצרים, אמר לשרה (בראשית יב י) 'למען ייטב לי בעבורך', וכתב הרמב"ן שהקב"ה רמז לו שיוציאם בכסף וזהב וצאן ובקר מקנה כבד מאד, ומקורו במדרש (ב"ר יב מט, זהר ח"ג נב:) שמתנות אלו שקיבל היו סימן לבנים

^{יח} וכבר שנינו בשלהי קידושין רבי שמעון בן אלעזר אומר ראית מימיך חיה ועוף שיש להם אמנות, והן מתפרנסין שלא בצער, והלא לא נבראו אלא לשמשני, ואני נבראתי לשמש את קוני, אינו דין שאתפרנס שלא בצער, אלא שהרעותי מעשי וקפחתי את פרנסתי, והעיר הפני יהושע שם, שלכאוי דבריו נסובו על חטא אדם הראשון, כי לולי חטאו ודאי היו כל בני אדם מתפרנסין שלא בצער כלל, עד שמלאכי השרת היו צולין לו בשר. וכס ראוי שיהיה עם כל אדם שלא הרע מעשיו, ועושה רצונו של מקום, שיהיה זוכה לשתי שולחנות, ותהיה מלאכתו נעשית ע"י אחרים. ^{יט} אמנם בסדר עולם מבואר שברית בין הבתרים היתה כאשר היה אברהם בן ע' שנה, ואז עלה מעצמו לארץ ישראל, וחזר וירד לחרן, ושוב הצטווה לעלות לארץ כשהיה בן ע"ה.

ממונו ומזונו של אדם

לרכוש גדול ביציאת מצרים. ואם כן פלא נשגב הוא, מפני מה בכל פרקי ההודאה על יציאת מצרים לא הוזכרה ביזה זו.

עוד יש להתבונן, למה בשעת יציאתם לא חפצו ישראל בביזה, עד שהוצרך הקב"ה לצוותם עליה, ואילו בביזת הים עטו על הביזה, עד שהוצרך משה לקחתם כאמור 'ויסע משה'. ותמיהה זו קיימת גם לאידך, כי אחר שנכנע פרעה והודה שה' הוא האלהים, עד ששלח את העם במכת בכורות, שוב לא רדף אחריהם בטענת מי ה', אלא 'פרעה הקריב' עצמו ומיהר לפני חיילותיו, לחלוקת השלל, ואף עבדיו נהפך לבם לרדוף אחריהם בשביל ממונם שהשאלום (רש"י יד ה-ו), הרי שבעוד בעת היציאה השאלו לישראל את ממונם, הרי שאחר היציאה התחדש למצרים יצר נוסף, והוא נטילת רכוש ישראל, וכל זה אומר דרשני.

כספו וזהבו של אדם

נאמר (מלכים ב י) 'ויעש כל הכלים זהב סגור, כי אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה', ובסנהדרין (כא:): הקשו שהרי אחר כך (שם יא) נאמר 'ויתן שלמה את הכסף בירושלים כאבנים', ומשמע שלא היה כ'מאומה' ממש, ומפרשת הגמרא 'כאן קודם שנשא שלמה את בת פרעה כאן לאחר שנשא שלמה את בת פרעה', והיינו ששווי הכסף נקבע על ידי משקל נגד של חיבור האדם או ריחוקו מן הטומאה, כי מהותו של הכסף הוא כיסופין, כמו שביאר מהר"ל (נתיב העושר פ"ב) ששמו נגזר מ'נכסוף נכספתי', באשר הוא חומר ללא צורה, ובכל עת כוסף לרכוש ולקחת דבר שיש בו צורה, אך צורכו הוא רק בעת אשר יש כיסוף אל מקור אכזב, וכאשר אין חיבור אל 'בת פרעה', הרי הכל נמצא בצד הנכון, ושוב אין צורך לקנותו, וממילא הכסף אינו שוה מאומה.

והנה שלמה המלך עשה את הכלים זהב סגור, ומבואר כי גם כאשר 'אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה', ומשמעו הוא ריחוק מטומאת מצרים, מכל מקום יש שווי לזהב, והיינו משום שמהות הזהב אינה 'חומר' ככסף הנקרא 'טבעא', אלא 'פרי' הוא (ב"מ מד.), וכמו שפירש מהר"ל שם במשמעות שמו 'זה הב', שהוא דבר שיש לו צורה, ונלקח בכסף. על שני עניינים אלו נסובו שתי מערכות ביציאת מצרים, 'תורי זהב' ו'נקודות הכסף', וכדלהלן.

קיבוץ הרכוש וביזתו במצרים

בפסחים (קיט.). אמר רב יהודה אמר שמואל, כל כסף וזהב שבעולם יוסף לקטו והביאו למצרים, שנאמר וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא, וכשעלו ישראל ממצרים העלוהו עמהן, שנאמר וינצלו את מצרים, והיה מונח עד רחבעם בא שישק מלך מצרים ונטלו

ממונו ומזונו של אדם

מרחבם וכו', הרי שבמצרים היתה משוקעת כל תאוות הכיסופין, ובוזה היתה עיקר כפירתם בכח ה', כי בכסל דרכם סברו שקיום העולם תלוי בכח השפע הטבעי, וכיון שמצרים היתה מאז ומעולם 'כגן ה', ניתקו שמים מארץ, עד כדי שבמצרים אפילו הגשם אינו יורד מן השמים, ולא הכירו בכח עליון, וזהו שאמר פרעה 'מי ה' אשר אשמע לקולו, וכאמור (יחזקאל כט ג) שאמר 'לי יאורי ואני עשיתיני'כא.

מטרת ביזת הרכוש ממצרים, מבוארת במקרא (דברים כ יד) 'ואכלת את שלל אויבך', כי אין הכנעת האויב נחשבת כגאולה לנרדף, אלא אם האויב אינו קיים כנגדו, עד כדי שהוא מצרפו אליו, כאמור (משלי טו ז) 'ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלם אתו', וכמו שכתב במסילת ישרים (פ"א) שכל הנאות העולם אין ראוי שיהיו לו אלא לעזר ולסיוע בלבד לשיהיה לו נחת רוח וישוב דעת למען יוכל לפנות לבו אל העבודה הזאת המוטלת עליו, ולכך הוצרכו לקחת ממצרים הן את אוצרות הרכוש והן את תרבות הרכוש, כי בהם הושרשה הקל' דמצרים.

נמצא שתכלית ביזת מצרים, היתה לעקור את כח הכיסוף שחיבר את כל העולם לקליפה זו, וזה הוא ענין 'וינצלו את מצרים', הנקרא 'נקודות הכסף', אולם כיון שבעת ההוראה על ביזת מצרים עדיין לא קבלו ישראל את המוחין, לא חפצו בביזה, והוצרך לצוותם עליה, וכיון שאינו ענין בפני עצמו, אלא שהוא תוצאה של נצחון והכנעת האויב, לא עשו לו זכרון בפני עצמו.

ואחר זאת נוספה שלימות בביזת הים, הנקראת 'תורי זהב', כמבואר במכילתא (בשלח א) 'בין מגדול ובין הים, שם היתה גדולתן של מצריים, שם היה תפארתם, שם היה מקומם מרומם של מצריים, שם כנס יוסף את הכסף ואת הזהב'. וביאר הר"י אייבשיץ שהע"ז שם נקראה 'בעל צפון', כי מצפון זהב יאתה, וחשב פרעה כי הוא המעכב אותם ללכת יותר בעבור שלקחו ממון מצרים. ומסתבר שעיכוב זה אינו נחשב כישוף^{כב}, ואם כן גם אחר מכת בכורות שבטלו כישופיהם, סבר פרעה כי אף שבטל כח הכיסופין בשאר אלוהותיו, עדיין עיקרו קיים בבעל צפון, ששם קבור כל הכסף והזהב, ולכן לא יכלו ללכת לדרכם, וסבר שלכן חזרו לעמוד לפניו, ועל כך הקריב פרעה ועבדיו, לקחת שלל ולדרוש ממונם.

^כ כמו שכתב האר"י (שער הפסוקים, וישב) 'וילקט יוסף את כל הכסף. כי הכסף הם החסדים, כנודע בסוד (שמות כה ג) זהב וכסף, שהם גבורה וחסד. וה' כסף [-חסדים] הם, וזהו הכסף, ר"ל ה' כסף'. וראה במגלה עמוקות (אופן קעו) 'ענין לקיטת כסף שליקט יוסף במצרים, הם הניצוצות שפגם אדם הראשון בעץ הדעת כידוע, לכן כסף בגימטריא ע"ץ, ולהלן במאמר פורים נרחיב בזה.

^{כא} ולגודל חכמתם מסתבר שלא הכריזו על עצמו כאלוה ממש, אלא כמחוייב המציאות, כי כל השפע בא ממנו, כפי שהוכח משנות השבע הרעב והשובע שאחריו.

^{כב} שהרי כח הכישוף הוא בהעצמת הדמיון, והוא שינוי הצורה, אך אינו יכול לברא חומר מחודש, כי אינו יוצר יש מאין. ואף כשיש צורה, אין כישוף חל על פחות מכעדה, וכל שכן שאינו יכול לחול על כח בלבד, ולחזק את כח המקום שלא יצאו משטחו. ומה שמצינו (שבת פא:): שבכישוף ניתן למנוע נסיעת אניה, הוא כישוף על האניה, אך א"א לתת כח במקום למנוע יציאה ממנו.

הטעם שחזרו ישראל לבעל צפון

והנה יש להתבונן בעצם הוראת הקב"ה לישראל שישובו לאחוריהם לצד מצרים, כדי להטעות את פרעה בעמידתם לפני בעל צפון שהוא נשאר מכל אלהי מצרים, למה נדחה גילוי זה לאחר כמה ימים, ולא נעשה בעת יציאתם. ועוד, שהרי כל עניינו של בעל צפון מבואר באבן עזרא, שהחרטומים עשו שלא יוכל עבד לברוח ממצרים לעבור הצורה^כ. ואם כן הרי אחר שעברוהו תחילה, שוב אין הוכחה לגדולתו, כי יתכן שכשם ששבו ממצרים, כך הם מתעכבים שם ממצרים.

ותגדל התימה, שהרי ידועים דברי השל"ה (פסחים, מצה עשירה לג) שישראל היו שקועים במצרים במ"ט שערי טומאה, ואילו הגיעו ח"ו לשער הנ' של טומאה, לא היה באפשריות לצפצף ולעלות על ידי הקדושה, כי אף למשה רבינו ע"ה לא היתה השגה בשער הנ' של קדושה, ממילא היו ישראל ח"ו משוקעים בקליפה עדי עד, וזהו ביאור ההגדה, 'ואילו לא הוציא הקב"ה את אבותינו', ואם כן למה השיבם הקב"ה להסתכן בשער החמישים.

אכן, כבר תמה בלשם שבו ואחלמה (ספר הדע"ה ח"ב דרוש ה ענף ב) על דברי הקדמונים שנקטו שחפזון דישראל נדרש שלא יכנסו לשער הנ' דטומאה, שהרי הגר"א (משלי טז ד) כתב שבטומאה אין שער נ', ופירש טעמו, כי הקדושה והטומאה זה לעומת זה עשה אלהים, אך שעריהם עומדים זה כנגד זה עם מ"ט פנים טהור ומ"ט פנים טמא. כמבואר במדרש תהלים (יב ד), אבל שער הנ' הוא בבחינת אין סוף (תיקו"ז כב) ואין בסט"א בחינה נגדו כלל, ואיך כתבו חשש זה במצרים. וביותר, שהרי אחר כל המכות ודאי כבר התבטלו כל כחות הטומאה ע"י הגילוי שכינה וכמ"ש ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו. והרי עשה שפטים באלהיהם והרג את בכוריהם וא"כ איה היה מקום אז לשליטת הטומאה ח"ו. ולא שייך הדברים להאמר אלא רק על סוף שיעבודן ותחילת גאולתן שלא היה מתחיל הגאולה כלל והיו עוד עבדים למצרים אז לא היה להם תקנה ח"ו כי נכנסו במ"ט מדרגות הטומאה אבל בליל א' של פסח שהיתה כל הסט"א כפופה וכבושה עד שהיה עומד להתבטל לגמרי וא"כ איה מקום אז לשליטת שער הנ'.

ולכן ביאר להיפך, כי משום שהופיע אז הקב"ה אור קדושתו על ישראל וכמ"ש בעל הגדה שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא. ולכן אלו התעכבו עוד רגע אחד במצרים. היה מתבטל כל הסט"א כולה מכל וכל והרי היתה מתבטלת הבחירה, כי מצרים היתה ראש לכל הקליפה כולה וכשנתבטלה היא היה מתבטל כל הסט"א מכל וכל והיה ביטול היצה"ר לגמרי ולא היה מקום לבחירה כלל, ולכך לא יכלו להתמהמה.

^כ ר"י אייבשיץ הוסיף שלכן עמד במקום ששמו 'פי החירות' כי עד אותו מקום היה העבד יכול ללכת, ולא משם והלאה, ושם המקום מורה שהוא תחלה לחירות, כי מי שהולך משם והלאה הוא ודאי בן חורין.

וביאר מו"ר הגר"מ שפירא שאין דבריהם סותרים, כי הטעם שאין שער הנ' בטומאה הוא משום שכל צדדי התפיסה של עוה"ז הם מ"ט פנים, אך שער הנ' שהוא למעלה מתפיסה זו, הוא מצטייר כמציאות שאין בה צדדים, ואילו היה בטומאה, הרי כל באיה לא ישובון, וכך בכל מכה התחזק לב פרעה, כי כנגד הגילוי שבמכה, נוסף לו הסתר של כח רע מחודש, ונמצא שאחר הגילוי שכינה במכת בכורות שביטל את כל אחיזת הסט"א בתפיסת העוה"ז, נוספה טומאה נוראה, שהיא של שער הנ', והיא היתה נראית כמציאות גמורה, ולפיכך, אף שהיו ישראל בשיא ההכרה באמונת השי"ת, כן הוצרכו לצאת מיד קודם שתהפוך הטומאה כמציאות בארץ מצרים, ולכך לא תועיל דרגת הבחירה הנשגבה שעמדו בה ישראל, כי כיון שהוצגה המינות כמציאות בפועל, הרי בתפיסה זו אין שני צדדים ולא מועיל כנגדה כח הבחירה.

נמצא איפה ששער החמישים הלזה הוא בעל צפון, שהרי רק הוא נותר מכל אלוהי מצרים, וכן כתב הספורנו שפרעה אמר 'מה זאת עשינו', והרי נשאר לנו בעל צפון, ועניינו, כי אף שבטלו כל צדדי הכיסופין לטומאה, הרי נשארה צורת הטומאה עצמה, ולכך אחר שנגאלו ישראל שלא בזכות, ועברו את בעל צפון, חזרו להשמיד את שער הנ' שבו, על ידי עבודתם בקריעת ים סוף, ורק אחר שגם דרגת טומאה זו בטלה בקריעת ים סוף, אזי כתב הגר"א שאין שער החמישים לטומאה. ומעתה יש להתבונן מה היא העבודה בקריעת ים סוף העומדת אל מול שער החמישים.

השלב הנוסף בבקריעת ים סוף וביזתו

כל נבואות משה במצרים מורות שהיציאה בליל ט"ו לא תכליתה להוציאם לחירות עולם, שהרי בנבואה הראשונה למשה (שמות ג כב) אמר, 'ונתתי את חן העם הזה בעיני מצרים והיה כי תלכון לא תלכו ריקם, ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלות', הרי שלמרות ההבטחה על נשיאת חן בעיני מצרים, יהיה עליהם לשאול ולא לקבל או לקחת, והיינו שיודיעו על כוונם לחזור בקרוב. גם כשהורהו הקב"ה לתבוע מאת פרעה לשלח את העם, לא תבע חירות עולם, אלא רק לצאת לעבודתו לשלשה ימים בלבד, ואף שקודם לכן נאמר (שם טז) 'לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אליהם ה' אלהי אבותיכם נראה אלי, אלהי אברהם יצחק ויעקב, לאמר, פקד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים, ואמר אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ הכנעני, ובודאי ידע פרעה על דבריו, ומכל מקום הנידון בינו לבין הקב"ה היה רק אודות היציאה הזמנית לשלשה ימים.

הרי שהנידון לא נסוב אודות שחרור בני ישראל לחרות עולם, שהוא נעשה ע"י הקב"ה בקריעת ים סוף, וח"ו שייעשו בני חורין ע"י פרעה ומצרים, וכל הדרישה מפרעה היתה להכנע לרצון ה', לתת לעבדיו לעבוד את ה', כדי להודיע בעולם שהם עם הנבחר כעובדי הבורא, ואינם כפופים תחת טומאת הכיסופין שהקיפה את כל מצרים, ועל כך אמר (שם ט טז) 'בעבור זאת העמדתיך, בעבור הראותך את כוחי, ולמען ספר שמי בכל הארץ' כי בכניעת הרע יתפרסם שמו של הקב"ה בכל הארץ, ומתגלה שקרו של כח הכיסוף שכולו

אחיזת עינים, ומקורו בטומאת מצרים. אולם בעצם שחרור העם מעבדות לא היה נוצר פרסום האמת האלוהית, כי כך היתה אמונתם העמים הקדמונים, שהאליל 'כמוש' יש לו כח אלהי על מואב (שופטים יא כד) ו'מילכום' יש לו כח אלוהי על עמון (מלכים א יא לג), וכל הויכוח נסוב רק על אופן עבודת ה' בעולם, ומטרה זו הושגה בכניעת פרעה במכת בכורות, באמרו 'קומו צאו מתוך עמי גם אתם גם בני ישראל, ולכו עבדו את ה' כדברכם, גם צאנכם גם בקרכם קחו כאשר דברתם ולכו, וברכתם גם אותי, כי קריאה זו כללה כניעה מוחלטת והסכמה גמורה של נציג הסטרא אחרא להכיר כי בורא העולם בחר את בני ישראל כעבדיו האמיתיים בעולם, ולכן הצטוו לשחוט את ה'טלה' שהיה אלוהי מצרים, כיון שהוא מסמל את שורש השפע [ראה רמב"ן יב ג, ועי' זהר ח"ב מא: שזה ענין שחיטת הפסח, ואכילתו בשלימות].

רק אחר גילוי השכינה, והכנעת כח הרע, כאשר היו ישראל לעבדי ה' המפנים את כל כח כיסופם לעבודתו ית', הגיע שלב הגאולה והיציאה לחירות, בה נוצר עם ישראל, כצורה חדשה, של מציאות שונה בעולם, והיא נעשתה על ידי הקב"ה לבדו, כי לשם שחרורם והעמדת לעם לא נדרשה הסכמת פרעה, ואדרבא, אילו מתחילה היה משחררם פרעה לחרות עולם, ודאי לא היה חוזר בו קבל עם ועולם, אלא כיון שבתחילה לא התבקש אלא לתת אפשרות לעבוד את ה' שלושת ימים, הרי עתה ניתנה לו ולעמו אפשרות הבחירה להתנגד שלא יצאו עבדיו לחירות עולם, ואף שכבר הודה בשלטון כח ה', ולא מנע את עבודת ה', מכל מקום נלחם על עצם הצורה, שהרי נטלו ממונו, אך כיון שעתה ניתנה להם צורה של עם, היה בכחם לגבור על צורת התאוה שיצאה בפעול במצרים, ולכן נבקע להם הים שבו נקבעה צורה אפילו למים שהם חומר בלא צורה, ונצבו כמו נד נוזלים, וכאשר בטלה הצורה לגמרי, אז עטו ישראל על השלל, כי כבר היה שייך להם לגמרי, וכמבואר במק"א שהמלחמה שייכת לעם, ורק אחר שנעשו עם בעל צורה עצמית, נטלו את הזהב שהוא צורתו של האויב, כי נטילת הרכוש הוא רק בסוף המלחמה, ואילו בביזת מצרים עדיין לא היו עם ולא נלחמו כלל, אלא רק מרדו ויצאו משלטון הרע, ולכן אז הוצרך הקב"ה לבקש מהם שישאלו ממונם^{כד}.

^{כד} בספרי (סוף דברים), ולכל היד החזקה, זו מכת בכורות, שנאמר בה (שמות ו א) כי ביד חזקה ישלחם, ולכל המורא הגדול, זו קריעת ים סוף. ד"א, ולכל המורא הגדול, זו מתן תורה. וביאר הרמב"ן על דרך האמת, שה'יד החזקה', זו מדת הדין, כאמור (רות א יג) כי יצאה בי יד ה', וה'מורא הגדול', הוא מדת הרחמים, שנאמר (שם סג יד) לעשות לך שם תפארת. הרי שבלייל היציאה חל רק שבר הרע, ואילו לידת ה'זו"א הכלול בת"ת, נעשתה רק בקריעת ים סוף, וכמבואר בלשם שבו ואחלמה [ספר הדע"ה ח"ב דרוש ה ענף ב סי' ז] שאף כי בליל א' של פסח נתגדלו הזו"ן עד מוחין דגדלות שני, כיון שגדלות זו לא היתה ע"י זכות ומעשים טובים של ישראל, הרי אילו היתה או הלידה היה היצה"ר בטל לגמרי, ולכן לא נעשה אז אלא העיבור בלבד, ואחר יום א' חזרו הזו"ן לקטנותם, והיתה הנוק' בסוד בתולה שעיברה אשר רחמה צר ופתחה סתום מחמת תוקף הדינין והגבורות דקטנות, אך לא היה ניתן להמתין עד שיתקנו ישראל כל זה בזכות עצמם, כי לזה צריך זכות גדול שהרי גם אדם הראשון לא עמד בזה, ובפרט שהרי לא ניתנה להם עדיין התורה כלל, ולא יכלו לעלות למדרגה גבוהה כזו לתקן במעשיהם את המוחין דגדלות שני, ולכן הוצרכו לקריעת ים סוף שהוא סוד הלידה בליל ז' של פסח, ואז התחדש כח יניקה להרע, ע"ש בהרחבה.

שורש הבירורים

והנה אמרו במדרש (שמו"ר יד ג) 'ז' ימים של חשך היו, כיצד ג' ימים הראשונים מי שהיה יושב וביקש לעמוד עומד וכו' ג' ימים אחרים מי שהיה יושב לא היה יכול לעמוד וכו' ובג' ימי אפלה נתן הקב"ה חן העם בעיני מצרים והשאלום, ולכל בני ישראל היה אור וגו' שכל מקום שהיה יהודי נכנס היה אור נכנס ומאיר לו מה שבחביות ובתיבות ובמטמוניות. והז' של חשך זה יום חשך של ים, שנאמר 'ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה' כך היה הקב"ה שולח ענן וחשך ומחשיך למצרים ומאיר לישראל כשם שעשה להם במצרים'.

שלשה הארות התגלו במדרש זה, א. שתחילת ביזת מצרים החלה במכת חושך. ב. שהשלמת המכה היתה בקריעת ים סוף, בה היה חושך למצרים ואור לישראל. ג. שחושך וענן למצרים, הוא העושה אור לישראל. והחוט המשולש הוא, כי ענין ביזת מצרים שייך ל'חושך', ולכך הוא נמשך ממכת חושך עד קריעת ים סוף, וכשם שמכת חושך למצרים אינה העדר אור, כך האור שהתחדש לישראל אינו רק גובר על החושך, אלא מראם אף מה שבמטמוניות, כאמור בברייתא דמלאכת המשכן (הובאה בתוס' שבת כב:): 'מסתכל בחבית ויודע מה שבתוכה, בטפיח ויודע מה שבתוכו, מפני ענן השכינה'. ויש להעמיק חקר בהארות אלו.

וכבר כתב מהר"ל (גבורות ה' נז), שעשרת המכות באו בסדר עולה, כדי לגלות את הבריאה שנבראה בעשרה מאמרות, ונמצא שמכת חשך כנגד 'ויהי אור' כה, שהוא בחכמה, ואמנם ראשית החכמה נראית כנקודה אטומה, בטרם מתגלית ע"י בירור הבינה, ואז עם כל אורה היא נתפסת כ'חשך', והוא החשך המאיר מתוך עיצומו של המשתייך אליו, ולכך כאשר שב התיקון למאמר 'ויהי אור', אזי היה חושך למצרים, והוא גופא האיר לישראל לגאול כל ניצוץ שנפל במטמוניות.

נמצא איפה ששורש הבירור נובע מן החכמה, ולכך תחילתו במכת חושך שבאה לתקן ולגלות את תכלית מאמר 'ויהי אור', ועם זאת לא התגלו בה אלא 'נקודות הכסף', ואילו

^כ בתהלים (קה) 'שלח חשך ויחשיך ולא מרו את דברו' ודרשו (שמו"ר יד א) אמר הקב"ה למלאכים המצריים ראויין ללקות בחשך, מיד הסכימו כולן כאחת ולא המרו, והוסיף החשך משלו 'וימש חשך'. ולא התברר מהו הנידון ברשעת המצריים, ולמה לא דנו בכך עד כה, ומה ענין הודאת המלאכים להוסיף חושך שיש בו ממש. ולהאמור, כיון שחשך הוא כנגד 'ויהי אור', הרי בין מאמר זה לקודמו, הוא מאמר 'בראשית' נבראו המלאכים (בראשית מו. זו"ח ריש בראשית, לש"ו ח"ב סי' א פ"ג), ולכן שאל למלאכים, לבטל הגשמת העולם שבחלקם, וכאשר 'לא מרו את דברו', בטל ההסתר האחרון, ועם שבלחית המכה 'שלח חשך' ככל המכות בהם 'שלח אותות ומופתים' למצרים, הרי עתה התברר שהגיע שלב הגילוי המלא, בו הוסיף 'ויחשיך', דהיינו תוספת מכה ע"י הקב"ה בכבודו ועצמו, וכמו במכת בכורות, שעצם הגילוי נחשב כמכה של פרעון, והיא נעשית ע"י המלך עצמו (רמב"ן שמות יב יב), ולכן בחלק זה הוסיף משלו חשך שיש בו ממש, והוא החשך שקדם למאמר 'ויהי אור' (עי' רמב"ן בראשית א ד), ולכן בחושך זה זכו ישראל לאור הגנוז, ובו כלו רשעי ישראל ב'שלשת ימי אפילה'.

^כ וכן לשון הזהר (ח"ב רנד:): 'במחשבה איתבריר כולהו', וראה בספר הליקוטים (וירא יח) 'שעיקר הבירור הוא תלוי בחכמה, כי כל הנשמות אשר נשתעבדו במצרים, הם היו הניצוצות שיצאו לחוץ, וחזרו ונצטרפו ע"י התורה'.

לגילוי 'תורי זהב' היה צורך להארת קריעת ים סוף, שנקרע בזכותו של יוסף (ב"ר פד ה, פז ח, תנחומא נשא ל), וכדלהלן.

נטילת כל טוב מצרים

נחלקו אמוראים (ברכות ט: פסחים קיט:): בביאור הכתוב 'וינצלו את מצרים', רבי אמי אמר מלמד שעשאוה כמצודה שאין בה דגן, וריש לקיש אמר עשאוה כמצולה שאין בה דגים, ויש בזה רמז נפלא כי 'דגן' ו'דגים' מניינם שוה, ואילו בין 'מצולה' ל'מצודה', יש הפרש כ"ו, כמנין שם הוי"ה, ועומק הענין הוא, שהמצולה היא מקומם הטבעי של הדגים, ששם טבע הקב"ה לספק צרכיהם וחיותם, ואילו המצודה נעשית בידי אדם, ואין מקום הנצודים שם, אלא 'חינם מזורה הרשת בעיני בעל כנף', וסבור שיכול להכנס ולצאת עם הדגן שבתוכה. ובפשוטו שני משלים אלו באו להודת שבביזת מצרים נכללו שני העניינים, א. ניטלו אוצרות הטבע שהיו כמקור חיים ליושביה, ושוב לא היתה משמשת כמקום טבעי, כמצולה לדגים. ב. אף ה'דגן', שהוא תרבות מצרים שנוצרה בידי אדם, וקשרה את אנשיה בתוכה, ניטל ממנה, וכמו שאמרו במדרש (שמו"ר כ ב) שאמרו גדולי מלכות לפרעה, 'מה עשית, אילו לא היה בידם אלא הבזה לבדה דיים', שנאמר (שמות יב) 'וגם ערב רב עלה אתם', ולא עוד אלא שכמה עשירים היו בהם כמה חכמים וכמה בעלי אומניות שנאמר (שה"ש ד) 'שלחך פרדס רמונים'.

אכן, יש רובד נוסף בשני משלים אלו, כי ה'דגן' מורה בכל מקום על הדעת המשפיעה את החכמה, כי עץ הדעת חטה היה, ולכך אין תינוק קורא אבא ואמא עד שיאכל דגן (ברכות מ.), ואילו 'דגים' הם מזלו של יוסף, שהוא ביסוד, הממשיך את הדעת, ומוציאה אל הפועל.

והנה כבר הובאו לעיל (פר' וארא) דברי הרמב"ן (בהאמונה והבטחון) שהאמונה היא האילן והבטחון הוא הפרי, והגר"א (ח"א ברכות י: אות מה) הוסיף שהבטחון הוא בדרגה של דעת, והיינו שבו נשלם החיבור השלם הבא מצד הדעת, שהיא כבריח התיכון, המחבר שמים וארץ.

וזו נקודת החילוק בין ליל היציאה לקריעת ים סוף כמבואר במדרש (שמו"ר כג ב) 'אמר רבי אבהו אע"פ שכתוב כבר שהאמינו עד שהיו במצרים, שנאמר ויאמן העם, חזרו ולא

¹⁰ וראה בזה (ח"ג קא): דכל אינון דאתו מסטרא תקיפא, ואתאחדו בזינין בישין, בכתרין תתאין, כגון עזאזל ביומא דכפורי, אקרי מצולות ים, וביאור הדברים בח"ב סג: שב' שעירי יוה"כ הם ב' מוחי ז"א דקלי' נוגה דאצילות, של חכמה נשאר ע"י הקב"ה, ואילו של בינה ניתן לסט"א, ומושך למצולות ים דהיינו בינה דבריאה דקלי', שנחשבת כמצולות המלכות דקדושה שמשם יניקתה (ועי' ע"ח מט ט בהרחבה), הרי שאחר ההשלכה ה'מצולה' היא מקום נפרד, ונחשב כמקום טבעי של הסט"א, ואילו כנגדה עומדת החכמה דקלי' ע"י הקב"ה ומצד טבע מקומה אינה מושכת לסט"א, אלא רק מצד היותה מצודה ע"י חטאי בני אדם, והם הם ה'דגן' שבתוכה, שהרי חיטה מורה על חכמה, וכיון שהיא חכמה דקלי' לכך הוצרכו להוציא את כולה ממצרים כדי שלא תהא מצודה לישראל.

ממונו ומזונו של אדם

האמינו, עד שבאו על הים וראו גבורתו של הקב"ה, היאך עושה משפט ברשעים, והיינו שאמנם בליל היציאה נתגלה שם הוי"ה בדעת, ובכך ניצל אילן האמונה שכמעט קט נעקר, ואז 'ויאמינו בה', אך רק בים סוף עלה פריו, והוא הרובד של בטחון שהתגלה רק כשעמדו על הים, והוא בהיות פרי הדעת יוצא לפועל ע"י היסוד, ורק שלימות זאת יש בכחה לבטל שער חמישים דטומאה.

נמצא שבליל היציאה, כאשר נתגלו החסדים בזכות האמונה, זכו ישראל החכמה תאיר להם את 'נקודות הכסף', כי הכסף שצבעו לבן מורה על חסדים, שאין מקומם במצרים, אלא הם כדגן שהונח שם, וכיון שיציאתם לא היתה מצד עבודתם, לא היה בידם ללקט אלא אותם. אך רק כשבאו לים סוף, ועל ידי בטחון ישראל התגלתה גם 'גבורתו של הקב"ה, היאך עושה משפט ברשעים', אזי זכו ללקט גם 'תורי זהב' שהגבורות נמשלו בהם, שיורדים אף למחוזות הרע, עד אשר יוציאו בלעו מפיו, ולכך הם נחשבים כ'דגים' בנלקטים ממקומם, וכידוע שהגבורות הנמתקות בשורשן הן מעולות מן החסדים, ולכן זהב נחשב יותר מכסף, והוא נלקט רק בזכות הבטחון שהוא שלימות הוצאת הדעת אל הפועל.^כ

מזון האדם השלם לחם אבירים

והנה הזמן שאכלו כל ארבעים שנה, הוא סמל הבטחון, שהונח למשמרת בצנצנת, וכמו שהביא רש"י ממכילתא דר"י (מס' דפסחא יד) 'וגם צדה לא עשו להם, להודיע שבחן של ישראל, שלא אמרו למשה היאך נצא למדבר ואין לנו צדה לדרך, אלא האמינו והלכו אחר משה'.

טעמו של הזמן התגלה באותה שעה של ביזת מצרים, שהרי אמרו (קידושין לח). 'עוגות שהוציאו ממצרים טעמו בהם טעם מן', וכידוע (יומא עה). בזמן היו כלולים כל הטעמים, והטעם היה נקבע על פי מחשבתו ורצונו של כל אדם, והיינו שהוא בא משורש העליון של המזונות, והוא מפורש (מו"ק כח). מזוני במזלא תליא מלתא, ונבאר עניינו.

כבר אמרו (יומא שם) שהזמן היה נבלע באיברים, והיינו שלא היה בו פסולת, ונמצא שבעוד שבכל האכילות מתקיימת עבודת הבירורים בין אוכל לפסולת^{כט}, הרי שהזמן

^כ ואין לתמוה שהרי 'וינצלו' נאמר בעת היציאה, ועל אותה עת נחלקו אם הוציאו ממצרים את כל הדגן או הדגים, כי אמנם כמו כן נאמר שם שהשאלים כלי כסף וכלי זהב, ועם זאת רק ביזת הים נחשבה כ'תורי זהב', והיינו כי ודאי בכל ביזה היו מזה ומזה, אך כל אחת נקראת על עיקר עניינה.

^{כט} ראה בקיצור הכוונות לרמח"ל (ענין האכילה) 'כי בזמן שאדה"ר עירב טוב ברע, נתקלקל הכל, ואפילו הדומם והצומח. וזה הערוב הוא, שמניצוצות של קדושה נתערבו בכל הדברים אפילו בדומם, כאמור ארורה האדמה בעבורך, לכן סידר הקב"ה בעולמו, שמן הדומם יצא הצומח, ומן הצומח יתקיימו הבעלי חיים באוכלם אותו, ובעל חי כשאדם אוכלו ישאר רוחני. והניצוצות שנאבדו בזמן אדה"ר, חוזרים לו במדריגות אלו. ונמצא, שבאכילה מרויח האדם ומוסיף כח לנשמתו, וזה על ידי הברכות שמברך על כל הנהנין, שעל ידי הברכה ההיא לוקחת הנפש ההיא חלקה הרוחני, והוא מזון הנפש'.

ממונו ומזונו של אדם

שכולו חסדים, כזרע גד לבן, לא היה בו צורך לעבודה, אלא נמשך כסדר והיה בו ענ"ג, כפי שניתנה האכילה לאדם הראשון לולי החטא^ל.

וכבר התגלה שורש הדבר במאמר המכילתא (בשלח טז ד) שלא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן, והיינו, כי קבלת התורה תלויה בבטחון גמור, כאמור 'בעבור אבותנו שבטחו בך ותלמדם חוקי חיים^{לא}, בהכרח ששורשו של המן מגיע מחכמה, ונמשך ע"י דעתלב, ולכן גילוי הוא ברדת הטל^{לב}, ואמנם גם מתן תורה הוצרכו לטל של תחיה (שבת פח:), כדי להתחדש ולעמוד במצב של אדם הראשון לפני החטא^{לד}.

והנה ראשית חטא האדם היתה במאכל, ושלשה טעויות נכללו בו, כאשר ראה את האסור לו כ'טוב ערב ומועיל', כאמור (ישעיהו ה כ) 'הוי האומרים לרע טוב, ולטוב רע,

^ל כמבואר ברמב"ן (בראשית ג יז), וכונתו למבואר בספר יצירה (פ"ב מ"ד) 'אין בטובה למעלה מענג ואין ברעה למטה מנגע', וכמבואר בזהר (ח"א כו). שענ"ג הוא ע'דן נ'הר ג'ן, דהיינו כשמקבל את השפע וממשיכו כסדרו [עדן-חכמה, נהר-בינה הממשכת שפע דרך התפארת, אל הגן-מלכות], ומשתמש במעשיו להמשיך שפע רוחני מעדן העליון, וכמו שביאר רבינו בחיי (שמות כ ח) שכך הוא הענג האמיתי כי כל דבר משתוקק להיות מחובר לשרשו, כי הוא עתיד לשוב ולעלות אליו.

^{לא} וראה בביאור הגר"א למשלי (כב יט) שעיקר נתינת התורה לישראל היא כדי שישימו בטחונם בהקב"ה. לפי שעיקר הכל הוא הבטחון, והרחיב בזה הגרי"א חבר (פתחי שערים עקודים יב). וראה במספיק לעובדי ה' (פ"ז) שיש כמה דרגות בבטחון, מקוה, מבקש, מאמין, בוטח, סומך, אך העליונה מכולם היא המפקיד, שמשליך על ה' יהבו, ועניינו בטחון של חיבור גמור אל הקב"ה, כפי שנראית ההנהגה במדת הכתר, שהוא מעל קומת האדם, ושייך לעולם שכולו טוב, ושלמות השגת התורה תלויה בדרגת בטחונו של הלומדה.

וידי"נ הגר"א משה אריה קופמן שליט"א הוסיף, שקנין התורה תלויה בבטחון שהוא הדבקות בה', כי התורה נשאת אצל הקב"ה, אלא שכשהאדם למד הוא בא אצלו, כמבואר במדרש (שמו"ר לג, א) 'יש לך מקח שמי שמכרו נמכר עמו, אמר הקב"ה לישראל מכרתי לכם תורתי כביכול נמכרתי עמה שנאמר ויקחו לי תרומה וכו', אמר הקב"ה לישראל נתתי לכם את התורה לפרוש הימנה איני יכול, לומר לכם אל תטלוה איני יכול אלא בכל מקום שאתם הולכים בית אחד עשו לי שאדור בתוכו, ולכך אמר בתנא דבי אליהו (פי"ח) 'שפכי כמים לבך נכח פני ה', מכאן אמרו כל ת"ח שיושב וקורא ושונה ועוסק בתורה הקב"ה יושב כנגדו וקורא ושונה עמו, נמצא שהמעלה העליונה בתורה היא בדבקות בו ית', והיא תלויה במדת הבטחון, כמבואר במשך חכמה (דברים י, כ) שהבטחון הוא הדבקות בשכינה, כי יש בטחון מוסרי, כבטחון העם במלך שידאג למחסורם, ויש בטחון טבעי, כבטחון האשה בבעלה שידאג למחסורה, ויש בטחון יותר חזק, כבטחון הבן באביו המלך, שידאג בעדו כמו שדואג עבור עניני עצמו ויזמין לו כל מחסורו, כל אלה הענינים נקבצו אצל השי"ת הוא מלכנו, הוא אבינו, ולכן הוא יושענו.

^{לב} וזה מה שכתב האר"י (ליקוטים עקב ח) 'המן הניתן לישראל במדבר דור דעה, על ידי משה רבנו ע"ה שנשמתו ממקום הדעת, וזהו שנרמז בפסוק והמ"ן כזר"ע ג"ד, ס"ת עדן שהוא מקדם, והבן. כי משם היה יורד המן, ממקום המוח של מחשבה'.

^{לד} כמבואר בהרחבה בזהר (ח"ב סא:), ח"ג קכח: רצב:): שהמן נמשך ממוחא סתימאה שבו 'טלא דבדולחא'. וביאר רמח"ל (פר' בשלח) שיש לו כמה שמות לפי שלבי ירידתו, כי בירידתו ממו"ס הוא נקרא טל, וכשהוא נמשך ממוחי ז"א נקרא 'מן', וכאשר יורד מיסוד לנוק' אזי שמו 'לחם'. וזהו 'הנני ממטיר לכם לחם מן השמים', כי ז"א נקרא שמים (זהר ח"א רסב:), ח"ב קטז:). והרחיב בזה הלשם (הדעה ח"ב דרוש ה ענף ד).

^{לז} כאמור (שבת פח: שהש"ר ו) שפרחה נשמתם כאשר שמעו הדברות מפי הקב"ה, והוריד הקב"ה ט"ל של תחיה להחיותם, והיינו כי אז בטל לגמרי הגוף הגשמי, ופסקה זוהמתן, והגיעו למדריגת אדה"ר קודם החטא, ולכך הוצרכו להתחדש לגמרי על ידי טל של תחיה שהוא טל אורו"ת של התורה בשרשה העליון בראש האצילות, והוא סוד טלא דבדולחא הנמשך ממוחא סתימאה היא החכמה עליונה אשר שם שורש התורה (כמבואר בזהר ח"ב פג). ומשם נמשך ט"ל של תחיה כאמור (אד"ר קכח:): 'ומההוא טלא דאנער מרישיה ההוא דאיהו לבר, יתערון מתייא לעלמא דאתי, דכתיב שראשי נמלא טל וכו'.

ממונו ומזונו של אדם

שמים חשך לאור, ואור לחשך, שמים מר למתוק, ומתוק למר^{לה}, וכבר כתב הגר"א (שה"ש ה ב) ששלשת הבחנות אלו ישנן במאכלים ובאדם עצמולו, ובזה מובן למה שלימות התיקון היא באכילת המן, כי אופן חיבור המאכל המתוקן אל האדם, מורה על התאמת האדם בהיותו טוב ערב ומועיל.

לתגובות: h0527690963@gmail.com

^{לה} כמו שביאר באדרת אליהו (ישעיהו שם). וראה דבריו במשלי (יז כד) ובשנות אליהו (שלהי ברכות), שבמאכל יש את שלשת אלו הן לענין עיכולו בגשמיות, והן לענין תכליתו, ערב למילוי הכרס, מועיל לשם שמים, ואכילת מצוה 'טוב' לנשמה.
^{לו} ראה מהרש"א (ברכות יא:) ואדרת אליהו (בראשית ג ו) 'שכל עסקי עולם בכלל נחלקים לג' דהיינו טוב ערב ומועיל'.

אספקלריא לפרשת בשלח תשפ"ב

עמוד לב

באר התורה / הרב יעקב אשר פלדמן, מח"ס 'כתב משה' ושא"ס, ירושלים

"וישב הים לפנות בקר לאיתנו"-מאמר א

"ויט משה את ידו על הים וישב הים לפנות בקר לאיתנו" וגו', ע"כ (בשלח יד כז).
בפי' רש"י (שם) בד"ה לאיתנו, לתקפו הראשון, עכ"ל.

-א-

בר"א מזרחי (שם) בד"ה לאיתנו לתקפו הראשון, לא לתקפו סתם, דאטו עד השתא לאו בתקפו הוה, עכ"ל.

ובגור אריה (שם) בד"ה לתוקפו הראשון. דהרי "וישב" כתיב, ומאי "וישב" שייך, אלא פירושו ששב לתקפו הראשון, עכ"ל.

וברבינו בחיי (שם) בד"ה לפנות בקר לאיתנו, ע"ד הפשט לאיתנו לשון תוקף וכח, כלשון "איתן מושבך" (בלק כד כא) כלומר לכוחו הראשון עכ"ל.

-ב-

בבראשית רבה (ה ה) אמר ר' יוחנן תנאין התנה הקדוש ברוך הוא עם הים שיהא נקרע לפני ישראל הדא הוא דכתיב "וישב הים לאיתנו" לתנאו שהתנה עמו, ע"כ.

ובספר פרקי משה^{לו} (אבות פ"ה מ"א), כי בזה יתבאר מאמר רבותינו ז"ל (שמות רבה כא ו) בפסוק "וישב הים לפנות בוקר לאיתנו" וכו' דהיינו לתנאו הראשון וכו'. שהוא קשה הישוב, יען מביא ראייה לתנאו עם הים שנקרע, מפסוק שמדבר במה שקרה אחר הקריעה. אך הנכון הוא, כי מה ששב הים לשמור תנאו הראשון, רוצה לומר, ששב לשמור התנאי להתקרע כאשר יצטרך פעם אחרת, כמו שהיה קודם שנקרע, כי בעודו קרוע, לא יאמר היותו שומר תנאי, שכבר השלים תנאו. אך כששב כמו שהיה קודם, יצדק בו ששב לשמור תנאו, ומזה הוכיח שהיה לו תנאי קודם שנקרע, כיון שאומר שחזר לשמור תנאו כו', והוא ק"ל, עכ"ל.

ובפי' מהרז"ו (על המדרש שם) בד"ה א"ר יוחנן תנאים התנה, עי' שמות רבה (כא ו) ושם פירשתי שהתנאי היה כשברא אותן שכל זמן שיצטרכו ישראל יקרע לפניהם, ועל תנאי זה חזר הים שכשיצטרכו עוד הפעם לעתיד יקרע לפניהם. וזהו וישב הים לפנות בקר לאיתנו שהול"ל וישב כו' כשהיה, ע"כ דורש עפ"י מדה כ' ומדת ממעל א"ת לאיתנו אלא לתנאו, עכ"ל.

^{לו} לר' משה אלמושנינו (נולד בשנת רע"ח).

ולהמתבאר בדבריהם מתפרש שפיר מה שאמר ר' יוחנן תנאין בלשון רבים, מכיון שהוא מכונן על קריעת ים סוף וגם על תנאי לכשיצטרכו עוד פעם שיקרע לפניהם. [עיי' בבעל הטורים שם].

-ג-

באור החיים (שם) בד"ה לאיתנו. רז"ל אמרו (מדרש רבה בראשית ה ה) לתנאו הראשון. וקשה לי לדבריהם אין זה מקום התנאי, אלא בשעת החלוקה שם יזכיר תנאי זה. ואולי כי יודיע הכתוב כי אחר ששב אז ידע שהוא תנאי שהתנה עמו ה' ולא גזירת כליונו או הגעת צביונו להבטל מהעולם, וכו', עכ"ל.

ובפני ידי משה (על המדרש בראשית שם) בד"ה וישב הים לאיתנו אמר ר"י תנאי התנה הקב"ה עם הים וכו', וקשה למה נאמר התנאי בשעת ששבו המים ולמה לא בשעת הקריעה. וי"ל דאיתא גבי ר' פנחס בן יאיר שאמר לנהר גינאי חלוק לי מימין ואם לאו גזורני עליך שלא יעברו בך מים לעולם. ומסתמא היה התנאי שהתנה הקב"ה עם הים ג"כ הכי שאם לא יקרע לא יעברו כו', וא"כ הכי פירושו "וישב הים לאיתנו" פי' מכח שקיים התנאי דאל"כ לא היה בו מים כלל כתנאי שהתנה ר' פנחס בן יאיר ודו"ק ואח"כ מצאתי בספר יפה עינים תירוץ זה, עכ"ל.

-ד-

שם באור החיים בד"ה לאיתנו וכו', וצריך לדעת אופן התנאי אם היה ליוצאי מצרים אם כן למה נרעש בפעם הזאת כמאמרם ז"ל (מדרש רבה בשלח כא ו) שהתריס כנגד משה ואמר לו אין אני נקרע מפניך שאני נבראתי ביום ג' ואתה נבראת ביום ששי וכו' עד שנטה ה' ימינו לימין משה דכתיב "מוליך לימין משה" (ישעיה סג יב). ועוד רואני כי ליחידי סגולה היה נקרע בעל כרחו, כמעשה הובא בחולין (ז ב) ברבי פינחס בן יאיר וכו', מה כוחו של ר"פ בן יאיר עליו השלום להתגבר על מעשה בראשית וכו', עכ"ל.

בפני יפה תואר (על המדרש שם) בד"ה לא קבל עליו, ואע"ג שתנאי היה מ"מ לא קבל מטעם שישראל לא היו ראויים לזה, וכ"ה בשוחר טוב בהדיא גבי הים ראה וינוס" (תהלים קיד ג), עכ"ל. [בשוחר טוב (שם) דבר אחר הים ראה וינוס, לא היה רצה ליקרע, למה שהיו ממרים, אמר הם ממרים ואני אקרע, שנאמר "וימרו על ים בים סוף" (תהלים קו ז) ע"כ].

ולפי דבריו מובן מה שהתריס הים כנגד משה ואמר לו אין אני נקרע לפניך וכו'.

גם מיושב לפי דבריו מה שתמה באור החיים כי ליחידי סגולה היה נקרע בע"כ, משום ששם לא שייך טעם זה.

-ה-

בעבודת ישראל (ויקרא, ליום שביעי של פסח) בד"ה נראה לי, מה שאמרו חז"ל (שמות רבה כא ו) בשעת קריעת ים סוף נתבקעו כל מימות שבעולם. וצריך להבין דבריהם לאיזה

תכלית נתבקעו כל המימות כיון שעיקר הנס היה להראות למצרים כח ה' ודי להם בקריעת ים סוף. ויש לומר הגם שהדבר כפשוטו כי נבקעו כל מעינות תהום, מכל מקום יש איזה רמז שבכח קריעת ים סוף נעשה הכנה לבקע כל המימות העתידין לקרוע כגון הירדן בימי יהושע (יהושע ג טו-טז), ונהר גינאי בימי רבי פנחס בן יאיר (חולין ז ב), והכח הראשון נפתח על ידי משה רבינו ע"ה, עכ"ל.^{לח}

ולהמתבאר שבכח קריעת ים סוף נעשה הכנה לבקע כל המימות העתידין לקרוע, כגון הירדן בימי יהושע ונהר גינאי בימי ר' פנחס בן יאיר, מתבאר שפיר מה שתמה באור החיים ממה דליחידי סגולה נקרע בעל כרחו, משום דכל הני נעשו מכח בקיעת הים שע"י משה רבינו.

-1-

שם באור החיים, אכן תנאי זה הוא בכלל התנאים שהתנה ה' על כל מעשה בראשית, להיות כפופים לתורה ועמליה ולעשות כל אשר יגזרו עליהם, וממשלתם עליהם כממשלת הבורא ברוך הוא. ולזה תמצא כמו כן בשמים ובארץ ובכוכבים ובשמש וירח שלטו עליהם הצדיקים יחידים ואין צריך לומר מרובים, כאשר חקק ה' להם בעת הבריאה, והוא סוד אומרו "בוראך יעקב" וגו' (ישעיה מג א), ואמרו ז"ל (ויקרא רבה לו ד) שאמר הקדוש ברוך הוא לעולמו מי בראך מי יצרך ישראל והכל בכח התורה, וצא ולמד מ"ש בפסוק בראשית.

והנה ביציאת ישראל ממצרים עדיין לא קבלו התורה ואין גזירתו על הנבראים גזירה, ולזה לא הסכים הים ליחלק להם, וטען למשה אתה נבראת בששי ואני בג', זה רמז כי אינו בן תורה, שאם היה בן תורה הנה הוא קודם לו, כי התורה קדמה לעולם כולו. ולזה נתחכם ה' והוליק ימינו לימין משה, פירוש הראהו כי הוא בן תורה המתיחס לה ימין דכתיב "מימינו" וגו' (וזאת הברכה לג ב), וכשראהו תיכף ומיד נקרע כתנאי הראשון. ולזה כל צדיק וצדיק שיעמוד אחר קבלת התורה יביא בידו שטר חוב א' לכופו ליחלק לפניו, ותמצא שכשלא רצה ליחלק לר' פנחס בן יאיר ולהמתלוח עמו רצה לקונסו ופחד הים ממנו, לט עכ"ל.

^{לח} יפה תואר (על המדרש שם) בד"ה אינו אומר ויבקע הים כו', הובא כאן לפרש מה שכתב שם "הירדן יסוב לאחור", וכדאיתא בשוחר טוב (תהלים קיד) כיון שראה הירדן שברח הים אף הוא ברח, וטעם הדברים למה נבקעו כל המימות כדי שיתפרסם הנס בעולם, ולא יחשבו כמו שחשבו קצת כי בשביל שהוליק ה' את הים ברוח קדים עזה נבקע הים, ועי' ברמב"ן, ולכן א"ש היטב דברי השוחר טוב שהבאתי ע"ש וע"ע במכילתא, עכ"ל.

בשוחר טוב (שם) "הירדן יסוב לאחור". מה טיבו, ומה איכפת ליה, וכי בירדן היו, אלא מכאן אתה למד אם ברחא ראש האומנות ברחא כל האומנות, כיון שראה הירדן את הים בורח ברח אף הוא, ע"כ.

^{לט} וכמו דאיתא בברכות (נג ב) תניא אמרו להם בית הלל לבית שמאי לדבריכם מי שאכל בראש הבירה ושכח וירד ולא ברך, יחזור לראש הבירה ויברך, אמרו להן בית שמאי לבית הלל לדבריכם מי ששכח ארנקי בראש הבירה לא יעלה ויטלנה, לכבוד עצמו הוא עולה לכבוד שמים לא כל שכן. הנהו תרי תלמידי חד עביד בשוגג כבית שמאי ואשכח ארנקא דדהבא, וחד עביד במזיד כבית הלל ואכליה אריא, ע"כ.

ולהמתבאר דתנאי זה הוא בכלל התנאים שהתנה ה' עם כל מעשה בראשית. מיושב ג"כ בזה מה שנתקשה שאין זה מקום התנאי. והוא משום דמה שאמרו ששב 'לתנאו' הכוונה ששב לשמור התנאי שהתנה הקב"ה עם כל מעשה בראשית.

גם מובן אמרם במדרש רבה (בראשית ה ה) אמר ר' יוחנן תנאין התנה הקב"ה וכו' בלשון רבים, משום דקאי על התנאי הכללי.

*

"וַיֵּשֶׁב הַיָּמִים לְפָנֹת בְּקָר לְאֵיתָנוּ" - מאמר ב

"וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּמִים וַיֵּשֶׁב הַיָּמִים לְפָנֹת בְּקָר לְאֵיתָנוּ" וגו', ע"כ (בשלח יד כז).

בפי' רש"י (שם) בד"ה לאיתנו, לתקפו הראשון, עכ"ל.

ובבעל הטורים (שם) בד"ה לאיתנו אותיות לתנאיו, שהתנה הקדוש ברוך הוא על הים במעשה בראשית שיבקע לפני ישראל (ב"ר ה ה), עכ"ל.

והנה מה שכתב בבעל הטורים [דאותיות לאיתנו הם אותיות לתנאיו] לכאורה נראה שהיו כאן כמה תנאים. וצריך ביאור, דהא לא היה כאן רק תנאי אחד, והוא שיבקע הים לפני בני ישראל.

-א-

בספר צפנת פענח למהרי"ט (בחקתי עמ' קלו) ובזה יתיישב מ"ש "וישב הים לפנות בקר לאיתנו" (בשלח יד כז) לתנאו הראשון, שמקשים דבשעת בקיעה שייך לומר שקיימו תנאי שהתנה הקב"ה עמהן, אבל בשעת חזרה כבר קיימו תנאם וחזרו למטעתן. ואפשר ליישב בהא דאמרו אלו ואלו בתוך הים עומדים כשכלתה רגל אחרון מהמצריים ליכנס כו', נמצא שאף כששב הים לפנות בקר לאיתנו עדיין היה צריך לתנאו הראשון שהמים נצבו כמו נד ולא עברו אל מקומן של ישראל. ולפי דרכנו נפרש תנאו הראשון הוא ענין הכינוס שהם כנוסים כמו נד במאמרו ובתנאו יתברך שלא כדרך הטבע. ולפי שבשעת קריעה מאחר שנקפה הים לא היה פלא בעמדו כנוס מאליו, אך עתה חזר לתנאו הא' לעמוד בצוין של מקום כבתחילה כנוס בתוך גבולו חק עולם ולא יעברוהו. ויהיה פירוש דבריהם

ובח"א מהרש"א (שם) חד עביד כב"ש ואשכח ארנקא כו', לקיים דברי ב"ש מי ששכח ארנקא בראש כו', וע"ד "ותגזר אומר ויקם לך" וגו' (איוב כב כח) וק"ל, עכ"ל.

ועי' עוד שבת (נט ב) ותו דרבי חנינא לא סגי דלא מליך וכו', וכתוב בהו בצדיקים "ותגזר אומר ויקם לך" וגו' (איוב כב כח), ע"כ.

ובגיטין (סא א) רב כהנא הוה קאזיל להוצל, חזייה לההוא גברא וכו' קרי עליה "וצדיק יסוד עולם" (משלי י כה) ע"כ. וקאי על עמלי התורה.

כך: תנאי התנה הקב"ה שיהא נקרע ושוב יחזור לתנאו הראשון להיותו כנוס ועומד אעפ"י שמימיו נוזלים וכוי"מ עכ"ל.

-ב-

בתורת משה להאלשיך (שם) והנה אמרו רבותינו ז"ל (בראשית רבה ה ד) כי תנאי התנה הקדוש ברוך הוא במעשה בראשית עם הים שיקרע לפני ישראל. הה"ד "וישב הים לפנות בוקר לאיתנו" (בשלח שם), מאי לאיתנו לתנאו הראשון. וקשה שלפי זה היה ראוי ליכתב לאיתנו למעלה בקריעת הים, ולא עתה בשוב המים למקומם. אך לזה נשים לב למה הוצרך תנאי. אך הוא כאשר כתבנו במקומו בבראשית רבה. כי בכל דבר, קשה לשר לשנות טבעו אשר הטביע בו הוא יתברך. ובוזה נבא אל הענין, בשום לב שעל פי דרך רבותינו ז"ל לא יצדק לשון וישב. שמורה שקיים תנאו פעם אחת, ושב לתנאו פעם שנית. והנה, אשר נקרע הים ליכנס בו ישראל קיים אז תנאו, ויקרע חוץ מטבעו.

והנה דעת רבותינו ז"ל והסכמת ר' אבהו במדרש (שמות רבה כב ד), הוא, כי כששבו המים על מצרים עדיין היו כל ישראל תוך הים. וכן נראה מפשט הכתובים. ועל כן הנה היה מקום לשר הים לחלוק ולומר, די לי שנקרעתי וקיימתי תנאי פעם אחת. אך עתה בשוב הים על המצריים, למה אצטער שנית, שהיו ישראל והמצרים בים, ושישובו המים על מצרים בצמצום, ולא על מקום שישראל שם. ומה גם שבשוב המים שנצבו כמו נד לפני ישראל תחלה פוגעים במחנה ישראל. ויצטרך השר לשומרם בבואם בתוקפם כמשמעות לאיתנו, כי גם שדרשו לתנאו, פשוטו לא זו ממקומו, אלא שדרשו גם על דאפקיה בלשון זה. כי הנה קשה זה על השר מהקודם. וטוב טוב היה יצאו ישראל לגמרי, ואחרי צאתם טרם צאת המצריים מהים ישובו המים עליהם בכל מקום שנעשה יבשה כאחת. לזה אמר "וישב הים לפנות בקר לאיתנו", לתנאו הראשון אשר קיים באשמורת בעת הקריעה. כי גם עתה הוא כשב ומקיים שנית התנאי. שגם בשוב כל המים, יהיה

^מ שם: ועוד יש לפרש שהתנאי הוא ביטול צוויו של מקום להיות במקום א', כדכתיב "אשר שמתני חול גבול לים חק עולם" וכי' (ירמיה ה כב), התנה הקב"ה עמו שיהא נקרע להעביר את ישראל וישוב על המצריים, ועוד יוסיף לצאת מגבולו אשר שם לו, כענין שאמרו במדרש שם "ומצרים נסים לקראתו" (בשלח יד כז), שבכל מקום שהיה המצרי נס היה הים יוצא ושוטפו, נמצא שאף כששב שם עם התנאי שהתנה הקב"ה עמו שיצא ממחיצתו לצורך שעה, עכ"ל.

ילקוט שמעוני (בשלח רמז רלה) היו המצריים עושין כשפים ועולין מן הים אמר הים פקדון שהפקיד לי הקדוש ברוך הוא היאך אניחנו מיד היו המים רצין אחר כל מצרי ומצרי ומורידן לים שנא' "ומצרים נסים" וגו' (יד כז) לקראתם לא נאמר אלא לקראתו של כל מצרי ומצרי ע"כ.

מכילתא דרבי ישמעאל (בשלח מסכתא דויהי פרשה ו) ומצרים נסים לקראתו (בשלח יד כז), ללמדך שלכל צד שהיה מצרי נס היה הים רץ כנגדו. משל למה הדבר דומה ליונה שברחה מבן נץ ונכנסה לטרקלין של מלך פתח לה המלך חלון מזרחית יצאת היונה והלכה לה נכנס בן נץ אחריה נעל המלך בפניו את כל החלונות התחיל המלך מורה בו בחצים, כך כשעלה האחרון שבישראל מן הים ירד האחרון שבמצרים לתוך הים התחילו מלאכי השרת לזרוק בהם חצים ואבני אלגביש אש וגפרית כענין שנאמר "ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגו' אמטיר עליו ועל אגפיו ועל עמיה רבים אשר אתו" (יחזקאל לח כב), ע"כ.

יבשה כל מקום שישראל שם. כי השיב המים טרם צאת ישראל משם מהים, וכו' מא עכ"ל.
והוא עד"ר שנתבאר בצפנת פענח.

-ג-

בספר אוהב ישראל (בשלח) בד"ה "וישב הים לפנות בקר לאיתנו" וגו' (יד כז), ואמרו
חכמינו ז"ל (בראשית רבה ה ה) לתנאו הראשון, שהתנה הקדוש ברוך הוא עם הים בעת
שבראו שיתבקע מפני בני ישראל. והקשה האור החיים הקדוש ז"ל, הלא זה אינו מקום
קיום התנאי שאז שבו המים לתקפם לילך כדרכם הטבעי, ועיקר התנאי היה שיקרע לפני
בני ישראל וילכו בתוכו ביבשה, ומהראוי היה לרמז קיום התנאי אצל הבקיעה. עוד
הקשה מהו גודל הנס והפלא שנתבקע לפני כללות ישראל, והלא מצינו כמה פעמים
שנתבקעו המים ונפלגו ליחידי סגולה, וכגון רבי פנחס בן יאיר וגינאי והנלוה אליו (חולין ז
ב) עיין שם, עד כאן קושיות האור החיים ז"ל.

עוד צריך להבין ולדעת מהו זה שכתבה התורה הקדושה "ובני ישראל הלכו ביבשה
בתוך הים גו' חומה" וגו' (בשלח יד כט), אחר שכבר כתוב לפני זה ששבו המים להילוכן
כדרכן "ויכסו לכל חיל פרעה וגו' לא נשאר בהם עד אחד" (שם כח) וכו'. גם לכאורה אינו
מובן מה שכתבה תורה הקדושה בסוף השירה "כי בא סוס פרעה גו' ובני ישראל הלכו
ביבשה" גו' (שם טו יט), כי כבר כתוב הכל לפני זה.

אכן י"ל וכו', כשהיו ישראל וגם המצרים בעת זמן אחד בתוך הים, והיה עליהם קיטרוג
גדול כמאמר חכמינו זכרונם לברכה (זוהר תרומה קע ב) מה נשתנו אלו מאלו. ועם כל זה
התחיל הים להשיב את מימיו על המצריים ויכסו מים צריהם, ולפני בני ישראל נבקע
הים ונקרע להלן עד שיצאו מתוך הים לחוץ. וזה היה עיקר הנס והתנאי עמו במעשה
בראשית, היינו שבאותו העת זמן עצמו שישבו המים על המצריים, יהיה נבקע ונקרע
לפני בני ישראל וילכו בתוכו ביבשה. וזה היה לפנות בוקר אשר היו כולם כאחד ישראל
והמצריים אז בתוך הים זה אצל זה ממש. ולכך כתיב כאן זה הרמז לאיתנו היינו לתנאו,
מפני שזהו עיקר התנאי.

ולזה הודיענו תורתנו הקדושה פעם שנית, היינו שבעת ששבו המים על המצריים,
באותו רגע עצמו היה בבקיעתו לפני בני ישראל. וזהו פירוש הפסוק "כי בא סוס פרעה"
וגו', היינו באותו העת ממש כאשר "בא סוס פרעה גו' בתוך הים" והשיב הים עליהם את

^{מב} שם: ויהיה כמו שאמרו ז"ל ששבולת המים בא בזעף על המצריים, ומצמצמין עצמן על ידי השר בהגיע אל מקום
שישראל שם, והמה קרובים מאד אל המצריים. כפי שאמרו רבותינו ז"ל (שמות רבה כב ב) כי כשגמר רגל אחרון
שבישראל התחיל הראשון שבמצרים ליכנס בים. ולפי זה אמרו "ומצרים נסים לקראתו", אינו חוזר אל התנאי כי
הוא משולל הבנה, כי אם אל הים הנוכח. ויאמר כי היה הים שב ומתחיל להתנועע לשוב, ומצרים אשר היו
משתקעים בטיט קרקע הים, כמפורש על "וינהגו בכבדות" (בשלח יד כה), התחילו נסים לקראת מי הים
המתחילים לבא, כי טוב להם המים מהטיט כי המים יקוממום וישוטו עליהם המה וסוסייהם עד צאתם אל היבשה.
אז מה עשה הוא יתברך, ניערם וחיבטם תוך הים, להתיש כחם, בל יוכלו לשוט על פני המים בשובם, עכ"ל.

מימיו, אז "ובני ישראל הלכו ביבשה" וכנ"ל, כדי שיוכלו לצאת חוצה על שפתו, וזה היה עיקר הנס, וכו' עכ"ל.^{מב}

ולהמתבאר דעיקר הנס והתנאי עמו במעשה בראשית היינו בשאותו העת וזמן עצמו שישבו המים על המצריים, יהיה נבקע ונקרע לפני בני ישראל וילכו בתוכו ביבשה. א"כ כאן מקומו של התנאי, ומתיישב שפיר ג"כ מה שנבקע לר' פנחס בן יאיר בלא תנאי. [ומה שהתריס הים משום שידע את עיקר התנאי].

-ד-

ובבאר מים חיים (בראשית א ט) בד"ה או אפשר וכו', וירצה בזה כי התנאי היה על ב' הדברים האמורים, שהוא לקרוע לפני ישראל ולהשיב מימיו על מצרים שלא להניח גם את מצרים עבור בגבולו, כי אם תיכף אחרי יציאת ישראל מתוכו מיד ישבו המים על מצרים וכו'. ותיבה זו 'לתנאו', קאי על כל מה שקדם בענין בין ענין הקריעה בין מה שהשיב על מצרים, כל זה היה לאיתנו, לתנאו הראשון, וכו' עכ"ל.

ולהמתבאר דהיו ב' תנאים אתי שפיר מה שכתב בבעל הטורים שלאיתנו אותיות לתנאו לשון רבים.

גם מיושב מה שנתקשה באור החיים שאין זה מקום קיום התנאי, משום דמכיון שהיה תנאי כפול לקרוע לישראל ולהשיב מימיו על מצרים, א"כ רק עכשיו נתקיימו התנאים.

*

"וְהַמִּים לָהֶם חֹמָה מִיַּמִּינָם וּמִשְׂמָאלָם"

"וַיָּבֹאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבֶּשֶׁה וְהַמִּים לָהֶם חֹמָה מִיַּמִּינָם וּמִשְׂמָאלָם" ע"כ (בשלח יד כב).

"וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הִלְכוּ בַיַּבֶּשֶׁה בְּתוֹךְ הַיָּם וְהַמִּים לָהֶם חֹמָה מִיַּמִּינָם וּמִשְׂמָאלָם" ע"כ (שם כט).

-א-

ר' חיים פלטיאל (שם כט) והמים להם ח(ו)מה. כתיב חסר ו' ונדרוש מקרא מסורת, חומה לישראל היו וחמה למצרים היו, עכ"ל.

ברבינו בחיי (שם כב) ובמדרש "והמים להם חומה" תורה הנמשלת למים, שהיו עתידים לקבל היתה מגינה כחומה ומאבדת את המצריים, וזהו שכתוב: "חמה" חסר וא"ו, חומה

^{מב} סמוכין לדבריו באבן עזרא (שם יד כט) בד"ה ובני ישראל טעם להזכיר זה פעם אחר, כי פרעה היה טובע, ועוד נשארו אנשים מישראל בים עוברים, וזה היה פלא בתוך פלא, כי במקום שהיו ישראל עוברים בים, היה שם רוח קדים מייבש, ובמקום פרעה וחילו הביא השם רוח אחרת להמס המים שנקרשו ונעשו חומות, והנה שתי רוחות בים ושני המקומות קרובים וכו', עכ"ל. עיי"ש שהאריך בזה.

לישראל חמה למצריים. "מימינם ומשמאלם" מימינם בזכות התורה שנאמר "מימינו אש דת למו" (וזאת הברכה לג ב), ומשמאלם אלו תפילין שנותנין בשמאל (מנחות לו א), עכ"ל.

-ב-

בבעל הטורים (שם כט) בד"ה חמה מימינם ומשמאלם. חמה כתיב חסר ו', שהקב"ה נתמלא עליהם חמה על פסל מיכה שעבר בים (סנהדרין קג ב). והיינו דכתיב "ועבר בים צרה" (זכריה י יא) ס"ת רמה שהוא בגימטריא פסל מיכה, עכ"ל.

וצ"ב הא גם בתחילה היה לו לכתוב "והמים להם חמה" חסר וא"ו לשון חמה, מאותו טעם שהיה עמהם פסל מיכה.

בספר קול אליהו (שם כב) "ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה והמים להם חומה" וגו' (שם) הנה כאן כתיב חומה מלא, ולהלן (בפסוק כט) כתיב "ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים והמים להם חמה" וגו' כתיב חסר וי"ו.

וי"ל הטעם משום דאיתא (שמו"ר מא א ועי' סנהדרין קג א) שפסל מיכה עבר עמהם בים כמ"ש "ועבר בים צרה" (זכריה י יא), ובבני דן היה מיכה שהי' לו תחת כנפיו הפסל, וידוע ששבט דן הלך באחרונה שנאמר והמאסף ההולך באחרונה (עי' בהעלתך י כה) ופי' רש"י זה שבט דן שהולכים באחרונה, וידוע שכאשר באו המצרים בים מצד זה עדיין היו ישראל בים וכו'.

והשתא מתורץ בטוב טעם, בפסוק א' שאמר "ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה" שישראל היו בתוך הים ובני דן ההולכים אחריהם היו עדיין ביבשה, לכן כתיב "והמים להם חומה" מלא דלא היה עדיין קטרוג חטא כלל, ובאותו העת היה המים להם חומה להגן ולהצילם, אולם לבסוף בעלייתם כאשר קצה הראשון מהשבטים עלו מן הים להיבשה ואז היה מחנה דן האחרונים בתוך הים ופסל מיכה עמהם, ובעת כי הוצרכו מחנה דן לנס לעבור בתוך הים הי' הקטרוג איך יעשה הקב"ה ניסא אחר כי התועבה עמהם, וזהו שאמר "ובני ישראל הלכו ביבשה" הוא הקצה הראשון מהשבטים שכבר היו ביבשה, והאחרונים היו בתוך הים אז המים להם חמה מלא חימה וכעס מרוב הקטרוג, עכ"ל.

-ג-

ובפי' כלי יקר (שם כב) בד"ה "ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה". כאן הקדים תוך הים ליבשה ובסמוך אמר בהיפך זה "ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים" (שם כט). גם כל הפסוק ההוא מיותר, וכאן נאמר והמים להם חומה מלא בוי"ו, ובסמוך נאמר חמה חסר בלא וי"ו. ובילקוט (רמז רלח) מסיק שהוא לשון אף וחימה לפי שהיו ישראל נתונים בדין אם להנצל או אם להטבע עם המצרים.

ועל פי דרך זה נוכל לומר שהיו בישראל כיתות כיתות על הים, מקצתם צדיקים מקצתם קטני אמנה כנח שנאמר בו "מפני מי המבול" (נח ו ז), שלא נכנס בתיבה עד שדחקהו מי המבול, והנה הטובים מישראל באו תיכף אל הים באמצעותו אף על פי שלא ראו היבשה עדיין מכל מקום האמינו בה' ובאו אל תוך הים ואחר כך ראו היבשה ולהם היו המים לחומה להגין בעדם, אבל הפחותים בנים לא אמון בם הלכו תחילה ביבשה כי לא האמינו באלהים על כן לא נכנסו אל תוך הים עד שראו תחילה היבשה ולהם היו המים חימה עזה כי היו נתונים בדין אם להנצל או להטבע.

ומטעם זה נאמר למעלה ויבואו להורות שמיד בבואם נכנסו אל הים קודם שראו היבשה, ולמטה נאמר הלכו כי אף על פי שראו היבשה מכל מקום לא האמינו עד שהלכו תחילה ביבשה ואחר כך נכנסו גם אל תוך הים, וכו' מג עכ"ל.

-ד-

בספר קול אליהו (שם כב) בפסוק "ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה והמים להם חומה מימינם ומשמאלם", והנה בפסוק כ"ט כתיב "ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים והמים להם חמה מימינם ומשמאלם", ויש לבאר אמאי שינו בהלשון דמקודם כתיב דהלכו בני ישראל בתוך הים ביבשה, ואחרי זה כתיב דהלכו ביבשה בתוך הים, מקודם יבשה ואחר כך בתוך הים. ועוד יש לדקדק למה כתיב שני פעמים על בני ישראל דהלכו בים, וגם כפל הלשון דהמים להם חומה מימינם ומשמאלם. גם יש לדקדק מדוע כתיב בפסוק כ"ט חמה חסר וי"ו ודרשו חז"ל (עי' מכילתא דרשב"י בשלח כט. ועי"ע בדעת זקנים לבעלי התוס') חמה כתיב דנתמלא עליהם חמה.

אבל הכל יבא על נכון, דהנה בבני ישראל היה שתי כתות, אנשים צדיקים המאמינים בה' ובעלי בטחון, והם הלכו תיכף לים עד כי באו מים עד נפש, וכדאיתא במדרש (עי' סוטה לז א) דקפץ נחשון בן עמינדב ואחריו כל שבט יהודה, והנה איתא במדרש (שמו"ר כא ז וע' ילקוט בשלח רמא א) דהיה קטרוג מה נשתנו אלו מאלו הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז, והשיב השי"ת זכות האמונה והבטחון כדאי להם, א"כ לפי זה גבי בני ישראל דהלכו בתוך הים מקודם בהאמונה ובהבטחון כתיב אצלם ויבואו בני בתוך הים, ואחרי זה היה היבשה ושפיר היה להם המים חומה כחומה, אבל כת השניה דלא היו מאמינים כל כך עד שראו בעיניהם היבשה לכן כתיב עליהם דהלכו ביבשה בתוך הים מקודם יבשה, לכן הי' המים להם חמה ר"ל הקטרוג מה נשתנו אלו מאלו כנז"ל, עכ"ל.

-ה-

²³ שם: ויש אומרים שבבואם לים, היינו בכניסתם היו צדיקים גמורים לכך נאמר אצלם חומה מלא, אמנם כאשר הלכו על שפתו השני ממרים היו עם ה' שנאמר "וימרו על ים בים סוף" (תהלים קו ז), כי אמרו כשם שאנחנו עולים מצד זה כך יעלו המצרים מצד אחר, על כן היו להם המים לחימה וקצף כאמור, עכ"ל.

במשך חכמה (שם) בד"ה והמים להם חומה וכו', **אמנם המסתכל יראה** דבקרא קמא (פסוק כב) כתוב "והמים להם חומה" בוי"ו, רק בכתוב השני (פסוק כט) כתוב בלא וי"ו, ועל זה דרש המדרש שנתמלא חימה. והוא דבאמת אמר להם 'משכו מעבודה זרה והדבקו במצוות' (עי' בא יב כא, ובשמות רבה טז ב) והם עשו תשובה על עבודה זרה שהאמינו בה', וכן מלו עצמם ובשר בניהם ועבדיהם (בא יב, מב - מו). ולכן לא היה לצעוק על שהשם יתברך עשה להם נסים במצרים בהוציאם ביד רמה בעמוד אש וענן.

רק כאן שאמרו מצרים "אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם במצרים" (שם כה), הלא הודו כי ה' נלחם, וחזרו בהם לנוס מפניהם, אם כן גם הם עשו תשובה [ומפני זה זכו לקבורה - רשב"ם פסחים קיח ב], על זה צעק הלא גם ישראל עבדו עבודה זרה במצרים ונמחל להם, אם כן מפני מה הללו ניצולים והללו יהיו נטבעים, **על זה השיב הקדוש ברוך הוא** (מכילתא שם) שוטה (שבעולם) וכי מפני ישוב עבדוה, הלא לא עבדו אלא מתוך שעבוד ומתוך טרוף הדעת, אבל התשובה שפירשו מעבודה זרה ושחטו תועבת מצרים לעיניהם היו מתוך יישוב ומתוך ההרווחה, דששה חדשים בטל השעבוד מהם כיון שהחלו המכות.

אבל המצרים הוא להיפך, דעבדו עבודה זרה מתוך ההרווחה והשלוחה, והתשובה היתה מתוך הטרוף שנהממו בים, ולכן הם נטבעים וישראל עושה להם נסים. יתן השי"ת שבני ישראל ישובו לה' מתוך הרווחה, **אמן, עכ"ל. מד**

*

"שם שם לו חק ומשפט"

"ויצעק אל ה' ויורהו ה' עץ וגו' שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו" ע"כ (בשלח טו כה). **בפי' רש"י** (שם) בד"ה שם שם לו - במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם, שבת ופרה אדומה ודינין, **עכ"ל.**

-א-

בספר דברי דוד (שם) בד"ה שם שם לו כו', שבת ופרה אדומה ודינין. זה יליף מדכתיב 'חוק ומשפט', 'חוק' זה פרה דאין בה טעם. ושבת נראה דהוי חוק מדאסרינן לאבות מלאכות דוקא, מחמת שהיו במשכן, ואי בטירחא תליא מילתא היה לאסור דברים

^{מד} העמק דבר (שם כט) "והמים להם חמה". חסר וי"ו ללמדנו שאין הפי' כאן חומה מגין עליהם, שהרי לא נצרכו עוד להגין עליהם שכבר היו המצרים שאחוריהם נסים ומוטבעים, אלא הפי' שהמים שבצדם היו מוקשים כחמה ולא נולו לשוב אל המקור. והדרש בזה הוא שנתעורר עליהם כח הדין והחמה. והטעם שעתה הגיע לכך יותר משהיה תחלה, היינו משום שהגיע עידן ריתחא על המצרים, מש"ה היה כח הדין שולט גם על ישראל, וע' מש"כ בס' בראשית י"ט כ"ט ולעיל י"ב מקרא י"ג, ועוד יבואר בזה לפנינו ט"ו י"ט יע"ש, עכ"ל.

במטלטלין מאי דהוא טירחא יתירה, כגון קוצץ עצים תלושים דאין חייב עליהם מן התורה, אלא דגזירת הכתוב הוא. 'ומשפט' היינו דינים, עכ"ל.

ומבואר בדבריו דמה שפירש רש"י דבמרה נתן להם מקצת פרשיות והם שבת ופרה ודינים, יליף מדכתיב "חק ומשפט", אמנם צריך ביאור דא"כ היה לו לרש"י להעתיק גם תיבות אלו.

-ב-

"וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי וְגו' ע"כ (בא יב לא).

בפ"י רש"י (שם) בד"ה ויקרא למשה ולאהרן לילה - מגיד שהיה מחזור על פתחי העיר וצועק היכן משה שרוי היכן אהרן שרוי, עכ"ל.

בשפתי חכמים (שם אות ט) דאל"כ ויקרא אל משה מבע"ל כמו "ויקרא אל משה וידבר ה' אליו" (ויקרא א א), כי למשה פירושו בעבור משה, עכ"ל.

ובספר דברי דוד (שם) בד"ה ויקרא למשה ולאהרן לילה, מגיד כו'. נקט רש"י 'לילה' אף על פי שאינו מפרש רק 'ויקרא' לחוד האיך היתה הקריאה. נראה דעיקר הוכחתו מדכתיב יתור 'לילה', דהא כתב לעיל מיניה (שם ל) "ויקם פרעה לילה", והאי קרא עליה קאי. ע"כ פירש דילפינן מזה שהקריאה היתה כמו כל סתם קריאה בלילה לאורחים, דהא משה ואהרן לא היה דירה שלהם אלא בגושן לא במצרים, דאינן יודעים היכן הוא שרוי אותו שצריכים לו, לאפוקי ביום יודעים היכן הוא דמצוי בשוק, עכ"ל.

ומתבאר בדבריו דרש"י מעתיק התיבות השייכות לפירושו, וא"כ מכיון דרש"י לא העתיק תיבות 'חק ומשפט', לכאורה לא מתיבות אלו למד פירושו.^{מז}

-ג-

בתוספות (שבת פז ב) בד"ה כאשר צוך במרה, ואם תאמר וכו' וא"ת וכיון דבמרה איפקוד אשבת היכי אמרינן בפ' כל כתבי (לקמן קיח ב) אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהן אומה ולשון שנאמר "ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט" וגו' (בשלח טז כז), וכתיב בתריה "ויבא עמלק" (שם יז ח), אמאי קרי להאי שבת ראשונה כיון דבמרה נצטוו והא לא היתה שבת ראשונה דמעיקרא כתיב "ויסעו מאילם ויבאו" וגו' (בשלח טז א) ואמרינן בסמוך דאותו היום שבת היה, ועוד מקשים דמשמע מתוך הפסוקים ששתי שבתות היו קודם ראשונה כשנסעו מאילם ואחר אותו שבת ירד להם המן וכתיב "ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה" וגו' (בשלח טז כב), "ויניחו אותו עד הבקר" וגו', [ויאמר משה אכלוהו היום וגו' ששת ימים תלקטוהו" וגו' "ויהי ביום

^{מז} ע"י עוד דברי דוד (יתרו יח ז משפטים כא כא) ובספר דבק טוב (ויצא כט י) ובמשכיל לדוד (ויצא שם).

השביעי יצאו מן העם ללקוט" וגו'] (שם כד-כז) משמע שבשבת שלישית שאחר מרה היא, עכ"ל.

-ד-

ברמב"ן (בשלח טו כה) בד"ה שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו - במרה נתן להם מקצת פרשיות של תורה שיתעסקו בהם, שבת פרה אדומה ודינין. ושם נסהו לעם, לשון רש"י. והיא דעת רבותינו (סנהדרין נו ב). ואני תמה, למה לא פירש כאן החקים האלה והמשפטים ויאמר "וידבר ה' אל משה צו את בני ישראל" כאשר אמר בפרשיות הנזכרות למעלה דברו אל כל עדת בני ישראל וגו' (לעיל יב ג), וכן יעשה בכל המצות באהל מועד, בערבות מואב, ופסח מדבר (בהעלתך ט ב).

ולשון רש"י שאמר פרשיות שיתעסקו בהם, משמע שהודיעם החקים ההם ולימד אותם עתיד הקדוש ברוך הוא לצוות אתכם בכך, על הדרך שלמד אברהם אבינו את התורה, והיה זה להרגילם במצות ולדעת אם יקבלו אותם בשמחה ובטוב לבב, והוא הנסיון שאמר "ושם נסהו", והודיעם שעוד יצווים במצות, זהו שאמר (בשלח טו כו) "אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והאזנת למצותיו" אשר יצוה אותך בהם, עכ"ל.

ובספר דגל יהודה (שם) בד"ה שם שם לו וכו', וצ"ל דסבירא ליה להרמב"ן דמשעה שנאמר להם בפרשת המן "הוא אשר דבר וגו' שבתון שבת קדש וגו' (שם טז כג) מאז נצטוו במצוות שבת למר אשר דיני שבת ולמר גם אתחומין איפקדו, ובזה מתורץ קושיית התוס' בשבת שם מהא דאמרינן אלמלא שמרו ישראל שבת ראשונה ע"ש. דבאמת הגם שלמדו הלכות שבת במרה וע"כ נקט הגמרא הלשון דבמרה איפקדו, אמנם לא בתורת מצוה גמורה שיתחיל החיוב עליהם תיכף, רק בדרך שעתיד הקב"ה לצוות אתכם, ומצווה גמורה התחילה לחול עליהם מפרשת המן ואילך, ואז הי' שבת הראשונה שנצטוו, עכ"ל.

-ה-

בספר אמרי פנחס (שבת ומועדים אות רצו) אילו האכילנו את המן ולא נתן לנו את השבת, קשה הא שבת ניתנה במרה קודם המן ואיפכא הוה ליה למימר. ותירץ דאין הכוונה על מצוות [שבת], דלמה ליה לפרוט זה דווקא דכבר אמר נתן לנו התורה, אלא כוונתו על המן של שבת שהיה משונה בטעמו [כמו שפירש רש"י בחומש "לחם משנה" (בשלח טז כב) לחם משונה אותו היום נשתנה בריחו וטעמו, שמדבר כאן הכל בשבח בחינת המן, אילו האכילנו את המן ולא נתן לנו את השבת דהיינו שישתנה טעמו בשבת לשבח דיינו] בטעמו, עכ"ל.

ולהמתבאר בדברי הרמב"ן בפ"י רש"י, דבמרה נאמר להם מקצת פרשיות רק בשביל שיתעסקו בהם, אבל מצות השבת חלה עליהם רק מפרשת המן ואילך, יש ליישב קושיית האמרי פנחס והוא דאף שבמרה נצטוו מ"מ היה רק ללמדם, אבל על איסורי שבת נצטוו רק בפרשת המן א"כ המן קדים, ודו"ק.

-ו-

בשפת אמת (בשלח, תרמג) בפסוק "ראו כי ה' נתן לכם השבת על כן הוא נותן לכם ביום הו' לחם יומים" (בשלח טז כט). כנראה שניתן להם השבת בעת נתינת המן. וכ"א במדרש עקב (ג א) אימתי שמרו ישראל השבת כראוי בזמן שניתן להם באלוש ע"ש. וכן הוא בנוסח המעלות [בהגש"פ] אלו האכילנו את המן ולא נתן לנו את השבת דיינו. והלא במרה איפקדו אשבת. וכן הקשו בתוס' למה נק' שבת ראשונה ע"ש במס' שבת פרק ר"ע (פז ב בד"ה כאשר צורך).

אבל נראה כי עתה ניתן להם במתנה השבת. כאשר חכמים הגידו (שבת י ב) מתנה טובה יש לי בבית גנזי כו', ובחי' זו נעשה עתה. ושמעתי מפי מו"ז ז"ל במעלת המתנה, הנותן בעין יפה נותן (ב"ב סה א), והנותן בור צריך ליתן לו דרך כו', כי המוכר דעתו רק בעבור המעות. אבל הנותן רוצה שיהי' להמקבל המתנה, לכן נותן לו הדרך כדי שיוכל לקבל את המתנה. וז"ש "ראו כי ה' נתן" דייקא, "על כן הוא נותן לכם" כו'. הוא הכנת יום הששי שיש אז הארות לבני' שיוכלו לקבל השבת. וז"ש "ראו", כי מקודם כ' "שם לו חק ומשפט" שידעו מצות השבת. אבל עתה ניתן להם בעין יפה, שהי' להם התקרבות להשיג ולראות בעין הארת השבת. כענין שאמרו חז"ל הנותן מתנה [לחבירו] צריך להודיעו. הוא התקשרות והתדבקות להשיג הארת השבת כנ"ל, עכ"ל.

והוא עוד יישוב על מה שהקדימו את ירידת המן לנתינת השבת, גם מתיישב קושיית התוס'.

-ז-

"וְאֵתָה דִּבֶּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אַךְ אֶת שִׁבְתֵּי תִשְׁמְרוּ וְגו' לְדַעַת כִּי אֲנִי ה' מְקַדְּשְׁכֶם" ע"כ (כי תשא לא יג).

בשבת (י ב) תניא נמי הכי "לדעת כי אני ה' מקדשכם", אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה, ואני מבקש ליתנה לישראל לך והודיעם, ע"כ. **ובפני רש"י** (שם) בד"ה לדעת כי אני ה' וגו', להודיעם אני בא שאני רוצה לקדשם, עכ"ל.

בח"א מהרש"א (שם) בד"ה בבית גנזי כו' למסקנא דמוקי לה במתן שכרה דלא עבידא לאגלויי ניחא, דמתנה טובה היא שבת דעוה"ב שכולו טוב ושבת והיינו 'בבית גנזי', ע"ש שהוא רב טוב הצפון לצדיקים לעוה"ב שנאמר בו "עין לא ראתה אלהים" וגו' (ישעיה סד ג). אבל השתא דס"ד דאשבת דעוה"ז גופיה קאמר הכי דהיינו דעבידא לאגלויי, נראה לפרש דהיינו מתנה טובה שניתן למנוחה, דמלאכת ו' ימים הוא מכלל קללות אדה"ר דכתיב "בעצבון תאכלנה וגו' (בראשית ג יז) בזעת אפריך תאכל" וגו' (שם ו ט), וע"כ בן נח אסור בו דאמרינן בפרק ד' מיתות (סנהדרין נח ב) בן נח ששבת חייב כו', והיינו בבית גנזי כמו קודם שחטא אדם שהיה לו מנוחה בכל הימים, ועיין עוד בזה במס' ביצה (טז א), עכ"ל.

ויש לומר דזה עדיין לא היה במרה, ומוכן שפיר מה שזכר בהגדה של פסח 'אילו האכילנו את המן ולא נתן לנו את השבת דיינו', דכוונתו על המתנה טובה.

-ח-

ביצה (טו ב -טז א) תני רב תחליפא אחוה דרבנאי חוזאה: כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יום הכפורים, חוץ מהוצאת שבתות וכו' שאם פחת פוחתין לו, ואם הוסיף מוסיפין לו, ע"כ.

ויש לפרש על דרך הצחות, דמה שאמרו מתנה טובה יש לי בבית גנזי, הכוונה על הוצאות שבת והיא ניתנה להם בפרשת המן, ומיושב מה שהקדימו ירידת המן לנתינת השבת.

לתגובות: a0527677650@gmail.com

באר צבי / הרב צבי קריזר, ראש כולל 'נור אברהם' ומג"ש בביהכ"נ איצקוביץ' בב"ב, מח"ס באר צבי

בענין חיוב לחם משנה

וְיִהְיֶה בַּיּוֹם הַשְּׂשִׁי לְקִטּוֹ לֶחֶם מִשְׁנֶה (טז, כב)

האם חיובו מן התורה או מדרבנן

בגמרא בברכות (לט:): ובשבת (ק"ז): למד רבי אבא מפסוק זה שחייב אדם לבצוע בשבת על שתי ככרות שנאמר לחם משנה. ונחלקו הפוסקים האם זה חיוב מהתורה והוי דרשה גמורה, או אינו אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא הוא.

והנה כבר נחלקו על עצם הג' סעודות דילפינן בשבת (ק"ז): שחייב אדם לאכול בשבת, מדכתיב ג' פעמים 'היום', דהלבוש והאליה רבה (סי' רצ"א א') וכן הט"ז (בסי' תרע"ח) כתבו דהג' סעודות הם מדאורייתא, והיינו דס"ל דהוי דרשה גמורה לחיוב ג' סעודות, ואילו הפרמ"ג (בסי' רצ"א משב"ז ס"ק א') פסק דכל ענין סעודות שבת ויו"ט היא מדרבנן, וגם לחם משנה הוא מדרבנן. וכן משמע גם ברמב"ם בפ"ז מהל' ברכות, וכן מבואר ברי"ף (פסחים קטז.), דקרא אינו אלא אסמכתא בעלמא.

והנה אם חיוב ג' סעודות הוא מדרבנן, הרי בפשוטו ברור שגם לחם משנה אינו אלא מדרבנן, מאחר דכל הסעודה היא מדרבנן, ולא שייך לומר שחיוב לחם משנה הוא מן התורה, [אך יתכן דיש מקום לדון, שעל אף שאין חיוב סעודה מן התורה, אך כשאוכל סעודה בפת חייב מן התורה בלחם משנה, דהיינו דהוי כעין מצוה קיומית, דאף שאינו חייב לאכול, מכל מקום אם הוא אוכל פת, מחוייב הוא לבצוע על ב' ככרות. ואכן דעת הרמ"א (בסי' רצ"א סעיף ד') שאם סועד הרבה פעמים בשבת, צריך לכל סעודה ב'

בענין חיוב לחם משנה

ככרות, ועל כרחק שהחיוב לחם משנה אינו תלוי בחיוב סעודה, אלא הוא דין בפני עצמו, ואם כן גם למאן דאמר שחיוב סעודה הוא מדרבנן, אכתי יש מקום לומר שהלחם משנה הוא מן התורה]. אבל להסוברים דסעודת שבת היא מן התורה, אכתי יש לדון האם גם חיוב הלחם משנה הוא מן התורה או דהוי רק אסמכתא.

מחלוקת הט"ז והמג"א

והנה ידוע שנחלקו בזה הט"ז והמג"א, (עיין שער הציון סי' רע"א ס"ק י"א בשם התו"ש והפרמ"ג), דדעת הט"ז (בהל' חנוכה סי' תרע"ח ס"ק ב') דחיוב שלש סעודות וגם חיוב לחם משנה הוא מדאורייתא, דכתב דאף דנר חנוכה קודם לקידוש היום משום פרסומי ניסא, מכל מקום אם אין לו מעות לקנות גם נרות חנוכה וגם פת ללחם משנה, לחם משנה קודם דהוא מן התורה דכתיב לחם משנה. וכן ג' סעודות דאורייתא ובעינן פת. ויש לבאר שיטתו על פי מה שביאר בכלבו (סי' כ"ד) דקרא ד'לחם משנה' מיותר, דהו"ל לכתוב 'לקטו שני העומר לאחד', ומזה דרשו שהלחם של סעודת שבת יהיה כפול, ואם כן זהו דין תורה ולא אסמכתא בעלמא. [וכן משמע קצת בדברי רבינו מנוח הל' חמץ ומצה פ"ח ה"ו, וכן משמע בחתם סופר או"ח סי' מ"ו]. וכן כתב בערוך השולחן (סי' רע"ד ס"א), דנראה דדרשא גמורה היא כיון דהך 'לחם משנה' מיותר לגמרי.

אולם בדברי המג"א בכמה דוכתי משמע שדין לחם משנה הוא רק מדרבנן. ראשית, ממה שכתב בהל' יו"כ (סי' תרי"ח ס"ק י') לגבי חולה שצריך לאכול ביום כיפור שאינו צריך לבצוע על לחם משנה 'דלא תיקנו כן ביום הכיפורים'. דמלבד ממה דמשמע מלשונו 'שלא תיקנו ביום הכיפורים', שחיוב לחם משנה הוי רק מדרבנן, טען הג"ר אשר ווייס שליט"א דעוד מוכח כן גם מעצם הדין שכתב המגן אברהם שאינו מחוייב בזה, ואילו היה זה חיוב מדאורייתא אמאי שלא יהיה חייב בזה מי שצריך לאכול ביום כיפור, כפי שמתחייב בברכת המזון שהוא מן התורה, ועל כרחק דחיוב לחם משנה הוא רק מדרבנן וביום כיפור לא תיקנו.

אכן לכאורה זה יש לדחות, דהא כל הדין דלחם משנה לא נאמר אלא לגבי שבת, משום שבערב שבת ירד להם מן כפול, וחזינן שנחלקו הראשונים האם ביום טוב יש חיוב לחם משנה או לא, והיינו האם ירד מן ביום טוב או לא. ועל כל פנים בערב יום כיפור בודאי שלא ירד מן כפול, דהא יום הכיפורים הוא יום תענית^מ, ואם כן אין מקום להצריך כלל לחם משנה ביום כיפור.

^מ ואין לשאול דאם לא ירד בעיו"כ מן כפול מה אכלו החולים שחייבים לאכול, דהא בלא"ה מוכח שהיו קונים דברים מתגרי אומות העולם, כמבואר ביומא עה:; וכן היה להם בשר מצאן ובקר שלהם [דודאי בשעת הדחק יכלו לאכול מהם]. ועיין מש"כ בזה בבאר צבי (תנינא סי' ל"ה). ובר מן דין נראה שבזמן שבנ"י היו במדבר לא היתה כמעט מציאות של חולה שיש בו סכנה ביו"כ, דהא במ"ת נרפאו כל החולים, ועד חטא העגל היו בני אלמות כדמשמע בע"ז (ה.), ואחר חטא העגל משהגיע יו"כ הקב"ה כבר סלח, ובשנה שלאחר מכן כבר היה המשכן שהקרבתו היו מגינים מן הייסורים כמבואר בדוכתי טובא.

בענין חיוב לחם משנה

אולם יותר מבואר בדברי המג"א בסי' רנ"ד (ס"ק כ"ג) שפליג על הט"ז, שכתב שם לגבי איסור רדיית הפת שאם אין לו פת בשבת שמותר לו לרדות מן התנור, דזה דוקא כשאין לו פת כלל, אבל אם חסר לו רק לחם משנה אסור, דמכל מקום 'אינה חובה כל כך'. והיינו דלא רק שזה אינו מן התורה אלא אפילו אינו חיוב גמור.¹¹³

ובאמת שיש לעיין בכוונת דבריו שם שכתב דאינה חובה, דמנא ליה דבר זה שאין זה חובה ככל דינים דרבנן, הא אפילו אי חיוב לחם משנה הוי רק דרבנן אבל סוף סוף קבעוה חובה. ואולי משום דס"ל להמג"א דלחם משנה אינו דין בפני עצמו ואינו מוגדר כמצוה וחיוב דרבנן, אלא רק פרט בהל' סעודת שבת, וממילא יתכן שמעיקרא הם לא קבעו את זה בתורת חובה ככל מצוות דרבנן. וצריך עיון.

ובפרמ"ג (סי' תרע"ח משב"ז ס"ק ב') ציין עוד [על דברי הט"ז שם] לדברי המג"א (בסי' קפ"ח ס"ק ט'), שהביא מתלמידי רבינו יונה בפרק שלשה שאכלו, דבשבת ויו"ט אין חיוב מן התורה לאכול פת כלל, אלא רק משום קידוש במקום סעודה. וכפי הנראה דנקט הפרמ"ג דלדבריו גם לחם משנה אינו אלא מדרבנן. [ועיין מש"כ לדון בזה לעיל].

ומעין פשרה בין שתי השיטות מצינו בשו"ת חתם סופר (או"ח סי' מ"ו) בשם ספר מנחת יעקב, דמן התורה סגי בשלימה ופרוסה ורק מדרבנן צריך שתי שלימות. והביא ראיה לזה מברכות (ג.) משמרה ופלגא שתי משמרות קרי ליה. והביאור הלכה (בסי' רס"ג ס"ב ד"ה אין לו) הביא דהסכמת רוב הפוסקים דפת בג' סעודות זהו רק מדרבנן ואסמכוה אקרא, כמבואר בפמ"ג שם (סי' רס"ג א"א סק"ט), אלא שהוסיף הפמ"ג דלפעמים קורא לאסמכתא דבר תורה ודוחה על כל פנים לדרבנן שאין לו אסמכתא בתורה עיי"ש. ועיין עוד בשער הציון (סי' רע"א סקי"א) שהביא דהתוספת שבת והפמ"ג כתבו שהמג"א חולק על הט"ז בהא דלחם משנה דאורייתא.

קושיות על דעת הט"ז

ולכאורה שיטת הט"ז דחיוב לחם משנה הוא מן התורה, צריך עיון:

א. הרי גם במדבר שעל זה כתוב הפסוק שלקטו לחם משנה, הרי במציאות לא היו שם כלל שני לחמים, כי פשוט שהמן לא היה מגיע כלל בצורה של חלות שלמות וכדו', אלא כוונת הפסוק שלקטו כמות כפולה, אז איך שייך לומר שמן התורה בעינן לבצוע על שתי

¹¹³ אמנם העירוני בזה דיתכן לדחות, דאפילו אי הוי דאורייתא שייך לומר שאינו חובה גמורה, דלא נאמר בתורת מ"ע, רק שיש לנו דרשא ורמו בקרא שיש לנהוג כן. וכמו שמצינו עוד חיובים דאורייתא שאינם בגדר מ"ע וחיוב גמור ככל התרי"ג מצוות, וכגון מצות 'תמים תהיה עם ה' אלוקיך', לשיטת הרמב"ם דלא נמנה במנין המצוות, וכתב התה"ד הו"ד בש"ך יו"ד סי' קע"ט דלאו ממש מ"ע קאמר, ומזה"ט התיר שם לחולה שאין בו סכנה להתרפא ממכשף גוי, עיי"ש. וכן עוד כיוצ"ב יעויין ב'אור שמח' הל' ת"ת שהאריך בענין זה לגבי גדר חיוב מצות ת"ת לפי כוחו עיי"ש. [ואדרבה, בזה מיושב טפי הא דלא הוי חובה גמורה כיון דלא נאמר בלשון עשה, משא"כ אי הוי דרבנן, א"כ מנ"ל שלא קבעוהו לחובה גמורה וכדלקמיה בפנים].

בענין חיוב לחם משנה

ככרות דוקא? [מיהו י"ל שהיו מצווים לאפות ממנו לחמים לשבת. ואדרבה, מהא דקרי ליה 'לחם משנה' ילפינן לדין זה].

ב. אף אחד מן הראשונים שמנו את מנין המצוות, לא ראו למנות זאת כמצוה מן התרי"ג מצוות. והיינו שכל הראשונים נקטו דאין זה מצות עשה. [אך בזה יש לומר כדלעיל דאין זה מצות עשה בפני עצמה, אי נמי דעל כל פנים אינו במנין המצוות].

ג. עוד קשה, שהרי גם אם היה לבני ישראל במדבר לחם משנה בסעודה ראשונה היינו בליל שבת, אבל לסעודה שלישית כבר לא היה לחם משנה, ואיך למדו מזה חיוב לחם משנה לכל סעודות השבת. [ויעויין עוד להלן].

ד. עוד קשה מהא דפסק השולחן ערוך (או"ח סי' רפ"ח ס"ד) דמותר להתענות תענית חלום בשבת וכו' וצריך להתענות ביום ראשון כדי שיתכפר לו מה שביטל עונג שבת. ואי נימא שחיוב לחם משנה הוא מן התורה איך הותר כלל להתענות ולבטל חיוב דאורייתא. [מלבד אי נימא כדציידנו לעיל, דהחיוב דאורייתא דלחם משנה אינו אלא כשאוכל פת, דהוי מצוה קיומית, אבל אם אינו אוכל פת כלל אין עליו חובת לחם משנה. או דנימא לאידך גיסא, דדין לחם משנה הוא פרט במצות עונג שבת וסעודת שבת].

ביאור מחודש בדברי הט"ז

והג"ר אשר וייס שליט"א רצה לחדש שגם דעת הט"ז אינו כפי הפשטות שלומדים דס"ל שחיוב לחם משנה הוא מן התורה, אלא דבאמת אין כוונתו למצות עשה דאורייתא רק מעין דאורייתא, כדבר שעיקרו מדברי תורה^מ, או דמה שרבנן אסמכוה אקרא הוי כעין דאורייתא (וכדברי הריטב"א בר"ה טז.), ומטעם זה גרידא חמור ענין לחם משנה יותר מקידוש היום ואף יותר ממצות נר חנוכה אף שיש בה פירסומי ניסא, דמכל מקום ללחם משנה יש עיקר ואסמכתא בפסוק.

ולפי זה שפיר יתכן גם ההיתר של תענית חלום בשבת, דגם לדעת הט"ז אין הפשט שלחם משנה זה מצות עשה מן התורה, אלא שיש לזה חשיבות יותר משאר מצוות דרבנן מאחר ויש לזה אסמכתא בקרא, ולכולי עלמא מן התורה אין חיוב אכילה בשבת אלא מדין עונג.

אמנם אף אם נפרש כן בכוונת הט"ז עדיין יש כאן מחלוקת בין הט"ז להמג"א אי לחם משנה הוי חיוב גמור או לא, דאף אמנם אם נימא דגם לדעת הט"ז אי"ז חיוב ומ"ע מדאורייתא, דאז אין הכרח לומר שהט"ז חולק על המג"א בסי' תרי"ח לגבי יוה"כ במה שכתב שם ש'לא תיקנו' לחם משנה ביוה"כ, דיתכן לומר דגם הט"ז יסכים לזה שביום הכיפורים אין תקנה של לחם משנה. אולם מכל מקום, ממה שכתב המג"א בסי' רנ"ד ס"ק

^מ וזהו כעין מש"כ בהערה הקודמת דאף דהוי דרשא גמורה מ"מ אינו בגדר עשה שהוא חובה גמורה על כל ישראל, אלא שנדרש מכל אחד לפי כוחו ויכולתו, וכדברי האו"ש הנ"ל.

בענין חיוב לחם משנה

כ"ג לגבי רדיית הפת שאינה חיוב גמור, מזה ודאי מוכח דפליג על הט"ז, דהרי לדעת הט"ז היכא שתיקנו לחם משנה בודאי הוי חיוב גמור עד כדי כך שזה דוחה מצות קידוש על היין ואף מצות נר חנוכה^{מט}.

חיוב לחם משנה גם בסעודה שלישית

והנה בשו"ע (סי' רצ"א ס"ד) נפסק שיש לבצוע על לחם משנה גם בסעודה שלישית. וכתב הרמ"א דמכל מקום לא יפחות בסעודה שלישית פחות מככר אחד שלם. ומקורו מדברי הטור, ולכאורה צריך ביאור מה חילוק יש בין סעודה שלישית לשאר סעודות, ומה הענין המיוחד ליטול ככר אחד שלם כאשר אין לו קיום לחם משנה.

והנה לעיל הבאנו להקשות על שיטת הט"ז, דנראה מדבריו דחיוב לחם משנה הוא מן התורה ובכל הג' סעודות, דלכאורה מה שייך חיוב לחם משנה גם בסעודה שלישית. אמנם באמת ישנה מחלוקת הפוסקים אם יש חיוב לחם משנה בסעודה שלישית, כמבואר בטושו"ע סי' רצ"א, [וזהו בין אם זה מן התורה או מדרבנן]. ולהסוברים דיש חיוב לחם משנה גם בסעודה שלישית, י"ל הטעם כפי מה שמבואר בדעת זקנים מבעלי התוס' כאן (טז, כב) שהביא בזה מחלוקת האם יש חיוב לחם משנה בסעודה שלישית, דבתחילה הוכיח שלבני ישראל במדבר לא נשאר לסעודה שלישית לחם משנה, דכתב בזה הלשון: שני העומר, וכל ימות השנה היו עושין מן העומר שני לחמים, וא"כ ביום השישי היו עושין משני העומר לאחד ארבעה לחמים, וביום השישי אוכלין מהן אחד ונשאר שלושה, והיה להם לעשות משנה לערב בהכנסת שבת, אוכלין אחד כי דרך שלהם לאכול לחם לכל סעודה, ונשארו לשבת שני לחמים והיו להם לחם משנה. וזה ראייה שאין בוצעין בשני ככרות במנחה בשבת. אמנם ראיתי מה"ר מרינון שהיה בוצע בשני ככרות במנחה בשבת וקבלתי מה"ר אברהם. וראיה מדאיתא התם ראו כי ה' נתן לכם השבת וגו' (פסוק כ"ט) אמר ר' יצחק אם יאמרו אליכם אומות העולם למה אתם משמרים את יום השבת, השיבו להם ראו הנס שבכל יום היה יורד לישראל מן פרידה אחת ובשבת שתי פרידות, (ראה ילק"ש רמז רס"א), פירוש כפולות, כלומר שכל סעודה שיורדת בשביל שבת יורדת כפולה בלחמה, וכך היו עושין, ביום השישי שחרית היו עושין מחצי העומר לחם אחד, וכשבאין לאפות העומר והיינו משני העומר לאחד, בשביל שבת, היה כל חצי העומר נכפל לשני לחמים, הרי לך ששה לחמים מעומר וחצי, ובכל השלושה סעודות היו אוכלין שני לחמים כי דרך לאכול בשבת יותר מסעודות של חול מפני נשמה יתירה. ולפי זה

^{מט} אמנם להנתבאר בהערה דלעיל י"ל בדעת הט"ז ג"כ דאי"ז חיוב גמור כמ"ע דאורייתא, רק דמ"מ עדיף מיין לקידוש ומנר חנוכה, כיון שסו"ס הוא דאורייתא, וכדלעיל שישנם חיובים דאורייתא שאינם נמנין במנין המצוות, וממילא ג"כ אינם חובה גמורה כשאר מ"ע, ועל דינים כגון אלו נאמר לפעמים 'עת לעשות לה' הפרו תורתך', כי הם נידונים לפי צורך השעה, ודו"ק.

בענין חיוב לחם משנה

תמצא שהיה להם בשבת במנחה שני ככרות, והלכך יש לנהוג לבצוע משני ככרות גם במנחה. עכ"ל.

וחזינן מדברי הדעת זקנים, שהבין שאם יש חיוב לחם משנה גם בסעודה שלישית על כרחך דגם לבני ישראל במדבר היה אז לחם משנה, דאי לאו הכי לא שייך חיוב. נודלא כמו שכתב בדרישה סי' רצ"א דשייך שפיר חיוב כיון דהוא משום זכר לנס בעלמא, עיי"ש. ומשמע באמת דס"ל כהט"ז דהוי דאורייתא, ולכן הוה קשה ליה דאיך יתכן שלא הורידו להם מן השמים באופן שיספיק גם לסעודה שלישית כפי מצוותם.

ואין לדחות ולומר דאף אי הוי דרבנן מכל מקום ס"ל דהחיוב הוא כפי מה שהיה במדבר, והיכא שלא היה להם לחם משנה אין חיוב, דמהיכא תיתי לומר כן, והרי שפיר יש לבאר דקבעו חיוב לחם משנה אף אם לא היה לבני ישראל לחם משנה גם בסעודה שלישית, וכמו שכתב בדרישה הנ"ל, דהרי אין החיוב משום זכר למה ש'אכלו' בני ישראל במדבר, אלא למה שנעשה להם נס מיוחד וברכה לכבוד השבת שנתברך בלחם משנה, ולזכר נס זה תיקנו לחם משנה בכל סעודות השבת ואף בסעודות שאינם מחוייבות וכדלעיל, ואם כן אין נפקא מינה אם היה לישראל לחם משנה בסעודה שלישית או לא. ועל כרחך דה'דעת זקנים' נקט כסברת הט"ז דדין לחם משנה הוא דאורייתא וכבר נתחייבו בו במדבר, ועל כן הוקשה לו שפיר דאיך יתכן שלא ירד מן בכמות מספקת לקיום מצוותם. וזהו מקור נאמן לשיטת הט"ז.

האם יש חיוב לחם משנה ביו"ט

והנה ידוע מה שנחלקו הראשונים האם חיוב לחם משנה הוא רק בשבת או גם ביו"ט, דבגמ' בשבת (ק"ז:) איתא א"ר אבא בשבת חייב אדם לבצוע על שתי ככרות, דכתיב לחם משנה. וכתב שם בהגהת מרדכי (סי' שצ"ז) וז"ל: שאלו מקמי רב נטרונאי גאון אם ביו"ט צריכים לבצוע על ב' ככרות או לא. והשיב ודאי צריך לבצוע ביו"ט כמו בשבת, דהא ביו"ט לא ירד המן כמו בשבת. וכ"כ הרי"ף (פסחים כה: מדפי הרי"ף) הו"ד ברא"ש (פסחים פ"י סי' ל'), ומכיון שגם ביו"ט לא היה יורד מן אלא היה יורד בערב יו"ט כמות כפולה, א"כ גם ביו"ט יש לעשות זכר בשתי ככרות.

והתוס' בעירובין (לח: ד"ה ואין) הביאו דברי המכילתא כאן (ט"ז כ"ו) שדרש כן מהפסוק ששת ימים תלקטוהו, רבי יהושע אומר למדנו שאין יורד בשבת, ביו"ט מנין, ת"ל לא יהיה בו. הרי מפורש שגם ביו"ט לא היה יורד המן.

³ ובאמת דיש חידוש בדבריו, דאם לא היו יכולים להכין לשבת מכל חצי עומר יותר משני לחמים, נמצא שלא נשאר להם כלום לסעודת מלוה מלכה. [ולשיטת הגר"א אין יוצאין בה אלא בפת]. ואולם יתכן דכל החיוב דסעודה רביעית היתה תקנה מאוחרת יותר. ודבר חדש ראיתי בפירוש העמק דבר (ט"ז כ"ט) דמכך שירד להם בע"ש שני העומרים בבת אחת גם לשבת היה להם להבין שיש להפריש עבור השבת גם מהעומר של ע"ש, או אף להניח את שני העומרים לשבת.

בענין חיוב לחם משנה

אולם התוס' בפסחים (קטז. ד"ה מה) העירו מנוסח התפילה בליל ש"ק שאומרים 'אתה קדשת וכו' וברכתו מכל הימים וקדשתו מכל הזמנים', ומבואר שקדושת השבת מרובה משל יו"ט, ומבואר במכילתא (פר' בשלח) שהקדושה והברכה שיש בשבת יותר מכל הימים והזמנים הוא בכך ש'ברכו במן וקדשו במן', ולפי"ז נמצא שביו"ט ירד המן. וא"כ לפי"ז יוצא שביו"ט אי"צ לחם משנה. נויש ליתן בזה טעם, שהרי ביו"ט הותר מלאכת אוכל נפש, ובכללה הוצאה מרשות לרשות, ולכן לא היה בעיה ללקוט ביו"ט, לולי דברי הספורנו שחייב משום עוקר דבר ממקום גידולו. ובאמת לדבריו יקשה שיטה זו שירד מן ביו"ט].

והתוס' בביצה (ב: ד"ה והיה) כתבו שאכן מדרשים חלוקין הן האם ביו"ט היה יורד מן או לא. והוסיפו דעוד י"ל, דאפילו למ"ד שגם ביו"ט היה יורד המן, מ"מ כשהיה חל יו"ט בערב שבת לא היה יורד מן. מדכתיב קרא בו ביום השישי ולא כתיב ששי משמע הששי המיוחד שהוא ראוי להכנה ולא בששי שהוא יו"ט. עכ"ל.

קושיית האחרונים על יו"ט הסמוך לשבת

והנה מפשטות הדברים נראה, דאם ביו"ט שחל בערב שבת לכולי עלמא לא ירד מן, הרי שביום חמישי דערב יום טוב ירד להם ג' מנות מן, אחד ליום חמישי, אחד ליום טוב ואחד לשבת. ולפי זה הקשו האחרונים (שו"ת בנין שלמה סי' י"ט בשם רבי יחזקאל לנדא מווילנא) מדוע לא מצאנו בשום מקום שכשחל יו"ט בערב שבת יש חיוב לבצוע על ג' ככרות זכר לנס כפי שהיה כשחל יו"ט בערב שבת.

דברי המשך חכמה בזה

אמנם יעויין ב'משך חכמה' בפרשתינו (על הפסוק ויקצוף עליהם משה, ט"ז כ') שגם כן הקשה כך, וכתב לתרץ דעיקר הנס היה שלא הבאיש ולא נתקלקל בשבת. והוא דהנה כתוב בפסוק שכאשר אמר משה שאין להותיר מן המן עד בוקר היו אנשים שלא שמעו אל משה ויותירו ממנו עד בוקר וירום תולעים ויבאש, ויקצוף עליהם משה. ויש להבין דאם עברו על ציוויו של מקום מדוע לא קצף עליהם הקב"ה אלא רק משרע"ה. וביאר המשך חכמה שמשרע"ה הבין שמונח כאן נסיון שאין להם ללקוט מעבר למה שצריכים לאותו יום, אע"פ שנראה שהולך לאיבוד, אבל כאשר הותירו וראו ש'וירום תולעים ויבאש', מתבטל אצלם הנסיון, כי מבינים שגם אם ילקטו ליום נוסף לא יהיה בזה כל תועלת כי יבאיש, ולכן קצף עליהם משה. אבל השי"ת לא קצף, כי עי"ז שהותירו וראו שמבאיש למחר, יגדל יותר הנס של יום השבת שבו אינו מבאיש. ולולי שהותירו לא היה ניכר הנס של שבת.

ולפי זה מיישב המשך חכמה מדוע ביו"ט שחל אחר שבת אין מניחין ג' לחמים, דמה שמניחין לחם משנה הוא על הנס שלא הבאיש, וזה היה עיקר הנס דע"ז עבדינן בשבת זכר למן. דכל היכא שאין איסור להותיר ממילא אינו מבאיש, וממילא גם אם ירד לג'

בענין חיוב לחם משנה

ימים מ"מ כבר היה התגלות הנס ביום הראשון, ואין בזה שום תוספת נס בכך שירד ג' לחמים.

גם בספר 'להורות נתן' (ח"ג סי' י"א) ביאר כך ובתוספת נופך, דלקיחת לחם משנה אינו לזכר מספר העומרים שירדו בע"ש, דמה מעליותא יש בזה, הלא לא הרויחו בזה כלום, דבמקום חלק המן שהיה אמור לרדת בש"ק ירד להם אותו חלק בע"ש, ועוד, דכל ענין ירידת המן היה נס, ואין זה נס יותר גדול כשירד כפול ביום ו', וא"כ לגבי נס אין מקום לעשות זכר לירידת לחם משנה ביום שישי, אלא עיקר המצות דלחם משנה הוא כדי לזכור מעלת השבת, שלכבודה לא ירד המן בשבת אלא ביום השישי, ומהאי טעמא אין מניחין על השלחן לחם משנה ביום שישי ואעפ"י שירידת הלחם משנה היתה ביום השישי אין מניחין אלא בשבת, מכיון שעיקר המצוה היא לזכור את מעלת השבת שלכבודה ירד הלחם ביום מוקדם, ולכן אין שום ענין להניח שלשה לחמים ביום טוב שחל במוצ"ש שכבוד השבת כבר ניכר ע"י לחם משנה. [וע"ע באמבוהא דספרי בהעלותך (י"א ט' אות כ"ג) מש"כ בשם האדמו"ר מגור לדון אי יש איסור להותיר מהמן שנשאר לשבת, עיי"ש. וב'שפתי צדיק' עה"ת בשל"ת (אות ס"ד), ובפרדס יוסף פר' בשלח, ובשו"ת גבעת הלבונה (להגאון ר' נפתלי הירץ באמבאך אב"ד סמבאר סי' ל'), ובתו"ש פר' בשלח כרך י"ד במילואים סוס"י י"ד].

יישוב מש"כ הרמ"א ליטול בסעו"ג ככר אחד

ולפי זה נוכל לבאר גם מה שהבאנו לעיל מדברי הרמ"א שבסעודה שלישית אם אין לו לחם משנה דיש להקל שיטול ככר אחד שלם, ומקורו מדברי הטור, ושאלנו מה הענין המיוחד ליטול ככר אחד שלם כאשר אין לו קיום לחם משנה. ואולם אי נימא דס"ל ג"כ כמו שכתב המשך חכמה שענין לחם משנה הוא משום שכל יום הלחם שנשאר מאתמול היה מבאיש ורק בשבת היה נס שלא הבאיש וזכר לנס זה שלא הבאיש עבדינן לחם משנה עיי"ש, ולפי"ז נמצא דעיקר כוונת לחם משנה הוא על הנס שבשבת היה לנו לחם ושייך גם בלחם אחד ענין זה.

עוד דרך אחר בזה

והגרי"ש אלישיב זצ"ל תירץ באופן אחר מהמשך חכמה, (והו"ד בהמגיה על חידושי הרשב"א בביצה ב: הערה 70), שבאמת לא כתוב בשום מקום שירד ג' עומרים, ותמיד ירד רק שתיים, אלא כשחל יו"ט ושבת סמוכין זל"ז שפיר נשאר להם מן המן לג' ימים. עיי"ש. ושור"ר שכבר כתב כן הבנין שלמה שם בהמשך דבריו, וז"ל: □ ועוד לולא דמסתפינא הייתי אומר דגם ביו"ט שחל בע"ש לא ירד רק לחם משנה בלבד, ונעשה נס דבעומר שירד ליו"ט היה מספיק גם ליום השבת, וכן ביו"ט שחל להיות אחר השבת ג"כ דכוותיה" ויעיי"ש שהביא ראיה לזה.

אמנם זהו חידוש וצ"ב, דא"כ אותו הנס היה יכול להיות בכל ערב שבת, ולשם מה ירדו ב' עומרים, וע"כ המחזור לכאורה הוא כדברי המשך חכמה.

בענין חיוב לחם משנה

אלא שלפי מה שנתבאר בדברי המשך חכמה שעיקר הזכר דעבדינן ב'לחם משנה' הוא על מה שהיה ניכר הנס בשבת שלא הבאיש, א"כ לכאורה צ"ב מה טעם יש לחיוב לחם משנה בליל ש"ק, הרי בשעה זו עדיין לא היה ניכר הנס של שבת. ויש לבאר, דמה שלא ירד מן בשבת היה משום איסור לקיטה בשבת, וזה שייך גם אם לא היה יורד מן כפול ביום השישי, ואם אכן לא היו רואים לפני שבת שיש בידם מספיק עבור כל סעודות השבת, ע"כ היה עליהם לצמצם אכילתם בליל ש"ק בכדי שישאר להם למחרת, ומאחר וכבר לפני שבת ראו שיש בידם מזון כפול עבור השבת, שפיר היו יכולים לאכול בליל שבת, ושפיר עבדינן זכר ללחם משנה גם בליל ש"ק.

הכי איתמר / הרב איתמר טעפ, מח"ס 'הכי איתמר', קרית ספר

האומר שירה בעוה"ז זוכה ואומרה בעוה"ב

אָז יִשִּׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת וּגּו' (טו, א)

המשנה ברורה (נא סקי"ז) הביא מהזוהר לומר שירת הים בשמחה, "וידמה בדעתו כאלו באותו היום עבר בים, והאומר בשמחה מוחלין לו עונותיו".

ובסנהדרין (צא:): אמר ריב"ל, כל האומר שירה בעוה"ז זוכה ואומרה לעוה"ב, וכן לגבי כמה מצוות מבואר בזוה"ק שקיום המצוה אינו משפיע טובה גרידא אלא מעורר אותה המצוה גופא למעלה, וכגון תקיעת שופר מעוררת עולם העליון הנקרא שופר, ואמירת י"ג מידות מעוררת י"ג מידות העליונות, וסיפור יציאת מצרים כאן מעורר שבח המלך בעליונים, ועונג שבת למטה מעורר העונג העליון. וממילא גם אמירת שירה בעולם הזה מעוררת שירה כנגדה בעולם הבא, הגם דלא דמי ממש שאינה מעוררת השירה עכשיו אלא לעתיד. [אמנם אולי גם מעוררת עכשיו, כדאיתא בחולין (צא סוף ע"ב) "ואין מלאכי השרת אומרים שירה למעלה עד שיאמרו ישראל למטה", והנה שירת המלאכים היא פעולה רוחנית הנעשית בעליונים, א"כ אפשר שהיא התוצאה הרוחנית בעולמות העליונים מפעולת ישראל].^{נא}

^{נא} **תורה** - (זוה"ק בראשית קפה.): רבי יהודה אמר כגוונא דא כל מאן דאשתדל באורייתא בהאי עלמא זכי לאשתדלא בה לעלמא דאתי. **שופר** - זוה"ק (אמור צט:): וכד אתער האי שופר... בעיין לנגדא קול שופר מתתא, והוא קלא סליק לעילא כדין אתער שופרא אחרא עלאה, ואתער רחמי ואסתלק דינא. ובעינן לאחזאה עובדא בשופר, לאתערא שופרא אחרא. ולאפקא בהאי שופר לתתא אינון קלי, לאחזאה דכל אינון קלין דלעילא, דכלילין כלהו בההוא שופר עלאה, יתערוך לנפקא. **סיפור יצי"מ** (שם בא מא.): וישראל בההוא ספורא יהבי חילא למאריהון, כמלכא דאתוסף חילא וגבורתא כד משבחין גבורתיה, ואודן ליה, וכלהו דחלין מקמיה, ואסתלק יקריה על כלהו. **עונג שבת** - (פקודי רנב:): בההוא אתר דאיקרי עונג, בגין דבהאי אתר, כד עייל שבתא מתסדראן תמן כל פתורי דבני עלמא, דאקרו בני היכלא דמלכא, ואלף אלפיין ורבו רבוון ממנן, קיימי על אינון פתורי. והאי חיותא עלאה על אלין ארבעה שרפים, ועאל בההוא אתר, וחמא כל אינון פתורי, (וכל אינון דקיימא עלייהו) ואשגח בכל פתורא ופתורא, והיך מענגי ליה לכל פתורא ופתורא, וקיימא ובריך ליה לההוא פתורא. וכל אינון אלף אלפיין, ורבו רבבן, כלהו פתחי ואמרי אמן. ושם (יתרו פח:): כל ברכאן דלעילא ותתא ביומא שביעאה תליין... משום דההוא יומא מתברכאן מיניה כל שיתא יומין עלאין... ובגיני כך, מאן דאיהו בדרגא דמהימנותא, בעי לסדרא פתורא ולא תקנא סעודתא בליליא דשבתא, בגין דיתברך פתוריה כל אינון שיתא יומין, דהא בההוא זמנא אודמן ברכה לאתברכא כל שיתא יומין דשבתא, וברכתא לא אשתכח בפתורא ריקניא... רבי יהודה אמר, בעי לאתענגא בהאי יומא ולמיכל תלת סעודתי בשבתא, בגין דישתכח שבעא וענוגא בהאי יומא בעלמא. ושם (פט:): ורוחא חדא מעינוגא דההוא עתיקא קדישא מתפשטא (ההוא מתפשט) בכלהו עלמין, וסלקא ונחתא ומתפשטא לכלהו בני קדישין, לכלהו נטורי אורייתא, וניחין בניחא שלים מתנשי מכלהו כל רוגזין כל דינין וכל פולחנין קשין. **בית הכנסת**: מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א באורחות יושר (תפילה ס"ד) מביא מירושלמי בברכות (פ"ה ה"א): "כל מי שאינו נכנס לבית הכנסת בעוה"ז, אינו נכנס לבית הכנסת לעתיד לבוא". ובדברים רבה (ריש פ"ז) נאמר על דרך החיוב: "אמר רבי יהושע בן לוי כל מי שנכנס לבתי כנסיות ולבתי מדרשות בעולם הזה, זוכה לכנס לבתי כנסיות ולבתי מדרשות לעתיד לבוא, מנין, שנאמר אשרי יושבי ביתך עוד יהללך סלה". ועוד שם במדרש: "אמר רבי יודן כל מי שעונה אמן בעולם הזה זוכה לענות אמן לעתיד לבוא. דבר אחר, אמר רבי יודן כל מי ששומע בקול של תורה

אספקלריא לפרשת בשלח תשפ"ב

וביאור הדבר נראה שאין כאן ב' עניינים אלא דבר אחד המשתלשל מלמעלה למטה, וכהדוגמא שמביאים הספרים מחבל שכשמזיזים צד אחד מתנענע כל כולו עד צידו השני, כך התורה המצוות יש להם קיום ומציאות בכל העולמות כל עולם ועולם לפי ענינו, וקיום המצוות באופן הגשמי למטה מעורר ומפעיל אופניהם ובחינותיהם בכל העולמות שהם שייכים בו, עד העולמות היותר נשגבים. ואמנם זה הוא בשעת קיום המצוה, אבל פעולה זו שנגרמה מקיום המצוה עומדת לעד, וממילא עומד ומשמש בה לעתיד לבוא.

וכך נראה ממאי דאיתא בכתבי הרמב"ן (ח"ב עמ' תקכח), שלא נחשוב שקבלת השכר היא דבר נפרד מקיום המצוה כבשאר עבודת עבד, "כי עשית המצוה היא אור חיים... והוא הולך בדרך האור ולא יסור ממנה והוא שרוי בתוכה, ובהפרד הנשמה מן הגווייה האור ההוא כמו משאב לנשמה" וכו', והיינו שמיד בשעת המצוה בעולם הזה הוא כבר "הולך בדרך האור ושרוי בתוכה" אלא שא"א להרגיש בזה בעולם הגשמי, ובעולם האמת נשאב לאותו אור וחיות שיצר ועשה בעצמו ע"י המצוות, ואז כמובן יכול להרגיש בו וזהו השכר. והן הן הדברים שכתב הנפש החיים (ש"א פ"ו בהגה"ה, ושם פ"ב) שמשעה שאדם חושב לעשות מצוה עד שגומרה מקיפו אור, והוא נגנו לו בשכרו לעתיד לבוא.^{יב}

ומדבריהם אין הכרח שאור זה הוא מענין המצוה שעשה, אבל לנראה לעיל שכך הוא אזי הדברים משלימים להדדי, וגם ע"כ שאור וחיות אלו שנוצרו מהמצוה מישך שייכי להמשך קיומה בעולמות העליונים.

ונראה עוד עפ"י הידוע מספרים וסופרים, דעונשי עוה"ב אינם כנקמה ושכר עוה"ב אינו כפרס גרידא, אלא הם תוצאה של מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת, דתרי"ג מצוות הו כנגד תרי"ג איברים וגידים של אדם, וע"י קיום המצוות עושה האדם את קומתו הרוחנית שעומד בה בעולם השכר, וממילא אי"ז עונש ופרס אלא תוצאה. וכדברי מהר"ח ויטאל ז"ל בריש שערי קדושה ובח"ב (שער ג') ומהר"ח מוולאז'ין ז"ל בנפש החיים (ש"ד פכ"ט ועו"מ) עפ"י הזוהר. ועי' זוה"ק (בראשית קע): ופרי עץ חיים (מט פרק ה'). וא"כ מובן שהאומר שירה בעוה"ז זוכה ואומרה לעה"ב, ואין כאן שכר גרידא אלא דומיא דמאי דעבד ומאותו ענין, והיינו שייכות באותה השירה שנבראה מחמתו בעולמות העליונים.

והצל"ח (ברכות כח:) האריך בדברים נפלאים וערבים על דרך הנ"ל, ונביא כאן חלקם, "יש מתקיים בו עולמך תראה בחיך, והוא כי עיקר עוה"ב היא ההשגה שנזכה להשיג את

בעולם הזה, זוכה לשמוע באותו קול שכתוב בו: קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה וגו'. אמר להם משה לישראל הואיל וכל מי ששומע לדברי תורה כך הוא מתרומם בשני עולמות, הו זהירים לשמע דברי תורה, מנין, ממה שכתוב בענין: והיה אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך". ובספר חסידים (סימן אלף קנז) כתב: "שכל ענין שאדם עושה מלאך מזלו מראה באותו ענין למעלה כמו שכונו למטה". ואולי זהו הביאור בדברי האור החיים (שמות לא טז), שכתב: "ותדע כי מן הנמנע החלטי ששיג אדם עלות לעולם עליון זולת באמצעות השגת ענף ממנו בהיותו בעולם הזה... והוא אומר "לעשות" את השבת, פירוש שבאמצעותו תעשו לכם את השבת, שתוכלו השג עמוד שם ולהתענג נפשם בגנוי עליון", ועפ"ז ביאר שם הצורך בנשמה יתירה בעוה"ז.^{יג}
^{יג} ולדעת הרמב"ן משמע שהאור לא סר ממנו כל ימי חייו!

בוראינו ולהתדבק בו, וכמאמר חז"ל עוה"ב אין בו לא אכילה ולא שתיה אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה. ועל זה קאמר בברכות שבת"כ 'זההתהלכתי בתוכם' ופירש"י 'שאטייל עמכם בג"ע'. והזוכה בעוה"ז לעשיית המצוה באהבה גמורה ובחשק נפלא, הנה הוא מתדבק בשכינה, וזה מדרגה יותר גבוהה מעוה"ב עצמו, כי בעוה"ב יש קיבול שכר הזה אבל אין שם קיום המצוה - כי היום לעשותם ולא למחר. ובעוה"ז יש קיום המצוה וקיבול שכרה יחדיו מותאמים בזמן א', וזוכה זה ובעוה"ז מה ששאר צדיקים זוכים לעוה"ב".

ומסיים ענין זה שם: "הזהירות שלא לעבור על הל"ת לא תהיה הכוונה מיראת העונש, אם בודאי כי עונש הל"ת קשה מאד כל עבירה ועבירה לפי חומר הנושא, ויש חייבי מלקות וחייבי מיתה בידי שמים שהוא מיתת הנפש, ויש חייבי כריתות שנכרתה הנפש משרשה. וכל אחת לפי חומרה כך קשה המשחית הנעשה מעבירה ההיא, וכפי חומר העבירה כך תגבורת המחבל והוא המענש לאחר מיתה, והמה המשחיתים הבאים אח"כ אל הנשמה להשחית ולחבל, רחמנא יצילנו. עכ"ז אין זה עיקר לברוח מן העבירה מחמת היראה של העונש, אבל ראוי לברוח מהעבירה מיראה שהוא מתיירא שלא יופסק הדיבוק שבינו לבין קונו, כי ע"י העבירה הוא מתרחק מבוראו, וזהו העונש האחרון והנקמה גדולה שאין למעלה הימנה, וכמ"ש רבינו הגדול [הרמב"ם] בהל' תשובה פ"ח הל' ה': 'הנקמה שאין נקמה גדולה ממנה, שתכרת הנפש ולא תזכה לאותן החיים' וכו', ולזה כיוון ר"א הגדול באמרו 'הזהרו בכבוד חבריכם', שכל מה שתזהרו יהיה לכבוד חיבור ודיבוק שיש לכם בהקב"ה, שישאר החיבור קיים לעוה"ב ולא ינתק חבל של הקישור האמיץ הזה, וזהו הדבקות הגמור לאהבה את ה' ולדבקה בו".

הלכתא מאורייתא / הרב יוסף אביטבול, מח"ס שערי יוסף וש"ס, בני ברק

בחיוב שהטלית תהיה נקיה

עָזִי וְזַמְרַת יְהוָה לִי לְיִשׁוּעָה זֶה אֵלֵי וְאֲנֹהוּ אֶלְקֵי אָבִי וְאַרְמְמָנְהוּ (ב, טו)

ופירש"י זה א-לי ואנוהו אלקי אבי וארממנהו, דבר אחר ואנוהו לשון נוי וכו',

ראיתי לדודי הגאון האדיר רבי פנחס פרץ שליט"א מח"ס משיעורי הראש"ל ד"ח וש"ס, ועתה הדפיס לזיכוי הרבים ספר אגרות מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א.

ראיתי מש"כ כת"ר שליט"א בהקדמה בעמ' 8 וכתב שהיה בברית מילה של אחד מקרוביו שהגר"ח קניבסקי שליט"א היה הסנדק הבנחתי כי טליתו של הגר"ח ישנה מאד, ואף אינה נקיה כלל, והתפלאתי מאד, מדוע תלמיד חכם גדול ונורא אינו נוהג תכסיסי ת"ח בעצמו, ולובש טלית שאינה נקיה ובה הוא משמש כסנדק, ושאל לו כמה שאלות ובתוך הדברים שאל כת"ר בזה"ל: אם ראיתי למורי שיחיה שלובש טלית שאינה נקיה, האם אני רשאי להעירו על כך, והשיבו בזה"ל: יאמר לו בדרך כבוד שלא יתבייש. עכ"ל, ולאחר מכן נודע לכת"ר שטליתו של הגר"ח"ק כוסה והרי היא נקיה, וכתב עוד, אחר זמן הודיעני מאן דהוא כי טליתו של הגר"ח הינה טליתו של אביו מרן הגאון רבי יעקב ישראל קניבסקי זצ"ל וכיון שהוא לובשה כסגולה אינו משנה אותה ואינו מכבסה, וזה גרם לי צער, שאולי בגללי כובסה אותה הטלית, אלא שעדיין התנחמתי באגרת, מאחר שצריכים ללכת בבגדים נקיים, אע"פ שהבגד הינו של אדם גדול זצ"ל, וצ"יין לו בספר אין לו להקב"ה כמ' רסט שהיה מתעטף בטלית ישנה שהיה אביו מתעטף בה יעו"ש. ויש להוסיף דגכפי איך שאני חזיתי לטליתו של מרן הגר"ח"ק שליט"א היינה גם קרועה ותפורה ומאוחדת בתפרים.

בדין הידור מצוה בטלית

אלא דלענ"ד יש לדון בכ"ז, דהנה במקור האי דינא דזה א-לי ואנוהו איתא במס' שבת דף קלג ע"ב תניא. זה א-לי, ואנוהו - התנאה לפניו במצות, עשה לפניו סוכה נאה, ולולב נאה, ושופר נאה, ציצית נאה, ספר תורה נאה וכתוב בו לשמו בדיו נאה, בקולמוס נאה, בלבאר אומן וכורכו בשיראין נאין. ע"כ, ובגמרא לא הוזכר טלית נאה. אולם ברש"י בב"ק דף ט ע"ב כתב טלית נאה, וכן הוא גירסת הרי"ף (סוכה לג) וכן הרא"ש (פ"ג מסוכה סימן יב) יעו"ש, וכן כתב במג"א (סימן כד סק"א) וז"ל: יזהר לעשות טלית נאה משום זה קלי ואנוהו גמרא, עכ"ל, ומבואר דג"כ היה לו גירסא בגמרא כן, וכן בשו"ע הרב (שם ס"ג), וכן במשנ"ב (סק"ט).

וכ"כ בספר חסידים (תתעח) וז"ל: חשתי ולא התמהמתי לשמור מצוותיך, לא יעכב האדם את המצוה בעבור זה שאמרה תורה זה א-לי ואנוהו התנאה לפניו במצות כגון

טלית נאה וס"ת נאה, שלא יאמר אדם הואיל שיש לי טלית לקנות אמתין עד שיביא לי טלית יפה מאוד אלא יקנה מיד אלית אף שאינה יפה כ"כ וכן עיר שאין בה ס"ת ויש שם סופר שיודע לכתוב אבל אינו יודע לכתבו כ"כ יפה כמו סופר אחר, שלא יבוא כ"כ בקרוב, מוטב שיכתוב אותו המצוי מיד, אף שאינו יודע יפה, כי ע"ז נאמר חשתי ולא התמהמהתי עכ"ל, וכן כתב בסימן רנה, וז"ל: אחד היה צריך להתעטף בציצית אמרו לו תמתין עד שבת ותתחיל בשבת לכבוד שבת, אמר להם אילו היה מלבוש אחר הייתי מעכב עד שבת, אבל טלית וציצית לא יעכב, אלא אפילו בחול אתעטף בעבוד המצוה, כדכתיב חשתי ולא המהמהתי עכ"ל.

ובגליוני הש"ס בשבת דף כב ע"א, כתב להעיר שבטלית לא שייך הידור מצוה כיון שאינו חפץ של מצוה, אלא רק מלבוש והציציות הם המצוה, אבל בס' נהר מצרים (הלכות מזוזה) כתב להביא ראייה, שגם הטלית עצה צריכה להיות נאה ממה שאמרו בשבת דף קלג ע"ב דהכלי שמניחים בו את המזוזה יהא נאה ונכלל במצות זה א-לי ואנוהו יעו"ש.

ובחס"ל כתב, שלכן יזהר לכבס הטלית שתהא נקיה תמיד, וכמה גנות ובושה למי שמתחבש מלבושים נאים כשאר תשיג ידו והטלית בלוייה וקרועה ילבש בושה ויתעטף כלימה ונפשו תהיה עגומה וידאג מן הנקמה עכ"ד, וכן כתב באורחות יושר, והו"ד בכה"ח פלאגי (סימן י אות א) ובכה"ח (סק"ג) יעו"ש, ושכן הוכיח ע"ז הרב משנת חכמים (אות ריח). וע"ע בשו"ת אבני נזר (חיו"ד סימן שצ) כתב לתרץ קושיית הברית אברהם דלמה לי קרא להתיר כלאים בציצית, תיפוק ליה דמצות לאו להנות נתנו, ותירץ האבני נזר דהרי כל הטלית נעשה כלאים ואין המצוה רק הציצית ולא הטלית וא"כ אפילו אי נימא שלבישת ציצית מותרת אבל לבישת הטלית אסורה ע"ש, וחזינן דס"ל דאין הטלית חלק מהמצוה לדינא. [נראה עוד בספר ישא ברכה (פרשת תזריע עמ' קסג) הביא מזקיננו הגה"ק מקאזמיר שהעיר למה מברכין להתעטף בציצית הלא היה לנו לברך להתעטף בטלית כי בו מתעטפים, אך משום שהציצית תלויים למטה לארץ בשפלות הם העיקר עכ"ל, ועיין באמרי שאול אבות (פ"ד מ"ג) הוסיף דזהו שאומרים בעת עטיפת הטלית ברכי נפשי את ה' ה' אלקי גדלת מאד, היינו על ידי זה יכיר בעצמו להיות ברוח נמוכה וכענין (תהלים ח) כי אראה שמיר וגו' מה אנוש כי תזכרנו. יעו"ש].

והנה בשו"ת דבר אברהם (ח"ב סימן כה אות ג) כתב לתמוה מה שייך הידור בטלית שכלל אינה מגוף המצוה, וע"ש שתירץ שבאמת בבריתא דשבת לא מוזכר טלית נאה רק צייצת נאה ואפשר דדמי לכורוכו בשיראין נאין דס"ת אבל במכילתא פ' בשלח שהוא מקור המאמר לא נאמר לכורוכו בשיראין נאין וכן הובא בירושלמי אולם במס' סופרים גרסינן גם לזה ע"ש, ובשם מרן הגרי"ז הביאו להרשות דא"כ גם לענין חיוב מזוזה בעינן שיהא בית יפה.

והגר"ח פ' שיינברג זצוק"ל בספרו משמרת חיים (עניני ציצית) תירץ דשאני ציצית דחוטי הציצית נעשים כחלק מהבגד, והמצוה אינה רק בציצית, אלא בכל הבגד, דכל הבגד עם

הציצית נהפך לחפצא של מצוה, וע"כ שייך הידור גם בטלית. משא"כ גבי מזוזה שאינה נהפכת לחלק מהבית, והמצוה נעשית רק במזוזה והבית הוא מכשירי מצוה בלבד ואין צורך להדר בו. ובספר אוצרות יהושע (סוכה סי' א אות ב) תירץ דשאני טלית דהוא בגד המיוחד למצוה בלבד, ושפיר ניכר בו ההידור שנעשה לשם מצוה, משא"כ בית שעומד לתשמישים הרבה, ולא יהא ניכר שההידור נעשה לכבוד המצוה. והגראי"ל שטיינמן כתב בספרו אילת השחר דמי שיעשה בית נאה וכוונתו בכדי שהמזוזה תהא מונחת בבית נאה, יש לו שכר. וכתב עוד לחלק דרש"י כתב טלית נאה רק למ"ד ציצית חובת מנא דאז יש שייכות לטלית במצוה, אבל למ"ד חובת גברא אין הידור מצוה בעשיית טלית נאה, ולפי"ז במזוזה דחובת הדר הוא אין הידור מצוה בעשיית בית נאה. ובספר אבני זכרון חילק דהבית אינו מייפה את המזוזה, דהוי דבר בפני עצמו. משא"כ בטלית לאחר שהוא יפה נמצא שהציצית עצמה יפה.

ובשו"ת ארץ צבי (ח"א סי' קח) תירץ דשאני בית שמחוברת לקרקע עולם של רשות כמו שמחוברת למזוזה, ע"כ לא מהני חיבורה שיתקדש הבית. משא"כ בטלית דשפיר הוי חיבור חד עם הציצית.

ובעיקר הקושיה בטלית, זכרוני שעמד בזה כבר בשו"ת אגרות משה, ומצאתי בששו"ת אג"מ ח"א סימן קפז כתב בדרך הארץ צבי וכתב שם שרש"י גרס כן בבלי זו"ל: ויותר מזה מצינו ברש"י ב"ק דף ט' מקרא ואנוהו גם לעשות טלית נאה ציצית נאה ומשמע שגורס כן בברייתא השבת דף קל"ג וכיון שנקט ציצית נאה בפ"ע א"כ טלית הוא על הבגד גופיה שעושין בו הציצית ואין שייך שיצטרך בכל בגדיו שלובש שיהיו נאים ההא הם היו לובשים כל בגדיהם של ארבע כנפות כדמשמע בתוס' ברכות דף י"ח וב"ב דף ע"ד ומה יעשו העניים אלא הכוונה הוא בהטלית שלובשין בשעת התפלה וכן בזמננו שלובשין בגד של ד' כנפות רק לקיום המצוה אף שזהו רק מנהג בעלמא ולא מצוה אף מדרבנן אלא הוא כיון דעכ"פ הוא דבר העושה לכבוד שמים יש עליו מצוה שיעשה בהדור מקרא דואנוהו והוא גם מדאורייתא אף שעצם המעשה אינו דאורייתא אבל אחרי שעושה זה לקיום איזה מצוה ומנהג שהוא נחשב לכבוד שמים הוא קפידת התורה שיהיה בואנוהו עכ"ל. וכן כתב כבר האדר"ת בס' עובר אורח (אות ריא) יעו"ש, וכן כתב בס' גם אני אודך תשובות הגר"מ גבאי שליט"א ח"ב עמ' רב שכן כתב לו מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א יעו"ש, אולם הביא שם מדברי מרן הקה"י ביבמות סימן ד' שכתב בזה"ל: הגע בעצמך היושב בבית שיש בו מזוזה אטו נאמר שכל הבית הוי חתיכה של מצוה ועצם ישיבתו בבית הוי עשיית המצוה דהמצוה רק המזוזה רק בפתחו וה"נ בציצית המצוה רק חוטי הציצית עי"ש. ובאיילת השחר (שמות עמ' קז) כתב שמי שעושה בית יפה בשביל המזוזה שתהא מונחת בבית נאה ויש לו שכר יעו"ש, וכן ראה בקובץ המאור (שבט אדר תשע"ו עמ' קח) בשם בעל הדברי יציב זצ"ל שהיות ובתי ישראל מחוייבים במזוזה הרי שכל הבית הוא תשמיש של מצוה וצריך לנאותו משום זה א-לי ואנוהו. וכן ראה עוד בס' יקח מצוות (סימן כג) שכתב בשם גהר"מ גפן זצ"ל לבאר ששיל

דין זה א-לי ואנוהו באלית משום שא"י מיפה רק במקום הקישוט אלא שכל הטלית נהיה חלק מהמצוה יעו"ש, וראה עוד בשו"ת הרי יהודה (ח"א יו"ד סימן כב אות יט) דשאני בית לא שייך נאה דלא מינכר הנוי משום המזוזה יעו"ש.

ועוד הביאו בזה מש"כ בקונטרס הביאורים להגר"מ שפירא זצ"ל (ב"ק סימן ל' אות ב) שהביא מה שאמר הגאון רבי בנימין ציילברגר זצ"ל בימי בחרותו בישיבת מיר, להוכיח דהוא דין על הגברא, והביא ראיה ממש"כ הרי"ף ורש"י (ב"ק דף ט' ע"ב) דיש דין הידור מצוה בטלית נאה, וכבר מפורסמת השאלה, דהרי מצות ציצית אינה אלא בחוטי הציצית ולא בבגד עצמו, ומה צורך להדר בטלית נאה, אלא הביאור דכיון דדין הידור מצוה אינו על החפצא דמצוה אלא על הגברא שיתנאה בטלית נאה, א"כ שייך לומר כן גם בטלית, דהגברא מתנאה בטלית נאה. ומוסיף עוד הגר"מ שפירא, דכשאמר דבר זה לפני מרן הגרי"ז מבריסק זצ"ל, דחה זאת, ואמר דאם כן גם במזוזה נצריך בית נאה כדי לשים בו מזוזה, (עיי"ש שהאריך בזה). ובקונטרס המועדים מבית בריסק הביא, דכבר היו רבותינו הגאון רבי שמעון שקופ זצ"ל והגאון רבי ברוך בער זצ"ל במעיינות המרפא, ושאל הגר"ד את הגר"ש על דברי הראשונים הנ"ל וכי מה שייך הידור מצוה בטלית, והיה נוכח שם לפנייהם מרן ראש הישיבה הגר"ח שמואלביץ זצ"ל בימי בחרותו, והוסיף דאף עצם דברי הברייתא צ"ע, דאמרו שצריך שופר נאה, והרי המצוה היא השמיעה ולא התקיעה, (עיי"ש שכתב דיש לחלק). ובכל דיני הידור מצוה ראה בקונטרס דברי יוסף ב"ק במהדו"ק דף ט' ע"ב במש"כ בזה.

ואצרף עוד מש"כ בענין זה.

איך מותר שלשבת יהא טלית יפה יותר מימות החול

בס' עובר אורח (או"ח סימן ריא) נשאל כיון דיש מצוה של זה א-לי ואנוהו, וזה שייך אף בטלית, א"כ איך מותר להניח הטלית היותר יפה לשבת, ואף דבגמ' שבת אמירנן דבשבת יש ענין של חילוף בגדים, הני מילי בבגד של חול שלובשו כל היום יש חיוב בשבת שיהא יותר יפה כיון דלא הויא מצוה, משא"כ בבגד של טלית דהויא מצוה יש לו את החיוב לקחת את היפה יותר בחול משום זה א-לי ואנוהו, ומניחו בספק דאפשר אם יש לו טלית שאינה יפה כשל שבת יש לו חיוב לקחת את של שבת וצ"ע. עכ"ד. אולם כבר מבואר בס' חסידים (סימן רנה) שילבש את הטלית החדשה מיד.

והנה יש לדון בכ"ז האם בכלל החיוב ללבוש בגדים מיוחדים לשבת האם יש חיוב ללבוש טלית מיוחדת, והנה ברמב"ם בפ"ל מהל' שבת ה"ג וכן בשו"ע או"ח סימן רסב לא כתבו שצריך שתהיה טלית מיוחדת לשבת, ונמצא דאין בזה חיוב, וכן כתב בשו"ע הרב (סימן רס"ב ס"ג) ומ"מ סיים שם שמי שאפשר לו טוב שיהיה לו גם טלית אחר, וכן כתב מרן החבי"ף בכה"ח (סימן כח אות לב) וז"ל: הטלית גדול והקטן שלובש בשבת צריך שיהיה בדוק וכו' ובהידור רב, וחבל על דעבדין בגדי חמודות לשבת, ואין להם טלית נאה, דודאי עונשם גדול, והירא את דבר ה' יתן דעתו בזה וכו' עכ"ד, וכן ראה בס'

בית מנוחה (דינים השייכים לטלית גדול בשבת עמוד קי סעיף ו) שכתב בזה"ל: ראוי והגון שיהיה לו לאדם טלית מיוחד לשבת יותר נאה משל חול לכבוד שבת, מק"ו דמלבושים שצריך שיהיו לו מיוחדים לשבת, כדכתיב וכבדתו, שלא יהיה מלבושך של שבת כמלבושך של חול, וא"כ כ"ש בטלית גדול שהוא מלבוש של מצוה, וכתיב זה א-לי ואנוהו, ודרשו חז"ל, התנאה לפניו במצות, טלית נאה וכו', ובשבת צריך שיהיה לו טלית גדול יותר נאה משל חול, עכ"ל, וכן כתב בכה"ח (סימן רסב סקכ"ח) יעו"ש.

ובס' מעדני אשר (תשסח פ' בשלח) כתב ששמע מרן כ"ק האדמו"ר מצאנו שליט"א שהגאון רבי יחזקאל סרנא זצ"ל כשהיה בקרית צאנו בשנת שתכ"ד נכנס למרן הדברי יציב ודנו בקושיא, ובא האדמו"ר מצאנו זצ"ל לבקרו, נענה רבי יחזקאל ואמר שיש ברשותו ב' טליתות האחת לשבת והשניה לימות החול, ומלכתחילה הטלית היפה יותר הניחה לשבת, אך אחר שראה דברי רש"י בב"ק הנ"ל שיש ענין של הידור מצוה גם בטלית [ולא רק בציצית] חזר בו והחל משתמש בטלית הנאה ליום חול, [ומסתבר שגם לשבת] באשר הטלית הנאה מהודרת יותר ראוי להדר בלבישתה גם ביום חול. נענה הרבי מצאנו זצ"ל ואמר שלא נראה לו כן שיהיה הידור מצוה בטלית, ש הרי הטלית כשלעצמה אינה המצוה, אלא הציצית, והטלית היא רק המקום שבא מניחים הציצית, וא"כ הסברא נותנת שאין צורך מדין זה קלי ואנוהו ללבוש טלית נאה, הגע עצמך, האם שמענו שיש דין לבנות בית מפואר כדי להניח בו מזוזה, והטעם הוא שהבית הוא לא חלק ממצות מזוזה, אלא רק הי כי תימצי למצות מזוזה, והה"נ טלית אינה אלא היכי תימצי למצות ציצית ואינה מגוף המצוה, אך מ"מ ברש"י הנ"ל מפורש שצריך טלית נאה וצ"ע. (וכן פסק המשנ"ב סי' כ"ד סק"ב). עתכ"ד, וראה עוד בשיעורי ליל שישי ח"א עמ' קנט יעו"ש. ומ"מ כדעתו כן מוכח ממש"כ במקור חיים (סימן כד סק"א) שכתב שיש לדקדק ביותר במצות ציצית ביום השבת. יעו"ש, וכן מצינו במדרש שכיון שבשבצת לא מניחים תפילין ואין לנו איך לזכור את המצות לכן הקב"ה יחד.

ובמנחת אשר (שמות סימן כו אות ה), כתב בזה שזוכר ששאלו את האדמו"ר מצאנו זיע"א אבל אינו זוכר מה היה תשובתו, אבל כתב, שנראה בזה שגדול מצות כבוד שבת מהדיור מצוה בעלמא, דכבוד שבת הוי מצוה בפני עצמו כמבואר בשו"ע הרב סימן ר"נ, וא"כ סו"ס יש לו דין כבוד שבת, ולכן ראוי שיהיה לו טלית שבת.

ובאגרתא דחדוותא חלק כו עמ' ק' נשאל במי שיש לו ט"ק שהידורו ניפוץ לשמה האם ילבשו בשבת משום כבוד שבת כמבואר בשבת דף קיג דדריש ליה וכבדתו על מלבוש או ילבשו ביום חול שבזה יותר ימים מקיים מצות הידור. וכתב, שמסתבר שילבש לימות החול כיון דאיכא טפי זמנים שיקיים את המצוה בהם אבל בקונה טלית חדשה אך שחדשה הוי בכלל ההידור מצוה של טלית נאה כמבואר בשבת דף קלג ע"ב מ"מ בזה הוי בכלל מלבוש נאה לשבת י"ל שיניחיו לשבת ולא לימות החול אף דקעבדי טפי מצוות. עכ"ד. וראה עוד בזה בגא"א תשובות הגר"א ליברמן שבת ח"א סימן יז שדן בזה והביא מש"כ בס' ציצית להגר"צ כהן שליט"א (פרק יא צט) שהביא מספר זבד טוב

(פרשת שלח) שמי ששי לו ב' טליתות אחת לשבת ואחת לימות החול ויש לו ציציות מובחרות ושאינן מובחרות כל כך יטיל את המובחרות בטלית של ימות החול לפי שלוּבש אותה בתדירות יעו"ש עוד מה שהסיק, וציין שם עוד למש"כ בדעת נוטה (ציצית, ח"ב עמ' שצג) שנשאל בזה מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א כיצד ינהג כשקנה טלית חדש האם ייחדנה לשבת מפני כבוד השבת או לימי החול שיהדר ביותר ימים, והשיב בזה"ל: דעביד כמר עבידה וכמר עביד עכ"ל.

לקפל את הטלית בשבת

והנה הפוסקים האריכו האם מותר לקפל את הטלית בשבת, ובמק"א בזה, רק יש לציין למש"כ ביפה ללב (סימן שב אות א) שכתב שכ"ש בטלית של מצוה שמניחו משבת לשבת שמותר לקפלו בשבת, דהקיפול הוא ג"כ הידור מצוה שאם לא יקפלו מיד מתקלקל הטלית, ואם בכל שבת ישנה מהקיפול שהיה בו תיקונו הוא קלקולו דמיחזי כמנומר ומתקלקל הידור הטלית וכתוב זה א-לי ואנוהו התאנה לפניו במצות טלית נאה וכו' וסיים וכן המנהג פשוט וכן סוגיין דעלמא אזלא לקפל הטלית בשבת בשחרית ובמנחה בפני גדולים ואין פוצה פה ע"ש, והביאו כבה"ח (שם סקל"ב) יעו"ש.

מה עדיף טלית שאולה של שבת או טלית שלו של חול

הנה ראיתי בס' וישמע משה (ח"א סימן ב) שכתב לדון באברך שנסע לחמיו וכשהגיע לביתו נוכח לדעת שלקח בטעות את הטלית של יום חול במקום הלית של שבת, ואמר לו חמיו שיש לו טלית נוספת של שבת והוא מוכן לתת לו במתנה את הטלית ע"מ להחזיר כדי שיוכל לברך עליה בשבת בבוקר, מה עדיף, יעו"ש בזה שהביא כמה תשובות חכמים, והנה יש לתלות דין זה דאי נימא דההידור מצוה בטלית הוא חובה א"כ עדיף שיקח את הטלית של שבת, אבל אי נימא ששניהם באותה רמת כשרות, אז יקח את הטלית שלו. ויל"ע עוד. ועוד בכל דיני זה א-לי ואנוהו הארכתי גם בספרי דברי יוסף עמ"ס בבא קמא.

הערות בפרשה / הרב שלום פולק, ירושלים

הטעם שהוזכר שם הע"ז "בעל צפן"

דָּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּשְׁבוּ וַיִּחַנּוּ לִפְנֵי פִי הַחִירֹת בֵּין מִגְדֹּל וּבֵין הַיָּם לִפְנֵי בַּעַל צַפֵּן נִכְחוּ
תַּחֲנוּנוֹ עַל הַיָּם (יד, ב)

קשה למה כתבה הפסוק בעל צפן שהוא שם ע"ז, ואין לומר שלא היה מקום אחר לציון לאיפה יסעו, הרי מספיק מה שאמר הכתוב "פי החירות", ולמה כפל והזכיר גם בעל צפן.

וראיתי שהקדומני הדעת זקנים מבעלי התוספות על הפסוק כאן, וז"ל תמה להרב רבי יהודה היאך אמר לו שיחנו על הים לפני בעל צפון והא אמרינן אסור לאדם לומר לחבירו המתן לי בצד ע"ז פלונית צ"ע. ולי נראה דדוקא לאדם אבל להקב"ה לא שהרי מצינו שהקב"ה יושב ודן את כל העולם אפילו בשבת ואפילו בר"ה ויום הכפורים אף על פי שלישראל אסור (וכה"ג כתב רש"י ז"ל בר"ה (דף ל' ע"א) ד"ה א"נ דאבני בליליא וכו' ה"מ בנין בני אדם וכו' יע"ש). ועוד נ"ל דעדיין לא נתנה התורה אין לחוש אף על פי שכבר הוא כתובה ומונחת לפני הקדוש ברוך הוא.

יש כאן ג' תירוצים, וכל הג' תירוצים מאוד מיוחדים, א. צ"ע על פסוק בחומש, וזה חידוש גדול להשאר על פסוק בצ"ע. ב. שהקב"ה שאני, וע"ז צ"ע שמבואר שהקב"ה מקיים את כל התורה [עייין ירושלמי ראש השנה פרק א הלכה ג, וז"ל אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן אלא גזור גזירה ומקיימה תחילה מאי טעמא ושמרו את משמרתני אני ה' אני הוא ששימרתני מצותיה של תורה תחילה. עכ"ל]. ויש לאימרא זו עוד הרבה מקורות מהמדרשים ועוד]. וכן על תירוץ ג. ג"כ צ"ע, הרי הקב"ה קיים את המצות גם לפני מתן תורה, כירושלמי הנ"ל, "מקיימה תחילה", וכן מה הקשר להקב"ה מתן תורה, ועוד שיש מביאים מקור לירושלמי שהקב"ה קיים תחילה, מזה שהקב"ה שבת בששת ימי בראשית בשבת ראשונה, א"כ רואים שגם לפני מתן תורה קיים הקב"ה כל התורה.

והנראה לי לתרץ קושיא הנ"ל, שכאן המטרה שהזכירו שם הע"ז הוא לצחוק מהע"ז, וכמו שמפרש רש"י כאן, וז"ל לפני בעל צפן - הוא נשאר מכל אלהי מצרים, כדי להטעותן, שיאמרו קשה יראתן. ועליו פירש איוב "משגיא לגוים ויאבדם". הרי שהפסוק באיוב מעיד, שהקב"ה מכבד את הע"ז שלהם רק בשביל שיענשו על ידו, וזה הבזיון הכי גדול שיכול להיות לע"ז, לא דיו שאינו מציל את עובדיו, אלא ע"י נגרם ההיזק. ומבואר בגמרא (מגילה כה, ב) וז"ל אמר רב נחמן: כל ליצנותא אסירא בר מליצנותא דעבודה זרה דשריא, "כל ליצנותא אסורה חוץ מליצנות מע"ז שמותר", ואחד מהדוגמאות של הליצנות מהע"ז שכתוב שם, שלא דיו שאינו מציל את עובדיו, אלא נעשה להם למשא בשעת דוחקם, וכאן הוא ממש על רעיון זה, וודאי שליצנות מהע"ז זה עם שמו, אדרבה כמה שיותר מזכירים פרטים הליצנות יותר חזקה, וזה ההיתר בפסוק זה להזכיר שם ע"ז.

*

הטעם שחוזר על עצמו בפסוקים שהקב"ה הוא שהכביד את לב פרעה

וְחִזְקֵתִי אֶת לֵב פְּרַעֲהוּ וְרִדְף אַחֲרֵיהֶם וְאֶפְבְּדָה בְּפְרַעֲהוּ וּבְכָל חֵילוֹ וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה' וַיַּעֲשׂוּ כֵן (יד, ד)

חוזר על עצמו בפרשות האחרונות עשרות פעמים שהקב"ה הוא המכביד לב פרעה, כבר בפעם השניה שמשוה הולך לפרעה בשליחות ה', עוד לפני כל המכות כבר אומר הקב"ה למשה (וארא ז, ג) וְאֲנִי אֶקְשֶׁה אֶת לֵב פְּרַעֲהוּ וְהִרְבִּיתִי אֶת אֲתַתִּי וְאֶת מוֹפְתֵי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם. אח"כ במכת כינים כתוב (וארא - ח, טו) וַיַּחְזֶק לֵב פְּרַעֲהוּ וְלֹא שָׁמַע אֶלֶהֶם כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה'. וכן במכת שחין כתוב (וארא - ט, יב) וַיַּחְזֶק ה' אֶת לֵב פְּרַעֲהוּ וְלֹא שָׁמַע אֶלֶהֶם כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה. אחר מכת ברד גם כתוב (וארא - ט, לה) וַיַּחְזֶק לֵב פְּרַעֲהוּ וְלֹא שָׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר ה' בְּיַד מֹשֶׁה. וכן בצווי ה' למשה על ההתראה על מכת ארבה שמות (בא - י, א) וַיֹּאמֶר ה' אֶל לְמֹשֶׁה בֹּא אֶל פְּרַעֲהוּ כִּי אֲנִי הַכְּבִדְתִּי אֶת לְבוֹ. עוד פעם חוזר הפסוק אחרי מכת ארבה וכותב (בא - י, כ) וַיַּחְזֶק ה' אֶת לֵב פְּרַעֲהוּ וְלֹא שָׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וכן בסוף סדרת המכות, הסיומת והסיכום של כל המכות והניסים שהיו במצרים, כתוב (בא - יא, י) וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עָשׂוּ אֶת כָּל הַמִּפְתִּים הָאֵלֶּה לְפָנֵי פְּרַעֲהוּ וַיַּחְזֶק ה' אֶת לֵב פְּרַעֲהוּ וְלֹא שָׁלַח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶצוֹ. אח"כ כשהמצרים רודפים אחר עם ישראל אחרי יציאתם, כתוב (יד, ח) וַיַּחְזֶק ה' אֶת לֵב פְּרַעֲהוּ מִלֶּךְ מִצְרַיִם וַיִּרְדֹּף אַחֲרֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל. אח"כ ממש לפני נס קריאת ים סוף כתוב (יד, יז - יח) וְאֲנִי הִנְנִי מִחְזֶק אֶת לֵב מִצְרַיִם וַיָּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם וְאֶפְבְּדָה בְּפְרַעֲהוּ וּבְכָל חֵילוֹ בְּרַכְּבוֹ וּבְפָרְשָׁיו. וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה' בְּהַכְּבִדִי בְּפְרַעֲהוּ בְּרַכְּבוֹ וּבְפָרְשָׁיו.

ולכאורה יפלא, מה חסר כ"כ הרבה פעמים לכתוב אותם מילים, האם אנחנו לא מאמנים לתורה בפעם אחת שהקב"ה הוא זה שהכביד את לב פרעה, במצוות קשים מספיק חצי מילה בתורה, ואפילו רק אות אחת מיותרת, ולפעמים רק הלכה למשה מסיני שלא כתוב בכלל, מה קרה כאן שהפסוק חוזר ואומר פעם אחר פעם אותו רעיון, כמעט באותם מילים.

ונראה שכתוב כאן יסוד נפלא, הקושי שבאמונה בדברים שנראים טבעיים, ובפרט בדברים שנראים שסותרים את ההשגחה, וע"ז צריך לתת את עיקר הכוח באמונה. כאן עמדו בני ישראל בקושיות גדולות באמונה, רואים את פרעה הרשע שלוחם נגד הקב"ה בלי פחד, ואנשים מתחילים לערר שמא ח"ו יש באמת מצב ללחם ח"ו עם הקב"ה, וכדי לעקור הרהורים רעים אלו חזר הכתוב ואמר עוד פעם ועוד פעם, אין שום כוח בעולם זולת הקב"ה, וזה שפרעה התעקש ולא שלח את ישראל ממצרים, אינו רק בגלל שהקב"ה החליט להקשות את לבו. ובגלל שכל דבר שהמציאות סותרת מאוד קשה להאמין, לכן חוזר הפסוק ואומר כמה וכמה פעמים, כדי ללמדנו הדרך לעולם כשלא הולך כ"כ טוב, שניכר ההסתר של צדיק ורע לו, והפתרון כדי להחדיר את האמונה הוא, לומר עוד פעם

ועוד פעם, לחזור לעצמו עוד פעם ועוד פעם ועוד פעם עד שיכנס בלבו, צדיקים אמרו בדרך מליצה ע"פ הפסוק (תהלים קטז, י) האמנתי כי אדבר, איך אני יגיע ל"האמנתי", ע"י "כי אדבר", ע"י שאני ידבר באמונה עוד פעם ועוד פעם, עי"ז יגיע באמת לאמונה. [ראיתי פעם סיפור מהאדם השלם הרב אביגדור מילר זצ"ל, שסיפר שהלך פעם לבית המוסר הישן של קובנא, זה היה כבר לא בשימוש, אבל הוא נכנס לשם וישב שם שעה שלימה וחזר לעצמו על אותו משפט, וכן סיפר כמה פעמים על דוגמאות של כאלו דברים, שרצו להכניס טוב לליבם את הנושא ואמרו לעצמם עשרות או מאות פעמים, וג"כ המליץ ע"פ הפסוק הנ"ל, האמנתי כי אדבר]. ולזה חוזר התורה עוד פעם ועוד פעם, ללמדנו אורחת חיים הדרך להתחזק באמונה.

ויש לתת טעם גם בפרטות למה נכתב דוקא במכות מסוימות, ולא נאריך כאן בזה עוד. רק לדוגמא, סביב קריאת ים סוף כתוב כמה וכמה פעמים, מיד בדיבור הראשון של הקב"ה אחר היציאה ממצרים כתוב (יד, ד) וְחִזַּקְתִּי אֶת לֵב פְּרַעֲהַ וְרִדְף אַחֲרֵיהֶם וְאֶכְבְּדָה בַּפְּרַעֲהַ וּבְכָל חֵילוֹ וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה'. וכן מיד כשהחליט פרעה לצאת לרדוף אחר ישראל לאחר ששלחם ממצרים כתוב (יד, ח) וַיִּחַזַּק ה' אֶת לֵב פְּרַעֲהַ מִלֶּךְ מִצְרַיִם וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. אח"כ בתגובה הראשונה של הקב"ה למאורע, כשהקב"ה מדבר אל משה בהוראות מה לעשות במצב, הקב"ה מוסיף לו (יד, יז – יח) וְאֲנִי הִנְנִי מְחַזֵּק אֶת לֵב מִצְרַיִם וַיָּבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם וְאֶכְבְּדָה בַּפְּרַעֲהַ וּבְכָל חֵילוֹ בְּרִכְבוֹ וּבַפָּרָשָׁיו. וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה' בְּהַכְבְּדִי בַּפְּרַעֲהַ בְּרִכְבוֹ וּבַפָּרָשָׁיו. הרי לנו שכפל הקב"ה דבר זה שהוא מכביד את לבם כמה וכמה פעמים, ולפי הנ"ל הסיבה הוא פשוטה, שכן אחרי כל המכות קם פרעה ומחליט שהוא ממשיך לרדוף אחריהם, אי"ז אלא גבורה גדולה, שח"ו ח"ו יכול להצטייר כאלוה שמתמודד עם הקב"ה, ולזה חוזר כאן הפסוק כמה פעמים, שהכל עשה ה' להרבות כבודו בעולם, ולא רק זה, אלא הקב"ה מוסיף כאן גם את לב מצרים, שגם הם הצטיירו כאן בגבורה נפלאה, שעד כאן הם רק נגררו אחר פרעה, אבל כאן הם יצאו מכוחות עצמם, כמבואר בפסוק לעיל (יד, ו) "ואת עמו לקח עמו", ומפרש רש"י שמשכם בדברים לקינו ונטלו ממוננו ושלחנום, בואו עמי ואני לא אתנהג עמכם כשאר מלכים, דרך שאר מלכים עבדיו קודמין לו במלחמה, ואני אקדים לפניכם, שנאמר (פסוק י) ופרעה הקריב, הקריב עצמו ומיהר לפני חיילותיו. דרך שאר מלכים ליטול ביזה בראש כמו שיבחר, אני אשוה עמכם בחלק, שנאמר (שמות טו ט) אחלק שלל. הרי שכאן היתה גם גבורה מצרית, ולכן הקב"ה גם מכניס את הכבדת לב מצרים, וזה הסיבה שרק כאן הוזכר הכבדת לב מצרים, משא"כ בכל שאר מקומות הוזכר רק לב פרעה, שבכל המקומות הם רק היו נגררים, משא"כ הכא.

*

הטעם שכתוב יוצאים ביד רמה כשרודפים אותם המצריים

ובני ישראל יוצאים ביד רמה (יד, ח)

לכאורה יש להקשות, מה קרה עכשיו שכתוב שבני ישראל יוצאים, מקומו שנראה יותר מתאים שיכתב פסוק זה הוא ביציאה באמת, ולא כאן שמדברים מהצרה החדשה אחר היציאה, צרת רדיפת מצרים אחר ישראל.

ואפשר לפרש בכמה אופנים, א. שרק עכשיו שמתכוננים לצרה חדשה, רק כאן יכלו לראות שבני ישראל יצאו ממצרים, שהרי גלות מצרים חוץ מגלות הגוף שהיה שם, בודאי חלק גדול הוא גלות הדעת, ובוה שיצאו ישראל ממצרים ונגאלו מהעבודה לא אומר כלום לגאולת הדעת, רק כאן שמתכוננים לצרה וניסיון חדש, רק כאן נתברר שבאמת נגאלו בדעת, וזכו לומר שירה על הים, וזכו לראות אפילו השפחות מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי בנבואתו.

ב. להגדיל רשעת פרעה, שאפילו שראה שיצאו בגבורה, ולא כדמות בורחים, אלא בעוז ובגבורה, אעפ"כ רדף אחריהם. ואע"פ שידע כמה קשה לצאת ממצרים, ומרומז כאן בפרשה ברש"י (יג, יט) וז"ל ולמה לא השביע את בניו שישאווהו לארץ כנען מיד, כמו שהשביעו יעקב, אמר יוסף אני שליט הייתי במצרים והיה סיפק בידי לעשות, אבל בני לא יניחום מצריים לעשות, לכך השביעם לכשיגאלו ויצאו משם שישאווהו. הרי מבואר מרש"י, שכדאי לצאת מארץ מצרים, אפילו כשלא היו משעובדים לא יכלו, וידע יוסף שלא יצליחו, מזה רואים את הקושי הגדול לצאת ממצרים, נוהאמת שאפילו יוסף עצמו כמעט ולא יכל לצאת ממצרים, רק ע"י זה שנשבע לאביו, כמפורש לעיל שאמר לפרעה שנשבע, ואם יאמר שיפר את השבועה, אני יפר את השבועה בנינו ואגלה שאני יודע יותר שפות, רואים שאפילו משנה למלך מצרים לא יכל לצאת, וזה מעיד עד הקושי הלא נתפס לצאת ממצרים]. וכל זה בודאי ידע פרעה, ואעפ"כ ראה את ישראל יוצאים ביד רמה, וזה מעיד על גבורה ועזרה לא מובנות, ואעפ"כ בחר לרדוף אחריהם, וזה מה שציינה הפסוק שעם ישראל יצאו ביד רמה ואעפ"כ לא נרתע פרעה הרשע.

ג. בזה שרדפו המצרים את ישראל, התברר עוד חלק בגאולה, שיכלו לחשוב שאחרי כ"כ הרבה מכות שחטפו המצרים, ומצרים כבר כמעט נאבדה, ככתוב לעיל (י, ז) שאמרו לפרעה "הטרם תדע כי אבדה הארץ", א"כ יכלנו לחשוב שפשוט לא היה להם כוח מלחמתי חזק ולכן יצאו ישראל, וזה לא אומר על הגבורה של יציאת מצרים רק על הגבורה של המכות וכו', אבל הקב"ה רצה שידעו שגם עצם היציאה היה נס גדול, ולכן הראה שיש להם כוח מלחמתי טוב, הרי רדפו אחרי עם ישראל בשש מאות רכב בחור וכל רכב מצרים כמפורש בפסוק (יד, ז), א"כ היה להם מספיק כוח מלחמתי, ואעפ"כ יצאו עם ישראל ממצרים. וזה הכוונה "ובני ישראל יוצאים ביד רמה", עכשיו מתברר שהם יצאו ביד רמה, הם לא יצאו רק בגלל שלא היה מי שישמור עליהם, אלא הם יצאו בגלל שהקב"ה גאלם ביד רמה.

ועפ"ז אפשר גם לפרש הפסוק בשירת הים (טו, יד) שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגְּזוּן חֵיל אֶחָז יִשְׁבִּי פְּלִשְׁתַּי, מה קרה עכשיו שנבהלו, שעד קריאת ים סוף חשבו שפשוט לא היה מי שיעמוד

נגדם שמצרים אבדה מהמכות כנ"ל, אבל בקריאת ים סוף התברר שיש מספיק כוח מלחמתי במצרים, ואעפ"כ הקב"ה מעל הכל, וזה הביא להם הפחד הגדול.

*

הנס בחומה שנעשה לישראל בים סוף

וַיָּבֹאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיּוֹמָהּ וְהַיָּם מִיַּמִּינָם וּמִשְׂמָאלָם. (יד, כב)

ויש לבאר מה הכוונה "והמים להם חומה", מה מוסיף לי זה שהמים נהיו חומה, והרבה טעמים נוראים נאמרו במפרשים, כל מפרש מוצא נס אחר במילים אלו, זה מראה רק איך שהניסים שהיו במצרים הם מים שאין להם סוף, כל דור שעובר מוצאים רמוזים בפסוקים עוד ועוד ניסים, והאמת שהכל אמת, ודאי הקב"ה מרוב חביבתו לבניו בני ישראל עשה כל הניסים שרק יכול להיות, ולא הכל כתוב, אבל מרומז הרבה ניסים, וכמה שיותר נתאמץ להבין ולראות את הניסים הגלויים ביותר ושאינם גלויים כ"כ נראה באמת את הניסים, והרואה יראה שכן הוא, שכל מפרשי המקרא בין מהראשונים ובין מהאחרונים, כל אחד מוסיף לפחות פרט אחד בנס, וודאי שהכל אמת, א"כ מוכח שיש ניסים נסתרים וצריך לעמול לחפשם ולשבח ולהודות להקב"ה על ניסים אלו.

וחשבתי לפרש פירוש חדש ע"פ פשט בגבול הדרש, על הנס הגדול ש"המים להם חומה".

מבואר בפסוקים לפני נס קריאת ים סוף, שהעמוד הענן הלך מאחורי עם ישראל, ומפרש שם רש"י (יד, יט) וילך מאחריהם - להבדיל בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל, ולקבל חצים ובליסטראות של מצרים. הרי שהמצרים זרקו חצים על ישראל ורצו להורגם, והענן הוא היה המבדיל בין החצים לעם ישראל. בשעת קריאת ים סוף כתוב (יד, כד) **וַיִּשְׁקֶף ה' אֶל מַחֲנֵה מִצְרַיִם בְּעַמּוּד אֲשׁוּר וַעֲנַן וַיִּהְיֶה אֵת מַחֲנֵה מִצְרַיִם. ומסביר רש"י** מה קשורים כאן לענן העמוד אש והענן, וז"ל בעמוד אש וענן - עמוד ענן יורד ועושה אותו כטיט ועמוד אש מרתיחו, וטלפי סוסייהם משתמטות. א"כ מבואר כאן שהעמוד הענן והאש עזבו את מחנה ישראל ונכנסו לתחת לפני הקרקע, ולכאורה עכשיו יכלו החצים של המצרים לפגוע בעם ישראל, הרי אין שום דבר שיעצור אותם, ולכן ברא הקב"ה ברחמיו הגדולים חומות של מים, וחומות אלו הגינו על עם ישראל מהחצים של המצרים, וזה הכוונה בנס הגדול של "והמים להם חומה מימנם ומשמאלם".

*

ההוכחה במן על ניסי יציאת מצרים

וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עֲרֹב וַיִּדְעֶתֶם כִּי ה' הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם (טז, ו)

לכאורה יש לברר מה זה קשור ליציאת מצרים שכתוב כאן וידעתם כי ה' הוציא אתכם מארץ מצרים, מה ענין ירידת המן ליציאת מצרים.

ועיין ברש"י כאן מה שהסביר, וכן מסבירים הרשב"ם, האבן עזרא, ועוד הרבה פירושים נאמרו על קושיא זה, אבל אני אנסה לפרש כפי שהאיר ה' עיני.

ואפשר לומר, שכל ניסי יציאת מצרים היה אפשר עוד להסביר בכל מיני תירוצים משונים שאין זה נס, ושמעתי שדעת האברבנאל שאכן זה בדרך הטבע, רק בגלל שהיה ע"פ ציווי משה זה הנס, ואע"פ שודאי שרוב המפרשים לא לומדים כך, וכן המסורות של כל עם ישראל בענין זה אינו כך, אבל עכ"פ היו יכולים בתירוצים שונים ומשונים שכופרים יכולים להמציא, לטעון שקרה בדרך הטבע וכו'. (ועיין בחורבת הנפלא, לאדם השלם, הרב אביגדור מילר זצ"ל, פרשת וארא תשפ"ב, שמאריך בזה מאוד, ומביא את האברבנאל, ומסביר בזה מה חשב פרעה הרשע). וצא ולמד מתורת האבולוציה, אין לזה שחר בשכל אנוש, אף אחד נורמלי לא יכול להסביר את זה, אבל אנשים מאמינים. יש דברים שא"א להאמין אבל אפשר עם תיאוריות שונים ומשונים להשתכנע ולשכנע אחרים שזה כך. אבל המן, זה כבר תופעה שאין שום הסבר ודמיון אפילו של כופרים להסביר את זה, זה נס שאין לזה הסבר, וא"כ יבוא הגלוי ויגלה על הסתום, ונס זה יוכיח על כל ניסי מצרים ויציאת מצרים.

ובעצם אם נתעמק יש בנס המן בבחינת מה יותר מניסי יציאת מצרים, וכמאמר הגמרא (פסחים קיח, א) אמר רב שיזבי משמיה דרבי אלעזר בן עזריה: קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף. עצם זה שהקב"ה זן את האדם זה נס, וק"ו בן בנו של ק"ו כשהנס קורה באופן נגלה לעיני בשר ודם כמן, שירוד פתאום מן השמים. ובאמת, אם היו נשארם במצרים הרי אנו ובנינו היינו משעובדים לפרעה במצרים (כמו שאומרים בהגדה של פסח), אבל אם לא היינו מקבלים מן במדבר, הרי לא היינו קיימים בכלל. ויש במן נס ואהבה נפלאה בבחינת מה יותר מיציאת מצרים. אבל למעשה ביציאת מצרים הראה ה' שהוא השולט על הטבע, לא רק בהורדת מזונות, אלא שליטה על המים שיהפך לדם, על החיוב במכות צפרדע, כינים, ערוב, על המחלות במכת דבר, על הגשמים במכת ברד, וכן על כל הטבע, ולכן מציינים זאת יותר, וכפי שדורשת התורה לזכות את יציאת מצרים, אבל בבחינת מה יש במן נס מופלא יותר מיציאת מצרים. ורואים גם שזה נס מופלא ביותר, שזה הנס היחיד שצוה הקב"ה לשים למשמרת להראות לדורות את הניסים, וככתוב בפסוק (טז, לב).

השבת של מ"י / הרב יחיאל פישל רוזנר, מח"ס 'מנחת יחיאל' ו'השבת של מ"י'

פניני עיון בפרשת השבוע

יג, יט: ויקח משה את עצמות יוסף עמו.

איתא בסוטה [יג, א] בוא וראה כמה חביבות מצוות על משה רבינו, שכל ישראל נתעסקו בביזה, והוא נתעסק במצוות שנאמר חכם לב יקח מצוות.

ובעיון יעקב [בעין יעקב שם] כתב קשה הא גם בני ישראל עשו מצוה בזה שקיימו מה שאמר הקב"ה וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב ושמלות. ויש לומר שעשו יותר מן הציווי, שהקב"ה רצה שיצאו ברכוש גדול כדי שלא יאמר אותו צדיק אברהם ועבדום ועינו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם כמשאחז"ל [ברכות ט, ב], אבל הם הוסיפו עד שעשו את מצרים כמצולה שאין בה דגים, וזהו שאמרה הגמרא שכל ישראל התעסקו בביזה, ולא אמר התעסקו בשאלה כדכתיב וישאלו איש מאת רעהו וגו', אע"כ שהם עשו יותר מציווי של הקב"ה וזה נקראת ביזה, וזהו שפירש"י [בסוטה] נתעסקו בביזה וינצלו את מצרים.

והנה מצאתי במדרש "פטירת משה" [מהדורת זכרון אהרן ד"ה מידן] וז"ל נטלו משה [לארוננו של יוסף] ושם אותו על כתפו והיו כל ישראל סובלין אחריו והכסף והזהב שנטלו ממצרים עמהם, ומשה היה סובל ארוננו של יוסף, אמר לו הקב"ה למשה דבר קטן עשית [בעיניך אתה סבור שעשית דבר קטן, מפרש] חייך החסד שעשית גדול הוא לפני, לפי שלא השגחת לכסף וזהב, אף אני על זה בשעה שאתה נפטר מן העולם הזה אף אני בכבודי אעשה עמך החסד ואתעסק בך עכ"ל. והיינו דבמצוה שאין בה הנאת ממון מתבטאת "חביבות המצוה" יותר ממצוה שיש בה הנאה.

*

יד, ח: ויחזק ה' את לב פרעה מלך מצרים וירדוף אחרי בני ישראל ובני ישראל יוצאים ביד רמה.

פירש"י ויחזק ה' את לב פרעה שהיה תולה אם לרדוף אם לאו ויחזק את לבו לרדוף, ובני ישראל יוצאים ביד רמה בגבורה גבוהה ומפורסמת. בבית אלקים [למבי"ט, שער התשובה פרק טז ד"ה וכן הראשון] כתב כי אם פרעה לא היה יוצא אליהם כלל לא היה ה' יתברך מחזק לבו לרדוף אחריהם, אלא שהוא כששלחם לא שלחם אלא על מנת שיחזרו אחר שיעבדו את ה' וכשהוגד לו שברח העם נתהפך לבו כדכתיב ויוגד למלך מצרים כי ברח העם ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם וגו' ויאסור את רכבו וגו' ויקח שש מאות רכב, ועם כל זה כשראה אותם יוצאים ביד רמה היה חוזר לו, אלא שה' יתברך חיזק לבו כדכתיב ויחזק ה' את לב פרעה מלך מצרים וירדוף אחרי בני ישראל ובני

ישראל יוצאים ביד רמה, כי מה שחיזק לבו היה לרדוף אחריהם עם היותם יוצאים ביד רמה, אבל היציאה אחריהם היה בלי שיחזק ה' לבו כמבואר בכתובים עכ"ל.

*

יד, טו: ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי.

כתב בתרגום אונקלוס שהטעם שאמר לו הקב"ה שאין לו להמשיך בתפילתו מפני שכבר נתקבלה תפילתו. אמנם בתרגום יונתן כתב שתפילתם של עמי קדמה לשלך, וכן הוא בתרגום ירושלמי, אלא שהוסיף אף כדברי האונקלוס שהתקבלה תפילתך לפני, אלא שכבר קדמה תפילתם של עמי לשלך. ובשבות יהודה [על המכילתא] דיקדק בלשון הפסוק דהכי קאמר מה תצעק - מה צורך לצעקתך, אלי - הגיע צעקתם קודם צעקתך עכ"ד.

ויש להתבונן כאן דהיכן מוזכר שבני ישראל התפללו זה לעיל פסוק י' וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה' הרי שידעו שהכל זה מה' יתברך. אולם נראה שלא היה כאן ביטחון גמור בקב"ה שא"כ האיך פסוק אח"כ מתרעמים המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר היה להם נסיון לפעמים אדם לא חי על פי הידיעות שהוא יודע! [ובספר הזכרון] [לעיל פסוק י'] כתב בשם ר' יצחק אבוהב ז"ל שלא היתה תפילתם בתום לבב אלא כמנהג אבותיהם כמצות אנשים מלומדה, שאין דרך המתפלל ומתחנן להטיח דברים ולומר המבלי וגו' ונכון הוא וכע"ז בגור אריה] ואפילו הכי הקב"ה בגודל רחמיו וחסדיו מקבל גם תפילה כזו תיכף ומיד בדרגה השלימה ביותר עד שאין צורך שמושה רבינו יוסיף להתפלל עוד על זה. [על פי מה ששמעתי ממור"ר הגר"ש אלטמן שליט"א]

ועיין במשכיל לדוד שהעיר דלא נזכר בכתוב להדיא שמושה מתפלל, ויישב דמשום שלא הניחו הקב"ה לסיים תפילתו לכן לא נזכר בפסוק. ובמרכבת המשנה [על המכילתא] דיקדק למה המתין השי"ת עד שהתחיל משה להתפלל ואז אמר לו מה תצעק אלי, היה לו לומר מיד אחר שסיימו תפילתן דבר אל בני ישראל ויסעו עיין שם. וברוקח כתב וכי משה היה צועק והלא ישראל היו צועקים ויצעקו בני ישראל, אלא משה היה צועק להקב"ה שלא בפני ישראל, לכך אמר לו בני בצער ואתה צועק.

*

יד, טו: ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו.

פירש"י למדנו שהיה משה עומד ומתפלל, אמר לו הקב"ה לא עתה עתה להאריך בתפילה שישראל נתונין בצרה. במכילתא סוף פרשה ג' איתא אמר לפניו משה ומה בידי לעשות, א"ל הרם את מטך ונטה את ירך על הים וכו' ואתה תהא מרומם ומשבח ונותן שיר ושבח והודאה וגדולה ותפארת והוד והלל למי שהמלחמות שלו.

וכיוצא בזה מבואר בדברי הימים ב' סוף פרק כ' דיהושפט קודם שיצא עם העם למלחמה התחילו העם לשורר לה' ולהלל ואומרים הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו.

ולכאורה צ"ע הלא מפורסמין דברי מרן הגר"ח זצ"ל דשירה אומרים רק אחר הניצחון וכדכתיב ואני בחסדך בטחתי וגו' אשירה לה' כי גמל עלי. וכבר שאלו זאת לפני מרן הגרי"ז זצ"ל, והשיב דהכא היה נבואה שינצחו במלחמה ולכך הרי זה נחשב כאילו זה כבר נעשה.

אולם יתכן לומר קצת באופן אחר, דכאן אין מדובר בהלל על עצם ניצחון המלחמה שעדיין לא נעשה, רק דומיא דיהושפט שאומרים הודו לה' כי טוב וכו' היינו שמודים על כל החסדים בעבר ומשבחים ומודים לו ומחזקים האמונה בה' שאין עוד מלבדו והכל בא ממנו יתברך, וזה שפיר שייך לעשות עוד קודם ניצחון המלחמה, וע"י שמודים על העבר הקב"ה רוצה להשפיע ולתת גם בעתיד כשמכירין בטובה ההיא. [שמעתי מהג"ר זליג ברוורמן שליט"א]

*

יד, כ: ויהי הענן והחושך ויאר את הלילה.

פירש"י ויהי הענן והחושך למצרים, ויאר עמוד האש את הלילה לישראל והלך לפניו כדרכו ללכת בכל לילה והחושך של ערפל לצד מצרים.

אולם בספר רבינו מנחם ציוני עה"ת וכן ברמב"ן עה"ת כתבו בביאור הפסוקים כאן וז"ל והיה לישראל אור בעמוד האש אע"פ שהיה מאחריהם מפני שהיה למעלה ולא היה עמוד הענן מפסיק להם כאשר למצרים, וזה טעם "ויאר את הלילה" כי האיר אליהם את הלילה ולא כשאר לילות לנחותם הדרך ללכת יומם ולילה, כי לא היה הולך לפניו, וזה היה לטובתם שאילו היה עמוד האש הולך לפני ישראל כשאר לילות ועמוד הענן בין מצרים ובין ישראל היו ישראל ממהרים ללכת והמצרים לא ידעו דבר מהם ולא יבואו אחריהם, ועכשיו הלכו ישראל לעיניהם ואין המרחק רב ביניהם וראו את מחנה ישראל מתוך הענן והלכו אחריהם, אבל לא יכלו לקרב אליהם מפני הפסק שני העמודים, וזה טעם ולא קרב זה אל זה כל הלילה. ולשיטתו הביא בסמוך וכבר פירשו חז"ל כי יסוד האש נקרא חושך "והענן והחושך" הוא עמוד האש והענן, אבל עמוד האש היה מאיר לישראל בעמדו היה מחשיך למצרים מפני היותו בא בעמוד הענן ויחשיך עליו כשמש אשר הענן יכסנו עכ"ל.

ורבינו בחיי [להלן כד, ב] הוסיף לבאר כי המצרים היו רואים עמוד האש מתוך הענן כי מי שהוא יושב בחושך רואה את האור מרחוק, אבל ישראל לא היו רואים את המצרים כי מי שיש לפניו אור אינו רואה את היושב בחושך ומפני זה עמוד האש הלך ונסע מאחריהם עיני שם.

*

יד, כז: ומצרים נסים לקראתו.

צריך להבין דבדרך כלל אדם נס ממקום הסכנה כדי לינצל ממנה, וכאן נסים לקראתו כתיב, היה צריך לומר ממנו או מפניו. והנה רש"י כתב שהיו המומין ומטורפין ורצין לקראת המים עכ"ל. משמע מדבריו דמבלבול וחוסר דעת עשו כן. ואפשר לבאר על פי מצודת דוד [יהושע כד, ז] דכתיב "וישם מאפל בינכם ובין המצרים ויבא עליו את הים ויכסה", ופירש דבשביל האופל לא ראו המצרים הנס שישראל הולכים ביבשה בתוך הים והיו סבורין שאין כאן מים והראיה שישראל הלכו בו. ובאבן עזרא פירש "שהיו חושבים בנוסם שהיו חוזרין ליבשה, והם הולכין לקראתו".

וכיצד נעשה דבר שכזה, באור החיים כתב דהים היה בא לכל מקום שהיו נסים שמה על דרך אמרם ז"ל [במד"ר יח, יג] בבליעת קורח ועדתו שהיה פה הארץ רץ אחריהם למקום שיעמדו שם עכ"ד. וכן מצאתי ברש"י [יהושע כד, ז ד"ה ויבוא עליו את הים] וז"ל על כל יחיד ויחיד שבהם שאם היה היחיד בורח שלא יכנס לים גל של ים רודף אחריו וקולטו עכ"ל. וקרוב לזה איתא במכילתא כאן שהקב"ה סגר את הים על המצרים מד' רוחות ולא היו יכולין לברוח.

ובספורנו כתב שמתחילת אשמורת בבוקר יד ה' היתה בם להומם ואז אמרו אנוסה ונסו עד לפנות הבוקר דרך הבקיעה ובעת פנות בוקר שב הים לאיתנו לשאת גליו במקום הבקיעה אשר הגיעו שם מצרים באותו שעה ונמצאו נסים לקראת הים.

ובמדרש שוחר טוב [תהילים יח ד"ה וישלח] איתא רשב"ל אומר אף הראשונים שבמצריים הגיעו ליבשה ובקשו לילך והביא הקב"ה את הים ודבקם וכיסה אותם שנאמר [יהושע כד, ז] ויבוא עליו את הים ויכסהו.

*

יד, כז: ואני הנני מחזק את לב מצרים ויבואו אחריהם.

בביאור כפל הלשון אני הנני דלכאורה "הנני" כולל במשמעותו אף את "אני", עיין באברבנאל דבשמו"ר [כב, א] איתא דמצרים אמרו הבה נתחכמה לו לדון ישראל במים שאין אלוקיהן יכול הוא להביא עליהן מידה כנגד מידה שכבר נשבע שאינו מביא מבול לעולם, אמר להן הקב"ה רשעים כבר נשבעתי שאיני מביא מבול לעולם, אבל מה אעשה לכם אני מביא אתכם למבול וכל אחד ואחד אני גוררו למבולו והוא שדוד אומר [תהילים סג, יא] יגירוהו ע"י חרב מנת שועלים יהיו אלו המצרים הרשעים שגררן הקב"ה לחרבו של ים עכ"ד.

והנה גבי המבול כתיב [בראשית ו, יז] ואני הנני מביא את המבול מים על הארץ וגו' ופרש"י הנני מוכן להסכים עם אותן שזרזוני ואמרו לפני כבר מה אנוש כי תזכרנו, וכתב בעיקר שפתי חכמים דדרש כפל לשון אני הנני עכ"ד. ויש לבאר דזה מחזיר את מה שהיה קודם הבריאה מים על כל הארץ, לפי זה הכא נמי הכא אמר הקב"ה ואני הנני מחזק את לב מצרים וכו' דהנני מוכן להסכים עם אותן שזרזוני מה אנוש כי תזכרנו וכו' ואין זה

סותר לשבועה של אחר המבול אחר שהם באין לתוכו. [מגיסי הרב יהושע דרמר שליט"א]

ויאמר שמואל / הרב שמואל ברוך גנוט, מראשי ישיבת משאת המלך - אלעד, מח"ס 'ויאמר שמואל' ושא"ס

אֲשֶׁרֵינוּ שְׂזָכִינוּ!

ביום שני הקרוב יחול ט"ו בשבט, ראש השנה לאילנות. במהלך שנה זו, שנת השמיטה, אסרה עלינו תורתנו הקדושה לטעת נטיעות בארץ ישראל. אך ראו נא ראו את דברי רבנו החתם סופר הנפלאים, המאירים לנו באור חדש את הענין.

החתם סופר עוסק במחלוקת הנודעת בין רבי ישמעאל ורשב"י בביאור הפסוק "ואספת דגנך", "מה תלמוד לומר? לפי שנאמר "לא ימוש ספר התורה הזה מפיו", יכול דברים ככתבן. תלמוד לומר "ואספת דגנך", הנהג בהן מנהג דרך ארץ, דברי רבי ישמעאל. רשב"י אומר: אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה ודש בשעת דישה וזורע בשעת הרוח, תורה מה תהא עליה?! אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום, מלאכתן נעשית על ידי אחרים, ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי עצמן, ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידן" (ברכות לה, ב). וכתב החתם סופר (סוכה לו, א): "נראה לעניות דעתי דרבי ישמעאל נמי לא אמר מקרא 'ואספת דגנך' אלא בארץ ישראל ורוב ישראל שרויין, שהעבודה בקרקע גופה מצוה משום יישוב ארץ ישראל ולהוציא פירותיה הקדושים, ועל זה ציותה התורה 'ואספת דגנך', ובועז זורה גורן השעורים הלילה משום מצוה. וכאילו תאמר לא אניח תפילין מפני שאני עוסק בתורה, הכא נמי לא יאמר לא אאסוף דגני מפני עסק התורה!?"....

בחנוכה התשפ"א הראיתי את דברי החתם סופר, הכותב שכפי שציותה התורה לעסוק בתורה ולהניח תפילין, כך ישנה מצוה לטעת נטיעות בארץ ישראל, כשרוב ישראל שרויים באדמת ארץ ישראל, לרבינו מרן רשכבה"ג הגר"ח קניבסקי שליט"א. נהנה מרן שליט"א, התפעל ואמר: "אֲ שֵׁינְעַר חֲתָם סוֹפֵר!!"....

*

לדעת חלק מהראשונים והפוסקים, אין מצוה מיוחדת באכילת פירות שביעית, אך כולנו יודעים שישנם שיטות חשובות בהלכה שלפיה זכינו השנה, שנת השמיטה (ובחלק ניכר מהפירות, גם בשנה השמינית), לאכול פירות הקדושים בקדושת השביעית. ובכלל, אכילת פירות ארץ ישראל, מקום השראת השכינה, ישנה מעלה מיוחדת. על קדושתם ומעלתם של פירות ארץ ישראל למדנו מדברי הב"ח (או"ח סימן רח) שכתב: "הנה קדושת ארץ ישראל הושפע בה מקדושת הארץ העליונה, היא משפעת גם בפירותיה שיונקים מקדושת השכינה בקרב הארץ". הב"ח מסביר כי אנו אומרים בברכת "מעין שלוש" את

המילים "ונאכל מפריה ונשבע מטובה", כי "באכילת פירותיה אנו ניזונים מקדושת השכינה ומטהרתה ונשבע מטובתה". היעב"ץ כותב (מור וקציעה או"ח ר"ח): "אף שנאמר 'וכי משה לאכול מפריה ולשבוע מטובה הוא צריך', אנו ודאי צריכים להם, כי פירות ארץ ישראל מוסיפים כח וחכמה, כמו שאמרו חז"ל "אווירא דארץ ישראל מחכים". בספרי תלמידי הבעש"ט מובא שמאכלי ארץ ישראל, ובפרט פירות ארץ ישראל הנאכלים חיים, בלי שיד אדם התערבה בהם, הם סגולה לתורה וליראת שמים.

על מעלת פירות ארץ ישראל כתב החתם סופר (סוף חידושי חולין מהדו"ק): "הנה שבח ארץ ישראל זבת חלב ודבש, אם שהוא כפשוטו בלי ספק, מכל מקום זה התואר מורה עוד קדושה הארץ ופירותיו, כי הם מולידיים קדושה בנפש האוכל אותם, ומוסיף אהבה ודבקות בה', כי התורה הברורה בלי סייג ופסולת נקרא "דבש וחלב תחת לשונך".. כן פירות ארץ ישראל. ולרמוז לדבר זבת' חלב' ודבש' - ס"ת אותיות "שבת", כי בכל מאכליה קדושה, כמו סעודת שבת.

עוד כתב החתם סופר בפרשתנו (תורת משה שמות טז, יב): "פירות ארץ ישראל קדושים המה ובפרט אחר שקיימו מצות התלויות בארץ בהם, ועל ידיהם נודרך איש הישראלי ונטהר ונתקדש ויעלה מעלה ממדריגה למדריגה העליונה עד שבקל יוכל להשיג השגת האלקות. ובוזה יש לפרש תפלתנו "ונאכל מפריה ונשבע מטובה", שעל ידי אכילת פריה וטובה נודרך ונברך עליה בקדושה ובטהרה".

*

לרבים מהפוסקים ישנה מצוה גדולה (ולחלקם-גם חובה) לכל יהודי, לעלות לארץ ולגור בה. ה"אבן עזרא" (בראשית לג) כותב: "מעלה גדולה יש לו לארץ ישראל, ומי שיש לו בה חלק, חשוב הוא כחלק עולם הבא". ה"חרדים" כותב ש"צריך כל איש ישראל לחבב את ארץ ישראל ולבוא אליה מאפסי ארץ בתשוקה גדולה, כבן השב אל חיק אמו". רבנו הגר"א זי"ע היה בדרכו אל ארץ ישראל וכתב מכתב לבני משפחתו, בו הוא כותב שהוא כעת בדרכו אל ארץ הקודש, "שהיא חמדת כל ישראל וחמדת ה' יתברך, עליונים ותחתונים תשוקתם אליה".

כתוב בחזון איש (שביעית כד, א): "וארץ ישראל היא גם בגלותנו, והרי אנו מחויבים בישובה ולדור בה גם בגלותנו. וכמו שהאריך הרמב"ם (מלכים פ"ה), וכמש"כ הרדב"ז (סנהדרין ד, ו).". ובאגרתו (קובץ אגרות ח"א סי' קעה) כותב החזו"א: "ומצות [יישוב] ארץ ישראל הוכרעה ע"י הרמב"ם והרמב"ן ושאר פוסקים, וידוע עד כמה שאף החפץ חיים זצ"ל לעלות".

הפני יהושע (כתובות קיא, א) מסביר את מאמר חז"ל "כל הדר בארץ ישראל שרוי בלא עוון", שהכוונה היא "דווקא במי שדר בה לשם מצות ישיבת ארץ ישראל שהיא מקום קדושה וכדי שתגין עליו זכות ארץ ישראל שלא יבא לידי חטא, ואז אף אם לפעמים חטא בא לידו או אפילו עון שהוא מזיד ע"י שתקף עליו יצרו, מכל מקום מסתמא גורם לו זכות

ישיבת ארץ ישראל שלא לך ועבירה בידו. שלאחר שחטא ומצא את עצמו עומד במקום קדוש, ודאי תוהה על הראשונות ושב ורפא לו. מה שאין כן מי שדר שם דרך מקרה או מפני שהוא מקום מולדתו או מפני שבח פירותיה וכיוצא בו ומכל שכן במי שהוא מבעט בה ומזלזל בקדושת הארץ לילך אחר יצרו הרע, לא דברה תורה במתים. אדרבה, עליו נאמר "ותבואו ותטמאו את ארצי ונחלתי שמתם לתועבה".

ט"ו בשבט הוא ראש השנה לאילנות, לענין קיום המצוות התלויות בארץ. רק בארץ ישראל ניתן לקיים את המצוות הללו. יש לנו דירה בארץ ישראל? יש לנו חלקת קרקע בארץ אשר עיני ה' אלוקינו בה מראשית שנה ועד אחרית שנה? אשרינו מה טוב חלקנו. ברגע זה אנו מקיימים מצוה נדירה, מצוה שמליוני יהודים חלמו עליה, השתוקקו לקראתה ובכו למענה. יהודים בכל הדורות חלמו, ערגו והתגעגעו אל ארצנו הקדושה. רבים מהם השתוקקו אל ארץ שמעולם לא ביקרו בה, אך התפילות לפקוד אותה, להתגורר בה, ולפחות להיקבר בה, מילאו את כל ישותם. גדולי הדורות ניסו ככל יכולתם לעלות לארץ ישראל, לעיתים תוך כדי סיכון חיים ממשי, וחלקם אף הצליחו לעשות זאת. אנו, שנולדנו בארץ ישראל, לא תמיד מרגישים כך, כי נולדנו כאן, כמו נסיכים שמיום היוולדם נולדו בתוך ארמון המלוכה והם התרגלו לכך, מבחינתם זהו דבר טבעי ופשוט. אך לא, זה בכלל לא מובן מאליו, לגור בארץ הקדושה ביותר מכל העולם. ולדברי הפני יהושע שראינו זה עתה, עלינו לשנן זאת, לדעת, להרגיש ולהפנים, שאנו גרים במקום קדוש!

זוהי ההזדמנות לעצור לרגע ולשמוח, פשוט לשמוח, שאנו גרים בארמון המלך. ארץ חמדת אבותינו, שחז"ל והקדמונים האריכו בשבחיה ומעלותיה העצומות, כאשר הזוה"ק (פרשת לך לך) כותב שאפילו אברהם אבינו ע"ה לא הצליח להשיג לבדו את כל מעלותיה, עד שאמר לו הקב"ה "אַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֶרְאָךָ". והשנה, שנת השמיטה, כמה נפלא, אנו זוכים לקיים מצוה בכל התעסקות וקנייה, זהירות ושמירה, בכל פרי וירק, דבר שאבותינו, באשכנז ובספרד, במזרח אירופה ובארצות המזרח, לא זכו לה, ואנחנו זוכים!

אשרינו!!

ויברך דוד / הרב דוד אריה הילדסהיים, מח"ס 'ויברך דוד' ומעורכי ספרי הגאון מרוגוטשוב

לט"ו בשבט - ביאור הגר"א למאמר חז"ל אילן אילן במה
אברכך וכו'

גרסינן במסכת תענית (ה' ע"ב ו' ע"א):

"כי הוו מיפטרי מהדדי (=רב נחמן ורב יצחק) אמר ליה (=רב נחמן לרב יצחק) ליברכן
מר, אמר ליה אמשול לך משל למה הדבר דומה, לאדם שהיה הולך במדבר והיה רעב
ועיף וצמא ומצא אילן שפירותיו מתוקין וצילו נאה ואמת המים עוברת תחתיו, אכל
מפירותיו ושתה ממימיו וישב בצילו, וכשביקש לילך אמר אילן אילן במה אברכך, אם
אומר לך שיהו פירותיך מתוקין הרי פירותיך מתוקין, שיהא צילך נאה הרי צילך נאה,
שתהא אמת המים עוברת תחתך הרי אמת המים עוברת תחתך, אלא יהי רצון שכל
נטיעות שנוטעין ממך יהיו כמותך, אף אתה במה אברכך, אם בתורה הרי תורה, אם
בעושר הרי עושר, אם בבנים הרי בנים, אלא יהי רצון שיהו צאצאי מעיך כמותך".

וכתב בזה רבינו הגר"א זי"ע באדרת אליהו פ' בלק מהדורה רביעאה (כג, כא) ובאמרי
נועם שבת כ"א ע"א, דבר נפלא, שברכה זו מכוונת ממש כנגד דברי הברכה הכתובה
בתהילים (א, ג): "וְהָיָה כִּי־עָצַץ שָׁתוּל עַל פְּלָגֵי מַיִם אֲשֶׁר פָּרְיוֹ יִתֵּן בְּעֵתוֹ וְעָלְהוּ לֹא יִבּוֹל וְכֹל
אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יִצְלִיחַ". ונעתיק את לשונו שבאדרת אליהו בחלוקה לקטעים, ואח"כ נשתדל
בס"ד לבאר את דבריו.

וזו לשון הגר"א שם:

"ועוד אמר ג' דברים אשר פריו יתן וגו' ועלהו וגו' וכל אשר יעשה וגו', וכמ"ש (תענית
ה' ע"ב) משל לאדם שהיה מהלך במדבר והיה עיף ורעב וצמא ומצא אילן כו' במה
אברכך כו' אף אני במה אברכך אם בבנים כו' אם כעושר כו' אם בתורה כו' יהי רצון כו'.

שהאילן ג' מתנות יש בו, הפרי למאכל, והגרעינין לנטיעות, והאילן לצל, והמים
שתחתיו הוא לשתייה.

ושלשה החשובות מכל המתנות הם חכמה ועושר ובנים כנגד ג' רוחות העולם, הרוצה
להחכים ידרים הרוצה להעשיר יצפין, והנותן מטתו בין צפון לדרום כו', וכן אמר בת"ז
תיקון כ"ח פנה לימינו וחתם בחכמה.

וז"ש על פלגי מים זו ברכת המים, אשר פריו זה הפרי, ועלהו זה עליו, וכל אשר יעשה
יצליח קאי ג"כ על האילן שכל הנטיעות שנוטעין מהגרעינין יצליח.

ומ"ש על פלגי מים הוא התורה וחכמה כמ"ש הוי כל צמא כו' העניים והאביונים מבקשים מים וכו' וכמ"ש ישטטו לבקש דבר ה' כו' (עמוס ח' י"ב), וזהו שדרשו לעולם ישלש אדם שנותיו שלישי כו'.

אשר פריו יתן בעתו אלו הבנים כמה שאמרו זה המשמש מטתו.

ועלהו לא יבול זה עושר כמ"ש (חולין צ"ב ע"א) ליבעי רחמי אתכליא על עליא כו'.

וז"ש משל לאדם כו' שהיה רעב כו' ומצא אילן שנטוע על מים ופירותיו מתוקין וצילו נאה ואכל מפירותיו ושתה ממימיו וישב בצילו ואמר במה אברכך אם בתורה כו' ואם בעושר כו' ואם בבנים כו' יה"ר שיהיה כו', וזהו אשר יעשה יצליח".

עד כאן לשון קדשו.

ותמצית דבריו היא, שג' הדברים שהיו באילן במשל זה: פירות מתוקים, צל נאה, אמת המים תחתיו, הם כנגד שלשת המעלות הראשונות שיש בעץ שנזכר בפסוק הנ"ל: א. שתול על פלגי מים. ב. פריו יתן בעתו. ג. ועלהו לא יבול. "פירותיך מתוקים" כנגד פריו יתן בעתו (כי הפירות שאינם גדלים בעונתן לא מתבשלים כראוי ואינם מתוקים), "צילך נאה" כנגד ועלהו לא יבול (כי הצל בא ע"י העלים), "אמת המים עוברת תחתך" כנגד שתול על פלגי מים.

ומה שבירך האדם את האילן "שכל נטיעות שנוטעין ממך יהיו כמותך", הוא כנגד המעלה הרביעית שנזכרה באותו פסוק: "וכל אשר יעשה יצליח".

וכן ר' יצחק הזכיר ג' מעלות שיש לרב נחמן: תורה עושר בנים, והם כנגד ג' הדברים שבמשל:

תורה כנגד שתול על פלגי מים, כי המים רומזים לתורה כמ"ש הוי כל צמא לכו למים, וכמ"ש בישעיה (מא, יז) "העניים והאביונים מבקשים מים ואין לשונם בצמא נשתה אני ה' אענם אלקי ישראל לא אעזבם", שהכוונה שם שיהיו צמאים לדבר ה'.

ומה שהוסיף הגר"א: "וזהו שדרשו לעולם ישלש אדם שנותיו שלישי כו'", כוונתו מבוארת יותר באמרי נועם שבת כ"א ע"א, ששם כתב: "ועוד אמרו (ע"ז י"ט) והיה כעץ שתול על פלגי מים, לעולם ישלש אדם שנותיו שלישי במקרא כו', פי' לשון פלג וחלוקה", עכ"ל, כלומר, דבע"ז י"ט ע"ב איתא: "על פלגי מים, א"ר תנחום בר חנילאי לעולם ישלש אדם שנותיו שלישי במקרא שלישי במשנה שלישי בתלמוד", וצ"ב היכי דריש הכי מ"על פלגי מים", וביאר הגר"א דאין מים אלא תורה, ומפרש את התיבה "פלגי" מלשון פלג וחלוקה, שיחלק את תורתו לשלשה חלקים [וכן כתב הריטב"א שם, וז"ל: "פי' דריש מים תורה, ודריש פלגי מלשון חלוקה כהדא דכתיב כי בימיו נפלגה הארץ].

עושר כנגד ועלהו לא יבול, כמבואר בחולין צ"ב ע"א שהעשירים תומכי התורה נמשלים לעלים המגינים על האשכולות.

בנים כנגד אשר פריו יתן בעתו, כמ"ש בכתובות ס"ב ע"ב "אשר פריו יתן בעתו זה המשמש מטתו מע"ש לע"ש.

ומה שפירש הגר"א שתורה ועושר ובנים הם כנגד מים ועלים ופירות, במהרש"א ביאר שתורה כנגד פירות שנא' מתוקים מדבש ונופת צופים, ועושר כנגד צל כמ"ש בצל החכמה בצל הכסף, ובנים כנגד אמת המים כמ"ש וזרעו במים רבים, וצ"ע דלפ"ז המשל לא דומה לנמשל, כי במשל המים משקים את העץ ולא יוצאים ממנו, ובנמשל הבנים יוצאים ממנו, אך לפי הגר"א ניחא.

ומש"כ הגר"א: "חכמה ועושר ובנים כנגד ג' רוחות העולם, הרוצה להחכים ידרים הרוצה להעשיר יצפין, והנותן מטתו בין צפון לדרום כו", היינו שחכמה ועושר כנגד דרום וצפון כמ"ש הרוצה להחכים ידרים והרוצה להעשיר יצפין, ובנים כנגד מזרח כמ"ש הנותן מטתו בין צפון לדרום הויין לו בנים זכרים, ונראה דאזיל לטעמיה דס"ל כשיטת רש"י ושאר ראשונים שאורך המטה צריך להיות בין צפון לדרום, וכן פסק בשו"ע או"ח סי' ג' ס"ו (ודלא כשיטת האריז"ל והרמ"ע מפאנו ע"פ הזוהר שרוחב המטה בין צפון לדרום), ובאופן זה הוא כדוגמת צד מזרח שגם הוא מבריח בין צפון לדרום.

[היינו כמו שכתב המשנ"ב שם בשם שו"ת בנין של שמחה סי' ג' בשם מרן הגר"ח מוולאז'ין שהגר"א אמר שהפירוש בזוהר הוא כהגמרא (כלומר, כפשטות הגמ', כפי שפירשוהו רש"י והראשונים), וכן הוא בכתר ראש בסופו באות ט"ו ובעליות אליהו הערה ז', ואמנם אחד מגדולי המקובלים בדורינו האריך בספרו לחלוק על הבנת הבנין של שמחה והמשנ"ב בדעת הגר"א, וכתב שדעת הגר"א כשיטת האריז"ל שרוחב המטה צריך להיות בין צפון לדרום, ואת דברי מוהר"ח מוולאז'ין בשם הגר"א היסב לכוונה אחרת, אכן במחכ"ת נראה שלא ראה את לשון מוהר"ח המובא בכתר ראש והעליות אליהו ששם א"א לפרש כפירושו, וגם מדברי הגר"א הנ"ל מוכח בבירור כהבנת הבנין של שמחה, ואין לפרש דכוונת הגר"א שהראש לצד מזרח, דא"כ העיקר חסר מדבריו, שהרי לא הביא שום ראיה שהראש למזרח ולא למערב].

אמנם יש לציין שבאליהו זוטא פכ"ה מובא המשל של האדם שהלך במדבר וכו' בשם ר' יוסי, ואח"כ דרש ע"ז את הפסוק והיה כעץ שתול וגו' באופן אחר, ע"ש.

ויצבור יוסף / הרב יוסף צברי, רב ומו"צ בעיר אלעד, ומח"ס ויען יוסף, שלחן מלכים וש"ס

ביאור דברי רש"י בלשון הקריב

ופרעה הקריב (יד, י)

על הפסוק "ופרעה הקריב", שפירש שם רש"י: "קרב לא נאמר אלא הקריב", ומשמע בדבריו שהיתה קשה לו כאן קושיה לשונית על עצם הפסוק, מדוע נאמר כאן "ופרעה הקריב", ולא "ופרעה קרב".

וקשה, הלא לשון זו נאמרה כבר בפרשת לך לך, בפסוק: "ויהי כאשר הקריב לבוא מצרימה", לגבי אברהם אבינו, וא"כ, מדוע שם לא הקשה רש"י כמו שהקשה כאן: "קרב לא נאמר אלא הקריב"?

ת. ונראה לבאר את החילוק שיש בין הנאמר בפרשת לך לך, לבין הנאמר בפרשתינו. שכן בפרשת לך לך נאמר: "ויהי כאשר הקריב לבוא מצרימה", ואע"פ שמוכן הדבר כי לשון זו, על אברהם אבינו נאמרה, מכל מקום, מכיון ששמו של אברהם אבינו ע"ה, לא נזכר בפסוק במפורש, לכן ניתן לפרש את לשון הכתוב באופן אחר.

וכפי שמצינו שפירש האבן עזרא שם, וזה לשונו: "כאשר הקריב – מחנהו", וכ"כ לפרש הרד"ק שם ז"ל: "ויהי כאשר הקריב - הקריב מחנהו, כי היה הולך לרגל המלאכה ולרגל ילדי נפשות ביתו, הקריב, פועל יוצא, וכן ופרעה הקריב, (שמות י"ד) הקריב מחנהו" עכ"ל. וכ"כ החזקוני: "כאשר הקריב - מחנה שלו, דוגמת ופרעה הקריב" ע"כ.

אמנם לגבי פרעה לא שייך לפרש כן את פשט הלשון, שכן בפסוק "ופרעה הקריב" נזכר במפורש שמו של פרעה, ולא מחנהו, ולכן שם דווקא מקשה רש"י: "קרב לא נאמר אלא הקריב", כי באמת בפשט הלשון היה מתאים יותר לומר "ופרעה קרב", שכן על פרעה עצמו שקרב עם מחנהו הכתוב מדבר.

ועוד נראה לומר, כי לשון "הקריב", מתפרשת בפשוטה על אדם אחר שהקריב את אחרים. וא"כ בשלמא לגבי אברהם הדברים מובנים, שאע"פ שכתוב לגביו לשון "הקריב", מ"מ הלא זה ברור כי כל פעולותיו של אברהם היו כגדי לקרב את בני האדם להכרת אמונת ה', וכמו שתרגם התרגום את המילים "ואת הנפש אשר עשו בחרן" – "וית נפשא דשעבידו לאורייתא". לפיכך לא ראה שם רש"י צורך לשאול ולחקור על ביאור לשון זו, דפשייטא דאברהם הקריב אחרים להקב"ה והחזירם בתשובה.

אבל כאשר נאמרת לשון זו לגבי פרעה הרשע, הקושיא מתעצמת שבעתיים, וכי על אותו רשע שייך לומר לשון "הקריב"? והלא הוא רק רצה לשבור את נפשם ורוחם של ישראל ולשקעם במ"ט שערי טומאה. לפיכך כאן בא רש"י לחדש ולפרש, כי אמנם כן, גם

ביאור דברי רש"י בלשון הקריב

פרעה הרשע גרם שלא מדעתו קירבה בין ישראל לאביהם שבשמים, ע"י שרדף אחריהם וגרם להבהילם ושמתוך כך יתפללו ויצעקו לה'.

וכן מצינו במדרש שכל טוב (בפרשתינו), כי כל פעם שנאמרה לשון "והקריב", הכוונה להקריב אחרים, ובכל מקום היא מתפרשת כפשוטה, וזה לשון המדרש: "ופרעה הקריב. כל מקום שנא' הקרב משמע שהקריב את אחרים, כדכתיב כאשר הקריב לבא מצרימה (בראשית יב יא), ודרשינן התם שהקריב את שרי ואת הגרים, ודומה לו ונפש כי תקריב קרבן (ויקרא ב א), והקריב מזבח השלמים (שם ג ג), וכל מקום שנא' קרב משמע שקרב הוא עצמו, כדכתיב ויהי כאשר קרב אל המזבח (שם לב יט)".

ולפיכך יצא שם לבאר ולהרחיב לשון "והקריב" בב' דרכים נוספות, וז"ל: "ופרעה הקריב. קרב לא נאמר אלא הקריב, מלמד כיון שראה את ישראל חונים לפני בעל צפון אמר הלא בעל צפון הסכים על גזירתי להטביען במים, אני גזרתי כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו (שמות א כב), ובעל צפון עצרם על הים, מיד בא **והקריב קרבנות** לפניו בסמוך לו, שנאמר ופרעה הקריב, **שהקריב ביאתו**, ודומה לדבר בדברי רבותינו מפני שקירב מיתתו, וכיצד הקריב ביאתו, שכל מה שהלכו ישראל בשלשת ימים הלכו האקטורין ביום ומחצה, ומה שהלכו האקטורין ביום ומחצה, הלך פרעה ביום אחד, לכך נאמר ופרעה הקריב" עכ"ל.

וכן מבואר בזה"ק (לך לך, דף פ"א ע"ב), שכן הקשה קושיא זו להדיא בפרשת לך לך, אמאי נאמר באברהם "הקריב" ולא "קרב", ותירץ כי כיון שאברהם גייר גרים לאמונת ה', תמיד נאמרה בו לשון "הקריב". וזה לשונו: "ויהי כאשר הקריב לבא מצרימה, אמר ר"א כאשר הקריב כאשר קרב מבעי ליה, מאי כאשר הקריב אלא כדכתיב (שמות י"ד) ופרעה הקריב דאיהו אקריב להו לישראל לתיובתא אוף הכא הקריב גרמיה לקודשא בריך הוא כדקא יאות, לבא מצרימה לאשגחא באינן דרגין ולאתרחקא מנייהו ולאתרחקא מעובדי מצרים" ע"כ.

חלקו של ידיד / הרב משה יעקב הלוי קנר, מח"ס 'שפתי מלך' על הרמב"ם, כותב 'איגרת לידיד' (טורונטו - קנדה)

בענין לחם משנה

וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁשִׁי לָקְטוּ לַחֵם מִשְׁנֵה [טז, כב]

כתב הרמב"ם בפ"ל מהל' שבת ה"ט. וצריך לקבוע כל סעודה משלשתן על היין ולבצוע על שתי ככרות וכן בימים טובים. ומקורו בשבת קי"ז: אמר רבי אבא בשבת חייב אדם לבצוע על שתי ככרות דכתיב לחם משנה אמר רב אשי חזינא ליה לרב כהנא דנקט תרתי ובצע חדא אמר לקטו כתיב רבי זירא הוה בצע אכולה שירותיה אמר ליה רבינא לרב אשי והא מיחזי כרעבתנותא אמר ליה כיון דכל יומא לא עביד והאידינא הוא דקעביד לא מיחזי כרעבתנותא וברש"י לבצוע. ברכת המוציא. כלומר לומר ברכת המוציא בשעה שאחזו ב' ככרות [וכן דעת הרמב"ם בפ"ח מהל' חו"מ ה"ו ומפני מה אינו מברך על שתי ככרות כשאר ימים טובים משום שנאמר לחם עוני. וברכה זו בשבת צריכה לאמר על שני ככרות [וכך מוציא בה את הרבים]. - ועוד כ' ברש"י נקיט תרתי - אוחזן בידו: לקטו כתיב - דמשמע אחיזה, אבל בציעה לא כתיב משנה.

והנה הזכיר הרמב"ם הלכה זו דלחם משנה בשבת בשני מקומות, כאן, וכן בפ"ז מהל' ברכות ה"ד וז"ל מצוה מן המובחר לבצוע ככר שלימה וכו' בשבתות ובימים טובים חייב לבצוע על שתי ככרות נוטל שתיהן בידו ובוצע אחת מהן.

ויש לעיין למה הזכיר את ההלכה ב' פעמים ואילו ההלכה דבשבת יש לו לבצוע פרוסה גדולה הזכיר רק בהל' ברכות בלבד. [ואינו בוצע לא פרוסה קטנה מפני שהוא נראה כצר עין ולא פרוסה גדולה יותר מכביצה מפני שנראה כרעבתן ובשבת יש לו לבצוע פרוסה גדולה].

וכתב במגיד משנה בשם גאון והובא בספר העתים וכ"ה בתשובות הגאונים שכל פעם שסועד צריך ב' ככרות אפי' הרבה סעודות וכ"כ בהגהות מיימוניות ובאבודרהם וכן פסק הרמ"א בסי' רצ"א. ואינו נראה מדבריו דס"ל שהרמב"ם חולק על זה ואדרבה בב"י בסי' רצ"א משמע דכולא חדא שיטה היא ששלש סעודות בלחם משנה וכן כל סעודה נוספת צריכה ב' ככרות. ויש לעיין היכן היסוד לזה להצריך לחם משנה אפי' בסעודה חמישית ויותר.

והנה בר"ן ובמרדכי בשבת הביאו דעת ר"ת [והוא בתשו' בספר הישר] וכתב ר"ת ז"ל דנשים חייבות בג' סעודות וכן נמי לבצוע על שתי ככרות שאף הן היו בנס המן ואין צורך שבכל מעשה שבת איש ואשה שוין כדילפינן [ברכות דף כ ע"ב] מזכור ושמור את שישנו בשמירה ישנו בזכירה ובכלל זה הוי כל חיובי שבת עכ"ל. ובדעת ר"ת יש ליישב דס"ל

בענין לחם משנה

שאינן לחם משנה מחיובי השבת ממש, אלא מצד נס שקרה בשבת ומ"ש שאף הן היו באותו הנס, שזכו אז ללחם משנה.

וי"ל שיש נ"מ לדינא בין ר"ת והר"ן הנ"ל, שלדעת ר"ת שהוא זכר לנס, יתכן דלשיטתו אזיל בזה דס"ל בברכות מ"ט: [ע' תוס' ורשב"א שם] דלא בעינן פת כלל בסעודה שלישית, דהואיל והוא זכר לנס סגי בזכר כל דהו עכ"פ לסעודה ג' ויוצא במיני תרגימא [וע' בתוס' פסחים ק"א. שב' סעודות הראשונות הם העיקר] אכן לדעת הר"ן יתכן שהוא מחיובי השבת וילפי' לה מקרא יתירא ד"לחם משנה" [הואיל וכבר כ' שני העומר לאחד] ויתכן לבאר בזה גדר חיוב שבת בזה, שכל סעודת שבת מחייבת ב' לחמים מצד חשיבות סעודות אלו דשבת.

ויש לבאר שגם דעת הרמב"ם כן שהוא מחיובי השבת כלומר מדיני סעודות השבת ולא מזכר לנס גרידא, שכן בהל' שבת הביא מדיני כבוד שבת וחיוב ג' סעודות השבת כמ"ש חייב אדם לאכול שלש סעודות בשבת אחת ערבית ואחת שחרית ואחת במנחה וצריך להזהר בשלש סעודות אלו שלא יפחות מהן כלל ע"כ. ומדבריו בהמשך משמע, שכשם שנקבעות סעודות אלה על היין כך צריך לחם משנה וז"ש וצריך לקבוע כל סעודה משלשתן על היין ולבצוע על שתי ככרות וכן בימים טובים. ולכן בעינן ג' סעודות בלחם משנה מצד קביעות וחשיבות דין סעודות שבת. וס"ל להרמב"ם שלחם משנה הוא מחיובי כבוד השבת כנ"ל. וחייב בג' סעודות חשובות וממילא בעינן לח"מ בכל סעודה דחיובא. וע' בטור סי' רצ"א בשם הר"י כיון דילפינן ג' סעודות מג"פ היום דכתיבי גבי מן צריך לעשותה בפת ע"ש – וס"ל להרמב"ם דהואיל ובמן [דמשם ילפי' ג' סעודות כנ"ל] כתיב לחם משנה, צריך לעשות שלשתן בלח"מ. ולכך מביא זאת הרמב"ם בהל' שבת שהוא מצד כבוד שבת כנ"ל.

אכן מלבד זאת יש דין נוסף מדיני הבציעה והיינו שיבצע על כפול מבחול, ויתכן שמקורו מתנחומא שהביא תשובת הרשב"א ח"ז סי' תק"ל [ובס' האורה לרש"י] וכתב בתנחומא כל מילי דשבת כפול שני כבשים, כו' לחם משנה. זכור ושמור. וע' רבינו בחיי כאן שכ' [שבתון שבת קודש לה' מחר. על דרך הפשט כפל שמו של שבת כי כן עניני כל השבת כפולים] ולפ"ז יש מקור ללחם משנה בכל סעודה שהוא כפול מבחול. שאם אוכל סעודות יתירות גם בהם יש דין לחם משנה. [והוא מצד דין ברכת המוציא בשבת מהא דגמ' חזינא ליה לרב כהנא דנקט תרתי ובצע חדא אמר לקטו כתיב דהיינו אחיזה בשעת ברכה. שהוא מדיני הבציעה.

וי"ל שהוא שכתב הרמב"ם בהל' ברכות מצוה מן המובחר לבצוע ככר שלימה וכו' בשבתות ובימים טובים חייב לבצוע על שתי ככרות ושם מיירי בדין בציעת הפת. ומובן למה הוצרך הרמב"ם להביא זאת פעמיים, שבהל' ברכות לא כתב מספר אלא כתב שבחול בוצע על אחת ובשבת על שתיים קאי על כל סעודה שיאכל בשבת שיבצע על כפול מבחול. ומדמיירי בהל' ברכות בחשיבות סעודת שבת יותר מבחול הזכיר שם בהל' בציעת הפת גם חיוב פרוסה גדולה בשבת יותר מימי החול.

בענין לחם משנה

אמנם בהלכות שבת הביא מדיני סג' סעודות השבת שמחויב בהם בלח"מ מחמת קביעות סעודות השבת שמחויב בהם.

נמצא כאן ג' דרגות, לדעת רבינו תם הוא זכר לנס גרידא, ואינו דין בסעודות שבת, סגי בלח"מ בב' סעודות העיקריות להזכיר הנס ובסעודה שלישית סגי במיני תרגימא.

אכן לדעת הרמב"ם והר"ן הוא מדיני השבת לכן מכיון שחייב בג' סעודות חשובות וקבועות על היין חייב ג"כ בשלשתן בחם משנה לקבוע עליו סעודה. אולם מצד כפילות שבת מבחול, שנלמד מתנחומא הנ"ל, נולד ענין חדש והיינו שאם ירצה לאכול סעודה יתירה מלבד הסעודות המחוייבות, ג"כ חייב בלחם משנה, וכמ"ש המגיד משנה בשם הגאון, וכ"כ כמה ראשונים וכפסק הרמ"א בסי' רצ"א.

חקירה בפרשה / הרב יהושפט שרגא רבינוביץ, מג"ש בישיבת מיר וראש מכון דעת סופרים

יסוד ה"אור החיים" שהבריאה כפופה לשלטון החכמים תמוהה, והרי הקב"ה הוא אמר למשה לבקוע את הים

קודם שבא משה רבינו לקרוע את הים שאל משה את ה' (במדרש שמות רבה פרשה כא סימן ו) : אתה אומר לי שאקרע את הים ואעשה את הים יבשה והכתיב (ירמיה ה) אשר שמתי חול גבול לים, והרי נשבעת שאין אתה קורעו לעולם, ושם במדרש אמר לו הקדוש ברוך הוא לא קראת מתחלת התורה מה כתיב (בראשית א) ויאמר אלהים יקוו המים אני הוא שהתניתי עמו, כך התניתי מתחלה שאני קורעו שנאמר וישב הים לפנות בוקר לאיתנו לתנאו שהתניתי עמו מתחלה, מיד שמע משה להקב"ה והלך לקרוע הים וכיון שהלך לקרוע את הים לא קבל עליו להקרע אמר לו הים מפניך אני נקרע אני גדול ממך שאני נבראתי בשלישי ואת נבראת בששי, כיון ששמע משה כך הלך ואמר להקב"ה אין הים רוצה להקרע, מה עשה הקדוש ברוך הוא נתן ימינו על ימינו של משה שנאמר (ישעיה סג) מוליך לימין משה וגו', מיד ראה להקב"ה וברח שנאמר (תהלים קיד) הים ראה וינס מה ראה אלא שראה להקב"ה שנתן יד ימינו על משה ולא יכול לעכב אלא ברח מיד.

והקשה האור החיים שבידוע הוא המעשה על פנחס בן יאיר הובא במדרש (ילקוט שמעוני תורה פרשת וישלח רמז קלח): ר' פנחס בן יאיר הוה קא אזיל לפדיון שבויים פגע ביה גינאי נהרא א"ל גינאי נהרא חלוק לי מימיך ואעבור בך. ונקרע הנהר לפניו. ומעתה הקשה מה היה צורך בתנאי והרי גם ללא תנאי הוא נקרע כשצדיק דורש זאת.

ושם יסוד יסוד גדול, כל הבריאה כולה כפופה לעמלי התורה וז"ל: אכן תנאי זה הוא בכלל התנאים שהתנה ה' על כל מעשה בראשית להיות כפופים לתורה ועמליה ולעשות כל אשר יגזרו עליהם וממשלתם עליהם כממשלת הבורא ברוך הוא, ולזה תמצא כמו כן בשמים ובארץ ובכוכבים ובשמש וירח שלטו עליהם הצדיקים יחידים ואין צריך לומר מרובים כאשר חקק ה' להם בעת הבריאה,

ושם ביאר עוד שיצאו ישראל ממצרים עדיין לא קבלו התורה ואין גזירתם על הנבראים גזירה ומשום כן טען הים למשה "אתה נבראת בששי ואני בג'", וביאר שלזה רמז הים שמשה אינו בן תורה שאם היה בן תורה הנה הוא קודם לו כי התורה קדמה לעולם כולו.

וכתב "ולזה נתחכם ה' והוליק ימינו לימין משה פירוש הראהו כי הוא בן תורה המתחכם לה ימין דכתיב (דברים לג ב) מימינו וגו' וכשראהו תיכף ומיד נקרע כתנאי הראשון" ולזה כל צדיק וצדיק שיעמוד אחר קבלת התורה יביא בידו שטר חוב אחד לכופו ליחלק לפניו.

**יסוד ה"אור החיים" שהבריאה כפופה לשלטון החכמים תמוהה, והרי הקב"ה הוא אמר
למשה לבקוע את הים**

מעתה לזה תירץ, שהואיל וממתן תורה הבריאה כולה כפופה בפני לומדי התורה משום כן נקרע הים בפני רבי פנחס בן יאיר, ולהבדיל קודם מתן תורה באופן רגיל לא היה אמור הים להקרע.

ועצם דבריו צריך עיון גדול ולכאורה הוא תמיהה רבתי, בכך שלא רצה הים להקרע לפניו. ויקשה והרי מה שקרע משה רבינו את הים לא היה אלא בציוויו של מקום, וא"כ מה טענה היא זאת שסירב הים להקרע לפניו והרי הוא שלוחו של ה' לעשות זאת.

עוד יקשה מה ראה האור החיים לומר את דבריו דווקא בקריעת ים סוף והלא לפני כן עשה משה אותות ומופתים בכל ארץ מצרים בשליחות ה' ומדוע בקריאת ים סוף שם יסד את דבריו.

עוד יש להבין שעד כמה שאכ ניתן כח ביד משה רבינו אף קודם מתן תורה, מדוע דווקא בזמן קריעת ים סוף דווקא שם קיבל את כוחו זה, ובהכרח שדווקא בזמן קריעת ים סוף נתחדש דבר זה, וא"כ מה המשמעות המיוחדת שהיתה בזמן זה.

ואשר יראה בזה, עצם יסוד האור החיים שממתן תורה כל הבריאה כולה כפופה לעמלי התורה יבוארו הדברים היטב. שבידוע שעד מתן תורה קיום העולם היה מכח שון הקב"ה בחסדו את העולם עשרים ושש דורות עד שניתנה תורה.

ומתבאר שהואיל ולא היתה תורה בעולם שוב אין זכות קיום לעולם, והעמיד הקב"ה את העולם מכח חסדו חסד ה'. אכן, ממתן תורה ואילך התורה היא זאת שמחזיקה ומקיימת את העולם.

ובידוע מה שאמר המהר"ל שבשעת מתן תורה הקב"ה "כפה עליהם הר כגיגית". וביאר, שהראה להם שאי לו לעולם להתקיים שלולי שיקבלו ישראל את התורה והיו ישראל כמוכרחים כמלאכים לקבל את התורה.

מעתה, הואיל ותורה היא זאת המקיימת את העולם, שוב תלמידי חכמים ובני התורה לומדיה והוגיה יכולים בכח התורה להחליט איך יתקיים העולם ומשום כן בידם נמסר היכולת לשנות מסדרי הטבע כפי צרכיהם.

אכן, הקשנו מה שייך שהים יסרב למשה והרי הלך בציוויו של מקום. ונראה עומק ביאור דברי האור החיים, שבשעה שאמר לו הקב"ה לבקוע את הים נאמר (שמות יד טז): "ואתה הרם את מטך ונטה את ירך על הים ובקעהו". ומלשון הכתוב מדוקדק שלא אמר לו הקב"ה נטה ירך על הים "ויבקעו" המים, אלא "ובקעהו", והיינו שהיה הציווי שהוא משה רבינו הוא דווקא זה שיבקע את הים שיהא הדבר מכוחו. ודוגמא לדבר שבמכת

**יסוד ה"אור החיים" שהבריאה כפופה לשלטון החכמים תמוהה, והרי הקב"ה הוא אמר
למשה לבקוע את הים**

חושך נאמר (שמות י כא): נטה ירך על השמים ויהי חשך, היינו יהיה חושך ולא שמש יעשה כן.

ולפי זה ידוקדק היטב לשון המדרש "אתה אומר לי שאקרע את הים", עוד שם "והרי נשבעת שאין אתה קורעו לעולם", והיינו שמשא מיחס את הקריעה להקב"ה ולא לו עצמו. והמשך דברי המדרש הוא "כך התניתי מתחלה שאני קורעו". ואחר ביאור דברי האור החיים הכונה בזה, שהתנאי היה שכל הבריאה כולה תהא כפופה לכל עמלי התורה ומשום כן יקרע בפניך ועל ירך.

מעתה אחר המתבאר שמשא רבינו הוא קרע את הים מכוחו שלו, ומשום כן היה הדין ודברים עם הים שלא רצה הים להבקע לפניו שנברא לפניו וכו'.

והיינו שהואיל שינוי הטבע ימסר ביד משה והואיל ואין ציווי של ה' כך, דווקא משום כך יתנגד הים שיקרע בפני משה.

והנה כתב האור החיים "ולזה נתחכם ה' והוליק ימינו לימין משה". ומבואר שהיה צריך "להתחכם" כדי שיעשה הים זאת.

והביאור בזה הוא פשוט שהרי רק ממתן תורה ואילך נמסר הכח על הבריאה, ומכל מקום מבואר שמשא רבינו יכל זאת אף קודם מתן תורה שהרי הוא בן תורה כדבריו, ואם כן יקשה מינייה וביה, שמתן תורה הוא לא הזמן הקובע לענין זה. ואם כן בהכרח שהיתה מעלה למשה רבינו מעלה זו של בן תורה אף קודם מתן תורה.

ולזה ביאר האור החיים נתחכם ה' והוליק ימינו לימין משה והיינו שמבואר שאף שלא ניתנה תורה, מכל מקום יש אנשים שמציאותם היא תורה ומשום כן שייך שאף קודם מתן תורה יקרע להם הים אכן, זה רק יחידים.

ולפי זה יבואר עוד קושיה שמקשים, שהנה אומר יעקב אבינו לפני הקב"ה כי במקלי עברתי את הירדן הזה. וכתב רשי שם (בראשית לב יא): ומדרש אגדה נתן מקלו בירדן ונבקע הירדן:

הרי שאף קודם מתן תורה היה בכוחו של יעקב לקרוע את הירדן. והביאור בזה כאמור שליחידים יש את הכח התורה אף קודם מתן תורה, ומשום כן נקרע אף בפני יעקב.

ויש להוסיף שיעקב אבינו הוא סמל של שקידת התורה משך זמן של ארבע עשרה שנה שקד על התורה בבית שם ועבר ולא ראה שינה בעיניו אחר שיצא מבית אביו ומשום כן יעקב הוא כדמות משה בדבר זה להקרא בן תורה ומשום כן הבריאה כפופה לו.

*

²³ וכן עוד במכת ארבה שמות י יג: ויט משה את מטהו על ארץ מצרים וה' נהג רוח קדים בארץ כל היום ההוא וכל הלילה הבקר היה ורוח הקדים נשא את הארבה: ושם נאמר וה' נהג רוח קדים. וכו'.

**יסוד ה"אור החיים" שהבריאה כפופה לשלטון החכמים תמוהה, והרי הקב"ה הוא אמר
למשה לבקוע את הים**

לא בבת אחת נמסרה הבריאה לשליטת עמלי התורה

עצם היסוד שאחר מתן תורה שוב נמסרה התורה ביד הצדיקים והם השולטים על הבריאה. יש להקשות על יסוד זה, שבכל ספרי הנביאים לא מצינו תחית המתים אלא אצל אליהו הנביא שהחיה מת אחד, ואלישע החיה שני מתים. ומאידך גיסא מסופר בגמרא ע"ז י ע"ב) שאמר אנטונינוס לרבי יודע אני בכם ש"קטן שבכם מחיה מתים", הרי כל אחד מן התנאים יכל להחיות מתים וצריך ביאור בזה.

והקושיה הגדולה איך יתכן שבזמן הנביאים כמעט ולא החיו מתים. ומאידך תנאים ואמוראים יכולים לעשת להחיות מתים.

ועל קושיה זו מפורסם תרוץ בשם בעל הלשם כעין יסוד האור החיים כאן, והוא שיש לתלמידי חכמים שליטה על הטבע אחר מתן תורה. וביאר שבידוע הוא שהחל מבית שני התוספה השפע גדולה מאד של חכמת התורה. כמבואר במדרש פרקי היכלות פרק כ"ז שבבית שני לא רצו לבנות את בית המקדש עד שהבטיח להם הקב"ה שיגלה להם רזי תורה.

וממילא כיון שנתגלה להם יותר מחלקי התורה שוב ממילא גבר כח התורה ולומדיה ומשום כן ניתנה שליטה יתירה על הטבע. ומשום כן אמר אנטונינוס קטן שבבכם מחיה מתים, אכן קודם לכן אף שקיים היה כח התורה כל עוד לא נתבראה כל צורכה כח זה לשלוט על הטבע היה מוגבל.

ואם כן לפי זה עולה עוד יסוד, שאף שכל הבריאה כולה כפופה לעמלי התורה, מכל מקום תחילה לא היתה כפופה אלא ליחידים שלא היה בידיהם כח התורה כל צורכו לשנות סדרי הבריאה. אמנם אחר שהחל להזריח אור תורה שבעל פה המפרש את התורה שבכתב בזמן בית שני, שוב נמסר הכח בידיהם באופן השלם עד שקטן שבהם יכל להחיות מתים.

אכן, צריך להבין מה אירע דווקא שמזמן קריעת הים דווקא מזמן זה זכה משה רבינו שיש ביכולתו לשלוט על הטבע מכח היותו בן תורה.

ונראה הביאור בזה שהרי בידוע שבזמן קריעת ים סוף היה גילוי שכינה שאין כמוהו שראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי. וראה לשון דעת זקנים על הפסוק דרך ארץ פלישתים כי קרוב הוא. וכתב לפי שישראל עם קרובו לא הולכים כדרכו של עולם.

ומכח זה עולה, שהיה גילוי שכינה גדול כלפי ישראל בזמן קריעת ים סוף. מעתה נראה שהואיל משום כן משה רבינו עבד ה' אף הוא זכה לבחינת של קרבת ה' אף קודם מתן תורה שתמסר הבריאה הואיל והוא "בן תורה ראוי הוא שכל הבריאה תהיה כפופה לרגליו.

לתגובות: ys.rabin@gmail.com

חקירה בפרשה / הרב יהושפט שרגא רבינוביץ, מג"ש בישיבת מיר וראש מכון דעת סופרים
יסוד ה"אור החיים" שהבריאה כפופה לשלטון החכמים תמוהה, והרי הקב"ה הוא אמר
למשה לבקוע את הים

להתענג על ה' / הרב יעקב מנשה, מגיד מישרים בשכונת פסגת זאב

על ידי מי נקרע הים

וַיֵּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם וַיּוֹלֶךְ ה' אֶת הַיָּם בְּרוּחַ קְדִים עֲזָה כָּל הַלַּיְלָה וַיִּשָּׁם אֶת הַיָּם
לְחָרְבָה וַיִּבְקְעוּ הַמַּיִם (יד , כא)

במדרש (ש"ר כא, ו) איתא וז"ל: כיון שהלך משה לקרוע את הים לא קבל עליו להקרע. אמר לו הים, מפניך איני נקרע, אני גדול ממך, שאני נבראתי בשלישי ואתה נבראת בששי. כיון ששמע משה כך, הלך ואמר להקב"ה, אין הים רוצה להקרע. מה עשה הקב"ה, נתן ימינו על ימינו של משה, שנאמר: "מוליך לימין משה זרוע תפארתו". (ישעיה סג, יב). מיד ראה את הקב"ה וברח, שנאמר: "הים ראה וינוס". (תהילים קיד, ג). מה ראה? אלא שראה הקב"ה שנתן יד ימינו על יד משה, ולא יכול לעכב, אלא ברח מיד. אמר לו משה מפני מה אתה בורח? אמר לו הים: "מפני אלוה יעקב". (שם). מפני יראתו של הקב"ה. מיד כיון שהרים משה את ידו על הים נבקע, שנאמר "ויבקעו המים". אינו אומר ויבקע הים, אלא ויבקעו המים, מלמד שכל המים שהיו בכל המעיינות ובורות ובכל מקום נבקעו, שנאמר ויבקעו המים. וכן בשעה שחזרו חזרו כל המים, שכן הוא אומר וישבו המים. וכל הנסים הללו נעשו על ידי משה, שנאמר "ויט משה את ידו על הים". לפיכך הקב"ה משבחו שנאמר "ויזכור ימי עולם משה עמו". (ישעיה שם יא). עכ"ל.

ודברי המדרש צריכים ביאור טובא:

- א. שהרי אמרו רבותינו (ב"ר ה, ד) שהקב"ה עשה תנאי עם הים מאז נברא שיבקע לפני ישראל, וא"כ איך יתכן שכעת סירב לתנאי שהקב"ה התנא עמו.
- ב. עוד יש להבין מדוע הקב"ה לא הקפיד על הים שסירב לקיים את התנאי שהתנא עמו, וכן על מה שסירב לשמוע לקול משה בשמו.
- ג. עוד יש להבין הלשון 'ברח', שלכאורה היה ראוי לומר כיון שראה הים את הקב"ה מיד 'נבקע'. ומה העניין 'בברחה'.
- ד. עוד יש להבין מה ששאל משה את הים 'מפני מה אתה בורח'. וכי לא ידע שבורח מפני הקב"ה.
- ה. עוד יש להבין מה שהים ענה למשה שבורח 'מפני אלוה יעקב'. למה ייחס את הקב"ה לאלוהי 'יעקב'. ולא ענה מפני ה'.
- ו. עוד יש להבין מה שאמר: 'כיון שהרים משה ידו על הים נבקע'. שלכאורה כיון שהים ראה את הקב"ה וברח, א"כ לא היה צריך כלל שמשה ירים ידו, ויבקע את הים.
- ז. עוד יש להבין סיום המדרש: 'וכל הנסים האלו נעשו על ידי משה'. שלכאורה מה קשור לעניין, וכן מה שאמר 'לפיכך הקב"ה משבחו'. מה עניין בשבח זה.

וביאר רבינו האלשיך זיע"א: שהמדרש התקשה שלכאורה יש סתירה בדברים על ידי מי נעשה הנס של קריעת ים סוף. וכן ובאיזה צורה נעשה:

א. בפרשתנו כתוב: "ויט משה את ידו על הים, ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה, וישם את הים לחרבה ויבקעו המים". (יד, כא). ומבואר שקריעת הים היה ע"י שהקב"ה הביא רוח קדים ומתוך כך נבקע הים לשני חלקים.

ב. ואילו בתהילים דוד המלך אומר: "הים ראה וינוס.. מה לך הים כי תנוס.. מלפני אלוה יעקב". (קיד, ג-ה). ומשמע שקריעת הים הייתה מפני שראה את הקב"ה וברח מפניו, [וכמו שמבואר במדרש הנ"ל] ולא ע"י הרוח. ועוד משמע שהים נס פנימה וממילא נראתה היבשה, ולא שנבקע לב' חלקים ובאמצע התגלה יבשה.

ג. בנביא כתוב: "מוליך לימין משה זרוע תפארתו, בוקע מים מפניהם לעשות לו שם עולם". (ישעיה סג, יב). ומפסוק זה משמע שהים נבקעו מהיד של משה ממש, ולא על ידי הרוח קדים, שהרי בא לשבח את משה רבינו, ואם נעשה ע"י הרוח, מה השבח בזה למשה.

ובכדי ליישב סתירת הדברים, יש להקדים מה שאמרו רבותינו, שהקב"ה הבטיח למשה רבינו שבידו ממש יבקעו המים, ולא על ידי המטה. ולכך אמר לו: "הרם את מטך ונטה את ירך על הים ובקעהו". כיון שעם ישראל היו מלגלים עליו שכל הניסים שעשה במטהו, הכל היה דרך איזה כישוף שהיה לו במטה זה, לפי שאנו רואין שאין כוחו כי אם במטה זה. ועתה שיבקע את הים בידו ממש, יהא בזה גם קידוש ה', וגם כבוד למשה שעשה הכל בשליחות הקב"ה.

אלא שבזמן שמשה רבינו בא לבקוע הים בידו, לא הסכים הים להקרע מב' טענות. א. שכל התנאי שהיה במעשה בראשית הוא שהים יקרע דווקא בפני הקב"ה ולא בפני משה, וזה שאמר לו: 'מפניך איני נקרע'. ב. היות שרוצה לבקוע בידו בלי המטה, אמר לו: 'אני גדול ממך'. כיון שמצד החומריות הוא קדם למשה ביצירה. ובזה מיושב מה שהקשנו איך עבר על התנאי שהקב"ה התנא עמו במעשי בראשית, כי התנאי היה להקרע דווקא מפני הקב"ה ולא מפני משה, ולכן הקב"ה לא הקפיד על הים שלא שמע למשה.

ואכן היה צדקו דברי הים כלפי משה, ולכך הוצרך הקב"ה לתת את ימינו על ימינו של משה, כמו שנאמר: "מוליך לימין משה זרוע תפארתו". ובזה נסתמו טענותיו, שהרי הקב"ה עצמו בא וא"כ חייב להקרע מפניו. וגם מה שטען שמשה חומרי והוא קדם לו, עתה שידו של הקב"ה הייתה עמו ממילא נתעלתה ידו של משה להיות רוחנית וממילא עדיפה על הים שהוא גשמי.

אמנם אף שהקב"ה שם את ידו בידו של משה, עדיין לא נבקעו המים, אלא זה רק גרם 'שהשר' של הים שהיה מעכב ביד משה לקרוע את הים הסתלק, ובזה מיושב הלשון שראה את הקב"ה 'ברח', כי באמת במה שהקב"ה הניח ידו על יד משה לא היה זה בכדי לקרוע הים, אלא רק לסלק את שרו של ים שהיה מעכב ביד משה לקרוע הים. ובזה

מיושב שאין סתירה בין הכתובים מי קרע את הים, כיון שבאמת הקב"ה רק הניס את 'שרו' של ים אבל את הבקיעה של המים עשה משה רבינו לבדו.

ועדיין היה מקום לומר שהפירוש של הפסוק "הים ראה ויננס". שחוזר על הים ממש ולא על 'שרו' של ים. לזה המשיך המדרש לומר שמשה רבינו שאל את הים מפני מה אתה בורח? שאם תאמר שעל ידי מה ששם הקב"ה את ידו על משה בזה נקרע הים ממש, א"כ לא היה מקום לשאלתו של משה רבינו, ומזה מוכח שחוזר רק על שרו של ים, ולא על הים עצמו.

ומה ששאל משה מפני מי ברחת וכי לא ידע שברח מפני ה'. יש לומר שהיות ומשה רבינו מלובש בחומר לא ראו עיניו שימין ה' על ימינו כמו שראה שר הים, כי רוחני הוא, אבל כן הבחין ששרו של ים מסכים להניח לו לקרוע הים שאלו מפני מה אתה בורח. אז גלה לו שהוא "מפני אלוה יעקב". והטעם שאמר לו "אלוה יעקב" ולא אמר מפני ה'. כי אצל יעקב נאמר "כי במקלי עברתי את הירדן הזה". (בראשית לב, יא). ולא היה צריך לא את המטה ולא את הקב"ה לימינו, והיה לי לעשות כן מפניך, וירא אני פן יאשימני אלוה יעקב.

ועדיין לא מבואר אם המים נבקעו ע"י הרוח קדים או ע"י היד משה רבינו ממש, ולזה הוסיף המדרש: מיד כיון שהרים משה את ידו על הים נבקע, שנאמר "ויבקעו המים". אינו אומר ויבקע הים, אלא ויבקעו המים, מלמד שכל המים שהיו בכל המעיינות ובורות ובכל מקום נבקעו, שנאמר ויבקעו המים. ומזה מוכח שהיה זה על ידי הרמת היד של משה ולא ע"י הרוח קדים, שהרי בכל המימות שבעולם לא היה רוח קדים, ומזה מוכח שהכל נעשה על ידי משה. וגם מדוייק לשון הפסוק שלא נאמר ויט משה 'בים', אלא 'על הים'. דהיינו שבא לומר שגם על מי שהוא 'על הים' דהיינו שרו של ים גם בו שלט משה רבינו ובזה נגרם ש כל מימות שבעולם נבקעו.

ומה שנאמר "ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה כל הלילה וישם את הים לחרבה". באמת הרוח הזאת לא הייתה להבקיע את המים, אלא היה בכדי להטעות את המצרים שהרוח היא זאת מייבשת הים, ולא שמשה רבינו עשה איזה נס בכדי להציל את עם ישראל.

ובזה מיושב מה שסיים המדרש לומר 'וכל הנסים האלו נעשו על ידי משה'. כיון שבא לומר שגם מה שמימות העולם נבקעו היה זה על ידי משה רבינו, ומתוך זה מוכרח שהבקיעה של הים היה על ידי משה, שהרי שם לא היה רוח קדים וכנ"ל, ומיושב גם מה שהוסיף המדרש 'לפיכך הקב"ה משבח'. שהמדרש בא לומר שההכרח לפירוש זה שמשה רבינו עשה הכל, הוא ממה שהקב"ה שיבחו, שאם הכל היה נעשה ע"י הקב"ה במה שיבחו?

לוית ח"ן / הרב חיים נתן היילפרין, מח"ס 'לקוטי שערי תשובה' (מאנשעסטער)

פרשת בשלח מסגולת לאהבת השם

ליסע ממקום למקום בדרך המלך בלי מניעות ג"כ נכלל ב"טלטול הדרך", ועל אחת כמה וכמה כאשר "זוכים" לעיכובים ושינויים באמצע הדרך. לא רק באירון אלא אף עיכובים באוטובוסים או במכונית. הרי כל מעקף, מטריד. ועל אחת כמה וכמה כאשר נוסעים משפחה יחד עם ילדים מגילים שונים ולא יודעים כמה זמן יתאחר העיכוב והמעקף.

והנה בפרשת השבוע מצינו "מעקף למהדרין"! כלל ישראל היו מיועדים ליסע ישר ממצרים לארץ חמדה טובה ורחבה בזמן קצר – וזכינו ש"ויסב אלקים את העם דרך המדבר" וכלשון רש"י "הסיבם מן הדרך הפשוטה לדרך העקומה" – ומקרא מלא דיבר הכתוב בטעמא דמילתא "ולא נחם אלקים דרך ארץ פלישתים" – "כי קרוב הוא! כי אמר אלקים, פן ינחם העם בראותם מלחמה, ושבו מצרימה" זאת אומרת, שהיה כאן חשש, אולי – לא בטוח – אולי, " יחשבו מחשבה על שיצאו ויתנו לב לשוב" כלשון רש"י. בקצת כח הציור יכולים לדמיין לעצמינו האיך נראה מעקף של שלש מליון יהודים, אנשים נשים וטף, עם צאן ובקר (ומזוודות... ממש כלשון בני אדם היה "יציאת מצרים"..) וכל זה למה – מפני חשש, אולי יחשבו לחזור.

להרחיק ממקום נסיון

ונאמר בזה דבר נפלא מהקהילת יעקב בספריו חיי עולם (פרק ט') ובברכת פרץ, ואלו דבריו "והנה התורה הקדושה היא נצחית, ונוהגת בכל דור ובכל אדם. ולמדנו מכאן הנהגה לדורות, כי כל העולם הזה כולו מלא נסיונות, על כל צעד. וידוע, כי בשעת תוקף התאוה מאבד האדם כמעט כל היראת שמים שלו, ולא נשאר כי אם הרשימו. וכמו שאמרו חז"ל בגמרא נדרים (סוף פרק שלישי ל"ב ע"ב) דבעידנא דיצר הרע לית דמדכר ליה ליצר טוב, עיין שם. ואזי כפשע בינו ובין המות, הוא החטא רחמנא ליצלן. ולזאת עצתו אמונה, ועיקר תקנתו, להתרחק מאד ממקום העבירה, וממקום הגורם ומסבב לעבירה, באופן, אשר עשיית העבירה לא יהא מהדברים הקלים, גם מכח שלא לשמה על פי מדותיו הטבעיות, ואזי, עם חיזוק היראת שמים, ועם התפלה בלב שלם להשם יתברך, יסייעוהו משמים להנצל מחטאי ונגעי בני אדם".

דהיינו, כי הקב"ה סיבב אותנו בדרך העקומה ובדרך המדבר, למען שלא נבוא ח"ו למקום נסיון – וזאת מלמד אותנו לדורות דברי התנא (אבות פ"ב מ"ד) "אל תאמן בעצמך!" שלא יאמר האדם, אני לא אכשל, אני יכול לבוא למקום הנסיון, ואוכל להתגבר" אלא יראה האדם להרחיק עצמו כמטחוי קשת ועוד יותר ממקום הנסיון. והדברים מפורשים בדברי הגמ' ופרשב"ם (ב"ב נז:)

"ועוצם עיניו מראות ברע - א"ר חייא בר אבא, זה שאין מסתכל [כשהוא הולך על שפת הנהר] בנשים בשעה שעומדות על הכביסה. [ושואלת הגמ'] היכי דמי [דמשתבח ביה קרא "אם עוצם עיניו", דמשמע, שאם לא יעצים עיניו, אינו לא צדיק ולא רשע], אי דאיכא דרכא אחריתא, רשע הוא! [ואף על פי שעוצם עיניו שלא היה לו לקרב אלא להרחיק מן העבירה דקיימא לן חולין (דף מד) הרחק מן הכיעור], אי דליכא דרכא אחריתא, אנוס הוא [אם מסתכל דרך הליכתו ואנוס רחמנא פטריה ולמה מזקיקו הכתוב להעצים עיניו דמדמשתבח ביה קרא שמעינן דצריך לעצום עיניו]. לעולם דליכא דרכא אחריתא, ואפ"ה מיבעי ליה למינס נפשיה [להטות עיניו לצד אחר והיינו דמשתבח ביה קרא דאי אניס נפשיה חסיד הוא].

נמצינו למדים, אשר כמה פעמים, האי סוגיא להרחיק ממקום נסיון, אינה שייכת רק למסכת אבות, מילתא דחסידותא, אלא מעיקר הדין, אם יש לו "דרכא אחריתא" הרי באופן שהולך בדרך זו על סמך שיעצים עיניו, הגמרא מתאר אותו בשם "רשע" רח"ל. ודבר זה שייכת מאד לנסיון הדור של טכנולגיה - שהתורה מלמדת אותנו עד כמה מחויבים להרחיק עצמינו ממקום נסיון. ואשרינו מה טוב חלקינו, שישראל קדושים הם, ובמיוחד בשבתות אלו של שובבי"ם יש קהילות קדושות ברחבי תבל שמארגנים "שבת טהרינו" לעורר ולחזק גדרים וסייגים שונים בזה, ואין לנו הכלים גודל הקדושה המשפעת מלעילא מכח זה - וכמפורש בדברי הגמ' (לט): תנו רבנן "והתקדשתם והייתם קדשים", אדם מקדש עצמו מעט מקדשין אותו הרבה, מלמטה מקדשין אותו מלמעלה, בעולם הזה מקדשין אותו לעולם הבא.

הצעת ביאור דברי הקדושת לוי

והנה לאור המבואר, אולי יש להטעים מה שמצינו בקדושת לוי (פ' בשלח) וז"ל "או יאמר ויושע ה' ביום ההוא, שיש ימים שהקדוש ברוך הוא משפיע טובו לעמו ישראל ומגלה להם אהבתו והיום היותר מסוגל לזה הוא יומא דפסחא. וזהו ביום ההוא, דייקא". והנה לכאור' מצינו בתורה"ק שכלל ישראל באו לידי יראה בשעת קריעת ים סוף, "ויראו העם את השם".

ויש להציע בהקדם מש"כ בתולדות יעקב יוסף (פ' עקב) וז"ל כתבו תלמידי אדונינו קה"ק הבעש"ט זצוקללה"ה, כי האדם אין צריך להשתדל רק אחר היראה שיהי' לו יראת שמים בשלימות, כי אהבה ממילא באה, כי דרכו של איש לחזור אחר אשה עכדה"ק. והדברים עמוקים... וזה יש לרמוז במשנה בבא מציעא (פ"ד מ"א) הזהב קונה את הכסף הכסף אינו קונה את הזהב, כי "זהב" רומז לגבורה יראה, ו"כסף" ירמוז לחסד אהבה דרגא דאברהם, וזהו "הזהב קונה את הכסף", ר"ל אם זכה האדם אל הזהב שהיא היראה ממילא קונה את הכסף שהיא האהבה. "הכסף אינו קונה את הזהב", ר"ל שאם השתדל אדם אחר אהבה

פרשת בשלח מסגולת לאהבת השם

לבד שהוא הכסף, אף על פי שיש לו הכסף שהוא אהבה, אינו קונה הוזהב שהוא היראה ממילא עד שישתדל ע"י מעשיו לקנות גם היראה^{נד}.

והנה הקדמת פרשת בשלח, אשר כמבואר היה הענין להתרחק מאד ממקום נסיון לחזור למצרים – היה בחפצא מעשה של יראת שמים, ואף שהקב"ה סיבב אותם, מ"מ עצם הלימוד אשר כלל ישראל למדו מזה, וגם אנחנו לדורות עולם, היה בכלל "יראת שמים", וגם לרובת מה שנאמר מפורש בקרא, "ויראו העם את השם" וא"כ יובן להפליא מה ששביעי של פסח – "ביום ההוא" – וכמו כן פרשת השבוע, פרשת בשלח אשר הקריאה מעורר את הזמן – מסוגל מאד לזכות ממילא לבוא לאהבת השי"ת.

^{נד} ובהמשך דבריו שם מוסיף - "והנה אנו רואין בחוש שכמה פעמים אדם מתבודד ומחשב בגדולת השי"ת, ומכל מקום אינו מרגיש היראה בפועל בנפשו. ואמנם הענין הוא כי נאמר (ישעי' נט, ב) כי עוונתיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלקיכם, כי העונות של אדם הם מסך המבדיל בינו לבין אלהיו, ומשום הכי אינו נופל עליו היראה, אבל מי שהוא נקי מעבירות שבידו ובפרט חטאת נעורים, או אפילו חטא ח"ו אלא שעשה תשובה גמורה על מעשיו על פי התורה, כשמתבונן בגדולת השי"ת וביראתו, בוודאי נופל עליו יראה ופחד מרוממותו וגדולתו ית"ש, כי מי שהוא לפני המלך באין מסך ומבדיל בוודאי נופל עליו יראה ופחד. וכמ"ש בהגהת שו"ע או"ח (סי' א') כל שכן כשישים האדם אל לבו שהמלך הגדול הקב"ה עומד עליו ורואה במעשיו וכו', מיד יגיע אליו היראה וההכנעה בפחד השי"ת ובושתו ממנו תמיד עכ"ל. ולכן כשמתבונן האדם ביראת ה' ואינו מרגיש בעומק בנפשו שיתפעל ביראת השי"ת, ידע נאמנה כי הוא מחמת עוונותיו וגסות החומר, ולכן התקנה לזה להרהר בתשובה מעומק הלב ובידוי פה, כי בזה נסתלק ממנו שם תואר רשע, כמו שארז"ל (קידושין מט ע"ב) המקדש את האשה על מנת שהוא צדיק אע"פ שנמצא רשע גמור הרי זו מקודשת שמא הרהר תשובה בלבו, (ועיין ידידי בס' הנכבד דרך פקודיך בהקדמה א' ושם בהקדמה י"א ותמצא נחת), ואחר כך כשיתבונן בגדולת השי"ת ובנפלאותיו וביראתו, בוודאי יפול עליו אימה ופחד וירגיש היראה בפועל נפשו. והנה דרשו רז"ל (בר"ר כא, ו) אין ועתה אלא תשובה, ועיין בס' הנכבד בני יששכר (מאמרי חדש תשרי מאמר ד' אות ל"ג ל"ד) ושם הביא בשם הרב הגדול מו"ה חיד"א ז"ל, כי לפי פשוטו הטעם כי תיכף בהרהורי תשובה באותו רגע יפרד מהקליפות ויתחבר בקדושה. וזהו ועתה, ר"ל עתה כמו רגע בהירהור תשובה תיכף עביד ומהני עכ"ד. על כל פנים דרשת רז"ל אמת, כי תיבת 'ועתה' מורה על התשובה. ובזה יתפרש הכתוב שבכאן 'ועתה ישראל', ר"ל תעשה תשובה הנרמז בתיבת 'ועתה', ואחר כך 'מה ה' אלקיך שואל מעמך כי אם ליראה', דאחר התשובה היראה מלתא זוטרתה היא כנ"ל – עכ"ד הנפלאים.

למען הסר ספק / הרב ישראל מאיר ווייל, מח"ס 'וביום השבת', 'השולחן כהלכתו' ו'המועדים כהלכתם', רב קהילות בני הישיבות וביהכנ"ס היכל יוסף שלו' רמב"ש ג מעשר פירות שאוכלים בטיוול

בשנה זו שנת שמיטה ישנם רבים היוצאים לשדות לראות מקרוב את גיבורי הכח אשר בכל ששת השנים עובדים ועמלים לפרנסתם ובשנת השביעית משנים מהרגלם הקבוע ושובתים ממלאכה.

במקרים רבים בעלי השדות מרשים למבקרים לאכול מהפירות הגדלים גם כן בשדות, והרי בתקופה זו של השנה הפירות בדרך כלל עדיין אינם קדושים בקדושת שביעית, ולכן לכאורה אין שום חשש לאוכלם [אין חשש שמור ונעבד ובודאי שלא חשש ספיחין שלא קיים בפירות בכלל].

אמנם, חשוב לדעת שעלולים להיכשל בלי ידיעה באכילת טבל גמור ח"ו, ונבאר. אם שילמו לבעלים על הפירות, בודאי צריך לעשר [יו"ד סי' של"א, צ"ד, ועי' שם בסעי' ק'].

גם אם לא שילמו לבעלים על הפירות אלא הוא נותן אותם במתנה, הרבה פעמים צריך לעשר. ולשם כך נקדים כמה הקדמות נחוצות:

'חצר' קובעת למעשר בתנאים מסוימים.

א. ראשית כל, עלינו לברר מהי 'חצר'.

כותב הרמב"ם [מעשר פ"ד ה"ח] 'חצר' היא מקום שהכלים נשמרים בתוכה או שלא מתביישים לאכול בה או שאם נכנס בה אדם יאמרו לו 'מה אתה מחפש?'. ואם כן, שדות רבים ובודאי חממות מוגדרים 'חצר' על פי ההלכה, מפני שאם ייכנס שם אדם יאמרו לו 'מה אפשר לעזור?' כאשר שניהם מבינים שכוונת השואל היא 'השטח פרטי ולא מסתובבים בלי סיבה'.

ב. מתי 'חצר' קובעת למעשר?

אם הבעלים לוקט שני פירות על מנת לאכול אותם, הוא חייב לעשר בברכה [שם, פ"ט], וישנם פירות שאפילו פרי אחד כבר קובע למעשר אלא צריך לפרק את הפרי בעודו על העץ ולקחת חתיכה חתיכה - והדבר תלוי אם אכלים בבת אחת, כאשר פרי שמתחלק כמו רימון או אבטיח צריך לעשר אפילו אחד [שם, צ"א. ועי' גם שערי צדק פ"ג סי"ז וחזו"א דמאי סי' ז' סקכ"ד].

ג. למי ה'חצר' קובעת למעשרות.

חצר קובעת למעשר רק לבעלים ולא לאורח [רמב"ם מעשר פ"ד הי"ג ופ"ה ה"ח], ולכן לכאורה אם ה'אורחים' המבקרים קוטפים ישר מהעץ כמה פירות, הם באמת לא מתחייבים לעשר.

ומעתה נשאר לנו לברר את המקרה המצוי שהבעלים אינו מסכים שהמבקרים יקטפו מחשש שהם יקלקלו את העצים, ולכן הוא הולך בעצמו לקטוף בשביל האורחים, והרי כמעט תמיד הוא קוטף יותר מפרי אחד והרי משני פירות ומעלה כבר נוצר חיוב מעשר לבעל הבית [ולפעמים אפילו בפרי אחד], האם באופן הזה ברגע שבעל הבית קטף בעצמו הפירות מתחייבים במעשר ואחר כך כשמביא לאורחים החיוב לא פוקע או שניתן לומר שבעל הבית היא בעצם 'פועל' של האורחים, ובעצם נחשב שהם אלו שקטפו ובכלל לא נוצר חיוב במעשר.

להלכה, הורה מרן הגאב"ד הגר"צ פרידמן שליט"א, שכיון שאין דבר המחייב את בעל הבית לתת למבקרים גם אחרי שקטף, וגם אחרי שקטף הוא יכול להתחרט ולומר שאינו רוצה לתת להם, אם כן הקטיפה נחשבת 'שלו' אלא שאחר כך הוא נותן כבעל הבית למבקרים האורחים מ'שלו', ולכן באופן הזה הפירות חייבים במעשר, אלא שיעשר בלי ברכה.

ואם כן, באופן המצוי שבעל הבית קוטף יותר מפרי אחד ומגיש למבקרים [ולפעמים אפילו בפרי אחד], יש לעשר את הפירות בלי ברכה. ויש לשים לב שהשנה היא שנת מעשר עני, ולכן מצד אחד לא צריך מנוי לפרוטה חמורה, אבל מצד שני מלבד הפרשת התרומה ותרומ"מ קצת יותר מאחד ממאה, צריך גם לתת עשר אחוז לעני. ואם לא מכירים עניים, אפשר לתאם עם קופת הצדקה. [אפשר גם באופן שהם יסכמו עם העני שיתנו לו את שווי המעשר, ויתנו בשדה למישהו להגביה את המעשר ולזכות בעבור העני, ויתנו לקופת הצדקה את שווי המעשר].

ושמעתי שיש המקילים משום שאין 'חצר' קובעת למעשר אם אינה צמודה לבית, אבל לא מצאנו הגבלה כזאת בשום מקום, ולהיפך, סתימת הרמב"ם והשו"ע שלא הזכירו תנאי כזה בחצר מוכיח שאין להקל מסברא שלנו בלי מקור.

מאור שעשועי - תפילה לעני / הרב מנחם צבי גולדבאום, מחבר סדרת 'מוסר דרך'

עת להתפלל ועת לעשות

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה מַה תִּצְעַק אֵלַי דְּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּסְעוּ (יד, טו)

תפילה לא תהפוך מדת הדין לרחמים - רק מעשים

כתב האור החיים הקדוש: "מה תצעק אלי. קשה, ולמול מי יצעק אם לא לה' אלקיו? ובפרט בעת צרה..."

אכן יתבאר הענין על פי מאמרם ז"ל (שמות רבה כא) שישראל היו נתונים בדין, 'מה אלו [עובדי עבודה זרה] אף אלו [עובדי...]', ודבר ידוע הוא כי כח הרחמים הוא מעשים טובים אשר יעשה האדם למטה, יוסיפו כח במדת הרחמים, ולהיפך, בר מינון, ימעיטו הכח...

והנה לצד שראה א-ל עליון כי ישראל - קטרגה עליהם מדת הדין, והן אמת כי חפץ ה' לצדק ישראל, אבל אין כח ברחמים לצד מעשיהם כנזכר, אשר על כן אמר למשה תשובה נצחת: 'מה תצעק אלי?' פירוש, כי אין הדבר תלוי בידי, הגם שאני חפץ עשות נס, כיון שהם אינם ראויים, מדת הדין מונעת, ואין כח ברחמים כנגד מדת הדין המונעת.

ואמר אליו, 'דבר אל בני ישראל', פירוש זאת העצה היעוצה להגביר צד החסד והרחמים, 'דבר אל בני ישראל' ויתעצמו באמונה בכל לבם, 'ויסעו!' אל הים קודם שיחלק, על סמך הבטחון כי אני אעשה להם נס. ובאמצעות זה תתגבר הרחמים. 'ואתה הרם את מטך', פירוש, באמצעות מעשה הטוב נעשה להם הנס ובקע הים, כי גדול הבטחון והאמונה הלז להכריעם לטובה.

ותמצא שכן היה, וצדיק הראשון הוא נחשון בן עמינדב, ונכנס עד גרונו, ולא נבקע הים עד שאמר 'כי באו מים עד נפש', וכו'.

כאשר עם ישראל עמוד לפני הים זה לא היה זמן מתאים לתפילה. תפילה לא עזרה - כי מדת הדין הייתה מתנוחה. זה היה זמן לעשות מעשה של מסירות נפש - לפני משורת הדין, על מנת להגביר את מדת הרחמים על מדת הדין - כך שהקב"ה יתנהג עמהם לפני משורת הדין, במדת הרחמים.

הצלחה בלימוד על ידי תפילה וישיבה

מענין לענין כך כתב כ"ק מרן החפץ חיים זצוק"ל (שם עולם א, כ), דרך משל:

"עני אחד פגע ברחוב בבעל בית אחד, ויאמר לו, 'אולי אמצא חן בעיניו וילוה לי חמש רובל והייתי לוקח עסק פלוני, אולי יזכני ה' שאוכל על ידי זה לשפר קצת מצבי הדחוק'.

עת להתפלל ועת לעשות

ויענהו, 'כן הדבר, אך עתה אני צריך לילך למקום פלוני, ובשעה חמישית אני אהיה בביתי, ותבוא אלי ואלוך המעות'. ויהי בבוא הזמן, צמצם בעל הבית להיות אז בביתו, והמתין עליו ולא בא.

ויהי למחרת פגעו עוד הפעם בשוק, ויאמר לבעל הבית, 'אם היה כבודו מלויני את המעות היה משיב נפשי בזה'.

ויענהו בעל הבית, 'הלא אמש קבעתי עמך שתבוא לביתי, ולמה לא באת? הלא אנכי חיכיתי עליך. אך מה שעבר אָין, אבל היום, אם אמתין עליך, הַתְּבוּא?' ויענהו, 'הן'.

ויצמצם בעל הבית להיות ביום שני גם כן בשעה החמישית בביתו, פן ואולי יבוא העני וילוהו. וסוף הדבר היה, שגם ביום השני לא בא.

ויהי ביום השלישי פגעו עוד הפעם איש את רעהו, ויאמר לו העני, 'אילו היה כבודו מלויני היה מחייני בזה'.

ויען ויאמר לו, 'הלא גם תמול, גם שלשום, המתנתי עליך, ואני רוצה למלאות רצונך, ולמה לא באת? אין זה אלא שבאמת לא דוחק לך אלו המעות ואין רצונך בהן, ואתה מבקש רק בפיוך ולא בלבבך, והראיה שאתה מתעצל לילך איזה פסיעות לביתי'.

והנה בענין זה בודאי הצדק עם בעל הבית, שהוא רוצה למלאות רצונו, והעני רק עומד ומבקש ואינו רוצה לקבל'.

עד כאן משלו של כ"ק מרן החפץ חיים זצוק"ל, ומכאן הנמשל:

"וכאשר נתבונן, אנו מתנהגים באופן זה ממש עם הקב"ה. שאנו מבקשים בכל יום בברכת קריאת שמע, 'אבינו מלכנו, בעבור אבותינו וכו', כן תחנונו ותלמדנו וכו', רחם עלינו, ותן בלבנו להבין ולהשכיל וכו', והאר עינינו בתורתך' וכו'. וכן אנו מתפללים בתפלת שמונה-עשרה, 'חננו מאתך דעה בינה' וכו'. וכיוצא בזה אנו מבקשים ב'זבא לציון', 'הוא יפתח לבנו בתורתו' וכו'.

והנה על בקשות כאלו בודאי רצון הקב"ה גם כן מסכים ואומר, 'מי יתן והיה לבבם לבוא לביתי וללמוד תורתך, בודאי הייתי נותן להם אור עינים בתורה, והייתי פותח לבם לזה', וכמאמרם 'הבא לטהר מסייעים אותו'.

אבל באמת בעונותינו הרבים הדבר מצוי שאחר התפלה, תיכף הולך מבית המדרש לביתו, ואינו שם אל לבו מה שמתחילה דיבר וביקש מהקב"ה.

ומכל מקום, למחר חוזר ומבקש מהקב"ה שיאר עיניו בתורתו וכהאי גוונא, וחוזר ורץ מבית המדרש אחר התפלה לביתו, וכן ליום מחר.

וזהו שצווח הנביא ואומר, 'קחו עמכם דברים' וגו', היינו הדיבורים שדברתם עמדי בתפלה, קחו עמכם וזיכרום, ואז בודאי תשובו אל ה'.

וזוהי כוונת התורה גם כן 'כי קרוב אליך הדבר מאד', אבל אימתי? אם 'בפוך' - היינו בעת שאתה מדבר עמי, יש 'בלבבך' - גם כן, 'לעשותו'...", עד כאן לשון קדשו של כ"ק מרן החפץ חיים.

ושוב למדנו אופן נוסף בו התפילה לא מספיקה. צריך גם "לעשותו", ודו"ק!

ירבה בישיבה וימעט בסחורה ויבקש רחמים

ובעצם דברי קדשו של כ"ק מרן החפץ חיים זצוק"ל כלולים לענ"ד במאמר הגמרא (נדה דף ע"ב): "מה יעשה אדם ויחכם? ירבה בישיבה וימעט בסחורה", ושואלת הגמרא, "הרבה עשו כן ולא הועיל להם?", אלא: "יבקשו רחמים ממי שהחכמה שלו". ומסקנת הגמרא, "דהא בלא הא לא סגי".

כלומר צריך גם ללמוד וגם להתפלל. הלומד בלי להתפלל לא יחכם! אך גם המתפלל להצליח בלימוד, אך איננו לומד, לא יחכם!

לאחר שמתפללים להצליח בלימוד צריך לעשות מעשה, ללמוד, ורק אז יחכם.

מי שיכול להציל במעשה ועומד ומתפלל הרי זה שופך דמים

נזכור נא את דברי מרן החזון איש (קובץ אגרות ג, סב): "...במקום דההצלה פשוטה במעשה, הרי הוא עובר על 'לא תעמוד על דם רעך', ומי שרואה אדם טובע בנהר ויכול להצילו, ואינו מציל, ועומד להתפלל שינצל, הרי זה שופך דמים".

[בל נשכח חלילה גם את המשך דבריו שם: "אבל אם אין בידו להציל, ואינו מתפלל על הצלתו, הרי זה מונע מלהציל, אף שיעשה השתדלות להצלה..."].

* * *

עיקרה של תפילה היא כוונת הלב

וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יְרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וַיִּגְבֵּר יִשְׂרָאֵל וּכְאֲשֶׁר יִנִּיחַ יָדוֹ וַיִּגְבֵּר עַמְּלֶךְ (יז, א)

אודות זה אומרת המשנה (ר"ה פ"ג מ"ח): "וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה? אלא לומר לך, כל זמן שהיו ישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים, ואם לאו היו נופלין" וכו'.

והנה במשנה הקודמת שם (פ"ג מ"ז): "מי שהיה עובר אחורי בית הכנסת או שהיה ביתו סמוך לבית הכנסת ושמע קול שופר או קול מגילה, אם כיון לבו יצא ואם לאו לא יצא, אף על פי שזה שמע וזה שמע זה כיון לבו וזה לא כיון לבו".

מהי השייכות בין שתי המשניות, ומהי בכלל השייכות של "וכי ידיו של משה עושות מלחמה" וכו' למסכת ראש השנה?

מבאר הפני יהושע (ר"ה דף כט ע"א, וכן הוא בשאר מפרשים, ואף בראשונים): "והיה כאשר ירים משה ידו וכי ידיו של משה כו'. הא דמייתי הך מתניתין הכא, היינו משום דהוי דומיא דמתניתין דלעיל, דקתני 'מי שהיה עובר אחורי בית הכנסת ושמע קול שופר,

עת להתפלל ועת לעשות

אם כיון לבו יצא' כו', משום הכי מייתי נמי הכא הך מילתא דמשה במפלת עמלק...
דשמעינן מינייהו נמי דבכוונת הלב תליא מילתא".
אמור מעתה, עיקרה של תפילה היא כוונת הלב!

מאיר לישראל / הרב ישראל מאיר בהגר"צ פלמן, מרבני כולל 'מדרש אליהו', מח"ס קונטרס השביעית

עניני ט"ו בשבט

במעלת היום דט"ו בשבט, בפשוטו אינו כי אם סימנא בעלמא, לידע מנין השנים לכל הלכות זרעים, [שמנין השנים לפירות האילן מתחלפת בט"ו בשבט, הן לענין שאין מעשרין משנה לחברתה (דהיינו פירות שחנטו קודם ט"ו על פירות שחנטו לאחר ט"ו שבט, אפי' באופן שזה אותו שנת מעשר) והן לענין סוג המעשר, דבשנים א.ב.ד.ה. נודהג מעשר שני, ובשנים ג.ו. מעשר עני, [ובפירות האילן אזלי' בתר חנטה, ולפיכך כל שחנטת הפרי היה קודם ט"ו שייך לשנה הקודמת, וכל שהחנטה היתה אחר ט"ו בשבט שייך כבר לשנה הבאה, מלבד מאתרוג שאף דר"ה למעשר הוא ט"ו בשבט מ"מ השלב הקובע בו הוא לקיטתו מן האילן כירק, ולענין פירות הדר (תפוז אשכולית לימון וכיו"ב) נסתפק החזו"א (שביעית סי' ז' ס"ק ט"ז) אם דינם כאתרוג שהולכים בו אחר לקיטתו, והן לענין ערלה (שאם נטע קודם ט"ו באב, אז לאחר שנתיים וארבעים ימים בלבד + הימים שעד ט"ו בשבט), ולענין שביעית איכא פלוגתא רבותא אם ט"ו בשבט הוא ר"ה או א' תשרי, ויתבאר במקו"א], אך לבני אדם אין בו כלום.

אולם מצינו דינים מחמת שיום זה הוא ראש השנה לאילנות, עי' סי' קל"א סעי' ו' שאין נפילת אפים ביום זה לפי שהוא ר"ה, עי' סי' תקע"ב סעי' ג' שאין מתענים בו לפי שהוא ר"ה, ובב"י הוסיף דהוי כמו כל ארבעה ראשי שנים הם, ובפשוטו הכוונה דדינו כשאר ד' ר"ה השנויים במשנה שאין אומרים בהם תחנון ואין מתענים בו, אולם הגר"א בסי' קל"א אות י"ג 'וכמו כל ד' ר"ה שהן יום טוב', והדברים צ"ב מה יש ביום זה יותר משאר ימים עד שנחשיבו כיו"ט.

[ובדמשק אליעזר (שם) כתב לבאר כוונת הגר"א במש"כ 'וכמו כל ד' ר"ה שהן יום טוב', דלא קאי אמתני' דריש ר"ה, לפי דשם א' אלול וא' ניסן אינם יו"ט משום ר"ה, אלא למתני' בדף ט"ז ע"א ברבעה פרקים העולם נידון בפסח על התבואה בעצרת על פירות האילן בר"ה כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון וכו' ובחג נידונים על המים, והיינו שעצם המשפט מביא קרבת אלקים, ועל זה היו"ט. אך אכתי צ"ע אמאי ט"ו שבט חשיב יו"ט, הא על הפירות דנין בעצרת ולא בט"ו בשבט].

ביטור ברקת' להגה"ק רבי חיים הכהן זצ"ל תלמיד מהרח"ו זצוק"ל סי' תרע"ב כתב, דביום זה (ט"ו בשבט) נפתחים אוצרות השמים להריק על העולם שפע רב בכל עניני 'פירות' רוחניים וגשמיים כאחד, והוא נקרא ראש השנה לאילנות, ודייקו בזה שלכן נקרא ר"ה לאילנות בלשון רבים, ולא ר"ה לאילן, לרמז שהוא ר"ה וזמן שפע גם לבני אדם כמש"כ (דברים כ', י"ט) כי האדם עץ השדה. [והאי דמיון שבין אדם לעץ השדה,

כתב המהר"ל (נצח ישראל פ"ז) כי העץ מוכרח להיות מחובר למקור שורשם במעבה האדמה, ואם ינתקו אותו מן השורש יאבד את חיותו וייתבש, כן הוא האדם, אך בהיפוך מן הצומח שהוא למעלה ושורשו למטה באדמה, והאדם נמצא למטה בזה העולם ושורש נשמתו נטועה בגבהי מרומים, ועליו להיזהר ביתר שאת ועוז שלא לנתק מן השורש העליון ויהיה קשור לאביו שבשמים, כי אם חלילה ינתק משורש הקדושה יאבד הנשמה לגמרי. ויש שפירשו שהכוונה שכמו עץ שהוא גדל ביופי ובהדר מ"מ אם אינו נותן פירות הוא 'אילן סרק' ואינו נחשב לכלום, כן האדם אם אינו עושה פירות דהיינו תורה ומעשים טובים הרי הוא כ'סרק'. ויש שפירשו שהדמיון לעץ השדה, עפ"י הגמ' בריש מועד קטן שבפעולת השקאת האדמה יש ב' תכונות, והם ב' מלאכות לחיוב, האחד הוא מלאכת חורש – לרפויי ארעא, והשני מלאכת זורע – לצמוחי פירי, כן השקאת האדם ע"י מי התורה – אין מים אלא תורה, אף היא פעולתה בשתים, לרפויי ארעא – מעדנת את ההרגשים מרככת את הטבעים והמידות, וכמו שאמרו במו"ק (דף ט"ז ע"ב) כשהיה יושב ועוסק בתורה היה מעדן עצמו כתולעת וכו', והפעולה השניה הנוצרת ע"י השקאת מי התורה, הוא לצמוחי פירי, שהתורה מגדלת ומרוממת את האדם, ובוה יובן היטב מה דדרשו חז"ל בתענית (דף ז' ע"א) דקראי 'כי האדם עץ השדה' קאי על תלמידי חכמים, והיינו שרק ע"י השקאת מי התורה הוא נמשל לעץ השדה].

ובשם החידושי הרי"ם שהוסיף בזה, דכיון דר"ה לאילנות הוא זמן התחדשות הפריחה והצמיחה בבריאה, א"כ הרי הוא ג"כ זמן התחדשות הפריחה והצמיחה בתורה בשפע רוחני של מעלה, שהרי אסתכל באורייתא וברא עלמא, וההתחדשות בבריאה היא מכח ומחמת שיש התחדשות בתורה, ועל כן חידוש בשפע הטבעי מורה בהכרח על חידוש בשפע הרוחני. [ויש שפירשו עפמש"כ התוס' בר"ה דף כ"ז ע"א דלדינא קי"ל שבתשרי עלה במחשבה לברוא את העולם, ובפועל נברא בניסן, ולפ"ז יוצא דיום הראשון של הבריאה התחילה בכ"ה אדר, והזמן שנקבע לעיבור הוא ארבעים יום קודם, כמו שאמרו ארבעים יום קודם יצירת הולד אומרים בת פלוני לפלוני וכו', נמצא דבט"ו בשבט זה זמן העיבור שנקבע מה יהיה עם בריאת העולם].

איתא בתרגום שני (אסתר ג') איתא שבשעה שהפיל המן הרשע את הפור מחודש לחודש, נפל הפור על חודש שבט, נענה ואמר הלא בר"ח שבט (לב"ש) חל ר"ה לאילנות, לא אוכל להביא פרוענות לישראל בחודש זה ולא אוכל להשמידם אז, וכתב ע"ז בספר 'זכר דוד' להרה"ק רבי דוד זכות (מאמר ג' פצ"ז) דחזינן מזה דיום ר"ה לאילן מסוגל לעכב כל פרענות וכל רע מראשי עם קדוש.

והגרש"י בורנשטיין זצ"ל ביאר דברים נפלאים במהותו של ט"ו בשבט, דהנה ביום הזה מתגלה כל השפע של הגשמים שהתחדש בשנה זו, ולכן לענין מעשרות וערלה נקבע לפי מה שחנט ביום הזה, כי מה שחנט וצמח עד אז הוא מגשמי שנה שעברה דהיינו מן השפע של השנה הקודמת, אבל מה שחנט וצומח מכאן ואילך הוא מגשמי שנה זו. וכידוע דירידת גשמים היא גילוי של הארת פנים של מעלה, כמו שכתב רש"י עה"פ

(תהילים ס"ז ב') 'יאר פניו אתנו סלה' – להראות פנים שוחקות לתת טל ומטר, והיינו כנ"ל דגשמים הם גילוי של פנים שוחקות. ואיתא עוד בתענית (דף ז' ע"ב) אמר רב אושעיא גדול יום הגשמים שאפילו ישועה פרה ורבה בו שנאמר תפתח ארץ ויפרו ישע, וברש"י (ד"ה ישועה): מליצי זכות נכנסין לפניו ביום הגשמים שנוכר לישועה 'מתוך שעת רצון הוא' לישנא דקרא ויפרו ישע ואימתי בזמן שהשחקים יזלו צדק, רצית ה' ארצך במים, ע"כ.

נמצא דהגילוי של ט"ו בשבט שהוא הזמן שמתגלה שפע הגשמים של השנה החדשה, היא גילוי של הארת פנים – פנים שוחקות של מעלה. ולפ"ז מובן מדוע הוא נקרא יום טוב, דהנה הגר"א על מטבע התפילה 'שים שלום טובה וברכה' כתב שהוא מכוון כנגד ברכת כהנים, ו'טובה' הוא כנגד 'יאר', וכדכתיב וירא אלוקים את ה'אור' כי 'טוב', רבים אומרים מי יראנו 'טוב' נסה עלינו 'אור' פניך ה' (תהלים ד', ז'). והיינו שפסגת הטובה היא הארת פנים של מעלה, פירושו של 'טוב' הוא 'אור' מלמעלה. וא"כ פירוש השם 'יום טוב' הוא יום של הארת פנים של מעלה. כל יום טוב והארת פנים שלו, פסח – ההארה של גאולת מצרים, עצרת – מתן תורה, ראש השנה – ה' אורי בר"ה, יום הכיפורים – לפני ה' תטהרו, חנוכה – קל ה' ויאר לנו, פורים – ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר. ועל דרך הזה בט"ו בשבט, שהוא יום ההארה של 'יאר פניו אתנו סלה' – להראות פנים שוחקות לתת טל ומטר, ע"י הגילוי של שפע הגשמים.

ומאחר שיום זה הוא הארת פנים של מעלה להשפיע עלינו שפע ברכה, גשמי ברכה, א"כ ודאי שיש בו גם הארת פנים לתורה להתחדשות והתחזקות בהשגת התורה, ובספורנו עה"פ 'האר פניך ונושעה' כתב האר פניך – להבינו בתורה, והיינו שהבנה בתורה היא מכח האר פניך, וא"כ יום זה שהוא גילוי של הארת פנים של מעלה ודאי שהוא מסוגל להתחדשות בתורה ובהבנתה. ובאמת אנו מוצאים בתורה כי בראש חודש שבט החלה התחדשות מיוחדת בלימוד התורה, כדכתיב ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש דבר משה אל בני ישראל ככל אשר צוה ה' אתו אלהם, בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר (דברים א, ג-ה), והיינו דתחילת ביאור התורה של משנה תורה החל בראש חודש שבט, והוא לפי שראש חודש שבט הוא זמן התחדשות באילנות, ולכן לדעת ב"ש הוא ר"ה לאילנות, וגם לדעת ב"ה השורש הוא בר"ח אלא שהגילוי בפועל הוא בט"ו, שהוא אמצע החודש ותוקפו. ובאמת שכל התחדשות בבריאה הוא ע"י ההתחדשות בדברי תורה, וכמו שאמרו חז"ל (שבת דף קי"ד ע"א) מאי בנאים אמר רבי יוחנן אלו תלמידי חכמים שעוסקים בבנינו של עולם כל ימיהם, נמצא ביום זה שחל התחדשות הצמיחה בבריאה בע"כ שחל בו התחדשות הצמיחה בתורה, שהרי על ידו נעשה הצמיחה בבריאה, עכת"ד.

*

כמה הערות בדיני קדימה בברכות

במנהג העולם בקידושים (בשבת בביהכ"ס) לברך בורא מיני מזונות על הקוגל, על אף שיש בשולחן ביגלאך ומציות (קרקר) שלמים.

לכאורה לאו שפיר עבדי, ומב' טעמים, א', לפי שראוי לברך על השלימות, וכדמבואר בסי' קס"ח סעי' א' היו לפניו חתיכות של פת ופת שלם הכל ממין אחד מברך על השלם אפילו הוא פת קיבר וקטן והחתיכות פת נקיה וגדולה, וכתב המג"א (סי' רי"א סק"א, והעתיקו המ"ב שם סק"ד) דה"ט לפי שמעלת שלם עדיף מחביב, ע"ש. נוכח כשאוכל חמין (טשונ"ט) ויש בו תערובת של שועועית ותפוחי אדמה חתוכים, יברך על השועועית שהוא שלם, אף אם התפוא"א חביב עליו יותר. ואם הם שוים בשלימות יברך על החביב, ואם הם שוים בחביבות יברך על הגדול, כדמבואר במ"ב סי' קס"ח ס"ק ט"ו ובשעה"צ ס"ק י"ב.

ב', שראוי לברך על שאר מיני מאפה ולא על הקוגל, משום דחשיבי טפי דמהני בהם קביעות סעודה, וכמש"כ הרשב"א בברכות דף מ"ב ע"ב בהא דבירך על הפרפרת פוטר מעשה קדירה אפי' כשלא היה מתכוין לפטרו כיון דפרפרת חשיבה טובא משום דאיהו פת ומעשה קדירה לאו פת, וכ"כ שם בדף מ"א ע"א דדוקא פרפרת שהיא חשובה פטרה מעשה קדרה אבל מעשה קדרה לא פטר את הפרפרת מהסתם לפי דאינו בדין שיפטור מי שאינו חשוב דרך גררה אלא דרך כוונה. [והב"י בסי' רי"א הביא לדברי הרשב"א הנ"ל לדינא שאם הקדים ובירך על הפחות חשוב אינו פוטר את המין החשוב יותר א"כ היה דעתו עליו בברכתו, וע"ש במ"ב ס"ק ל"ב דאפי' היו שניהם לפניו על השלחן בשעת ברכה בעינן שיתכוין לו בפירוש לפטרו]. וכ"כ בסדר ברכת הנהנין לשו"ע הרב פ"ט אות ז' די ש לברך מזונות על פת הבאה בכסנין ולא על המעשה קדרה, ואם בירך על מעשה קדרה (ולא כיוון בהדיא על שאר מיני מזונות) אינו פוטר פת הבאה בכיסנין, אלא שלמעשה כתב שאין לברך מפני שיש חולקים על דין זה. [וע"ע ברמ"א בסי' קע"ו, ומסתימת דבריו משמע דמעשה קדרה פוטרת לפרפרת אפי' בסתמא כשלא נתכוין עליו בפירוש, ודלא כהנ"ל, וי"ל ואכ"מ].

*

כשמקדש בביהכ"ס, ואח"כ מקדש שנית בביתו כדי להוציא את ב"ב ושותה היין, יש להסתפק דשמא בזה צריך להקדים תחילה המוציא, שהרי מדיני קדימה צריך להקדים ברכת המוציא לברכת היין כדמבואר בשו"ע סי' רי"א סעי' ד' ה' (משום שלחם קודם ליין בפסוק ארץ חטה ושעורה וגפן), וגם בשבת בעי לאקדומי ברכת המוציא לברכת בפה"ג, כדאיתא בטור סי' רע"א סעי' ט' בשם הירושלמי דמה"ט צריך לכסות הפת בשעה שמקדש, כדי שלא יראה הפת בושנתו שאין מקדשין עליו אלא על היין, לפי שיש לו דין קדימה בשארי מקומות (והעתיקו המ"ב שם ס"ק מ"א), אלא שאי אפשר לעשות כן שהרי צריך תחילה לעשות קידוש על היין להתירו באכילה, ואם יברך המוציא ולא יטעום ואח"כ יקדש ויברך בפה"ג (ויטעום יין ויאכל מזונות), הרי ברכת בפה"ג הוי הפסק בין ברכת המוציא לאכילה (עי' מ"ב סי' רע"א ס"ק כ"ג), אבל בניד"ד שכבר קידש ויכול לאכול, א"כ לכאורה שיהא צריך להקדים המוציא או מזונות קודם ברכת היין.

ומרן הגר"א"ל שטיינמן זצ"ל הוסיף להסתפק גם על השומע, דשמה הכא שמברך תחילה המוציא א"כ אפשר דאף ב"ב שעדיין לא שמעו קידוש צריכים לצאת תחילה בברכת המוציא שלו, ויטעם והם לא יאכלו, ומיד אח"ז יקדש ויוציאם בקידוש וישתה הוא את היין והם יאכלו לחם, דמה שיוציאם בקידוש לכאורה לא חשיב הפסק [שהרי אין הם צריכים לענות אמן, כדמבואר בשו"ע סי' רי"ט סעי' ה' דבשומע כעונה יצא אפילו בלא עניית אמן. ובעצם שמיעת הקידוש בין ברכת במ"מ לטעימת המזונות ויוצא בו מדין שומע כעונה, לא הוי הפסק כדקי"ל דהשומע קדושה באמצע שמו"ע שומע ומכוין למה שאומרים ובשמיעה שיוצא בו לא חשיבא הפסק, ודלא כדעת החולקים, וא"כ ה"נ דכוותיה, ושפיר מצי שומע ברכת בפה"ג בין ברכת במ"מ לטעימת הכוס], ונמצא דמקדים המוציא לבפה"ג.

אלא דיש לדון, דאפשר דתקנו חז"ל לעשות קידוש קודם המוציא, א"כ לעולם כך הוא הסדר שברכת הקידוש הוא קודם לברכת המוציא, ולפיכך לית ביה משום דיני קדימה דסי' רי"א, [וחשיב כמי שאינו רוצה לאכול משניהם בבת אחת שכתב הרמ"א (שם סעי' ה')] שאינו מברך רק ע"ז שרוצה לאכול (ועי' בזה בתוס' אנשי שם בברכות פ"ו מ"ד שכתב דהא דחביב קודם היינו דוקא שאין קפידא לאכול זה קודם זה אבל אם דרך אכילתם ע"פ הרפואה 'או ממנהג' להקדים זה לזה מקדים אפילו אינו חביב), ויש להטעים בזה עוד עפמש"כ המ"ב בסי' רע"ג ס"ק י"ט דברכת בפה"ג דקידוש היום יסודה הוי ברכת המצוות ואינו משום ברכת הנהנין, ולפיכך ליכא ביה קדימה של ברכת הנהנין שצריך לעשותו רק לאחר ברכת המוציא], ולכך הכא שמוציא אחרים במצוות קידוש שפיר יכול להקדים ברכת בפה"ג לברכת המוציא. ומה דאיתא בירושלמי שצריך לכסות הפת בשעת קידוש משום בושתו, היינו משום שיש בושת בזה שקבעו מצות הקידוש על היין ולא על הפת, אבל אחרי שקבעו על היין תו אין שום דין קדימה לברכת המוציא קודם לברכת היין שבקידוש.

ושו"מ שבדבר זה נחלקו האחרונים, דדעת הט"ז (סי' רצ"ט סק"ח) והכל בו (סי' ל"א) שבושת הפת היינו בזה שמקדשים על היין ולא על הפת, וכנ"ל, אולם המחצית השקל (סי' רע"א סק"ז) ביאר שהבושת הוא לפי שצריך להקדים ע"פ דיני קדימה ברכת המוציא לברכת היין של קידוש, ואם אינו עושה כן יש בכך בזיון לברכת המוציא, וכן ראיתי לדייק ממש"כ המג"א והפמ"ג (משב"ז ס"ק י"ב) שלפי טעם זה יכול לגלות את הפת אחר שבירך בפה"ג, ואם היתה בושת הפת מצד שאין מקדשין על הפת, א"כ לא היו מתירים לגלותו עד אחר ברכת הקידוש. (נלקט משיעורי הגרב"צ פלמן זצ"ל).

*

גלגל החוזר בברכות

בדיני קדימה בברכות, קי"ל שאם ברכותיהם שוות החשוב קודם, ולכן אם יש לפניו מין שבעה הרי הוא קודם לכל אפילו נגד חביב, ואם ב' המינים הם ממין שבעה מקדים המין

הקרוב בפסוק לארץ, דהיינו זית – תמר – ענב – תאנה – רימון. ובאין ברכותיהם שוות (כשהיו לפניו מין העץ ומין האדמה) חביב קודם אפילו נגד שבעת המינים (הכרעת המ"ב סי' רי"א סק"ט).

ויל"ע באחד שהיה לפניו תמר תפוח ובננה, ודרגת החביבות אצלו הוא א' תפוח ב' בננה ג' תמר, על מה יברך, אם יברך על התפוח שהוא חביב הרי בברכותיהם שוות אזלינן בתר מין שבעה וא"כ תמר קודם, ואם יברך על התמר הרי בשאין ברכותיהם שוות חביב קודם והבננה יותר חביבה מן התמר, ואם יברך על הבננה הרי התפוח יותר חביבה מן הבננה, ואם יברך על התפוח הרי בברכותיהם שוות מין שבעה קודם, וחוזר חלילה.

והגר"צ פלמן זצ"ל אמר שיברך על התמר, וכדחזינן כעין זה בזבחים דף צ' ע"ב, לענין סדר עדיפות הקרבנות, דקי"ל דקדשי קדשים קודם לקדשים קלים, מיני זבח קודם לעוף שנמלק, חטאת קודמת לעולה אפילו חטאת העוף לעולת בהמה, וא"כ אם יבאו מעשר בהמה וחטאת העוף מעשר בהמה קודם אף שהוא קדשים קלים. ודנה הגמ' היכא שיבוא חטאת העוף ועולת בהמה ומעשר בהמה מי יקדים, חטאת העוף האיכא מעשר בהמה, מעשר בהמה האיכא עולת בהמה וכו', ומסקנת הגמ' (וכ"פ הרמב"ם פ"ט מהלכות תמידין ומוספין ה"ח) דמעלת מעשר בהמה הוא מפני שהוא מין זבח ואותו מעלה נמצאת בעולת בהמה ביותר שאת וא"כ מעשר בהמה מתבטל ונשאר רק חטאת העוף ועולת בהמה, ונמצא מקדים קודם חטאת העוף ואח"כ העולה ואח"כ המעשר, וא"כ ה"ה הכא כל מעלת הבננה משום החביבות וזה נמצא בתפוח ביתר שאר וא"כ הבננה מתבטל ונשאר תמר ותפוח ונמצא מברך על התמר ופותר את התפוח ואח"כ מברך על הבננה.

ומרן הגראי"ל שטיינמן זצ"ל בעל 'האילת השחר' אמר, דיש לדחות הדמיון מסוגיא דזבחים להך דהכא, משום דהתם גבי קרבנות, כל הנידון הוא בדיני קדימה בסדר ההקרבה איזה קרבן להקריב תחילה, שהרי כולן קרבים לבסוף, והנידון הוא בסדר ההקדמה מי קודם למי, ובזה אמרינן התם בגמ' האי טעמא דמעלת מין זבח שיש למעשר בהמה יותר מחטאת העוף להקדימו לחטאת, בטלה מעלה זו במעלת מין זבח שיש גם לעולת בהמה ויתירה היא במעלתה שהיא ג"כ קדשי קדשים, והיא קודמת בדיני הקדימה, וכיון דחטאת העוף קודמת לעולת בהמה מגזה"כ, א"כ במעלת הקדימה היא הקודמת תחלה. משא"כ הכא בניד"ד, הנה הא דבברכותיהן שוות אזלינן בתר מעלת מין שבעה והוא קודם לחביב, ובאין ברכותיהן שוות אזלינן בתר מעלת חביב וליכא מעלת מין שבעה וחביב קודם, שני נידונים אחרים הם, דבאין ברכותיהן שוות הנידון הוא בדין קדימה, איזה ברכה לברך תחלה בפה"ע או בפה"א, ובזה אזלינן בתר החביב ומברך עליו תחלה, ובברכותיהן שוות הנידון הוא על מה לברך, ואין הנידון בדיני קדימה איזה ברכה להקדים, שהרי מברך ברכה אחת על שתיהן, והנידון על איזה מהן לייחד הברכה, ובזה איכא למעלת מין שבעה שראוי לייחד עליו הברכה. וא"כ יש לומר, דאף אי נימא דהמעלה שיש לבננה יותר מהתמר מפני שחביב הוא ממנו, בטלה מעלה זו בתפוח שחביב עליו טפי, והדר בטל התפוח בתמר שהוא מין שבעה, אפ"ה אפשר דהכא שפיר

פרשת המן

ימשך הגלגל, והבננה יחזור ויקדום לתמר, שהרי מה שהתפוח התבטלה לתמר זהו נידון אחר לגמרי, דהרי התפוח והתמר ברכותיהן שוות, והנידון ביניהם הוא לא לענין קדימה, אלא לענין על מה לברך ולייחד הברכה, ולענין זה קודם התמר שהוא מין שבעה לתפוח ועליו מברכים, אבל כשחוזרים ודנים לגבי הבננה והתמר שאין ברכותיהן שוות, שבהם הנידון הוא על ענין הקדימה, איזו ברכה לברך תחילה ואיזה ברכה לאחריו שהוא נידון אחר לגמרי, לענין זה לא הוכרע קודם לכן שהתמר קודם לו בברכה, ואכתי יש לומר, דגם אחרי שהתמר קיבל את מעלתו ביחס לתפוח שעליו ראוי לברך, לא נקבע בזה מעלה בתמר גם ביחס הנידון של אין ברכותיהן שוות שיש בינו לבננה, שזה נידון אחר איזו ברכה להקדים תחלה, ומה שהתבטלה מעלת הבננה בחביבות לגבי התפוח שחביב יותר, ונקבע שעל התפוח יש דין קדימה לברך עליו תחלה, זה לא מחייב שבשעה שהברכה חזרה לתמר בנידון של ברכותיהן שוות, דמשום מין שבעה נקבע שעל התמר יברך ולא על התפוח, לא יתעורר שנית הנידון איזה ברכה יקדים תחילה, אם בפה"ע על התמר, או בפה"א על הבננה שחביב יותר מהתמר, וזה נידון אחר, ואין להכריע מסוגיא דזבחים לענין זה, דהתם בכל הג' קרבנות שלפניו זהו אותו נידון מה להקדים ומה לאחר, ולענין זה בטלה מעלת מעשר בהמה והגיע לבסוף לחטאת העוף ונקבע דין הקדימה לחטאת העוף תחלה וכנ"ל.

ומרן הגרי"י קניבסקי זצ"ל בעל 'הקהילות יעקב', לאחר שהתפלפל בזה, אמר דמסברא נראה שצריך לברך בפה"ע על התמר תחילה, והטעם לזה, דהנה דין קדימה באין ברכותיהן שוות דחביב קודם, אינו דין באכילה אלא דין בברכה, שצריך לברך את השי"ת על החביב תחלה, והכא אם יברך בפה"ע הרי הברכה קאי גם על הפרי העץ החביב יותר מפה"א א"כ נמצא שבירך את ה' קודם על החביב יותר, אלא דכשאפשר עדיף גם שייחד את ברכתו על החביב קודם, אבל הכא שא"א לייחד הברכה על החביב קודם שהרי יש עמו תמר משבעת המינים (וכל הקודם בפסוק קודם לברכה) שעליו צריך לייחד את הברכה, ע"כ יברך את עצם הברכה על החביב קודם דהיינו שיברך בפה"ע שברכה זו קאי גם על הפה"ע החביב יותר מהכל, ובזה הקדים לברך את השי"ת גם על החביב יותר, ונתקיים בזה ג"כ מעלת חביב, אלא דלגבי התייחדות הברכה והאכילה צריך לייחדו על התמר שהוא משבעת המינים, כיון שלגבי ברכת בפה"ע שברכותיהן שוות הוא קודם, אבל מ"מ עיקר הברכה צריכה להיות בפה"ע הגם שיאכל את הכתוב קודם בפרשה כי בזה שמברך בפה"ע מקדים למעשה לברך על החביב יותר מהכל הגם שלא יאכלנו ראשון. ומרן הקה"י הוסיף לדון דאפשר שענין חביב הוא רק אם גם יאכלנו קודם דאז התייחדות הברכה היה ע"ז, אבל מסברא אמר שנראה לו יותר שאם למעשה בברכתו בירך את ה' על החביב יותר הרי זה קודם אע"פ שלא אכלו ראשון, עכ"ד. (נלקט משיעורי הגר"צ פלמן זצ"ל).

*

פרשת המן

פרשת המן

שו"ע סי' א' סעי' ה', טוב לומר בכל יום פרשת המן, ובמ"ב (ס"ק יג) והטעם כדי שיאמין שכל מזונותיו באין בהשגחה פרטית, וכדכתיב 'המרבה לא העדיף והממעט לא החסיר' להורות שאין ריבוי ההשתדלות מועיל מאומה. ובסי' קנ"ז הביא המ"ב (סק"ד) דברי הזוהר בפרה"ש לא ליבעי אינש לבשלא מזונא מן יומא ליומא אוחרי ולא לעכב מזונא מן יומא ליומא אחריו, והטעם כדי שיבקש בכל יום על מזונותיו וישתכחו על ידו ברכאן בכל יומא ליומא לעילא, ע"ש. והיינו שכל אמירת פרשת המן הוא לחיזוק מידת הבטחון, וזהו הנסיון שהיה במדבר.

והגר"א (שם) ביאר דענין אמירת פרשת המן, כדי שידע האדם שאם יעסוק בתורה יתפרנס מן השמים כמו בזמן היות בני ישראל במדבר. וביאור דבריו דהנה רש"י עה"פ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה מִלֹּא הָעֵמֶר מִמֶּנּוּ לְמִשְׁמַרְתְּ לְדַרְתִּיכֶם לְמַעַן יֵרְאוּ אֶת הַלֶּחֶם אֲשֶׁר הֶאֱכַלְתִּי אֶתְכֶם בַּמִּדְבָּר בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם (טו, לב) פי' לדורותיכם - בימי ירמיהו, כשהיה ירמיהו מוכיחם למה אין אתם עוסקים בתורה, והם אומרים נניח מלאכתנו ונעסוק בתורה מהיכן נתפרנס, הוציא להם צנצנת המן, אמר להם אתם ראו דבר ה', שמעו לא נאמר אלא ראו, בזה נתפרנסו אבותיכם, הרבה שלוחין יש לו למקום להכין מזון ליראיו, ע"כ. וד"ז אפשר להבין בב' פנים, דהנה בקללת אדם הראשון נאמר בזעת אפיק תאכל לחם, שכל אדם צריך לעמל כדי להשיג מזונו, אך זה נקבע בהנהגת הטבע, אבל מי שהוא בן אצל המלך אצלו אין חוקים והוא נתון הכל מיד המלך. ב' עפ"י המדרש (בב"ר פרשה יג) עה"פ 'אדם לעמל יולד' זכה - לעמל תורה, לא זכה - לעמל דרך ארץ, וזה מה שנתחדש בפרשת המן שע"י עמל תורה הוא זוכה למן.

ובמכילתא (בשלח פ"ב) מצינו יותר, שלא רק שמי שעוסק בתורה זוכה לאכילת המן, אלא אף להיפך, וז"ל: מכאן היה רשב"י אומר לא נתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן, הא כיצד היה יושב ודורש ולא היה יודע מהיכן אוכל ושותה, ומהיכן היה לובש ומכסה, ע"כ. ובפשוטו הכונה שרק אוכלי המן דהיינו אלו שעוסקים כולו בתורה ללא שום עסק אחר הם שיכולים לדרוש בתורה. אולם המהרי"ט בדרשותיו (צפנת פענח דרוש ב') לפרשת בשלח (ד"ה הנני) פירש הדברים כפשוטם, שבאכילת המן היה כח סגולי להבנת התורה, וז"ל: שהוא מאכל רוחני ומוסיף דעה והשכל לפקוח עיניים בתורה, ועל זה אמר 'לחם מן השמים' שאינו גשמי, אבל הוא רוחני ונחמד להשכיל. וכן יש להביא ראיה מהכתוב בנחמיה (ט, כ) 'וְרוּחַךְ הַטּוֹבָה נְתַתָּ לְהַשְׁפִּילָם, וּמִנְּךָ לֹא מִנְּעַתָּ מִפִּיהֶם', דע"י אכילת המן היה לישראל כוח סגולי להשכיל בעסק התורה, ע"כ. וכ"ה בבעל הטורים פרשת עקב. והדברים מפורשים בזוהר (בשלח) שע"י המן קיבלו דעה להבין חכמת התורה, וז"ל: דהיה מתברך במעוהי והיה מסתכל וידע לעילא ואסתכי בחכמה עילאה ועל דא איקרון דור דעה, ע"כ. ועפ"ז אפשר להבין הסוגיא בברכות דף לה ע"ב, ת"ר ואספת דגנך מה ת"ל לפי שנא' (יהושע א-ח) לא ימוש ספר התורה הזה מפיק יכול דברים ככתבן ת"ל ואספת דגנך הנהג בהן מנהג דרך ארץ דברי ר' ישמעאל, ר"ש בן יוחי אומר אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה ודש

פרשת המן

בשעת דישה וזורה בשעת הרוח 'תורה מה תהא עליה' אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י אחרים. ומבואר שיש הנהגה דתורה מה תהא עליה, ולכאו' וכי לרבי ישמעאל אין עמילות בתורה יומם ולילה, וכי במה שמבטלה קצת (בחודשי תשרי וניסן בלבד) לצורך פרנסתו חשיב שאין קיום לתורה. ועפ"י הנ"ל אפשר להבין שכונת רשב"י שהרי מי שאינו מסור כולו לתורה תו הוא אינו מאוכלי המן, נוגם בזמנינו מי שמסור כולו לתורה הוא מאוכלי המן כדמבואר ברש"י הנ"ל, ותו חסר לו הכוח הסגולי להבנת התורה, ודו"ק.

וע"ע במש"כ 'השמעתא' בהקדמה, דאחר שביאר דלקבלת תורה שבעל פה נצרך קבלה ע"י כפיית ההר שלא תסור ממנו התורה ממנו לעולמים, דבאונס כתיב לא יוכל לשלחה כל ימיו, המשיך, גם המן שאכלו במדבר היה לכוונה זו כמש"כ בספר המגיד לבית יוסף, שהמן שאכלו ישראל היה הכרחי לקבל התורה בלי שום בחירה. ובילקוט ראובני פרשת בשלח וז"ל יפיפיה גי' קצ"ה, והוא שר התורה, הוא המטיר המן לישראל והם אמרו נפשנו קצ"ה, להודיע שקצו ומאסו במן ובתורה ע"ש. וזה היה להם הכרח לקבל התורה, כי המן בא משר התורה והוא לחם אבירים שמלאכי השרת נזונין. שוב לא היה להם שום נטיה ותאוה חומרית, רק תקוע היה בלבם אהבת התורה והמצוות, וזה נשאר לדורות למשכילים אשר עליהם נאמר אדם כי ימות באהל, ע"ש במה שהאריך בזה. נמצא לפי דבריו שמי שמקבל עליו עול לתורה לגמרי, זוכה להיות מאוכלי המן ותו מסתלקים ממנו כל המפריעים ונטיות לתאוות חומריות, וניטע בליבו אהבה לתורה ולמצוות, ומגיע למצב שכביכול ניטל ממנו הבחירה, וזוכה להיות דבוק בבוראו בלא שום מחיצות.

*

עוד כתב המ"ב (בסי' א' ס"ק יג) ואיתא בירושלמי ברכות, כל האומר פרשת המן מובטח לו שלא יתמעטו מזונותיו. וכ"ה ברבינו בחיי פרשת בשלח (סוף פסוק ט"ז) קבלה ביד חכמים שכל האומר פרשת המן בכל יום מובטח לו שלא יבא לעולם לחסרון מזונות. והנה אין הבטחה שיהיה עשיר, אלא שלא יחסר לו מזונות, ובאמת כל מהותו של המן שלא ידאג אדם עכשיו על הלמחר, אלא יבטח בה' שיזמין לו כל יום די מחסרו, וכמו שהעתיק המ"ב דברי הזוהר בפרה"ש לא ליבעי אינש לבשלא מזונא מן יומא ליומא אוחרי ולא לעכב מזונא מן יומא ליומא אחריו.

וצריך לידע עוד שרוחניות וגשמיות אינם הולכים בחדא מחתא, וכל הסגולה לעשירות אינה לגשמיות אלא שנוכל לילמד בניקל וללא טרדת הגשם, ודבר זה מבואר ברמב"ם בהקדמתו לפירוש המשניות, וז"ל: אבל עם ציור המושכלות, יתחייב להרחיק רוב התענוגים הגופניים. כי תחילת השכל יצייר, שחורבן הנפש – בתיקון הגוף, ותיקון הנפש – בחורבן הגוף. שהאדם כשיהיה רודף תאוות, ומגביר המורשות על המושכלות, ומעביר שכלו לתאוותיו, אז לא יתוודע הכח האלקי, רצוני לומר השכל וכו', שהאדם כשיהיה חכם ונבון מבקש תאוות, אינו חכם על האמת, שתחילת החכמה מחייבת, שלא יקח אדם ממעדנים הגופניים, ע"כ. ובחובות הלבבות (פ"ג שער חשבון הנפש) כתב וז"ל: וכבר אמר

פרשת המן

אחד מן החכמים, כאשר לא יתחברו בכלי אחד המים והאש, כן לא תתחבר בלב המאמין אהבת העולם הזה ואהבת העולם הבא, ואמרו, העולם הזה והעולם הבא כשתי צרות, כאשר תרצה האחת מהן תקציף השנית, ע"כ. ובספר אבן שלמה (פ"ט ב') כתב בשם אדוננו הגר"א ז"ל: לא יתכן עבודת ה' אלא לאחר שהמית התאות והגאות דעלמא וזה נקרא שונא בצע (דברים א', י"ג), ואי אפשר להשיג מתיקות התורה אלא ע"י סיגופים והרחקות התאוות, ע"כ. ובביאור הגר"א (משלי ז' כ"ז) ביאר בדרך זו מה שכתוב 'תעינו תעתענו סרנו' וכו' כי מתחילה היינו סבורים שנוכל ללמוד וגם למלאות התאוה, ואח"כ 'תעתענו' – ומימלא אינינו יכולים לילמוד וכו', ואחר כך 'סרנו ממצותיך' – שאין אנו רופים אחריהם, ולבסוף 'ולא שווה בנו' – אפילו אם יזדמן בלא טירחה. ובאור החיים עה"ת (ויקרא כ"ב י"ב) כתב: ויש לך לדעת כי הגשמיות יתנגד לחיבור הרוחני יותר מהתנגדות אש ומים, ע"ע. וע"ע באוה"ח (ויקרא כ"ה ל"ז) כאן פירש מה הוא הנשך והתרבית אשר מחשיכים אורו, 'את כספך' - הם הדברים שהאדם כוסף בעולם הזה לדברים הנדמים, 'לא תתן לו בנשך' - כי כשאדם משלים תאות נפשו הבהמית, ומטעים רוחו מכסופיו, הוא נשוך בזה ומטיל בו ארס. החטא, ואמר 'ובמרבית לא תתן אכלך' – פירוש, אפילו אכלך שהוא דבר שהורשית לאכול, לא תרבה בו, כי כשאדם הולך אחר גרונו ויטה גבול התאוה שבו למותרות, בזה יחשיך אור הנפש, כי כשזה קם זה נופל, כשמתרבה תאבון המורגש מתמעט תאבון הרוחני, והוא מאמר הכתוב (משלי י"ג כ"ה) צדיק אוכל לשובע נפשו, לא להנאת ההרגש.

*

ובאמת לא כל עשירות הוא ברכה, ונזכיר תחילה הערה בתפילת שמו"ע, שבברכת השנים אנו מבקשים על פרנסה ואפ"ה בחתימתה אנו אומרים בא"י מברך השנים, ולכאו' מאי שייכא השנים לפרנסה והו"ל לסיים בא"י מברך המזון וכדו'. ושמעתי מהגה"צ רבי אליעזר בן דוד זצ"ל שאמר שיש פרנסה ויש פרנסה, יש פרנסה שגורמת לאדם להפסיד עוד מזמנו על עניני העולם הזה, וזו אינה ברכה ולא עליה אנו מתפללים, ויש פרנסה שמוסיפה לנו זמן לעבוד את ה' ונותנת לנו אפשריות ללימוד תורה ולהתקרב אליו יתברך, וזו ברכה ועליה אנו מתפללים, ולכך חותמים מברך השנים, שהשנים יהיו מבורכות ומלאות בתוכן אמיתי. ואנו רואים זאת בזמנינו בחוש, שיש בני תורה שאין להם בעוה"ז כלום וכל כולם שקועים בעבודת ה', ויש כאלו שהרווח להם השעה וזכו לב' שולחנות ונוסעים למנוחה בחו"ל במשך חודש ימים ואינם פותחים שם ספר, נמצא שבגלל רכושו הפסיד חודש ימים מחייו הרוחניים, ולעת"ל יתמלא בושא וכלימה על כל אותם הונאות, ויצטער על אותו כסף שהוריד לו חודש ימים לאבדון.

וראיתי בענין זה מעשה נורא, בכלל חזון איש היה אברך שהיה מתפלל שם קבוע, והיה לו יארציט בשבת פרשת בחוקתי, וניגש לגבאי לבקש עליה, אמר לו הגבאי שהשבת הכל תפוס יש שתי בריתות וכו', שאל את הגבאי ומי עולה לקללות? ענה לו הגבאי שבקללות עולה הבעל קורא, אמר לגבאי א"כ אני אקח את הקללות כי אני חייב לעלות, שאל אותו

פרשת המן

הגבאי אתה בטוח, אתה לא מפחד?, ענה לו בעל היארצייט כן אני בטוח, כיון שמחובתי לעלות בגלל היארצייט של אבי 'ושומר מצווה לא ידע כל רע'. עלה לקללות, נגמר הקללות, חלפו שלושה חודשים הוא מקבל מכתב מארצות הברית, שעורך דין אחד כותב לו שמישהו הוריש לו הרבה כסף. ובירר, שיש לו שם דוד שמדי פעם היה תומך בי, ועכשיו הוא נפטר והשאיר צואה שהוא מוריש לי חניות ובתים וכו'. אך עכשיו נשאר נבוך מה לעשות, ועלו בידו כמה אפשריות, או שיקח מישהו שינהל את זה ובתמורתו הוא יקבל כמה אחוזים, או שימכור את הכל ויקבל את הכסף תמורתו, או שאני יעבור לשם ואני ינהל את זה, ולאחר התייעצויות החליט בדרך האחרונה, שאני יעבור לשם וינהל את זה מקרוב. עזב את הכולל ונסע לארה"ב והתחיל לעשות חיל בעסקיו, כל חודש מאות אלפי דולרים נכנסים לחשבון, והיה שלח מדי חודש בחודשו סוכמים גדולים לצדקה עבור עניי ארץ ישראל ובפרט לכולל חזון איש, והכל התנהל כשורה. כעבור כמה שנים הוא נכנס לסטייפלר זצ"ל, וסיפר לו שלפני כמה שנים הוא עלה לתורה בפרשת בחוקתי בקללות וכולם אמרו לו שמסוכן לקחת קללות, ואני אמרתי שומר מצוה לא ידע כל רע, ועליתי לקללות ובאותה שנה הפכתי להיות מליונר. הסטייפלר הרים את קולו ואמר לו: כל הקללות נפלו עליך, נהיית מליונר, כל הקללות נחתו עליך, מקודם היית אברך, ועכשיו כל המ"ט קללות חלו עליך.

עוד מעשה על מרן הגרא"מ שך זצ"ל, שבצעירותו למד בישיבת סלוצק והיה העילוי של הישיבה, וכהגיע לפרקו עשה שידוך אך מכיון שהיה יתום לא היה מי שידרוש מהצד השני מאומה, וכך הוה שהתארס בלא שהצד השני התחייב מאומה. חבריו בישיבה לחצו עליו שיבטל את השידוך כיון שבחור כזה יכול לקבל ב' דירות, ובכך יוכל לשבת על התורה ברווחות כל הימים, אך הוא לא רצה לשמוע מכך מאומה, ואמר להם שהוא בטוח בה' שידאג לו בכדי פרנסתו. לבסוף מה יצא מזה, שבערב המלחמה כשהצורך התקרב לוילנא אז מי שהיה לו דירה ונכסים השתהה מלברוח משם, עד שנהיה כבר מאוחר ונהרגו במלחמה, אך מי שלא היה לו כלום ברח מיד בהתחלה וניצל, ואז כולם ראו בחוש איך שהקב"ה דאג לחיותו ולמחיותו והצילו לחיים על ידי זה שלא קיבל דירה.

עוד מצינו שעשירות הוא ברכה רק למי שמקיים את התורה, אבל למי שאינו שומר תורה הוא קללה, שעי"ז הוא פנוי לעשות עבירות. ומרן הגרא"ל שטיינמן זצ"ל ביאר בזה דברי רש"י (בראשית כ"ז, מ') על ברכת יצחק ליעקב, שאחרי זה אמר יצחק לעשו והיה כאשר תריד וגו', ופרש"י כשיעברו ישראל על התורה ויהיה לך פתחון פה להצטער על הברכות שנטל ופסקת עלו וגו', והקשה השפ"ח דהיכן כתוב שיצחק בירך את יעקב בתנאי, ואמר הגרא"ל שבכהכרח על צד זה היה כל הברכה, שהרי אם יקבלו טוב גם כשיחטאו אין זה ברכה.

*

עוד עלינו לידע שבזמנינו לימוד תורה ועסק הפרנסה אינם הולכים בחדא מחתא. ונביא בזה מעשה רב ממרן הגרא"ל שטיינמן זצ"ל, שסיפר, שבצעירותו ישב ביחד עם ב' בני

ברכת המזון

עליה, ודנו על ההלכה שאסור להנות מכתרה של תורה, במש"כ הטור בהלכות תלמוד תורה (יו"ד סי' רמו סעי' כא) והעתיקו הרמ"א (שם), ומעלה גדולה למי שמתפרנס ממעשה ידיו שנאמר יגיע כפיך כי תאכל וגו' כל המשים לבו לעסוק בתורה ולא לעשות מלאכה להתפרנס מן הצדקה הרי זה מחלל השם ומבזה התורה לפי שאסור ליהנות מדברי תורה בעולם הזה, וכן דעת הרמב"ם (אבות פ"ד מ"ה), ויש מקילין לומר דמותר לחכם ולתלמידיו לקבל הסתפקות מן הנותנים כדי להחזיק ידי לומדי תורה שעל ידי זה יכולין לעסוק בתורה בריוח, ומ"מ מי שאפשר לו להתפרנס היטב ממעשה ידיו ולעסוק בתורה מדת חסידות הוא ומתת אלהים, אך אין זה מדת כל אדם שא"א לכל אדם לעסוק בתורה ולהחכים בה ולהתפרנס בעצמו. ועלתה השאלה ביניהם מדוע כהיום אין נוהגים בדברי הרמב"ם, ומתפרנסים מן הצדקה ונהנים מכתרה של תורה, ואף הרמ"א שהביא יש מי שמתיר מ"מ כתב דממידת חסידות להחמיר בזה.

וממחשבה למעשה החליטו ביניהם לנסות ולקיים את דברי הרמ"א הנ"ל, ולראות האם הם יכולים לעמוד בדבר הזה בלא שיפגע אצלם איכות וכמות הזמן של לימוד התורה. הראשון ניסה והצליח, ובאמת עד היום הזה הוא יושב במשך רוב שעות היום והלילה, ועוסק בתורה בעמל ויגיעה, ואינו מפסיק ממנה לרגע. השני, תוך זמן קצר נכנס לעולם העיסוקי, ותוך זמן קצר נשאב כל כולו לעסקים, והפסיק מתלמודו כמעט לגמרי. ואילו אני (הגראי"ל) התחיל בזה, ולאחר זמן קצר הבחין שהדבר מפריע לו בלימוד התורה, ובאותו הרגע הפסיק את המלאכה שעסק בה באמצע, כשהוא מותיר שם את כלי העבודה כמות שהם, ורץ בחזרה לבית המדרש לעסוק כל היום בעמלה של תורה. ללמדך - אמר הגראי"ל - שבדור הזה אי אפשר לקיים שניהם, וההנהגה הזו כיום לא שייכא, וכדי להצליח באמת בתורה ועבודה חייב להיות שהראש יהיה שקוע ומונח כל היום בעומקה של הלכה, שאם יכנסו בתוכו אפילו לזמן מועט עניני מסחר עלול הדבר לפגוע בעמל התורה.

שו"מ שדבר זה כבר הורה בעל האור החיים הק', וז"ל בספרו חפץ ה' (ברכות דף ח'): ואני הצעיר אומר כי לא דבר החכם אלא בזמנם שהיה להם דעת זך ורוב תורה, לזה יותר טוב להנות מיגיעו, משא"כ בזמנינו כי נתמעטו הדעות והלואי ואולי ילמוד כל היום וכל הלילה ויוכל להשיג לידע ולהבין בתורה ולידע כל דיני התורה הצריכים, ונתמעטה בעונות התורה ולומדיה, פשיטא כי יודה ויאמר החכם דהאידינא למוד כל היום ויסתפק מהזולת וטוב לתרוויהו, דאי לא תימא הכי אין טוב לגם אחד מהם. לזה הוא יותר טוב לו היום ללמוד כל היום באיזה אופן שיהיה וטוב לעולם, ע"כ. וע"ע בספרו הראשון לציון (יו"ד סי' רנ"ה) וז"ל: האידינא דנתמעטו הלבבות והתורה מונחת בקרן זווית, והלואי שיעסוק האדם כל היום וכל הלילה ולא יספיק לדעת מה שהוא חייב לדעת, פשיטא שיותר מצוה הוא ללמוד כל היום ולהתפרנס מהציבור. ועב"ז עוד בביה"ל בסי' רל"א מה שהביא משו"ת דבר שמואל.

*

ברכת המזון

עוד סגולה לעשירות, מצינו בחינוך במצוה ת"ל, וז"ל: כך מקובל אני מרבתי, שכל הזהיר בברהמ"ז מזונותיו מצויין לו בכבוד כל ימיו, ע"כ. והעתיקו המ"ב בסי' קפ"ה סק"א. ובזוה"ק פרשת ויקהל (סי' ת"ס) איתא וז"ל: מאן דמברך לקב"ה מגו שבעא (מי שמברך להקב"ה מתוך השובע) בעי לכוונא לביה (צריך לכוון לבו), ולשוואה רעותיה בחדוה (ולשום רצונו בשמחה) ולא ישתכח עציב (ולא יהיה עצב) אלא דיברך בחדוה ברזא דא (אלא שיברך בשמחה בסוד הזה), וכמה שאיהו מברך בחדוה ובעינא טבא (וכמו שהוא מברך בשמחה ובעין טובה) הכי יהבין ליה בחדוה ובעינא טבא (כך יתנו לו בשמחה ובעין טובה) ובגין כך לא ישתכח עציב כלל (וע"כ לא יהיה עצב כלל) אלא בחדוה ובמילין דאורייתא (אלא בשמחה ובדברי תורה) וישוי ליביה ורעותיה למיהב ברכה דא ברזא דאצטריך (וישום לבו ורצונו לתת ברכה במקום שצריך), ע"כ. ומבואר שכמה שהאדם מדקדק יותר לברך בכוונה ובשמחה ובעין טוב, כך יתנו לו מזונותיו בשפע בשמחה ובעין טובה.

והגר"פ פלמן זצ"ל ביאר זאת עפ"ד החינוך (מצוה ת"ל) שכתב דיסוד ענין הברכה הוא ההודאה וההכרה שהשי"ת הוא מקור הברכות וממנו כל הטובה והברכה שבעולם, וע"י שהאדם מודה ומכיר בזה הוא עושה את עצמו ראוי וזכאי לקבל את הטובה מאיתו יתברך, כי ע"י הכרת הטובה להשי"ת שהוא מברך אותו בשמחה ובעין טובה, עושה את עצמו כלי קיבול לקבלת השפע, וכשיש כלי קיבול הקב"ה מוריק לתוכו עד בלי די, בשפע ובכבוד, ויסוד המצוה של ברהמ"ז הוא שרצה השי"ת להטיב עמנו ע"י שנכין עצמינו להיותינו ראויים לזה, ועל כן ציונו לברך אותו על הטוב שהטיב עמנו, פי' להכיר טובו ולהודות על זה, ועי"ז נהיה ראויין וזכאין לקבל טובה מאיתו יתברך. ומעתה מבואר הטעם, שהזהיר ומדקדק לברך ברהמ"ז בכונה ובשמחה עושה את עצמו כלי הראוי לקבל השפע, ועי"ז זוכה ומזונותיו מצויין לו בכבוד, ונותנים לו בשמחה ובעין טובה כל טוב.

*

ובמ"ב (סי' קפ"ה סק"א) כתב והמדקדק יזהר לברך לכתחילה תוך הספר ולא בעל פה. ובפשוטו הוא כדי לעורר הכונה, וכמש"כ הגר"א עה"פ ובבאה לפני המלך (מלכו של עולם) אמר עם הספר ישוב מחשבתו הרעה (מגילת אסתר), שע"י התפילה מתוך הספר מסתלקים שאר מחשבות הרעות ומתעורר הכונה.

ובשנת תשנ"ב אירעו כמה אסונות בהלקח צעירים רבים ללא עת, אמר אז מרן הגרא"מ שך זצ"ל להתחזק בברהמ"ז, ולקבל על עצמם לברך מתוך הסידור כדי לעורר הכוונה. והגר"צ פלמן זצ"ל ביאר זאת עפ"מ ש"כ הבאר היטב ר"ס קפ"ה וז"ל: מצאתי למה אין ה' (פ' סופית) בברהמ"ז, לפי שכל מי שבירך ברכת המזון בכוונה אין שולט בו לא אף ולא קצף בו, ע"כ. וכידוע ההנהגה של חרון אף כתוב בתורה (פרשת משפטים) וחרה אפי

ברכת המזון

והרגתי אתכם בחרב והיו נשיכם אלמנות ובניכם יתומים, וזהו מיתת צעירים רח"ל, וע"י ברהמ"ז בכונה מסלק מדת הדין הלזו ממנו, והכוונה מתעוררת ע"י הקריאה.

והמהרי"ל דיסקין זצ"ל נתן סגולה לזרא של קיימא, לקבל לברך ברהמ"ז מתוך סידור. והגר"צ פלמן זצ"ל ביאר זאת בדרך דרוש עפמש"כ במשלי (י, כ"ב) ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה, 'ברכת ה' פירש החיד"א דהיינו ברכת המזון שהוא מה"ת, היא תעשיר' עפמש"כ החינוך שכל הזהיר בברהמ"ז מזונותיו מצויין לו בכבוד כל ימיו, ולא יוסיף עצב עמה' היינו מש"כ בעצב תלדי בנים, דע"י ברהמ"ז כראוי מסתלקים כל עניני עצב מעניני בנים.

[והחפץ חיים בספר שם עולם (שער שמירת שבת פ"ו) פירש בהאי קרא בע"א, דממון שבא לאדם מצד ברכת ה' יש בו ברכה שלא יהיה בו צד עצב של כליון והפסד. והגר"צ פלמן זצ"ל ביאר עפ"ז דברי התוספתא (שהובא ברד"ק מלכים ב' פ"ד פ"ז) שאשת עובדיה שאלה לאילשע אחרי הנס שנתמלאו הכלים שמן מה נתעביד מבני דאחאב אי שמעו דאיתעביד ניסא וקא מחרימי לי אמר לה אלישע דמי שסגר פומא דכלבי דמצרים ועתיד למיסגר פום אריותא דדניאל יטמטם עינוהי דבני אחאב ויסגר אדניהון דלא לבאשו לך, דהיינו שכיון שהשמן בא מברכת ה' לא שייך שיובא בזה שום היוק.

ובענין זה נעתיק מעשה נורא שהובא בספר 'ללא שם' על הגר"צ פלמן זצ"ל, לפני כעשרים שנה בחודש תמוז תשס"ב נכנס גנב לפנות בוקר לבית הגר"צ, וגנב את שעונו של הרב וארנקה של הרבנית שהוטען באותו ערב ב-3.000 ₪ לצורך קניות ותשלומים, ובבוקר שגילו כי מישהו הסתובב בבית, לא נלחצו בני הבית מדי לגודל הנזק הפעוט יחסית, אך הרב היה נסער ומוטרד מאוד, וכשבני הבית רצו להתקין סורגים לבית לא הסכים הרב, כנראה שמשוהו אחר הטריד אותו, וחלפו ימים והרב עדיין נסער ומתוח, אחיו ר' ישראל נתן לו שעון חילופי והציע לו את סכום הכסף שנגנב, אך הרב מושך בכתפיו ונופף בידו בביטול, כאומר 'זה לא הענין'. בני הבית נותרו מופעים ונבוכים, ואינם מבינים על מה הבהלה הגדולה, והרב לעומתם הצטנף בפינה, הוציא צרורות של מסמכים ומחשבון ישן, והחל כותב ומוחק, וחוזר ושוב מוחק, ומדי פעם מרים מבט מאוכזב.

חודש ימים חלף, ולפתע, ביום בהיר אחד, הגיע שליח מאת הגנב, והביא מעטפה עבת כרס, ובה 3.000 ₪ במזומן ושעונו של הרב. השליח התנצל בשם הגנב, סיפר על נקיפת המצפון העוברות עליו, וביקש סליחה בלא להותיר עקבות. הרב כששמע על החזרת הכסף, ומיד נהרו פניו. את עת הרצון ניצל אחיו כדי לשאול: ילמדנו רבינו, אינני מבין מה מתרחש כאן. מלכתחילה – עם שעת הגניבה, לא הבנתי את פשר הדאגה והצער, שהיו מופרזים מדי בעיניי. ועתה, עם השבת הכסף – הרי לא מדובר בזכיה בסכום עתק בלוטו, אלא בכמה אלפי שקלים בודדים. לשמחה – מה זו עושה?

הרב היה שרוי בהתרוממות הנפש ובשמחה, שגרמו לו לגלות את מצפוני לבו: הלא תבין אחי יקירי, כי מאז הגניבה אני נסער, כי לא מצאתי את הסיבה לגניבה. הרי אם אדם נוהג ביושר מלא בכספו, נושא ונותן באמונה ומרויח את המגיע לו – לא מזדמנים נזקים ותקלות תחת ידו, הגנבים לא מוצאים את הדרך לביתו וגם נחסכות ממנו עוגמות נפש רבות. ברגע שגנב ביקר בביתי הוכרחתי לבדוק האם יש כסף שהרווחתי שלא ביושר, איך הגעתי לנזק לא צפוי...

לפיכך השקעתי שעות ארוכות בבדיקת כל החשבונות, כדי לבחון היכן נמצא הסכום הבעייתי, שהגיע לידי שלא ביושר. אחרי בדיקה מעמיקה גילתי שאין סכום כזה ופליאתי גברה – אם כן, למה הזדמנו לי נזק כזה, איך קרה שהגנב הגיע לביתי? לכן הייתי מודאג וכאוב, נסער ומבולבל....

הרב עצר קמעא והמשיך: הדבר היחיד שמצאתי, הוא שפעם אחת, לפני כמה חודשים, הייתי זקוק לכסף בדחיפות, והפרשתי הלואה בסך 3.000 ₪ מהקופה בה מונחים כספי המעשר המיועדים לחלוקה. כעבור חודש החזרתי את הסכום במלואו, והמשכתי להקפיד להפריש מעשר מדי חודש בחודשו, ולכן לא הבנתי מה קרה שנגנב כסף, הרי כבר פרעתי את חובי, ומאז ועד עתה – אני מקפיד מאוד לתת כספי מעשר בזמן?

עתה – שבה הנהרה והתפשטה על פני הרב, 'עתה הכל ברור', אף שברוך השם כל כספי ישר והגון, ואני גם מקפיד להפריש ממנו מעשר כהלכה – אך כיון שלויתי מקופת המעשרות והשהיתי בידי 3.000 ₪ למשך חודש – לפיכך נגזר עלי כי מאותו הסכום יילקח ממני, יישלל מידי לאותה תקופה בדיוק. משהכל מבואר ומובהר, ברור שאני כה שמח ורגוע – סיים הרב את דבריו המאלפים.... [

*

לע"נ אאמו"ר הגאון הצדיק רבי שלו' בן ציון ב"ר שמואל פלמן, נלב"ע י"ב שבט תשע"ה

מעדני מלך / הרב מרדכי מלכא, הרב הראשי לעיר אלעד, נשיא וראש מוסדות "אור המלך", מחבר ספרי שו"ת דרך המלך, אמרי מרדכי ועוד

מידת הצניעות

וּתְקַח מְרִים הַנְּבִיאָה אַחֹת אֶהֱרֹן אֶת הַתֶּף בְּיָדָהּ וַתִּצְאֵן כָּל הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בְּתַפִּים וּבַמַּחֲלָת: (כא) וַתַּעַן לָהֶם מְרִים שִׁירוּ לָהּ כִּי גָאָה גָאָה סוֹס וְרָכְבוּ רָמָה בַּיָּם (טו, כ-כא)

א. יש לשאול מדוע התורה מספרת לנו שמרים והנשים שרו, הרי כתוב אז ישיר משה ובני ישראל וזה כולל גם את הנשים שהם בכלל בני ישראל?

ב. עוד יש לשאול כיצד שרו והרי קול באשה ערוה ואסור להשמיע קולן?

ג. למה קצרו את השירה?

ד. וכך מדוע כתוב ותען "להם" במ"ם שזה לשון זכר ולא אמרה "להן" בנו"ן לשון נקבה?

פרצת הדור

לצערנו בדורנו כאשר נתבונן במחננו הותרה הרצועה אצל רבים וטובים אשר נפרצים גדרי הצניעות, והדבר בא לידי ביטוי בשני משורים, הראשון. בצניעות האשה בגופה כגון בלבושה. והשני. בהליכותיה קרי מקום עבודתה, סוג המקצוע שעוסקת, מתירנות החברה בשיחת רעים, חוגי נשים על רבנים ועוד, אשר עדים אנו לצערנו שהדבר גורם לפירוק בתים וכשלונות ולירידה ביראת שמים וחוסר הצלחה בחינוך הילדים ועוד כאשר נבאר.

מעמד האשה ודרכי הצניעות

ובזה נבוא לביאור החלק הראשון בצניעות האשה. ועניין שירת מרים והנשים, שהנה עצם שירת הנשים נאמרו בו כמה טעמים, השפתי כהן 1. {תלמיד מרן הב"י} כתב בגלל שהנשים שמחו על ביזת הים שהייתה גדולה מביזת מצרים, הוצרכה מרים לומר לנשים שעיקר השמחה מפני חסדי השם שגאל והוציאנו ממצרים ולא על הרכוש. הכלי יקר 2. כתב מטעם שזכו לגילוי השכינה כמו שכתוב ראתה שפחה וכו' והרי אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה לזאת הצרכו לשיר ולשמוח לזכות לשפע רוחני ונבואה. זאת ועוד שהאומר שירה נמחלים לו עוונותיו.

כיון שהתורה מלמדת אותנו שגם הנשים ראויות לומר שירה לבורא עולם ואולי אדרבא הם יותר זכאים לכך שהרי אמרו חז"ל במסכת סוטה דף יא ע"ב בזכות נשים צדקניות עם ישראל נגאלו ממצרים, אלא שהתורה רוצה ללמדנו דרכי הצניעות, שאמנם נכון הדבר ואף ראוי לנשים לומר שירה בהיות וכל הנביאים זוכים להשראה רק על ידי שירה, ומבואר בחז"ל 3. שהקב"ה ביקש לעשות את חזקיהו משיח אלא שמידת הדין קטרגה איך

יתכן דוד שאמר שירות לא עשיתו למשיח ואילו חזקיהו שעשית לו נסים ונפלאות ולא אמר שיר ונתבטל ללמדנו עד כמה מעלת השירה לבורא עולם, אך למרות זאת הם עושות את זה בצנעה בשביל לא להשמיע את קולן, ראשית 4. קצרו בשירה כפי ההכרח, שנית 5. שרו עם כלי שיר תופים ומחולות בכדי שלא יוכלו האנשים לשמוע את קולן, ובזה התורה מתווה לנו דרך בצניעות האשה שלמרות שיש צורך בשירה ומאוד חשובה השירה לבורא עולם אין המטרה מקדשת את האמצעים וחייבים למצוא את הדרך שיהיה לפי גדרי הצניעות. ומטעמי הצניעות 6. לכן דיברה מרים עם הגברים שהרי כתוב "להם" עם מ"ם ואם אמרה לנשים היית צריכה לומר "להן" וכל זה בכדי שהאנשים יתחילו לשיר קודם ורק אחר כך הנשים יצטרפו.

חובת הצניעות בלבוש האשה

והנה כבר אמרו חז"ל במסכת ברכות דף כד ע"א אמר רבי יצחק טפח באשה ערוה. ואפילו המסתכל באצבע קטנה של אשה כאילו מסתכל במקום התורף, אמר רב חסדא שוק באשה ערוה, וכו'. אמר שמואל קול באשה ערוה, וכו'. אמר רב ששת שער באשה ערוה, וכו'. אחת הבעיות שנפוצים בדורנו על נשים שמרשות לעצמן ללכת בלי גרביים ועוברים איסור גמור ואפילו בתוך הבית פעמים ישנם זרים בבית אלא אם כן הולכת בחלוק ארוך עד הריצפה שלא יראה מגופה כלל. וכבר אמרו חז"ל על הפסוק תהלים פרק מה פסוק (יד) כָּל כְּבוֹדָהּ בַּת מֶלֶךְ פְּנִימָה מִמִּשְׁבְּצוֹת זָהָב לְבוּשָׁהּ: ודרשו חז"ל במדרש תנחומא (בובר) פִּרְשֵׁת וַיִּשְׁלַח סִימָן יָב לְפִיכָךְ כְּתִיב כֹּל כְּבוֹדָהּ בַּת מֶלֶךְ פְּנִימָה (תהלים מה יד), ואם עשתה והצניעה עצמה וזכתה, ממשבצות זהב לבושה (תהלים מ"ה י"ד), אמר ר' לוי זכתה שתעמיד כהנים שהם לובשים בגדי כהונה גדולה, ואין משבצות אלא בגדי כהונה, שנאמר ועשית משבצות זהב (שמות כח יג).

מעשה קמחית שזכתה לשבעה בנים ששמשו כהן גדול

וכן הגמרא מספרת על קמחית במסכת יומא דף מז ע"א תנו רבנן שבעה בנים היו לה לקמחית וכולן שמשו בכהונה גדולה. אמרו לה חכמים מה עשית שזכית לכך? אמרה להם מימי לא ראו קורות ביתי קלעי שערי. עי"ש.

דברי הזוהר על הנזק והשכר שתלוי בצניעות האשה

ועוד יותר כתוב בזוהר במדבר דף קכה ע"ב [מתורגם] אָמַר רַבִּי חֲזַקְיָהּ, קָלְלָה תְּבֵא עַל אוֹתוֹ אִישׁ שֶׁמִּשְׁאִיר אֶת אִשְׁתּוֹ לְהִרְאוֹת עִם שְׁעָרוֹת רֵאשָׁה בְּחוּץ, וְזֶה אֶחָד מֵאוֹתָם צְנִיעוּת שֶׁל הַבַּיִת. וְאִשָּׁה שֶׁמוֹצִיָּא מִשְׁעָרוֹת רֵאשָׁה הַחוּצָה לְהִתְתַּקֵּן בּוֹ, גּוֹרְמַת עֲנֵי לַבַּיִת, וְגוֹרְמַת לְבִנְיָהּ שְׁלֵא יִחְשְׁבוּ בְּדוֹר, וְגוֹרְמַת דְּבַר אַחַר שְׁשׂוּרָה בְּבַיִת. מִי גֵרָם זֶה? אוֹתוֹ שְׁעַר שְׁנֵרָאָה מֵרֵאשָׁה הַחוּצָה. וְיֵמָּה בְּבַיִת כֶּךָ - כָּל שְׂכָן בְּשׂוּק, וְכָל שְׂכָן חֲצִיפוֹת אַחֲרָת. וּמִשׁוּם זֶה, אֶשְׁתֶּךָ כְּגַפְּן פְּרִיָּה בְּיִרְכַּתִּי בֵּיתְךָ. וְעַל כֵּן צְרִיכָה אִשָּׁה לְהִתְפַּסּוֹת בְּזוּיּוֹת בֵּיתָהּ. וְאִם עוֹשָׂה כֵּךָ, מֵה פְּתוּב? (תהלים קכח) בְּנִיךָ כְּשִׁתְּלִי זֵיתִים. מֵה זֶה כְּשִׁתְּלִי זֵיתִים?

מֵה זֵית זֶה, בֵּין בִּסְתוֹ בֵּין בְּקִיץ לֹא אוֹבְדִים עָלָיו, וְתִמִּיד נִמְצָאת בּוֹ חֲשִׁיבוֹת יִתְרָה עַל שְׂאֵר הָאֵילָנוֹת - כִּךְ בְּנִיָּה יַעֲלוּ בַחֲשִׁיבוֹת עַל שְׂאֵר בְּנֵי הָעוֹלָם. וְלֹא עוֹד, אֲלֵא שְׁבַעֲלָה מִתְבָּרַךְ בְּכָל: בְּבִרְכוֹת שְׁלֹמֶעֱלָה, בְּבִרְכוֹת שְׁלֹמֶטָה, בְּעֶשֶׂר, בְּבָנִים וּבְבָנֵי בָנִים. זֶהוּ שְׁכַתוֹב (שם) הִנֵּה כִּי כֵן יִבְרַךְ גָּבֵר יֵרָא ה'. וְכַתוּב, יִבְרַכְךָ ה' מִצִּיּוֹן וְרָאָה בְּטוֹב יְרוּשָׁלַם כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְרָאָה בָנִים לְבָנֶיךָ שְׁלוֹם עַל יִשְׂרָאֵל.

למה הלבישו את בנותיהם בשמלות של המצרים ולא הם בעצמם

ופעם אמר לי הרב דוד עדס שליט"א בשם מרן ראש ישיבת פורת יוסף רבי עזרא עטיה זצ"ל כתוב שמות (פרשת שמות) פרק ג פסוק (כב) וְשִׂאֲלָה אִשָּׁה מִשְׁכַּנְתָּהּ וּמִגֵּרַת בֵּיתָהּ כְּלֵי כֶסֶף וְכֵלֵי זָהָב וְשִׁמְלֹת וְשִׁמְתָם עַל בְּנֵיכֶם וְעַל בְּנֹתֵיכֶם וְנִצַּלְתֶּם אֶת מִצְרַיִם: ושאל מדוע נתנו השמלות על בנותם ולא הנשים לבשו? אלא התורה מרמזת שמצרים היו מודרנים ולובשים קצר ולכן אורך השמלות התאים רק לילדות שלהם. ללמדנו כמה חשוב לתת את הדעת להתלבש בצניעות שתהיה השמלה או החצאית מתחת לברך באופן שכאשר יושבת אין רגליה מתגלים בחוסר צניעות וגורמת להרהור לנמצאים בקירבתה.

אברהם מגייר האנשים ושרה את הנשים.

החלק השני בהליכות האשה: מלבד אשר הזכרנו כיצד נהגו בצניעות והפרדה בשירת הים הנשים מהאנשים כמו כן, מצינו בחז"ל עוד מגדרי הצניעות במדרש במדבר רבה (וילנא) (פרשת נשא) פֶּרֶשֶׁה יָד סִימָן יָא (בראשית יב) ואת הנפש אשר עשו בחרן. מלמד שהיה אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים. ולכאורה מדוע אברהם לא עסק עם הנשים לגיירם ולקרבתם תחת כנפי השכינה? אלא כיון שזה לא דרכה של תורה שהאיש יתעסק עם הנשים אפילו לצורכי מצוה בהיות ואין אפוטרופוס לעריות ויכול לגרום לכישלון. ולזאת שרה היא שעסקה בקירוב הנשים. וכן אמרו חז"ל 7. שעשו תיקון גדול בבית המקדש בשמחת בית השואבה שהאנשים למטה והנשים בעזרה למעלה לאחר הנסיונות שראו שהדבר גורם לקלות ראש, והביאו חז"ל ראייה מנבואת זכריה על גאולת העתיד וינקום נקמת הגויים ויעשו הספד גדול ויעמדו כל המשפחות אנשים לבד ונשים לבד, ואם בזמן הספד מצריך הנביא לעשות הפרדה בגדרי הצניעות קל וחומר בזמן שמחה. ולזאת אם אצל אברהם אבינו כך שחששו ונזהרו בגדרי צניעות והפרדה, ואם בבית המקדש שהשכינה שורה ואילו בגאולת העתיד שאין כבר היצר מחייב הנביא הפרדה וגדרי צניעות, מה יאמרו אזובי קיר בימינו הכיצד ניתן לעסוק עם נשים ולעשות שיעורי נשים על ידי רב בלי מחיצות, וחוגי נשים בבית על ידי רב היתכן שהדבר לא יביא לידי מכשול, וכמו כן העוסקים בקירוב חושבים מפני הצורך יושב איש עם אשה לבד לדבר על ליבה ולקרבה תחת כנפי השכינה ולצערנו רבים חללים הפילה ומתוך הקרבת יתר התהפך המצב שהתקרב לאשה ונכשלו וגבר עליהם יצרם, וכן ישנם העוסקים בשלום בית ומרשים לעצמם לנהל שיחות נפש עם נשים לבד ולצערנו כמה אסונות

וחורבנות הדבר גרם כי חז"ל למדונו שאין אפוטרופוס לעריות וסוף מעשה במחשבה תחילה.

מעשיות עם עמרם חסידא ורבי מאיר ורבי עקיבא

ומסופר במסכת קידושין דף פא ע"א 8. שלושה מעשיות המלמדות אותנו את המושג שאין אפוטרופוס לעריות ואסור לשום אדם לסמוך על עצמו שלא יכשל, מעשה ראשון. רבי עמרם חסידא שהביאו שבויות לנהרדעא וציוה לפדותן ואירח אותן בביתו בעליה שהיו עולים אליה בסולם ולאחר שעלו סלקו את הסולם, ופעם הזדמן רבי עמרם לראות אחת מהן שעברה כנגד הארובה ואך בנס התגבר והתחיל לצעוק בקול שריפה בבית עמרם בכדי שישעו השכנים ויבואו ובכך ינצל ויתגבר על יצרו, ואכן באו אך לא ראו שום שריפה ושאלו אותו למה שיקר שיש שריפה אמר להם אש היצר בער בי, אמרו ביישתנו כזה צדיק יכול להיכשל בעריות אמר להם מוטב להתבייש בעולם הזה מאשר בעולם הבא, ותכיף בצדקתו השביע את היצר שיצא מקרבו ויצא ממנו דמות עמוד של אש.

מעשה שני: רבי מאיר בעל הנס שהיה מתלוצץ מהיצר כיצד אפשר להיכשל בו, יום אחד נדמה לו היצד בדמות אשה, אמר לו השטן אם לא שמכריזים עליך בשמים הזהרו רבי מאיר ותורתו הייתי מכשיל אותך.

מעשה שלישי: רבי עקיבא שהיה מתלוצץ בעוברי עבירה, והיה אומר שנקל הוא להתגבר על יצר הרע. יום אחד נדמה לו השטן כאשה בראש הדקל, אמר לו השטן לולי שמכריזים בשמים הזהרו רבי עקיבא ותורתו הייתי מכשיל אותך.

כל זאת הביאו לנו חז"ל ללמדנו עד כמה כוחו של יצר העריות שגם גדולי עולם לולי שמהשמים סייעו היו נכשלים, ומה יאמרו בדורנו הכיצד אפשר לבטוח בעצמן שלא יכשלו ומרשים לעצמם רבים לעסוק ביחידות עם נשים ואפילו עם רבים הדבר קשה, בהיות ומטבעם של דברים שהקירבה מעוררת רגש ופעמים שנשים באות לאחר מכן לשוחח ביחידות על הבעיות שחוה ומכאן הדרך סלולה להיכשל.

דברי הזוהר אפילו מלאכים נכשלו

כתוב בזוהר בראשית [דף לז ע"א] אמרו חז"ל בשעה שהקב"ה ברא הניחו בגן עדן ונצתוה שבעה מצוות וחטא וגירשו מגן עדן, אמרו לקב"ה שני המלאכים עזא ועזאל אלו אנחנו היינו לא היינו חוטאים, אמר להם הקב"ה וכי אתם יכולים להתגבר על היצר, מיד הפילם לארץ וכשראו בנות האדם נתאוו ונכשלו וירדו מקדושתן.

מעשה עם מקובל

ואנכי מעיד לדוגמה אחד המעשים שהיה בעירנו אשר טפלתי שהיה איזה מקובל שהיה עושה חוגי בית לנשים והזהרתי את בעלה של המארגנת שזה פירצה בחומת הצניעות והדבר מסוכן ולא שמע בחושבו שעסוקים עם צדיק, ולצערי לימים שיכנע את המארגנת שלפי הסוד היא צריכה להתגרש מבעלה ואכמ"ל. ולצערנו דוגמאות רבות ראינו בעינינו

איזה אסונות הדבר הזה ממיט במעטה של סיוע נפשי והדרכה רוחנית או יעוץ, ולמפורסמות אין צריך ראייה שממש גדולים בתורה אשר יכלו להיות גדולי ישראל יכלו ליפול ברשת יצר העריות, ואף אני מכיר מקובל אשר באה אלינו אשה שסיפרה לאשתי כיצד אותו מקובל מפורסם הזמינה לתיקון בבית, וביודעו ומכירו אני אומר שמצד אחד עושים סיגופים ותעניות וכוונות ומאידיך נופלים ברשת יצר העריות, וכן מורה הוראה בטהרת המשפחה שאם לא יודעים לעשות סייגים וגדרים נופלים ברשת היצר כמעשיות שהתפרסמו, לזאת חובה על כל איש בביתו וכל אשה הרוצה לשמור נפשה לעשות גדרים וסייגים כיצד למנוע כשלונות. וכבר נשאלתי פעמים רבות מנשים כיצד ראוי להשתתף בשיעורי נשים על ידי רב או רבנית, ברור שעל ידי רבנית ואם אשה המעוניינת לשמוע שיעור מרב צריכה להשתתף בשיעורים מעורת נשים שיש מחיצה ולא כאשר הדורש עומד לבדו בפני הנשים. זאת ועוד שלאחר שנכשל והדבר נחשף או החליטו להגיש תביעה כנגדו הרי חרב עליו עולמו ומאבד כל אשר יש לו ומזיק לעצמו ולכל בני בית ומשפחתו בהכפשת שמם הטוב, ואכמ"ל. ולכן חכם עיניו בראשו והאשה תלך לשיעורי נשים מנשים והגברים מאנשים כדרכו של אברהם ושרה אבותינו שהנחילו לנו את הדרך שבה צריך לעסוק ברבים.

ישיבות משותפות

כמו כן לצערנו כמה אסונות ובתים נהרסו, כאשר בא אלי אדם וסיפר לי על שכנו הטוב שהיה איתו בידידות ובא אלי חסר אונים מה לעשות. והשבתי לו שזה החורבן שגורם המתירנות, חוסר צניעות וכל כבודה בת מלך פנימה.

מקום העבודה

כמו כן לצערנו רבים נכשלים ולא נזהרים שהאשה עובדת במשרד עם איש או על כל פנים ישנם זמנים שיושבים לבד והבוס שם, ובדרך כלל נכשלים באיסור יחוד והרבה פעמים הבתים נהרסים ואכמ"ל.

וכן על זה הדרך תן לחכם ויוסיף לקח לבחון בשבע עיניים האם אותו עיסוק או מקצוע גובל בחוסר צניעות או פוגע באיסור אחר, ולמרות שפעמים נראה שזו הפרנסה היחידה שהוצע לאשה ואם אין קמח אין תורה, תשובתי לכך מזונותיו של אדם קצובים מהשמים ולא יתכן שהקב"ה יזמין את הפרנסה של האדם על חשבון עשיית איסור, נשים דעתם קלה, ולכן אינו נסיון לבדוק עד כמה היא איתנה בצניעותה, וכמו שאנו מבקשים בברכת המזון 'יפרנסנו בהיתר ולא באיסור', ובדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו.

מוסר השכל

עלה בידנו ללמוד מפרשתנו את השקפת התורה כיצד צריך לנהוג במידת הצניעות הן בגופה ובלבושה עד שכל הצלחת הבית רוחנית וגשמית אומר הזוהר תלוי בצניעות האשה, ואין סגולה גדולה מזו לזכות לעושר ואושר ולבנים מוצלחים, ושנית הליכות

האשה הן בשיעורי וחוגי נשים והן במקצועה ומקום עבודה לעולם לא יבטח אף אדם ביראתו שלא יכשל כי חז"ל לימדונו שאין אפוטרופוס לעריות פירושו של דבר שכוחו של יצר העריות מעל כוחו של הצדיק עד שאפילו רבי עמרם חסידא ורבי עקיבא ורבי מאיר הראו להם מהשמים שיכולים עם כל גדולתן ליפול ברשת היצר קל וחומר אלף אלפי פעמים בדורנו אשר ירדו עשרת מונים חובה על כל איש ואשה שרוצה לשמור את שלימות ביתו לפקוע עין וסוף מעשה במחשבה תחילה ולעשות גדרים וסייגים ועל ידי זה זוכים שהשכינה שורה בביתם באהבה ואחזה ויושפע שפע רב עד בלי די אמן.

*

מקורות:

1. **כתב השפתי כהן שמות פרשת בשלח** ואפשר עוד לומר על מה שאמר ותען להם מרים ולא אמר ותאמר להם מרים, כי אין נופל לשון עניה אלא על דבר שאחר עונה לא כך אלא כך. אלא מרים כשלקחה התוף בידה חשבו הנשים שמה שלקחה התוף היה כדי שתכה עליו ותשמח על היום טוב שהיה להם באותה שעה ועל שמחת ביזת הים שהיתה יותר מביזת מצרים ושמחת הכסף והזהב של בתי תסווראות, אמרה להם מרים וענתה אותם אם אתם רוצות שתשמחו השמחה העיקרית היא שמחת ה' יתברך, שירו לה' כי גאה גאה ושקע צרינו בים לא תשמחו בכסף ובזהב כי מה מועיל הכסף והזהב וכל ממון שבעולם והמצרים רודפים אחרינו, אבל עתה שהם מתים על שפת הים ונצלנו מהם זאת היא השמחה העיקרית וראוי לומר עליה שירה, לזה אמר ותען להם מרים. וכמו שאמרו האנשים שירה ונעשו בריה חדשה כן אמרו גם כן הנשים ונעשו בריה חדשה.

2. **כלי יקר שמות (פרשת בשלח) פרק טו פסוק (כ) ותקח מרים הנביאה וגו'.** עכשיו נעשית נביאה כי במעמד זה זכו גם הנשים לראות פני השכינה עד שאמרו כולם זה א-לי, כמו שאמרו חז"ל (מכילתא בשלח פרשה ג) ראתה שפחה על הים וכו', לכך נאמר ותצאן כל הנשים אחריה, כי הנבואה התחילה במרים וכל הנשים יצאו בעקבותיה במעמד זה כי כולם זכו לנבואה, ולפי שאין השכינה שורה כי אם מתוך שמחה והנשים יש להם צער לידה על כן לקחה את התוף בידה ותצאן כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות כדי שתחול עליהם רוח הקודש מתוך שמחה: ולשון מחולות הוא ענין מחילת עוון וכן כתב רבינו בחיי, ואולי שזהו שמסיק בילקוט בפרשה זו (רמז רנד) פסוק ויסע משה, שכל מי שנעשה לו נס ואומר שירה בידוע שמוחלין לו כל עוונותיו, ומהיכן למד לומר אם לא מלשון מחולות שנזכר בשירת נשים אלו:

3. **במסכת סנהדרין דף צד ע"א** למרבה המשרה ולשלום אין קץ וגו' אמר רבי תנחום, דרש בר קפרא בציפורי: מפני מה כל מ"ם שבאמצע תיבה פתוח, וזה סתום? ביקש הקדוש ברוך הוא לעשות חזקיהו משיח, וסנחריב גוג ומגוג. אמרה מדת הדין לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם! ומה דוד מלך ישראל שאמר כמה שירות ותשבחות לפניך -

לא עשיתו משיח, חזקיה שעשית לו כל הנסים הללו ולא אמר שירה לפניך - תעשהו משיח? לכך נסתתם.

4. **כ"כ במשיבת נפש שמות (פרשת בשלח) פרק טו פסוק כ יש [לשים] על לב למה לא שרו שירת "ויושע" כמו האנשים. ויש לחלק לכמה פנים. חדא מאחר שהוא שיר ויאמר בקול רם צריכות לקצר לפני האנשים, כי קול באשה ערוה ע"כ לא שרו רק לפי המחוייב כדי להזכיר הנס.**

5. **צידה לדרך שמות (פרשת בשלח) פרק טו פסוק כ (כ) את התוף בידה וכו'. ר"מ אלשיך פירש, דלכך לקחה את התוף כדי לעורר כח הנבואה כענין והיה כנגן המנגן וגו' (מ"ב ג, טו). ואני שמעתי טעם אחר כדי שלא ישמעו האנשים את קולה, משום קול באשה ערוה. וכן האריך באילת השחר שמות (פרשת בשלח) פרק טו פסוק כא ותען להם מרים. פרש"י ומרים אמרה שירה לנשים. והנה עני' זה בקול רם (כדפרש"י בפרשת כי תבא כ"ו ה') והרי קול באשה ערוה, ויתכן שהנשים אמרו את השירה ולא שרו (ושירה זה לא בהכרח זמרה אלא מלשון פיוט), ובמקום לזמר הם יצאו בתופים ומחולות (ובספר פנינים משלחן הגר"א כתב דמאחר שקול באשה ערוה הם לא שרו בפה, ומשו"ה ותען מרים לאנשים שירו לה' אבל הנשים רק תנגנה בתופים, וכנראה מזה שאסור לשמוע אף על פי שהיו שם הרבה נשים, והרד"ל בהגהותיו לפרקי דר"א פרק מ"ב אות ס"ז כתב פירוש אחד על הפסוק ותצאן כל הנשים, דהכונה שיצאו חוץ למחנה ישראל שלא שמעו קול שיר הנשים): ועוד יתכן שגם הנשים שרו בפיהם, ומשו"ה הם ניגנו בכלי שיר, שע"י הרעשת התופים הגברים לא שמעו את קולם (וכ"כ בילקוט מעם לועז), אמנם יל"ע אם מותר לשמוע נגינת כלי שיר ע"י אשה, ושמעתי ששאלו את החזו"א זצ"ל אם יש בזה משום קול באשה ערוה, ואיני יודע מה הוא הכריע (ובערוך השלחן או"ח סימן ע"ה סעיף ח' כתב דמותר עי"ש, ועכ"פ מכאן אין להוכיח כיון שזה הי' לפני מ"ת):**

6. **כן כתב לבאר ר' חיים פלטיאל שמות (פרשת בשלח) פרק טו פסוק כ ותען להם מרים וכו'. וא"ת היה לו לומר להן בנו"ן כי כך הייתה אומרת לנשים כדכתיב ותקח מרים את התוף בידה ותצאן וגו'? וי"ל כי מרים אומרת לאנשים שירו קודם ואח"כ גם אנו, ולכך כתיב בהם במ"ם.**

7. **במסכת סוכה דף נא ע"ב מאי תיקון גדול? - אמר רבי אלעזר: כאותה ששנינו, חלקה היתה בראשונה והקיפדה גזוזטרא, והתקינו שיהו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה. תנו רבנן: בראשונה היו נשים מבפנים ואנשים מבחוץ, והיו באים לידי קלות ראש, התקינו שיהו נשים יושבות מבחוץ ואנשים מבפנים. ועדיין היו באין לידי קלות ראש. התקינו שיהו נשים יושבות מלמעלה ואנשים מלמטה. היכי עביד הכי? והכתיב הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל! - אמר רב: קרא אשכחו ודרוש, וספדה הארץ משפחות משפחות לבד משפחת בית דוד לבד ונשיהם לבד. אמרו: והלא דברים קל וחומר. ומה**

לעתיד לבא - שעוסקין בהספד ואין יצר הרע שולט בהם - אמרה תורה אנשים לבד ונשים לבד, עכשיו שעוסקין בשמחה ויצר הרע שולט בהם - על אחת כמה וכמה.

8. **במסכת קידושין דף פא ע"א** הנך שבוייתא דאתאי לנהרדעא, אסקינהו לבי רב עמרם חסידא, אשקולו דרגא מקמייהו, בהדי דקא חלפה חדא מנייהו נפל נהורא באיפומא, שקליה רב עמרם לדרגא דלא הוו יכלין בי עשרה למדלייא, דלייא לחודיה. סליק ואזיל, כי מטא לפלגא דרגא איפשח, רמא קלא: נורא בי עמרם! אתו רבנן, אמרו ליה: כסיפתינן! אמר להו: מוטב תיכספו בי עמרם בעלמא הדין, ולא תיכספו מיניה לעלמא דאתי. אשבעיה דינפק מיניה, נפק מיניה כי עמודא דנורא, אמר ליה: חזי, דאת נורא ואנא בישראל, ואנא עדיפנא מינך. רבי מאיר הוה מתלוצץ בעוברי עבירה, יומא חד אידמי ליה שטן כאיתתא בהך גיסא דנהרא, לא הוה מברא, נקט מצרא וקא עבר. כי מטא פלגא מצרא שבקיה, אמר: אי לאו דקא מכרזי ברקיעא הזהרו בר' מאיר ותורתו, שויתיה לדמך תרתי מעי. ר' עקיבא הוה מתלוצץ בעוברי עבירה, יומא חד אידמי ליה שטן כאיתתא בריש דיקלא, נקטיה לדיקלא וקסליק ואזיל. כי מטא לפלגיה דדיקלא שבקיה, אמר: אי לאו דמכרזי ברקיעא הזהרו ברבי עקיבא ותורתו, שויתיה לדמך תרתי מעי.

החותם בברכת שבת שלום ומבורך.

הצב"י מרדכי מלכא עיה"ק אלעד

מעלת התורה / הרב אברהם דניאל עבשטיין, מח"ס 'מי מנוחות', לייקווד

בענין הנסיון "הילך בתורתי אם לא"

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הֲנִי מִמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמַיִם וַיֵּצֵא הָעָם וּלְקָטוּ דְבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ
לִמְעַן אֲנַסְנוּ הַיֵּלֶךְ בְּתוֹרַתִי אִם לֹא (טז, ד)

פי' רש"י: "למען אנסנו הילך בתורתי - אם ישמרו מצות התלויות בו, שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט", עכ"ל. הרי, התכלית של המן היה לנסיון האם ישמור כל המצוות התלויות בהמן, והיינו שלא יותירו מיום ליום, וכן לא יצא ללקוט ביום השבת קודש.

הנסיון במדת הבטחון

אמנם הכלי יקר כתב לבאר הניסיון באופן אחר וז"ל, "למען אנסנו הילך בתורתי אם לא, וז"ל, "פירש רש"י אם ישמרו מצוות התלויות בו שלא יותירו ממנו ולא יצאו בשבת ללקוט, וכל זה נאמר על מדת הבטחון כי אם לא יותירו ממנו זהו מופת שהם שלמים במדת הבטחון, כי מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל למחר הרי זה מקטני אמנה, וכן אם לא יצאו בשבת ללקוט הרי הם בטוחים שמה שלקטו אתמול יספיק להם גם ליום המחרת, ואז ילכו בתורתי, כי מי שאינו שלם במדת הבטחון מכלה כל ימיו לאסוף ולכנוס ומתי יעשה לבית ה' לעסוק בתורה, כנודע מדרכי רוב העולם ההולכים אחר ההבל ויהבלו, ועסק התורה טפל אצלם", עכ"ל. ר"ל, שכל זמן שאין האדם בוטח בה', לעולם לא יהיה זמן לעסוק בעבודת הקודש, וללמוד התורה הקדושה, ולקבוע עתים בעסק התורה, שכל ימי שני חייו טריד בעסק פרנסתו, בדאגה מה יאכל למחר.

תחילת דינו של אדם

וכן מבואר הייטב בדברי רבינו יוסף חיים מבאגדד בספרו בן יהוידע (שבת לא, ע"א) שכתב ליישב קו' התוס' על הא דאיתא (שם): "אמר רבא: בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו: נשאת ונתת באמונה, קבעת עתים לתורה", ע"כ. אולם במס' קידושין (מ, ע"ב) איתא "אמר רב המנונא: אין תחילת דינו של אדם אלא על דברי תורה". ועמד ע"ז בתוס' (שם בד"ה אין) וז"ל, "והא דאמר בפרק במה מדליקין (שבת לא, ע"א) כשמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה היינו דווקא לענין שאלה ששואלין לו על משא ומתן אבל מ"מ נפרעים ממנו תחלה על שלא קבע עתים לתורה", עכ"ל.

וכבר דשו ביה רבים ליישב סתירה הנ"ל, וכתב ליישב וז"ל, "נראה לי לתרץ קושית התוספות, שאלה הראשונה לצורך השניה באה דאם יאמרו לו תחלה קבעת עתים לתורה ישיב תלו ביה טפלי ומוכרח לעסוק במלאכה יומם ולילה וכולי האי ואולי, לכן שואלים אם היה לך אמונה בהקב"ה שהוא המזמין לך פרנסה שלך והוא המשגיח ולזה

אמר "נשאת ונתת במשא ומתן על ידי האמונה" שהיית מאמין שהכל הוא ביד השם יתברך ובודאי ישיב כן הוא ובה' שמתו מבטחי, ואז ישאלוהו "קבעת עתים לתורה" דאז לא יוכל להשיב כנזכר", עכ"ל. הרי מבואר בדבריו, דבכלל הנסיון של פרנסה אינו רק אם עסק באמונה, אלא גם אם קבע עתים לתורה. כי מי שעמל וטרח כל ימיו רק בפרנסתו ולא קבע עתים לתורה, אפי' עסק באמונה, הרי לא הגיע לתכלית עבודתו בעולמו, וע"כ בכלל תחילת דינו של אדם, הוא אם קבעת עתים לתורה.

וכן האריך רבי צדוק הכהן מלובלין (פרי צדיק פרשת ויקרא אות ו') וז"ל, "ובגמרא (שבת לא, ע"א) כשמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה, קבעת עתים לתורה, והקשו בתוס' (קידושין מ, ע"ב ד"ה אין) ממה שאמרו שם אין תחילת דינו של אדם אלא על דברי תורה וכו'. אך הענין הוא על פי מה שמובא בזה"ק (ח"ב דף סב, ע"ב) תא חזי עד לא יהיב קודשא בריך הוא אורייתא אבחיין בין אינון בני מהימנותא ובין אינון דלאו בני מהימנותא וכו' ובמה אבחיין לון במן. ואחר כך מסיים ואינון דלא אשתכחו בני מהימנותא מה כתיב בהו שטו העם ולקטו שטותא הוו נסבו לגרמייהו בגין דלא הוו בני מהימנותא מה כתיב וטחנו ברחיים וגו' מה אטרח לון כל האי וכו', דמי שהאמין בה' אכל המן כמו שהוא וידע שה' יתברך נותן בו כח לקיום החיים וגם לא עמל לאסוף וללקוט, ומי שלא האמין עמל וטרח ואחר כך טחנו ברחיים ועל זה שואלין לו לאדם נשאת ונתת באמונה שהאמין בה' וממילא לא היה מוטרד בפרנסתו וקבע עתים לתורה וזהו תחילת דינו על דברי תורה. וזהו שאמר כאן בזה"ק כדין אינון בני מהימנותא קיימין ויהבין גבורה וחילא לכנסת ישראל ודין איקרו רינה דאורייתא וכו'", עכ"ל.

לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן

ומטעם זה מובן היטב דברי חז"ל דלא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן, שרק מי שהוא מאוכלי המן, והיינו שהוא שלם במדת האמונה והבטחון בהשי"ת, ואינו דואג על פרנסתו הרי לו יהיה פנוי ללמוד התורה הקדושה.

וע' במש"כ ר' אהרן קטלר (במשנת רבי אהרן ח"א עמ' יח) שכתב וז"ל, "וכן הבטחון הוא יסוד ללימוד התורה, וכמאמרם ז"ל (מכילתא בשלח טז ד, תנחומא בשלח כ') לא ניתנה תורה לדרוש אלא לאוכלי המן, שהם היו בתכלית הבטחון וכמו שאנו אומרים בברכות ק"ש "בעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדם חוקי חיים", וזהו הבטחון בכל עניני האדם בצרכי קיומו וחיו, דע"י הבטחון הוא פנוי ללימוד תורה במנוחת הנפש", עכ"ל. הרי לא שייך להיות מלומדי התורה, אם אינו בוטח בה', שהרי לעולם לא יהיה פנוי ללמוד התורה אם לא יבטח בהשי"ת, שהוא ית' יפרנסו.

לתגובות: adebstein@gmail.com

מצוות הארץ בפרשה / הרב אברהם יוסף חבצלת, מרבני בית המדרש להלכה בהתיישבות

אם זיתים הם דבר חריף

וַיִּצְעַק אֵל ה' וַיֹּרְהוּ ה' עֵץ וַיִּשְׁלַךְ אֶל הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ הַמַּיִם (טו, כה)

בירושלמי איבעיא להו אם אפשר להרכיב תמר על זית. וכלשונו שם (כלאים א, ז): תני אין מרכיבין זיתים ברכב של תמרה מפני שהוא אילן באילן. רבי יודן בעי ולית הדא פליגא על רבי לוי, אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך כשתילי זיתים סביב לשולחנך, מה זיתים אין בהם הרכבה אף בניך לא יהא בהן פסולת. הא, מכלל שיש בהן פסולת. שנייא היא הכא שהוא עתיד למתקה, כהדא רבי שמעון ב"ר הוה משקי פרסתקיה יין מבושל בשביל למתקה.

וכבר תמהו מפרשי הירושלמי על שאלתו של רבי יודן, ויותר על התרצן, שהביא ראייה לדבריו מהשקיה להרכבה, דלא דמי. ועוד, מעיקרא מאי קסבר המקשן.

*

איתא בעירובין (יח, ב) א"ר ירמיה בן אלעזר מאי דכתיב והנה עלה זית טרף בפיה, אמרה יונה לפני הקב"ה רבש"ע יהיו מזונותי מרורין כזית ומסורין בידך. ובאר תוס', מרורין כזית, היינו אילן של זית, והוא מר. ואילן נמי מקרי זית דכתיב [שמות טו] ויורהו ה' עץ, ודרשינן זה זית, שאין לך מר באילנות כמו זית. וכן בפסחים (לו, א, תוד"ה מה), מה מרור שאין ביכורים. וליכא למימר מרור היינו זית שהוא מר, כדרשינן והנה עלה זית טרף בפיה אמרה יונה יהא מזונותי מרורים כזית וכו'. ... שבזית האילן מר ולא הפרי, כדמשמע עלה זית, ואמרינן נמי (מכילתא פ' בשלח) ויורהו ה' עץ זהו זית שאין מר באילנות כזית.

מפורש בתוס' שפירות הזית אינם מרים אלא רק האילן מר.

והנה הש"ך (יו"ד צו, כ) האריך בעניין הזיתים, אם הם דבר חריף, כצנון. ומוכיח מהגמ' (שם) אמרה תורה לפני הקב"ה יהיו מזונותי מרירין כזית וכו'. מפורש שהזיתים עצמם מרים ולא העץ. וכן משמע קצת מרש"י (שבת נ, ב): לפצוע זיתים, להכותם על הסלע למתק מרירותם. עכ"ל. וכן הוכיח הנו"ב (דורש לציון דרוש יא) משום שבדור המבול ובגן עדן טעם עצו ופריו היה שווה, וטעם העץ השתנה, לא טעם הפרי.

מכאן העלה השדי חמד (אסיפת דינים מערכת חריף ב) שמחלוקת ראשונים היא. לשיטת תוס' פרי הזית אינו מר ולשיטת הש"ך, ואולי גם רש"י ועו"ר, הזיתים כן מרים.

*

אולי זהו טעמו של רבי יודן בירושלמי, שלמד כתוס' שהזית אינו מר. ולכן תמה על הברייתא מדוע ירכיב תמר וזית. הרי לצורך הפרי המורכב ודאי לא ירכיב שכן אין לו

אם זיתים הם דבר חריף

תועלת בכך כי זית אינו מקבל הרכבה. כדי להמתיק אין לו צורך בכך, שכן זית אינו מר. דחתה הגמ' שזית הוא פרי מר, כמש"כ הש"ך והנודע ביהודה, והצמדת התמר המתוק לעץ הזית מסירה את המרירות. ואף את"ל לשיטת רבי יודן, שפרי הזית אינו מר, הוכיח התרצן מרבי שמעון ברבי שיש חקלאים הפועלים למתק יותר גם אפרסקים, הגם שכבר מטבעם אינם מרים כלל.

לתגובות: Rachel.hvcpa@gmail.com

משאת משה / הרב מנחם ישראל חזן, מודיעין עילית

לקחתים לי

אֲשִׁירָה לָהּ כִּי גָאָה גָאָה (טו, א)

משה רבינו, ובני ישראל, אומרים 'שירה'.

וכולם שם השתתפו. שש מאות אלף גברים. כמספר זה נשים. וכן ילדים וזקנים – כנראה הרבה יותר משש מאות אלף. לכאורה – על כל אחד בוגר, היו ששה קטנים לפחות. 'ששה בכרס אחת'.

וגם העוברים שבמעיי אימותיהם, אולי הם היו עוד שישה בכל כרס. בקיצור, מליוני אנשים – אולי עשרות מליוני אנשים – שרים. ביחד.

והשירה – אותם מילים בדיוק. כולם ביחד. בהרמוניה מלאה.

ולאחר מכן – הנשים. בליווי מוזיקלי של מרים הנביאה.

היה זה מעמד מרטיט. ללא ספק. כל מי שהיה שם, לבטח נחרט חותם עמוק בליבו. חותם כזה – שמשנה את החיים. חותם – של 'שירה'.

ואולי מותר לנו לשאול – האם יש 'מצוה' לשיר?

יש 'הלכה' כזו? אולי 'דין שירה'?

נכון שזה מותר חותם. עמוק. וזה גם מרגש מאוד. וגם מרומם. וכולי. אבל – מה המקור?

וגם – האם יש לנו היום איזו 'שירה'? אם זה דבר נכון וראוי – אז גם אנחנו רוצים. איך עושים את זה.

*

נשיקה לכל אחד

'ישקנו מנשיקות פיהו, כי טובים דודיך מיין'.

ה' יתברך, נישק אותנו. נישק – אותנו!

– את כל אחד ואחד מאיתנו. אותך, אותי.

צריך שניה לעצור כאן... לחשוב, להתבונן. אולי נזכה לאיזה 'הרגש'.

נמשיך...

היו אלו שתי נשיקות (עי' ביאור הגר"א שיה"ש א, ב).

חתן, אומר לכלתו – 'הרי את מקודשת לי'.

במילים אלו יש שתי מסרים. האחד – את שייכת לי. והשני – לאף אחד אחר אין חלק בך.

דהיינו: א. 'אנכי הוי"ה אלוקיך'. ב. 'לא יהיה לך אלוהים אחרים על פני'. אנחנו, עם ישראל, חלק מאותה 'רעיה'. חלק מזו שקיבלה את ה'נשיקות פיהו'. אותה 'כלה' – שהיא ה'נושא' של מגילת שיר השירים. המגילה, שמכונה בחז"ל – 'קודש קדשים'.

בלשון רבותינו – אנחנו 'אחוזים' בה. או 'איברים' שלה. חלק ממנה, בקיצור. וגם אנחנו, 'על הדרך', קיבלנו את שתי הנשיקות האלו. ה' אמר לנו – אתם שלי. לעד. לעולם. 'מקודשים' לי. וכך גם נצטוונו הלאה: 'והייתם קדושים לאלוקיכם'.

וגם – אל תלכו לשום מקום 'אחר'. וכל התורה כולה – טמונה בשתי ציווים אלו. ה'אנכי' – כולל את כל המצוות עשה. החלק ה'מעשי' שבקשר הנפלא הזה.

'לא יהיה לך' – כולל את כל ה'לא תעשה'. ניתוק ומניעה של כל קשר אחר חלילה. אנחנו רק – אך ורק – שלו יתברך. 'רעיה'. 'אשת איש'. לכל דבר וענין.

*

שני חלקים

אפשר לחלק סוג כזה של קשר, לשני חלקים. האחד – ה'חיובים' המוגדרים. 'אלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה'. אשה לבעלה, בעל לאשתו. לזון, לפרנס. לפדות מהשבי.

הכל ברור, הכל מעוגן ב'חוק'. אין אפשרות 'לזוז' לכאן או לכאן.

ויש גם חלק שני. חיובים – שפחות מוגדרים.

והם: התחושות. המילים. הביטויים. המבטים. המחמאות. ה'המלכת את חברך'. המעמד של כל אחד בבית.

ובחלק זה, אין דברים 'מוגדרים'. וגם אסור שיהיו.

היום, יש ספרי הדרכה – לכל מצב שהוא. אולי יש גם ספר שמדריך כיצד ממלאים את החובות האלו. שם הספר, הוא משהו כמו – 'מילים לכל עת'.

והספר – אכן מדריך. ב'רחל בתך הקטנה' ממש. במצב הזה, תאמר כך. ובמצב ההוא – תאמר כך. בפעם זו חמש מילים, ובפעם אחרת – ארבע; משפט מסוים, בעל שלש מילים בדיוק, יש לאומרו ארבע פעמים ביום. בשעה 8:30 בבוקר, ובשעה 13:45 בצהריים. וכן על זה הדרך. זה ממש 'דין', ואם הזמן חלף – אין 'תשלומין'. גם ה'נוסח', מדוקדק. וכדי שלא תטעה, עדיף שתקריא אותו מתוך הספר.

יש גם הדרכה ויזואלית – להבעות הפנים.

ובסוף ה'ספר', יש הדרכה מסודרת לשלב הבא, שלבטח יבוא לאלתר: כיצד עורכים 'ספר כריתות'.

– אין לזה סיכוי.

החיובים המוגדרים – הם חיובים. ללא ספק. בלעדיהם אין אפשרות לבנות בית.

אבל כשהם לבדם – הם קשר 'טכני' בלבד. סוג של מפגש אינטרסים, בו כל אחד עושה את המוטל עליו – כדי לקבל מהשני את החיוב שלו.

– ממש כמו פועל ומעסיק. קשר עבודה.

ואם גם החלק השני נבנה בצורה נכונה, אז הקשר הופך להיות – משהו אחר לגמרי. גם

כל ה'טכני' – מקבל משמעות עמוקה. זה יהיה הכי רחוק מ'קשר עסקי'.

וברור לכל בר דעת, שאם רק החלק השני יהיה, בלי כל ה'טכני', גם זה לא יחזיק מעמד לרגע.

*

בלתי נתפס

גם הקשר שלנו עם ה', מתחלק לשני חלקים.

האחד – תרי"ג מצוות. החיובים המוגדרים. שם הכל – מדויק. דקדוק ההלכה. הכל חייב להיות כמו שכתוב ב'כתובה'. התורה הקדושה.

ויש גם את החלק השני. ה'שיר השירים' של הקשר. האהבה העצומה שבין ה'דוד' – וה'רעיה'. הקשר הנכון. המחמאות, הכבוד.

היחס הזה, אם לא היינו יודעים מהתורה שהוא קיים – לעולם לא היה אפשר לחשוב שהוא יתכן.

נבאר מעט.

בורא העולם. אין סוף ברוך הוא. אין גם התחלה. אין כל הגדרה. 'אין עוד מלבדו'.

יש מלאכים, שהם גדולים יותר מכל העולם כולו. ו'כל העולם', היינו – הגלקסיות, הכוכבים. החלל כולו. המרחבים האדירים של מליוני שנות אור.

כל זה – קטן יותר ממלאך אחד. ויש 'עולם' שלם של מלאכים כאלו.

וכל עולם המלאכים האדיר הזה, הינו כנגד מלאך אחד ויחיד – בעולם שמעליו. בלתי נתפס.

ומעל זה יש עוד עולם. ותמיד, כל מה שיש בעולם התחתון יותר – הוא כאין וכאפס, כנגד מה שיש בעולם העליון יותר.

וכן על זה הדרך. עולמות לאין מספר. עוד ועוד.

לקחתים לי

והבורא, הוא אין סוף. כל המלאכים, וכל העולמות, כולם ממש – הינם כאין וכאפס כנגדו. הוא עשה אותם, והוא מחיה את כולם בכל רגע.

ומההבנה הזו, ננסה לחפש איזה מקרוסקופ משוכלל, שאפשר לראות בו – אותי. משהו שמסוגל להבין שיש כזה 'מיקרוב', שקוראים לו 'אדם'.

והוא יתברך, צמצם את 'התפשטותו', עד כדי יחס של 'דוד' – ל'רעיה'.

ואנחנו, ה'חידקים', אחוזים – באותה 'רעיה'.

ויש לנו 'מערכת יחסים'. מערכת של קשר. של אהבה. של 'שלום בית'. של – מלכות.

את העובדה הפשוטה שהעולם הזה נוצר בידי מישהו, כל בר-דעת מבין. מי שחושב אחרת, צריך אישפוז. יש כמה כאלו, והם אכן מאושפזים – במוסדות ה'אקדמיה'. סוג של בית חולים.

אמנם – העובדה שיש לה' יתברך יחס אישי איתנו, יחס של איש ואשה – זהו האבסורד הגדול ביותר שיתכן. אין משהו יותר בלתי נתפס מזה.

– אבל זו האמת.

הוא עצמו יתברך מעיד על זה. רוצה בזה. רוצה – בנו. שנהיה 'רעיה' שלו. והאהבה שהוא אוהב אותנו – אכן, בלתי נתפסת.

*

התמסרות

וכך התנהל התהליך:

הוא עשה איתנו – 'היכרות'. היה שם 'שדכן', שאמר לנו – 'אהי-ה שלחני'.

והיה גם 'פקוד פקדתי'. אני הולך לעזור לכם. להראות לכם גבורות כאלו, שלא חלמתם שיתכנו.

תדעו, ותבינו, ותפנימו – אני אוהב אתכם. רוצה בכם. מוכן לעשות הכל עבורכם. ומי שהעז להתעלל בכם, אני אתעלל בו. ובכל הכח.

מכה אחרי מכה. הכל – בשם ה'קשר' שלנו; בשם הקשר – שאני רוצה לבנות.

ובסופו של דבר – הוא הציל אותנו לגמרי. הוציא אותנו מהכלא הנורא הזה, ששמו 'מצרים'.

ובים סוף, הוא רצה לשמוע אותנו. שנבקש. שנרצה. שנזמין אותו בעצמנו. 'השמיעני את קולך'.

ואז הוא הופיע. בהדר גאונו. 'איש מלחמה'.

הפלא הגדול. ים נבקע. אנחנו עוברים. בחדר וברחמים. על כל צעד, אנו חשים את האהבה הגדולה, שעוטפת אותנו מכל עבר.

לקחתים לי

וה'חיבוק' הזה, כל כך חם. כל כך אוהב. כל כך מקבל. כל כך – מזמין.
ואנחנו נענים לו. 'אשירה להוי"ה'.

מבטאים את הישועות. את הרגש החם שקיבלנו. את היחס שאין שני לו.
– את הנכונות שלנו; את התשוקה האדירה שלנו להיות – 'מקודשת'.

וכך אנחנו אומרים:

'זה א-לי, ואנוהו'.

היינו (מביאורו של הרש"ר הירש):

'זה א-לי: הנה זה אלוקי מכאן ואילך... וכן אפקיד בידיו מעתה ועד עולם את כל חיי גורלי ונפשי, והוא יעצבם והוא ינחם (רק כך יכול אדם לומר שה' הוא אלוקיו) – הוא יהיה הכוח המניע אותי, והרי זאת הוראתו המילולית של "אל".

ואנוהו: אציע את עצמי להיות לנוה לו, וכל הווייתי וכל חיי יהיו להיכל תפארתו והדרו, למקום גילוי שכינתו'.

אנחנו חשים אותו. את היד האוהבת. את הנכונות שלו. את הרצון שלו – לשכון בתוכי. להנהיג אותי באופן אישי ממש.

[שלא כמו הנהגת הגויים – שהיא 'מרחוק'. 'סיבת הסיבות'. לכל אומה יש 'שר' ממונה, שהוא מנהיג אותה, את דרכי הטבע שלה. וה' יתברך עומד 'מאחור', ומנהל את הכל 'מלמעלה'. אצלנו, זה מקרוב. הוא בעצמו מנהיג אותנו. וכמו שאומר הפסוק: 'הנותן מטר על פני ארץ, ושולח מים על פני חוצות'; 'ב'ארץ' – זה 'נותן'. בעצמו. וב'ארץ העמים' – זה 'שולח'. על ידי 'שליחים'.]

את הרצון העז שלו, להיות 'דודי'. כמו איש ואשה. והוא כל כך רוצה. [אולי עלינו להוסיף 'כביכול'. ואולי לא.]

ואני – 'מסכים'. יותר נכון – רוצה, משתוקק. מתאוה.

אני 'מציע את עצמי לפניו'. קח אותי. אני שלך.

מעתה – כל הווייתי, כל חיי – יהיו 'היכל', שלך. אני אהיה ה'מקום' – לגילוי שכינתך.

*

בלי תופעות לווי

אולי נוסיף כאן.

ה'דת', היא – 'אופיום' ההמונים'. כך האשימו אותנו חסרי הד(ע)ת. ברוסיה הקומוניסטית, ויתכן שאף קודם לכן.

ומהו ה'אופיום' הזה?

'אופיום', הוא סם. מי שנוטל אותו, מרגיש כמו 'שיכור' – והרבה יותר מכך.

לקחתים לי

הדת, היא גם סוג של 'סם'. כך הם אמרו. מי שאדוק בה – הוא 'שיכור'. 'הוזה'. רגוע ושלו, שמח ומאושר – כשכולם סביבו לחוצים, מפוחדים, עצובים ומדוכאים. ואנו שואלים – האמנם?...

היכן הוא אותו סם? מדוע כולנו איננו 'שיכורים' משמחה ואושר, מדוע איננו מלאי שלווה פנימית? אולי הם סתם המציאו. דוקא מתאים להם. ואולי לא.

אולי שכחנו – כיצד יהודי אמור להיראות. כיצד עליו לנהוג – כדי שהיהדות שלו, תהיה באמת כמו 'סם'.

במקום להיות מלאי שמחה, אנחנו מלאי – לחץ. 'חרדים' למהדרין. ניש 'חרד לדבר ה'". וגם 'חרד על דברי'. הביאור הוא – זהיר. עי' רש"י מ"ב ד, יג. צריך לעשות. ולשמור. ולהישמר. ולדקדק בהלכה. וללמוד עוד ועוד. ומה יהיה אם לא. ואני לא מספיק – לומד/מקיים/מתאמץ. מחק את המיותר. אם יש 'מיותר'.

ואם היצר הצליח להפיל מישהו בחטא, הוא מיד 'מפיל' אותו לחטא נוסף: עצבות, ויאוש. שתי ציפורים במכה. ועוד איזו מכה.

או – שהוא משלים עם זה. ככה אני. 'אנוס'. אין מה לעשות.

כנראה שפעם היו יהודים כאלו, שהיו נראים תדיר – שמחים ומאושרים. כמו לאחר מנת 'אופיום' הגונה.

איפה האושר הזה. היכן הוא נמצא. להיכן הוא נעלם.

ולאחר העיון – מצאנו את הכתובת:

'שיר השירים'.

הקשר. האהבה. התחושה העזה, שמישהו גדול ואדיר, עוטף אותי באהבה אין קץ.

הצורך להיות 'נאהב', ו'מקובל', ו'רצוי' – הוא צורך בסיסי בנפשו של היהודי. ניותר מכל אדם אחר. אנחנו אחוזים ב'לבנה'. חסרים במהותנו. כל אחד רוצה להרגיש 'שווה'. שמישהו זקוק לך. שמישהו אוהב אותך. שיש בך משהו מיוחד – שאין לאף אחד אחר.

[הכותב עוסק ביעוץ תורני, ומנוסה בכגון דא. ה'חוסרים' האלו, מהווים חלק נכבד מאוד מגורמי הבעיות הנפשיות הנפוצות כל כך היום. והרבה יותר מכך – גורמי הכעסים, הלחצים, התאוות. ההתמכרויות לתאוות. אפשר לצאת מהכל, בהדרכה נכונה. ביעוץ נכון. ממלא את כל החוסרים האלו בדרך הכי טובה שיש.]

הקשר של ה'דוד' וה'רעה' – מעניק לנפש עושר פנימי. מלאות פנימית. אושר, שמחה, רוגע ושלווה.

– ממש כמו מי שנטל מנת 'אופיום'. ואולי הרבה יותר ממנו.

– ובלי כל תופעות הלווי.

*

היחידים שיכולים לחבר

ובסוף השירה:

'הוי"ה – ימלוך – לעולם ועד'.

– הכרות מלכות. אתה המלך. אתה, 'דודי'.

איש ואשה, ו'מלך' ו'מלכות' – זה אותו הדבר ממש.

ה'מלכות', היא האפשרות והיכולת של המלך – להוציא את כוחותיו אל הפועל. ה'עם', מקבלים את מלכותו ברצון. באהבה. בחשק. בהשתוקקות אליו.

וזה הכח שלו, למלוך. להוציא את כוחותיו לפועל.

– ה'מלכות' שלו, היא ב'לב' העם. ברצון שלהם. באהבה שלהם. בהתמסרות שלהם – אליו.

האשה, היא 'מלכות'. היא האפשרות של האיש – להוציא לפועל. האיש מביא 'חיטין' – והאשה טוחנת ואופה. האיש מביא 'פשתן' – והאשה טווה ומכינה. האיש מביא משהו מרוכז, ובלתי ניתן לשימוש כפי שהוא; האשה 'בונה' אותו, ו'מולידה' אותו – אל עולם המעשה.

האיש מלא – או צריך להיות מלא – ב'חכמה'.

והאשה, היא היכולת להוריד את ה'חכמה' – אל עולם המעשה. 'אין חכמה לאשה אלא בפלך' (עי' יומא סו:). ב'מעשה'. שם ה'חכמה' הגדולה שלה.

וזו יכולת מופלאה. להביא את התוכן מה'גבוה' – ו'לתרגם' אותו אל ה'נמוך'. לעולם שלנו.

זו ה'מלכות'. ה'דירה' של המלך – בעולם שלו. במדינה שלו. האפשרות שלו לבנות שם משהו.

אנחנו, בני ה'רעיה', זכינו להיות בעלי התפקיד הנפלא הזה.

– לאהוב, ולהיות אהובים. להמליך, ולקבל את ה'כוחות' של המלך – אלינו. להיות 'נווה', ולהתמלאות – בשכינה הקדושה.

והתפקיד הזה, לחבר בין ה'דוד' ל'רעיה' – אינו רק 'זכות'; הוא – חובה. אין מישהו אחר שיחבר. זה תלוי רק – בנו. עם ישראל.

*

חתן וכלה

ה'שירה', היתה ההקדמה – ל'חתונה'.

לקחתים לי

ובחתונה, הקשר – נחתם. אנחנו נשואים. זהו. יש 'כתובה'.
ואז, היינו 'רעיה' אמיתית: רוצים פרנסה. שתיה. אוכל. הלא יש התחייבות – 'אנא איזון
יתיכי'!...

והוא יתברך, ה'חתן', זן. ומפרנס. ועוד איך.
'זהמן הוא מתולדת האור העליון שנתגשם ברצון בוראו יתברך, ונמצא שאנשי המן
ומלאכי השרת נזונין מדבר אחד' (רמב"ן טו, ו).
– מה שנקרא – 'עולה עימו' (עי' כתובות מח.).
וזו גם הבטחה לדורות. ה'כתובה' – לא בוטלה מעולם (עי' רש"י טז, לב).
עד כמה שנהיה באמת 'מוכנים', אז הוא באמת – יבוא. ישכון. אני, ואתה, נהיה 'נווה'
שלו. הוא גם יגלה את אהבתו העצומה, ו'ימלא' בה את כל חדרי ליבנו.
– עד שנהיה ממש 'משתגעים ומתלהטים' – אחריו יתברך.
שאלנו: האם יש לנו היום איזון 'שירה'?

והתשובה: יש. חיזוק 'מערכת היחסים'. בעיקר החלק שאינו 'מוגדר'.
ואפשר גם – בשירה אמיתית. דוד המלך כבר 'עבד' על זה. גם בנו, שלמה המלך. יש לנו
מן המוכן. יש גם 'הלל'. בראש חודש. אפשר לשיר, ולזמר, ולשמוח במלכנו. בלבנה
שמתחדשת.

כל מילה, וכל 'תנועה', של 'שירה' – מקרבת. מחברת. מגלה את אורה של השכינה
הקדושה – בתוכנו. בפנים. מחזקת את קשר ה'דוד והרעיה'.

הקשר – של קודשא בריך הוא, ושכינתיה, שמתבטא – בנו. עם ישראל.

לתגובות: 0533127133m@gmail.com

משל ונמשל / הרב מאיר ליכטנשטיין, מח"ס מנחת חינוך המבואר – 'מאור המנחה', ויו"ר מכון אור כשלמה

מה מספר לנו ט"ו בשבט

ליל ט"ו בשבט, חזרתי מהשטיבל לאחר תפילת מעריב, התעטפתי בכמה שכבות שלא תאחזני הצינה, התלבשתי עם מעיל וצעף ועליו מעיל גשם, ואף את הכובע שעל ראשי כיסיתי עם שקית מפני הגשמים המרובים, וכך יצאתי לרחוב הקר והחשוך שהיה שומם באותו שעה מפני הצינה, אף בעל חיים לא נראו מפני המחסה אשר מצאו לראשם. בעודי מהלך בזהירות שלא אחליק מאימת הקרה, מהרהר אנוכי על השלג הצפוי או שאינו צפוי להגיע, ולפתע אני מבחין מולי בעץ מקריח, כולו רועד מקור, ניגשתי איליו וברכתי אותו בחמימות 'שנה טובה וחג שמח', שהרי חכמינו קבעוהו כ'יומא דפגרא' שלא לומר בו תחנון (או"ח סימן קל"א סעיף ו) ולנהוג מקצת מנהגי שמחה (או"ח סימן תקע"ב סעיף ג), מפני היום הזה שהוא ראש השנה לאילנות, על כן מה טוב לאחל לו על יום חגו.

העץ מביט עלי במבט פגוע כולו, וכך אומר לי 'אתה לא מתבייש כך לצחוק עלי, בדיוק כשאני נראה כך במלוא עליבותי. את פירותי מזמן לקטו, את עלי ופרחי הרוח העיפה, וכך נשארתי אנוכי לבדי בודד, רועד מכל משב רוח קצת יותר חזקה שמא תבוא ותעקור אותי על פני ואובל למנוחת עולמים, הכי ליום זה תקרא יום חגי, לא מצאת יום יותר מתאים לצחוק עלי כך'.

עניתי ואמרתי לו 'ראה בעוד מספר לא רב של חודשים ינצו פרחיך ויגדלו פירותיך, האם תדע מאין כוחות אלו באו, מהיכן התחילו אלו לפרוח. בא ואגלה לך את שגילו לנו חכמינו זכרונם לברכה (רש"י ר"ה דף יד ע"א ד"ה הואיל), בט"ו בשבט השרף עולה באילנות, וממנו גדלים הפירות וצומחים האילנות, והן אמת שעתה הזמן הכי קר והזמן הכי חשוך, אבל זה הזמן שבו הכל מתחיל. כשבאביב הכל פורח, חלל העולם לפתע מתמלא עם ריחם, לרגע מתפלאים 'מאיפה זה הגיע, הרי עד עכשיו הרי לא היה כלום, איך פתאום הכל התמלא עם ריחות ומראות משכרים'. אך בעצם זה לא קרה אז, זה קרה הרבה לפני זה, באמצע החושך והקור כשעלה השרף באילנות, רק כשעברו מספר חודשים התגלה כבודם ברבים. ועל כן אין יותר יאה ונאה מעכשיו כדי לאחל לך את כל האיחולים שבעולם, כי עכשיו זה הזמן שקובע, עוד מעט יהיה מאוחר. אם פתאום עץ אחד יחליט 'לא בא לי עכשיו להעלות שרף, קר לי, דפוק לי, אין לי כח, עוד מעט בקיץ כשאתחמם קצת, אוכל להעלות שרף'. אך אבוי, יגיע הקיץ והנה כל העצים יתכסו בעלווה, הציפורים ירננו בקול שיר, השדות יתמלאו בשבלים מזהיבות, כל העולם יתעורר משינת החורף העמוקה, וגם מיודענו העץ ירצה להתעורר משנתו, אך הוא איבד את הרכבת, השרף כבר לא עולה באילנות, כבר נגמר, עכשיו יוצאים הפרחים'.

ודבר זה גילו לנו הצדיקים קדושי עליון זי"ע "כי האדם עץ השדה". וכל זה אינו אלא משל לאדם, לפעמים אברך קם בבוקר, הכל הולך 'על הפנים', בחוץ יורד גשם זלעפות עם עומס קור גבוה, ובקושי רב מצליח הוא לקלף את הפוך מעל פניו ולקום מהמיטה. והנה זה אך יצוא יצא מהבית פוגש הוא את השכן, והלה יורד עליו על מה שילדיו מלכלכים את חדר המדרגות. ועד שבקושי רב נחלץ משכן זה, הנה מציצה מעטפה מתיבת הדואר, "הוּ הָא מִיִּשְׁהוּ חוֹשֵׁב עָלַי" הרהר בליבו, אך עד מהרה התכרמו פניו בראותו שאין זה אלא אגרת התראה אחרונה מחברת החשמל, על כך שאם לא ישלם את חובו מיידית תנותק לו אספקת החשמל מיידית.

ועדיין לא תמו סאת תלאותיו לבוקר זה, כשרק כשיצא מהבניין והנה הוא מחליק אל תוך שלולית גשם, כשכולו נרטב מראשו ועד רגלו למראה עיני העוברים בשבים ברחוב, ומה שהכי מעצבן שאין לו את מי להאשים בכך, כיון שהוא בתפקידו כ'מנהל וועד הבית' כבר קיבל על כך מספר תלונות מהשכנים ועד עתה התעצל מלטפל בזה. כשקם מהשלולית והוא עדיין מנסה לעכל את מה שקרה עמו, הנה הוא רואה מרחוק את האוטובוס שאמור לקחת אותו אל הכולל, הוא מתחיל לרוץ אל התחנה כל עוד נשמתו בו לתפוס אותו, אך כשהגיע לתחנה הספיק לראות את זנב האוטובוס מתרחק.

כשהגיע סוף סוף לכולל מעט באיחור, כולו כואב ודואב, הוא מתיישב על מקומו מנסה להירגע מכל הבוקר שעבר עליו, הוא מחכה כמה דקות לחברותא שעדיין לא הגיע היום, וכשעוברים מספר דקות נוספות ועדיין הוא לא נראה באופק, הוא מתקשר איליו, והלה מודיע לו שהוא לא יגיע היום.

נעצור מעט כאן ונתבונן: יכול אותו אברך לומר לעצמו, 'ברוך ה' לא הגיע היום החברותא, אני יוכל להירגע מעט היום, לשתות קפה ברגיעה, לפטפט על דא ועל הא, הרי אני לא מלאך, ולא יקרה כלום אם אני קצת יפרגן לעצמי', וכך הוא מרבה ברחמים עצמיים עליו. ויכול להיות שבאמת לאחר 'מאה ועשרים' שלו, כשיגיע לבית דין של מעלה לא יבואו איליו בטענות למה לא למדת היום, כי סוף כל סוף ההוא עצבן אותו, הוא לא הסתכל עליו.

אך מאידך גיסא: אם הוא יתפוס את עצמו, ולא ייכנע לרגשות השליליות לתפוס אותו, ויחשוב לעצמו 'וכי אם החברותא לא הגיע היום לכן פטורים ממצוות "והגית בו יומם ולילה" !?', וכי אם השכן ההוא עיצבן אותי ואני קצת רטוב ומאוכזב האם אין 'רבש"ע' אין תורה !?', וכשהוא יתחזק למרות כל הקשיים ולמרות כל מה שעבר עליו אזי יאיר לו אור גדול.

וגם אם עכשיו ימשיך להיות קר וחשוך, החשבון חשמל לא ישתלם לו מעצמו, והבגדים לא יתייבשו לפתע פתאום. אך בעוד כמה ימים בשבת קודש - לפתע ה'נשמת' תקבל משמעות אחרת. או בעוד חודש כשהוא יתקשה באיזה סוגיא, ולפתע יאיר עליו אור חדש ומתוק בביאור הסוגיא לעומקה. או אפילו באמצע ליל הסדר, כשיאמר הלל באופן של

'כליל התקדש חג'. והוא לא ידע מאין זה הגיע, 'הרי עד עתה לא הייתי כזה', אז ייזכר באותו יום אפרורי באמצעו של חודש שבט כשהוא התגבר על יצרו אפילו כקר וחשוך, אז השרף עלה באילנות, עברו מספר חודשים ועכשיו זה מתגלה, כי "העם ההולכים בחושך ראו אור גדול".

וכך כתב הקווינצער מגיד בספרו עבודת ישראל על ימים אלו (ליקוטים ד"ה תיקנו להזכיר) 'לכן יש ליזהר שלא להתרשל חס ושלום מעבוד ה' על פי טפשות היצר הרע לאמור הנה העתים הללו אין דעתי צלולה בהם לעבוד ה', כי הם ימי קטנות המוחין, אדרבה יתחזק את עצמו בכל יכולתו לשבר המסך המבדיל ולקרב אל משכן ה', כמו שכתבתי כבר על פי מה שראינו הנהגה אחת ממלך תקיף וחכם שלא היה נלחם כל ימיו עם אויביו בארצו ולא נתנם לעבור בגבולו כי אמר פן ישחיתו את גבולי, אבל אזור כגבור בגבורה ויצא ונלחם במדינת שונאיו. וכן יש לקחת מזה מוסר השכל בעבודת ה' יתברך, כי אין נפלא להיות עובד כיון שהוא במוחין דגדלות ולעורר מלחמה, כי אז העת מוכן להקדיש יוצרנו בשמחה ובששון, מה שאין כן בימי הרעה הנמוכים בשנה ושורה בהם הקטנות, אז יצא כל אדם כברק חצו להכות באגרוף רשע וללחום מלחמות ה' ולהסיר כל המסכים וכל מיני השחרות עד אשר יצא כנוגה לצדקו, והבא לטהר מסייעין לו'.

הרה"ק מקוזניץ זצוקללה"ה זי"ע מבאר זאת על פי משל ממלך תקיף וחזק, כי הנה הגבורה הגדולה של המלך אינה נמדדת במה שהוא מצליח עם אויביו במגרש שלו, שכשהם מגיעים למדינתו הוא מצליח להדוף אותם ולא לתת להם לכבוש חלקים ממנה, כי בזה כמעט כל אחד מצליח, 'זה לא חוכמה גדולה'. אך הגיבור ניכר בגבורתו, כשהוא נלחם במגרש של האויב, כשהוא לא נותן לאויב לבלבל אותו גם במקום שלא שייך לו, וכשהוא נלחם שם, האויב לא מגיע לגבולו ובוודאי אינו נכנס לתוך מדינתו. וכמו כן איש היהודי, הימים שהולכים לו טוב, הימים שמאירים לו, זה המגרש של היצר הטוב, אך לפעמים הימים הקטנים והחשוכים, שהכל לא מאיר, זה המגרש של היצר הרע. וכשיהודי נלחם במגרש של האויב, הוא לא נותן לאויב להכות אותו במגרש הלא מוכר, והיפך הוא מכניע אותו ואינו נותן לו שליטה גם אז. אזי גם בימים המאירים היצר לא יוכל לשלוט עליו, הוא יפחד להיכנס בגבולו, 'והבא ליטהר מסייעין לו'.

*

ידוע מה שנאמר בזוה"ק וביארו בספרים הקדושים (עבודת ישראל הנ"ל), כי שלושה חודשים נמסרו בחלקו של עשו: תמוז וחצי אב, טבת וחצי שבט, שהמה ימים נמוכים וחשוכים, הסיטרא אחרא יותר מתגלה בהם, וממילא האור האלוקי מעט מוחשך.

ובדרך אפשר אולי ניתן לומר על פי המתבאר לעיל, הנה מובא בתניא קדישא (פרק כז) אודות מעלת האיש הפשוט שמתגבר על יצרו וכופה אותו לעשות את הטוב בעיני ה', ומאריך שם מאוד כי הוא חשוב לא פחות מעבודת הצדיקים, וכך מביא בשם הזוה"ק 'ובכל דחיה ודחיה שמדחהו ממחשבתו אתכפיא סטרא אחרא לתתא, ובאתערותא

דלתתא אתערותא דלעילא, ואתכפיא סטרא אחרא דלעילא המגביה עצמה כנשר', שעל ידי כך שהיהודי הפשוט הולך ברחוב, ומתאפק מלחשוב מה שלא צריך לחשוב, הוא דוחה אותו ממחשבתו שלא להרהר בו כלל, בכך הוא כופה את הסטרא אחרא כאן בעולם, ובהתעוררות שלמטה מתעורר גם ההתעוררות של למעלה, וגם למעלה הסיטרא אחרא מתכופפת, וכך מתגלה מלכותו של הרבש"ע בכל.

והנה כשמגיע ט"ו בשבט', וכל יהודי באשר הוא מתעורר לחשוב ולשים אל ליבו את הנאמר לעיל, ואזי נדחית הסיטרא אחרא, ושוב לא יכול להיות להם כלל וכלל שליטה, ומאותו היום נופלת ממשלת הסיטרא אחרא, ונוכל להקדיש יוצרנו בשמחה ובששון'.

מתורתו של הצפנת פענח / הרב אברהם ישעיהו הכהן בירנהק, מו"ל 'צפנת פענח החדשות', מודיעין עילית

אימתי היתה שבת ראשונה לישראל

וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יֵצְאוּ מִן הָעַם לְלֶקֶט וְלֹא מֵצְאוּ (טז, כז)

איתא בשבת דף קי"ח ע"ב, אמר רב יהודה אמר רב אלמלי שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהן אומה ולשון שנאמר (שמות טז-כז) ויהי ביום השביעי יצאו מן העם ללקוט, וכתוב בתריה ויבא עמלק. ובתוספות (לעיל שם דף פ"ז ע"ב ד"ה כאשר צוך וכו') הקשו דכיון דאיתא בגמ' שם (פ"ז ע"ב) דעל שבת נצטוו במרה א"כ אין זו שבת ראשונה, דהרי לפני כן כתוב: ויסעו מאילם ויבאו וגו' ובגמ' (שם להלן) איתא דאותו היום שבת היה. א"כ שבת זו שיצאו היתה שניה ולא ראשונה.

ומתרץ רבינו הרוגוצ'ובער זצ"ל באופן נפלא ובהקדם הא דכתב רש"י (בפסוק כ"ח) דמשה רבינו נצטוה לומר להם פרשת שבת ולא אמרה להם עד ערב שבת.

והנה יום שבת חל כאשר הוא נספר שביעי אחרי ששת ימי המעשה, כמו שמצינו בשבת (דף ס"ט ע"ב) בהולך במדבר ואינו יודע מנין הימים דהדין הוא שמונה ששה ימים וביום השביעי שובת. וכן לשון הגמ' מנחות (דף ס"ה ע"ב) רבי אליעזר אומר אינו צריך הרי הוא אומר תספר לך [- לגבי ספירת העומר] ספירה תלויה בבי"ד כו' ממחרת השבת ממחרת יו"ט יצאת שבת בראשית שספירתה בכל אדם. וראה עוד בחגיגה (דף י"ח ע"א).

ומכיון דבשבת זו הראשונה לא מנו ישראל ששה ימים על כן לא נחשבת שבת זו. [מקורות: מהדו"ת דף פ"א טור א' שו"ת צ"פ החדשות ח"ב סי' צ"ג ובהערה. וראה עוד צ"פ על שבת דף פ"ז ונדירים (שם) וחגיגה (שם)]

*

השגחה פרטית - ביאור במכילתא הנני עומד וגו'

הַנְּנִי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שָׁם עַל הַצּוּר בְּחָרֵב וּגְוִי (יז, ו)

מכילתא. אמר לו המקום כל מקום שאתה מוצא רושם רגלי אדם, שם אני לפניך.

בכ"ד אדר תרצ"ג פנה הג"ר אברהם דימאנט ז"ל במכתב לרבינו: בזה"ל: נא לבאר לי דברי המכילתא בשלח שמביא מר כ"מ שאתה מוצא רושם רגלי אדם שם אני לפניך עכ"ל. מה זאת וע' ב"ר ר"פ וירא. וקיבל את תשובתו של רבינו שכונת המכילתא היא 'השגחה פרטית באדם'. וזה אמרם שם רושם רגלי אדם שם גלוי שכינה. [מקור: שו"ת צ"פ החדשות העומד לראות אור בקרוב אי"ה ליקוטים אות שפ"ט]

*

היאך קבלו לגרות את בני בניו של המן

מְלַחְמָה לַה' בְּעַמְלֵק מִדֶּר דֶּר (יז, טז)

מכילתא: נשבע הקב"ה שאין מקבל גרים מזרעו של עמלק.

ידועה הקושיא מהא דאיתא בגיטין דף נ"ז ע"ב מבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק. הרי לנו שקבלו גרים מזרעו של עמלק.

מיישב רבינו הרוגוצ'ובער זצ"ל על פי המבואר במגילה דף ט"ו שהמן היה עבדו של מרדכי, ונשא אשה מאומה אחרת, על כן בניו אינם נחשבים לזרע עמלק. [מקור: צ"פ קונט' השלמה עמו' 20 ע"ש עוד]

לתגובות ומסירה או הודעה על חומרים כתבים אגרות תולדות מסמכים/תמונות הקשורים לרבינו יוסף ראזין - הרוגוצ'ובער זצ"ל:

tp089744873@gmail.com

נחשבה / הרב יחיאל הלוי נוביק, ראש כולל דעת יוסף - אשדוד, עורך ספרי מרן הגר"ש רוזובסקי זצ"ל

חיסון אמיתי לכל המחלה - חידושי תורה כנגד חידושי המחלה

וַיֹּאמֶר אִם שָׁמוּעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ד' אֶלְקֶיךָ וְהִיָּשֶׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהֶאֱזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו וְשָׁמַרְתָּ
כָּל חֻקָּיו כָּל הַמִּחְלָה אֲשֶׁר שְׁמַתִּי בַּמִּצְרִים לֹא אֲשִׁים עֲלֶיךָ כִּי אֲנִי ד' רַפְּאֵךְ (טו, כו)
נשמע ממש חלום...

היתכן? האם זה אפשרי באמת סוף סוף להיות מוגן? להפסיק לפחד - אבל ממש -
ממחלות?

כנראה שכן. אִם שָׁמוּעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ד' אֶלְקֶיךָ - זו תהיה התוצאה - כָּל הַמִּחְלָה אֲשֶׁר
שְׁמַתִּי בַּמִּצְרִים לֹא אֲשִׁים עֲלֶיךָ... אֲנִי ד' רַפְּאֵךְ...

ומהו הסוד? הַמִּחְלָה אֲשֶׁר "שְׁמַתִּי" בַּמִּצְרִים... זה שברא את המחלה ושם אותה, יכול גם
להסיר אותה... כמה נפלא...

והנה אנחנו נמצאים בשעה קשה מאד, בה מוסדי ארץ ירגזון ויתגעשו כי חרה לו.
והמחלה או מחלות, מתפשטות ועוברות ממדינה למדינה ומעיר לעיר, ואין אף אחד
שיוודע לתת שום עצה טובה להינצל מהמצב, אשר המלחמה נמצאת לנו פנים ואחור,
ועדיין לא נשמעה מאף אחד - מאותם הקוראים לעצמם מנהיגים - הקריאה הפשוטה
והברורה שגם חרטומי מצרים ידעו לומר, אֶצְבַּע אֱלֹקִים הוּא, כי עדיין כולם שוגים
בדמיונותיהם, שעוד מעט ואין מחלה, אם רק יעשו את מה שהם חושבים ברוב חכמתם,
והרי הם כאנשי מצרים שהיכו את הצפרדע הגדולה, וכל הכאה והכאה הביאה עוד
צפרדעים, כמו שדרשו חכמים ז"ל.

והנה - בדרך אגב - צריך להבין מדוע באמת גזר הקדוש ברוך הוא במצרים, שההכאה
עצמה תביא הצפרדע. ויתכן שבא להורות, שמה שמביא המכה הוא חסרון ההכרה
וההודאה שהמכה באה מאת השם אדון הכל, אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש.
וכאשר לא הכירו המצרים בכך, זה גופא הביא עליהם עוד צפרדעים.

והנה דורינו דור עני ואביון משולל מכל הכרה אמיתית של אמונה, והקדוש ברוך הוא
ברחמיו רוצה ללמדינו בדרך המאורעות המשונים, שלא ידענו מעולם, את הידיעה
הגדולה והחשובה, יסוד היסודות ועמוד החכמות, כִּי לְד' הַמְּלוּכָה וּמִשַׁל בְּגוֹיִם. ולכל
הצרות שבעולם ישנה כתובת אחת בלבד, והיא לא במשרד הבריאות או הבטחון, כי
חכמת מה להם, ושום שלטון אינו נתון בידם, אלא הכתובת המדויקת היא, אדון העולם

אשר מלך בטרם כל יציר נברא, והוא לבדו פועל גבורות עושה חדשות בורא רפואות אדון הנפלאות, והמחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית. ולא לבדו ראוי להתפלל ואין לזולתו ראוי להתפלל... ולכן כפי הנראה קיבלנו חיידק, מסוג חדש ומתחדש, שאין רואה ויודע היכן הוא, ובזה כוחו גדול ומאיים כל כך, כי כאשר אין יודעים את האויב אין שום דרך להילחם אתו. והנה טובי הרופאים מנסים ליעץ עיצות, ושום דבר לא מועיל באמת. ולכאורה נראה שכמעט לא ניתנה רשות לרופא לרפא...

ויש אמנם לנו שלומי אמוני ישראל עם קדושים, הזדמנות נפלאה לראות נכוחה, **פִּי אֵין פִּד' אֶלְקִינוּ**. והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים. ואף שמה שידוע לנו ממיני ההשתדלות צריך לעשות, ויש להיזהר בכל מיני זהירות, אך העיקר הוא לדעת מה שאמר שלמה המלך בחכמתו בספר קהלת ג' י"ד, **יִדְעָתִי כִּי כֹל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאֱלֹקִים הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף וּמִמֶּנּוּ אֵין לְגָרֵעַ וְהָאֱלֹקִים עֹשֶׂה שְׂרָאוֹ מִלְּפָנָיו**. כי כל מה שאנו רואים ושומעים יש לו מטרה אחת, **שְׂרָאוֹ מִלְּפָנָיו**. ויפה שעה אחת קודם...

*

הֵטוּ אֲזַנְכֶם וּלְכוּ אֵלַי - שְׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם

וַיֹּאמֶר אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ד' אֶלְקִיךָ וְהִיָּשֶׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהִאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל חֻקָּיו כָּל הַמְּחֻלָּה אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בְּמִצְרַיִם לֹא אֲשִׁים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי ד' רַפָּאךָ.

והנה, מהו **כָּל הַמְּחֻלָּה**? ומדוע לא אמר **כל** המחלות? אמנם יתכן לפרש **כל** המחלה, הכוונה עם **כל** הוריאנטים שלה, כלומר כל הצורות והגירסאות והמוטציות שלה, - לא אשים עליך כי אני ד' רופאיך. - כי כאשר הקדוש ברוך הוא מרפא, הוא מרפא רפואה שלימה, שנותנת מענה לכל האפשרויות והצורות של המחלה. וזהו **כָּל הַמְּחֻלָּה**...

ועוד יש להתבונן, מהו **כל** המחלה בה"א הידיעה. ויתכן לפרש, דהיינו המחלה, שהיא הכי בוערת והכי עדכנית, כי לכל תקופה בהסטוריה, יש את המאפיינים שלה, ואת הדברים הבוערים שלה, ומבטיח הקדוש ברוך הוא, שלא ישים עלינו את **המחלה** העדכנית והבוערת והבעייתית ביותר, **כִּי אֲנִי ד' רַפָּאךָ**, וכאשר ד' הוא הרופא, **אֲנִי בְּטוּחִים בְּמֵאָה אַחוּז, וְלֹא בַתְּשֻׁעִים וְחַמְשָׁה... וְכו' וְכו'.**

אמנם מהי הסגולה לרפואה הנפלאה ולחיסון המדהים שכולל מראש את **כל** הגרסאות והמוטציות. - **אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ד' אֶלְקִיךָ**, כלומר לשמוע ולחזור ולשמוע, ולא להתעייף מלשמוע שוב ושוב, כי דברי תורה כך טבעם, שהם פרים ורבים, וכל מה שאתה ממשמש בהם אתה מוצא בהם טעם, ומאחר שזוכים לחדש בתורה, זוכים להינצל מחידושי המחלה.

ויתכן להוסיף עוד, שאנו רואים בזמנינו שיש קושי גדול לתלמידי ישיבות וחדרים, וכן לומדי תורה למיניהם, שנאלצים ללמוד בכל מיני תנאים לא שגרתיים, אמנם לפום צערא אגרא, וסגולת השמיעה שהיא מרפאה מחלות. **שְׁמְעוּ וּתְחִי נַפְשְׁכֶם**.

והנה בשבועות דף ט"ו ע"ב, אמר רבי יהושע בן לוי אסור להתרפאות בדברי תורה. ובספר תורת חיים שם הקשה מהא דרבי יהושע בן לוי גופיה קאמר בעירובין דנ"ד ע"ב, החש בראשו יעסוק בתורה שנאמר כי לוי חן הם לראשך חש בגרונו יעסוק בתורה וכו'.

ותירץ דכל האיסור להתרפאות בדברי תורה אינו אלא כשאומר פסוקים דרך לחש, וזה ודאי אסור שעושה דברי תורה רפואת הגוף ואינן אלא רפואת הנפש, אבל מה שאמרו החש בראשו יעסוק בתורה, איירי כשעוסק בתלמוד תורה לשם שמים לקיים מצות השם שצוה ללמוד, ומתכוין שיועיל לו זכות תלמוד תורה שיתרפא מחליו, לכך שפיר דמי שזכות תלמוד תורה הוא אחד מן הזכיות שהאדם אוכל מפירותיהן בעולם הזה והקרן קימת לו לעולם הבא.

ולמדנו מכאן שהקדוש ברוך הוא מצפה לעם ישראל שיעסקו בתורה, ושיאכלו פירותיה בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא.

והנה אפשר אולי לבאר הדברים כך, שאם אדם אומר פסוקים דרך לחש, הרי זה נחשב כאילו משתמש בדברי תורה לרפואה, כי איננו אומר הפסוקים בשביל דברי התורה שבהם, אלא רק כדי להרויח מזה את הרפואה, אולם אם אדם עמל ויגע בתורה, כדרכה של תורה, וכתוצאה מכך זוכה לישועת השם ולכל הסגולות האמורות בקניני התורה, הרי הוא עושה רצון קונו בזה גופא, שהרי הקדוש ברוך הוא חפץ לזכות את ישראל בזה ובבא, ובודאי שהוא עושה בזה רצון הבורא. ושכרו כפול מן השמים. וכפי הנראה שדברים אלו נכללים במה שהבאנו מבעל התורת חיים.

וַיֹּאמֶר אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ד' אֶלְקֵיךָ וְהִיָּשֵׁר בְּעֵינֶיךָ תַעֲשֶׂה וְהֶאֱזַנְתָּ לְמִצְוֹתַי וְשָׁמַרְתָּ כָּל חֻקֵּי כָּל הַמִּחְלָה אֲשֶׁר שָׁמַתִּי בְּמִצְרַיִם לֹא אֲשִׁים עֲלֶיךָ כִּי אֲנִי ד' רַפָּאךָ.

פניני תרגום יונתן / מכתבי הרב מאיר שפריר ז"ל

בעריכת הרב מאיר פרידמן

פניני תרגום יונתן פרשת בשלח

בראותם מלחמה | על איזה מלחמה מדובר?

(שמות יג, יז) וַיְהִי בְשַׁלַּח פְּרַעַה אֶת הָעָם וְלֹא נָחַם אֱלֹקִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קָרוֹב הוּא כִּי אָמַר אֱלֹקִים פֶּן יִנָּחַם הָעָם בְּרֵאתָם מִלְחָמָה וְשָׁבוּ מִצְרַיִמָּה:

איזה מלחמה היתה צפויה להם לראות בדרך ארץ פלשתים? ומדוע יש חשש שינחמו לשוב מצרימה מחמת מלחמה זו יותר מהמלחמה שאירעה לבסוף עם המצרים בים סוף?

וַהֲוֶה כַּד פִּטַר פְּרַעַה ית עמא ולא דברינון יי אורח ארע פלישתאי ארום קריב הוא ארום אמר יי דלמא יתהוון עמא במיחמיהון אחוהון דמיתן בקרבא מאתן אלפין גוברין בני חילא משבטא דאפרים מאחדין בתריסין ורומחין ומאני זיינין ונחתו לגת למיבוז גייתי פלישתאי ובגין דעברו על גזרת מימרא דיי ונפקו ממצרים תלתין שנין קדם קיצא איתמסרו בידיא דפלישתאי וקטלונון הינון הוו גרמיא יבישיא דאחי יתהון מימרא דיי על ידיא דייחזקאל נביא בבקעת דורא ואין יחמון כדין ידחלון ויתובון למצרים:

[והיה כאשר שלח פרעה את העם ולא הוליתם ה' דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא, כי אמר ה' אולי יחרדו העם בראותם אחיהם אשר מתו במלחמה מאתים אלף אנשים^נ בני חיל משבט אפרים אוחזי מגן ורומח וכלי זין, וירדו לגת לבוז נכסי פלשתים, ומפני שעברו על גזרת מאמר ה' ויצאו ממצרים שלושים שנה לפני הקץ, נמסרו בידי פלשתים והרגום. הם היו העצמות היבשות שהחיה אותם מאמר ה' ע"י יחזקאל הנביא בבקעת דורא^נ. ואם יראו אותם עתה יפחדו וישוּבו למצרים].

התשובה העולה מת"י היא שאכן אם יש סכנה שלא יוכלו לעמוד בפחד מלחמה, אין זה משנה אם ילכו בדרך זו או אחרת, הלא ממילא נכוננו להם מלחמות רבות, שאל להם להירתע מהם כי ה' נלחם להם. המדובר הוא על מלחמה מסוימת שיש בה כדי להרתיע את בני מלצאת ממצרים והיא המלחמה שעשו בני אפרים עם הפלשתים שנצחום משום שיצאו ממצרים לפני בא הקץ^נ, כאן טמון חשש שכשיראו בני את חללי אחיהם יחששו לצאת אף הם ממצרים שמא לא הגיע הקץ^נ.

^נ ת"י נוקט בסכום של מאתים אלף ואילו במדרש רבה (כ, יא) נאמר שמתו שלושים רבוא.
^נ בזכות שנוהרו מאיסור ריבית קמו לתחיה, מלבד אחד שהיה מלוה בריבית. (תוס' ב"מ ע: ד"ה תשיך, ועיין בפרד"א פרק לג).

^נ הטעם שיצאו קודם הקץ מבואר במדרש רבה (כ, יא) שטעו בחישוב הקץ ומנו את הארבע מאות שנים מברית בין הבתרים ולא מלידת יצחק, [ובתורה נאמר "ומושב בני ישראל אשר היו בארץ מצרים ארבע מאות ושלושים שנה" - מברית בין הבתרים, וכמבואר בת"י לעיל: "ויהי מקץ שלושים שנה" - מברית בן הבתרים, "וארבע מאות שנה" -

וזאת ע"פ חז"ל במכילתא:

כי אמר אלוקים – זו מלחמת בני אפרים שנאמר (דהי"א ז, כ) "ובני אפרים שותלח וברד בנו" וגו' והרגום אנשי גת וגו' מאתים אלף בני אפרים". ואומר (תהלים עח, ט -י) "בני אפרים נושקי רמי קשת הפכו ביום קרב. מפני מה על שלא שמרו ברית ה' ובתורתו מאנו ללכת, על שעברו על הקץ, ועל שעברו על השבועה. (דבר אחר) כדי שלא יראו עצמות אחיהם מושלכים בפלשת ויחזרו להם. (מכילתא יג, יז)

*

וחמושים עלו בני ישראל | כמה ילדים היה ליוצאי מצרים?

(שמות יג, יח) וַיִּסַּב אֱלֹקִים אֶת הָעַם דְּרַךְ הַמְדַבֵּר יָם סוּף וַחֲמֻשִׁים עָלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ

מִצְרַיִם:

מהו חמושים?

וְאַחֲזֹר יֵי ית עֲמָא אֹרַח מְדַבְרָא דִּימָא דְסוּף וְכָל חַד עִם חֲמֻשָּׁא טְפָלִין סְלִיקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ דְּמִצְרַיִם:

[וסובב ה' את בני ישראל דרך המדבר של הים של סוף, וכל אחד עם חמשה ילדים עלו בני ישראל מארץ מצרים].

ברש"י פירש שבנ"י יצאו חמושים בכלי מלחמה. ת"י מפרש באופן אחר שחמושים היינו שכל אחד מישראל היה כפול חמש, עם חמישה ילדים^ט. ואולי מיאן בפירוש רש"י משום שהוקשה לו למה הוצרכו בנ"י לכלי מלחמה בהיותם מוקפים במשמר של ענני כבוד.

יל"ע אם סכום זה הוא ממוצע, כלומר הסך הכללי של הילדים היה כפול חמש מהמבוגרים? או שזה הסכום המדויק לכל המשפחות כולם? עוד יל"ע אם לכל משפחה היה בסה"כ עשרה ילדים, חמשה לאב וחמשה לאם, או שהם נמנים יחדיו. וצ"ע

מלידת יצחק, "יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים". ובני אפרים יצאו עם תום הארבע מאות שנה מברית בין הבתרים שהם שלושים שנה קודם בא הקץ, "לולי שטעו לא יצאו" - לשון המדרש. ידיעה זו שופכת אור להבנת החשש פן ינחם העם בראותם את עצמות בני אפרים, וזאת למרות שיצאו ביד חזקה ובורע נטויה באותות ובמופתים, ע"י משה רבנו שמסר סימנים שנשלח מה' לגאלם, משא"כ בני אפרים שיצאו ללא כל אלו, בכל זאת אם הוכו בני אפרים מחמת טעותם בכח הדבר לעורר רתיעה.

^ט בפרקי דרבי אליעזר (פמ"ח) מובא הסיפור הנ"ל בשינוי משמעותי: "רבי אליעזר אומר כל אותן השנים שהיו ישראל יושבים במצרים, היו יושבים בטח ושאנן, עד שבא יגנון מבני בניו של אפרים ואמר נגלה עלי הקב"ה להוציא אתכם ממצרים, בני אפרים בגאות לבם שהיו מזרע המלוכה וגבורי כח במלחמה, עמדו ולקחו נשיהם בניהם ובנותיהם ויצאו ממצרים, ורדפו המצרים אחריהם, והרגו אותם, שנאמר מאתים אלף כלי גבורים בני אפרים נושקי וכו'. עכ"ל.

ומדברים אלו למדנו א. שהשיעבוד התחיל בעקבות יציאת בני אפרים ממצרים וא"כ נמצא שהשיעבוד היה רק ל' שנה ובסדר עולם רבה בפסיקתא ובזוהר והגר"א כתבו שהשיעבוד היה פ"ו - פ"ז שנים, ובהכרח שלדעת הפרקי דר"א יצאו בני אפרים לפני תום הארבע מאות שנה ודלא כמדרש רבה. ב. עוד מתבאר שהמצרים הם אלו שהרגו את בני אפרים ולא הפלישתים. עיי"ש ברד"ל בביאור ענינים אלו.

^ט דבר זה כבר נאמר בת"י לעיל בפרשת בא (יב, לו) "בר מטפלא חמשה לכל גברא".

עוד יש לדון אם דברים אלו עולים בקנה אחד עם המדרשים הרבים שהיתה אשה יולדת ששה או יותר בכרס אחד וכו', והיו הילדים חוזרים מהשדות^ט, לאן נעלמו ילדים אלו ביציאת מצרים?

*

עצמות יוסף | מהיכן נלקחו?

(שמות יג, יט) וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עֲצֻמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ כִּי הִשְׁבַּע הַשְּׂבִיעַ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פֶּקֶד יִפְקֹד אֱלֹקִים אֶתְכֶם וְהַעֲלִיתֶם אֶת עֲצַמְתִּי מִזֶּה אִתְּכֶם:

מהיכן לקח משה את עצמות יוסף?

וַאֲסַק מֹשֶׁה יֵת אַרְוֹנָא דְגַרְמִי יוֹסֵף בְּגִוּיָה מִן נִילוֹס וְהָהּ מְדַבֵּר עִמִּיהָ אַרְי אֹמְאָה אוֹמִי יֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִימַר מְדַבֵּר יְדַבֵּר יֵי יִתְכוּן וְתִסְקוּן יֵת גַּרְמִי מִיכָא עִמְכוּן:

[ויעל משה את הארון שעצמות יוסף בו מן הנילוס. והיה מתהלך עמו. כי השבע השביע את בני ישראל לאמר, זכור יזכור ה' אתכם והעליתם את עצמותי מכאן אתכם].

יש כמה גירסאות בחז"ל היכן היו עצמות יוסף וכיצד מצאם משה רבנו. ת"י הביא את הגירסא הנ"ל וכדלקמן:

ויקח משה את עצמות יוסף עמו - וכי מניין ידע היה משה היכן היה קבור יוסף? אמרו סרח בת אשר נשארה מאותו הדור, והיא הראתה למשה את קברו של יוסף, אמרה לו ארון של מתכת עשו לו במצרים ושקעוהו בתוך הנילוס, הלך משה ועמד על שפת הנילוס, אמר יוסף יוסף, הגיעה שעה שנשבע הקב"ה לישראל לגאלן והגיעה שבועה שהשבעת את ישראל, עכשיו שכינה וישראל מעוכבין לך, אם אתה מגלה עצמך הרי מוטב, ואם לאו נקיים אנחנו משבועתך, מיד צף ארונו של יוסף ונטלו משה. רבי נתן אומר בקפיטיליון של מצרים קברוהו בין המלכים... (מכילתא יג, יט)

*

ואמר פרעה לבני ישראל | כיצד דיבר פרעה עם בני ישראל לאחר שיצאו ממצרים?

(שמות יד, ג) וַאֲמַר פֶּרְעֹה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל נִבְכִים הֵם בְּאַרְץ סֹגַר עֲלִיהֶם הַמְדַבֵּר:

"לבני ישראל?" הלא יצאו ממצרים וכיצד דיבר עמם פרעה?

וַיִּמַר פֶּרְעֹה לְדָתָן וְלֹאֲבִירָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּמִשְׁתִּירוּן בְּמִצְרַיִם מְטַרְפִּין הֵינּוּן עִמָּא בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּאַרְעָא טָרַד עֲלִיהוֹן טַעוֹנוֹת צְפוֹן נְגִדִי דְּמְדַבְּרָא:

[ואמר פרעה לדתן ואבירם בני ישראל שנשארו במצרים, מטורפים הם עם בני ישראל בארץ, סגר עליהם האליל צפון שופט המדבר].

^ט ראה בת"י לקמן עה"פ "זה א-לי ואנוהו" (טו, ב).

ברש"י ביאר ש"אמר פרעה לבני ישראל" הכוונה שפרעה אמר על בני ישראל, אך ת"י מפרש כפשוטו שפרעה דיבר עם בני ישראל, ובנ"י האמורים בפסוק הם דתן ואבירם שלא יצאו ממצרים, ועמם דיבר פרעה.

והנה בתורה נזכרו מעלליהם הרבים במסעות המדבר החל מהותרת המן עד בוקר, וכלה במחלוקת קרח ועדתו, ובהכרח שיצאו לבסוף ממצרים, ויש ליידיע כיצד יצאו? ומתי הצטרפו לבני ישראל?^{סא}

השלמה לאגדה זו מצאנו במדרש:

ואמר פרעה לבני ישראל – לדתן ואבירם שנשארו במצרים ובאו עם פרעהסי, ואח"כ כשראו הים נבקע לבני ישראל מיד תהו (התחרטו) בליבם ונתערבו עם אחיהם בני ישראל. (מדרש שכל טוב)

*

ושלישים על כולו | מי הם השלישים?

(שמות יד, ז) וַיִּקַּח שֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב בַּחֹר וְכָל רֶכֶב מִצְרַיִם וְשָׁלֹשׁ עַל כָּלֹ:

מהו שלישים?

וְדַבֵּר שֵׁית מֵאָה רְתִיכִין בְּחִירִין וְכָל רְתִיכֵי מִצְרָאִי עֲבָדוּי דְדַחִילוּ מִפְתָּגְמָא דִּי דְלָא מִיתוּ בְּמוֹתְנָא וְלָא בְּבַרְדָּא וּמוֹלִיתָא תְּלִיתָתָא לְמַנְגַד וְלְמַרְדּוּף בְּבַהִילוּ אוּסִיף עַל כָּל רְתִיכָא וּרְתִיכָא:

[ויקח שש מאות רכבים נבחרים, וכל רכבי המצרים - עבדיו היראים את דבר ה' שלא מתו בדבר ולא בברד, ופרדה שלישית למשוך ולרדוף מהר הוסיף על כל רכב ורכב].

ת"י מפרש שהשלישים הם הפרדות הנוספות שהוסיף פרעה לכל עגלה כדי שתוכל לרדוף מהרסי. ואכן נמצא כך בחז"ל וכדלקמן:

ושלישים על כולו – רבן שמעון בן גמליאל אומר זה השלישי שעל המרכבה, לשעבר לא היה אלא שנים שהיו מריצים את המרכבה ופרעה הוסיף עליהם עוד אחד בשביל למהר לרדוף אחרי ישראל. (מכילתא)

*

^{סא} עוד צ"ע אם סירבו לצאת ממצרים מדוע לא מתו במכת חושך יחד עם כל רשעי ישראל שלא רצו לצאת? עיין בחידושי מהרי"ל דיסקין על התורה שתירץ זאת שדתן ואבירם היו שוטרי בני ישראל שהוכו ע"י המצרים, והיות וסבלו בשביל הכלל לא מתו במכת חושך למרות רשעותם, עיי"ש בהרחבה.

^{סב} יל"ע האם היו רשעים עד כדי כך שיצאו עם פרעה כדי לרדוף אחרי בני ישראל, או שיצאו מטעם אחר.

^{סג} ת"י לקמן על הפסוק (טו, ד) "ומבחר שלישי טבעו בים סוף" מתרגם "שלישיו" על הרכב. ולעיל תירגם הירא את דבר ה' זה איוב, וכמשנ"ת שהכוונה לאיוב ולכל הנמשכים אחריו, כי אם לא כן נצטרך לומר שאיוב לבדו היה כל כך הרבה סוסים.

חוננים על הים | האם היתה עוד ביזה קודם "ביזת הים"

(שמות יד, ט) וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם אַחֲרֵיהֶם וַיִּשְׁיגוּ אוֹתָם חֲנִים עַל הַיָּם כָּל סוֹס רֶכֶב פָּרָעָה וּפָרָשָׁיו וַחִילוּ עַל פִּי הַחִירֹת לִפְנֵי בַעַל צַפּוֹן:

מדוע חנו על הים?

וַיִּרְדְּפוּ מִצְרַיִם בְּתַרְיֵהוֹן וְאֲדָבִיקוּ יִתְהוֹן כִּד שָׁרָן עַל יַמָּא כְּנִיסִין מְרַגְלִיִן וְאַבְנִין טְבָן דְּדַבְרָא פִּישׁוֹן מְגִינוֹנִיתָא דְעֵדָן לְגוֹ גִּיחוֹן וְגִיחוֹן דְּבְרִינוֹן לִימָא דְסוֹף וַיִּמָּא דְסוֹף רְמָא יִתְהוֹן עַל גִּיפִיָּה כָּל סוֹסוֹת אֲרֵתִיכִי פָרָעָה וּפָרָשָׁיו וּמְשָׁרִיתִיָּה עַל פּוּמֵי חִירְתָּא דְקָדָם טַעוֹת צַפּוֹן:

[וירדפו מצרים אחריהם ושיגו אותם כאשר שהו על הים, כונסים מרגליות ואבנים טובות אשר הולך פישון מגן עדן לתוך גיחון, וגיחון הולכים לים סוף, וים סוף השליך אותם על שפתו... וכו'.]

ידוע שבנ"י לקחו מהמצרים בים סוף שלל וביזה הנקראת "ביזת הים", ויש על כך אריכות במדרשים. יש מדרשים^{טז} המייחסים את השלל לבעל צפון,^{טז} שיוסף המשנה למלך מצרים מילא בבעל צפון אוצרות של זהב אבנים טובות ומרגליות, ועתה פרעה הבטיח למצרים לפתוח את אוצרות אלו ולחלקם, כדי שיהיה להם רצון לרדוף אחרי בני ישראל. וכך עשה פרעה, חילק את האוצרות וקישטו המצרים את העגלות והסוסים בכלי זהב אלו, ולאחר שנבקע הים ובנ"י עברו בתוכו, נכנסו המצרים ושטפום המים, ואז בזזו בנ"י את כל הכסף והזהב שלקחו עמם המצרים כשיצאו ממצרים.

אך בת"י כאן נראה שהיתה ביזה נוספת עוד לפני שנבקע הים, בעת שחנו בני ישראל לפני בעל צפון במקום שראו את המצרים רודפים אחריהם. ומקור האבנים הטובות אינו מבעל צפון ולא מן המצרים, אלא הקב"ה גילה מקור צפון מששת ימי בראשית בגן עדן, והולך את האבנים דרך פישון לים סוף והים פלט אותם על שפתו.

בפרשת בראשית כאשר נאמרו שמות הנחלים היוצאים מגן עדן, נאמר: "שם האחד פישון הוא הסובב את כל ארץ החוילה אשר שם הזהב", ועיין במדרשים שם שהביאו שהילוכו של נהר פישון הוא למצרים, ונהר הגיחון הוא סובב את ארץ כוש הקרובה גם היא למצרים.

*

ופרעה הקריב | מה הקריב פרעה והיכן?

^{טז} מכילתא בשלח פ"א. ובמדרש הגדול כאן.
^{טז} (אולי מרומז בשם: שם 'צפונות' מצרים)

(שמות יד, י) וּפְרַעַה הַקְּרִיב וַיִּשְׂאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֵינֵיהֶם וְהָנָה מִצְרַיִם נֹסַע אַחֲרֵיהֶם וַיִּירָאוּ מְאֹד וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל יְיָ:

מהו "הקריב" (בהפעיל)?

וּפְרַעַה חָמָא טַעוּוֹת צָפוֹן מִשְׁתַּזְיֵב וּקְרִיב קְדָמוּי קְרַבְנִין וְזָקְפוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יֵת עֵינֵיהוֹן וְהָא מִצְרָאֵי נְטָלִין בְּתַרְיָהוֹן וּדְחִילוּ לְחֻדָּא וְצִלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל קְדָם יְיָ:

נפרעה ראה אליל צפון ניצל, ויקרב לפניו קרבנות, וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נוסע אחריהם ופחדו והתפללו בני ישראל לפני ה'.

רש"י מבאר שפרעה הקריב את עצמו נתאמץ יותר במלחמה דרך המלכים. אך ת"י מבאר כפשוטו שפרעה ראה שמכל האלילים ניצל רק בעל צפון, ולא ידע שהסיבה שניצל היא כדי להטעותו. ולהיפך תלה את הצלתו בכוחו של האליל וחשב שהוא הגורם למבוכת בני ישראל במדברס¹⁰ – שביום השני שבו לכיון מצרים וחנו לפני בעל צפון, ולכן הקריב לפניו קרבנות.

גם פירוש זה נמצא בחז"ל:

וּפְרַעַה הַקְּרִיב – כִּיּוֹן שְׂרָאָה פְּרַעַה שִׁישְׂרָאֵל חוֹנִים עַל הַיָּם, אָמַר בַּעַל צָפוֹן הַסְּכִיּוֹת עַל גְּזַרְתִּי, אֲנִי חֲשַׁבְתִּי לְאַבְדָּם בְּמִים וּבַעַל צָפוֹן הַסְּכִיּוֹת עַל גְּזַרְתִּי לְאַבְדָּם בְּמִים, הַתְּחִיל מִזְבַּח וּמִקְטֵר וּמִנְסֵךְ וּמִשְׁתַּחוּוָה לַעֲזִיז שְׁלוֹ, לִכְךָ נֹאמַר וּפְרַעַה הַקְּרִיב לְזִבַּח וּלְקַטֵּר. (מכילתא)

*

אל תיראו - התיצבו - ה' ילחם לכם | מה התרחש במחנה בני ישראל שטרם שנכנסו לימים?

(שמות יד, יג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל הָעָם אֵל תִּירָאוּ הַתִּיַצְבוּ וּרְאוּ אֶת יְשׁוּעַת יְיָ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם לֹא תִסְפוּ לִרְאֹתָם עוֹד עַד עוֹלָם: (יד) וַיְיָ יִלָּחֶם לָכֶם וְאַתֶּם תִּחַרְשׁוּן:

ת"י בפסוק זה אינו בא לפתור בעיות בפסוק אלא מביא מדרש העוסק בשעה שהתייצבו בני ישראל על ים סוף.

אַרְבַּע כִּיתָן אֲתַעְבִּידוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל גֵּיף יִמָּא דְסוּף חֻדָּא אֲמַרְהָ נִיחוּת לִימָא וְחֻדָּא אֲמַרְהָ נִיחוּת לְמִצְרַיִם וְחֻדָּא אֲמַרְהָ נִסְדְּרָה לְקוּבְלִיָּהוֹן סְדְרֵי קְרַבָּא וְחֻדָּא אֲמַרְהָ נְבִלְבְּלָא לְקוּבְלִיָּהוֹן וְנַעֲרַבְבָּה יִתְהוֹן: כְּתָא דְהוּהָ אֲמַרְהָ נִיחוּת לִימָא אֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה לֹא תְדַחֲלוּן אֲתַעְתְּדוּ וְחָמוֹן יֵת פּוּרְקָנָא דִּי דִיעְבִּיד לְכוּן יוּמָא דִין: כְּתָא דְהוּת אֲמַרְהָ נִיחוּת לְמִצְרַיִם אֲמַר לְהוֹן מֹשֶׁה לֹא תִתִּיבוּן אַרוּם הֵיכְמָא דְחָמִיתוּן יֵת מִצְרָאֵי יוּמָא דִין לֹא תוֹסְפוּן לְמִיחְמִיָּהוֹן תוּב עַד עֲלָמָא: (יד) כְּתָא דְהוּהָ אֲמַרְהָ נִסְדְּרָה לְקוּבְלִיָּהוֹן סְדְרֵי קְרַבָּא אֲמַר

¹⁰ מדרש הגדול. ועיין בכלי יקר כאן בביאור ענין זה.

¹¹ כפי שאמר לדתן ואבירם "סגר עליהם המדבר" ובת"י: "סגר עליהם בעל צפון שופט המדבר". ובמדרש הגדול איתא שפרעה חשב שהחיות רעות שעמדו מצד אחד של בני ישראל כונסו ע"י בעל צפון.

לְהוֹן מֹשֶׁה לֹא תִגִּיחוּן דְּמִן קְדָם יְיָ מִתְּעִבִיד לְכוּן נִצְחָנוּת קְרִבִּיכוּן: פְּתָא דְהוּה אָמְרָה
נְבִלְבְּלָא לְקוּבְלִיהוֹן אָמַר לְהוֹן מֹשֶׁה שְׂתוּקוֹ וְהָבוּ יִקְרָא וְתוֹשְׁבַחְתָּא וְרוּמְמוֹ לְאַלְהֵכוּן:

[ארבעה כיתות נעשו בני ישראל על שפת ים סוף, אחת אמרה נרד לים. (מתוך פחד ויאוש) ואחת אמרה נשוב למצרים. ואחת אמרה נערוך כנגדם מערכי מלחמה. ואחת אמרה נצווח כנגדם ונערבב אותם. הכת שאמרה נרד לים אמר להם משה לא תפחדו חכו ותראו את ישועת ה' שיעשה לכם היום הזה. הכת שאמרה נשוב למצרים, אמר להם משה לא תשובו כי הראיה שראיתם את מצרים יום זה לא תשובו לראותם עד עולם. כת שאמרה נסדר לפניהם סדרי קרב, אמר להם משה לא תיכנסו כי מלפני ה' יעשה לכם ניצחון קרב. כת שאמרה נצווח ונבלבל לפניהם אמר להם משה שתקו ותנו יקר ותשבחות ורוממו לאלהיכם].

מצאנו דברים אלו במכילתא (יג, יג) ובמדרשים נוספים. (עין ילקו"ש)

*

מה תצעק אלי | בזכות איזה תפילה נקרע הים?

(שמות יד טו) וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה מַה תִּצְעַק אֵלַי דְּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּסְעוּ:

מה משמעות שלילה זו "מה תצעק אלי"? האם ה' לא היה מרוצה מתפילת משה? או שתפילה זו מיותרת?

וַיֹּאמֶר יְיָ לְמֹשֶׁה לְמָה אֲנִי קָאִי וּמִצְלִי קְדָמִי הָא צְלוּתְהוֹן דְּעַמִּי קְדָמָת לְדִידְךָ מְלִיל עִם
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּטְלוּן:

ואמר ה' אל משה למה אתה עומד ומתפלל לפני, הרי תפילתם של עמי קדמה לשלך, דבר עם בני ויסעו.

רש"י מפרש שלא זו העת להאריך בתפילה או שאין צורך בתפילה כי הדבר מוטל על השי"ת להצילם.

ת"י מבאר שאמירה זו אינה באה לשלול את תפילתו של משה, אלא להעדיף את תפילתם של בני ישראל ולומר שעל ידה זכו לישועה. והיות והם עומדים בניסיון האמונה, לא תועיל תפילת משה לחפות עליהם, אלא נדרש מהם להיכנס לים ולעמוד במבחן האמונה.

דרשה זו מצאנו בחז"ל:

מה תצעק אלי – ר' שמעון בן יהודה אומר, מה תצעק אלי, כבר צעקתם קדמה לצעקתך, שנאמר (יד, י) וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה'.

*

הרם את מטך ונטה את ירך | האם משה נטה את ידו על הים עם המטה או בלי המטה?

(שמות יד, טז) וְאַתָּה הָרַם אֶת מִטְּךָ וְנִטְהָ אֶת יָדְךָ עַל הַיָּם וּבִקְעָהוּ וַיָּבֵאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבֶּשֶׁה:

במה נטה משה על הים? במטה? או ביד? או בשניהם? אם כתוב הרם את מטך מובן שהוא בנטית היד, והיה צריך להיות כתוב "ואתה הרם את מטך על הים" למה פירט הכתוב שני פעולות, הרמת המטה ונטיעת היד? והאם אכן הם שני פעולות שונות?

וְאַנְתָּ אָרוּם יַת חוּטְרְךָ וְאַרְכִּין יַת יָדְךָ בֵּיהָ עַל יַמָּא וּבְזַעֲיָהּ וְעַלּוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּגוֹ יַמָּא בַּיַּבֶּשֶׁתָּא:

[ואתה הרם את מטך ונטה את ידך בו על הים ובקעהו ויכנסו בני ישראל בתוך הים ביבשה].

ת"י נוקט כדעת רוב המפרשים שלא מדובר כאן בשני פעולות שונות, והפעולה הנדרשת היא נטית היד עם המטה על הים, ולשם כך הוצרך קודם להרים את המטה בידו. ההדגשה של ת"י שנטיעת היד היתה עם המטה, באה בעיקר להוציא מהדעה המפרשת פסוק זה בשתי פעולות. א. הרם את מטך - השלך את מטך מידיך^ט. ב. אח"כ נטה את ידך - היד ללא המטה על הים, וכדלקמן:

ואתה הרם את מטך - ... כך אמרו המצרים, לא היה יכול משה לעשות כלום אלא במטה, בו הכה היאור, בו הביא את כל המכות, כיון שבאו כלל ישראל לתוך הים והמצרים עומדים מאחוריהם אמר הקב"ה למשה השלך את מטך שלא יאמרו אילולא המטה לא היה יכול לקרוע את הים. (שמו"ר פכ"א)

*

ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה | מי האיר ומי החשיך אותו ענן או שני עננים?

(שמות יד, כ) וַיָּבֵא בֵּין מַחְנֵה מִצְרַיִם וּבֵין מַחְנֵה יִשְׂרָאֵל וַיְהִי הָעֲנָן וְהַחֹשֶׁךְ וַיָּאֵר אֶת הַלַּיְלָה וְלֹא קָרַב זֶה אֶל זֶה כָּל הַלַּיְלָה:

מי החשיך ומי האיר? האם אותו הענן ביצע פעולה כפולה, מצד אחד האיר לבנ"י ומצד שני החשיך למצרים? או הענן החשיך ועמוד האש ההולך לפניו האיר?

וְאַעִיל בֵּין מַשִּׁירֵיתָא דְיִשְׂרָאֵל וּבֵין מַשִּׁירֵיתָא דְמִצְרַיִם וְהוּהוּ עֲנָנָא פְּלִגְיָה נְהוּרָא וּפְלִגְיָה חֹשֶׁךְא מְסֻטְרִיָּה חָד מְחֹשֶׁךְ עַל מִצְרַיִם וּמְסֻטְרִיָּה חָד אֲנְהָר עַל יִשְׂרָאֵל כָּל לַיְלִיא וְלֹא קָרַב מִשְׁרֵי כָּל קָבִיל מִשְׁרֵי לְמִסְדְּרָא סְדְרֵי קָרַבָּא כָּל לַיְלִיא:

^ט וכ"ה בת"י לקמן יד, כא עה"פ "ויט משה את ידו".

^{טט} הרמה מלשון השלכה כמו "סוס ורכבו רמה בים", "הרומו מתוך העדה" ועוד.

[ויבא בין מחנה ישראל ובין מחנה מצרים, ויהי הענן חציו אור וחציו חשך, מצד אחד מחשיך על המצרים, ומצד אחד מאיר על ישראל כל הלילה, ולא קרב מחנה כנגד מחנה לערוך סדרי קרב כל הלילה].

לדעת ת"י הנושא בפסוק הוא עמוד הענן והוא החושך הטבעי, ובאורח נס האיר מצדו השני לישראל ולא מוזכר כאן כלל עמוד האש. לאפוקי מפירוש רש"י שעמוד האש הוא שהאיר את הלילה.

וכדברי ת"י מבואר במדרש:

ויהי הענן והחושך ויאר את הלילה - ... אבל הקב"ה אינו כן וכבר עשה דוגמא זו במצרים וכו', ואמר ויאר את הלילה ויהי הענן והחושך וכו', אם ענן למה חושך, ואם חושך למה ענן. א"ר אושעיה דו פרצופין היו, היה אור לישראל וחשך למצרים. (מדרש תהילים פכ"ז. וע"ע במכילתא כאן.)

*

ויט משה את ידו על הים | מהו סוד המטה של משה? ולכמה חלקים נבקע הים?

(שמות יד, כא) וַיִּט מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ עַל הַיָּם וַיּוֹלֶךְ יְיָ אֶת הַיָּם בְּרוּחַ קְדִים עָזָה כָּל הַלַּיְלָה וַיִּשֶׂם אֶת הַיָּם לְחֶרֶבָה וַיִּבְקְעוּ הַמַּיִם:

מה היה הסוד של המטה של משה? ומדוע נבקעו המים ולא הים? הרי הכתוב מתחיל ויולך ה' את הים, ומסיים ויבקעו המים, ומדוע לא ויבקע הים?

וְאַרְכִּין מֹשֶׁה יָת יְדֵיהָ עַל יַמָּא בְּחוּטְרָא רַבָּא וַיִּקְרָא דְאִיתְּבְרִי מִן שִׁירוּיָא וּבִיהָ חֲקִיק וּמְפָרֵשׁ שְׁמָא רַבָּא וַיִּקְרָא וְעִישְׂרֵתִי אֲתוּוֹתָא דִּי מְחָא יָת מְצָרָאִי וְתִלַּת אַבְהַת עֲלָמָא וְשִׁית אִימְהָתָא וְתַרְיִסָר שְׁבִטוּי דִּיעֶקֶב וּמִן יַד דְּבַר יְיָ יָת יַמָּא בְּרוּחַ קִדּוּמָא תְּקִיף כָּל לַיְלִיא וְשׁוּי יָת יַמָּא נְגִיבָא וְאַתְּבִזְעוּ מִיָּא לְתַרְיִסָר בְּזִיעֵן כָּל קְבִיל תַּרְיִסָר שְׁבִטוּי דִּיעֶקֶב:

[ויט משה את ידו על הים במטה הגדול והנכבד, שנברא מבתחילה, ובו חקוק ומפורש השם הגדול והנכבד ועשרת האותות אשר הכה את מצרים ושלשת אבות וששת האמהות, ושנים עשר שבטי יעקב, ומיד נהג ה' את הים ברוח קדים חזקה כל הלילה ועשה את הים ליבשה, והתחלקו המים לשנים עשר גזרים כנגד שנים עשר שבטי יעקב].

מת"י עולה סודו של המטה שהיה בידי משה, והוא שמטה זה נברא בששת ימי בראשית כמבואר במשנה באבות (פ"ה מ"ו) "עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות"...

"והמטה". עיין לעיל (פרשת שמות ד, יז) שם הבאנו בהרחבה את סדר גלגולו של המטה עד שהגיע לידיו של משה^ע.

ובענין בקיעת המים הרי שלעומת פירוש המכילתא שהובא ברש"י שנבקעו כל מים שבעולם, ת"י מפרש שאף ים סוף עצמו לא נבקע כולו אלא נבקעו מימיו לי"ב שבילים, שביל לכל שבט, ולכן לא נאמר ויבקע הים אלא ויבקעו המים ביקועים רבים – י"ב בקעים.

דבר זה נמצא בחז"ל בכמה מקומות:

ר' אליעזר אומר ביום שנקוו המים בו ביום נקפאו ונעשו לי"ב שבילים שהם כנגד י"ב שבטים, ונעשו חומות מים ובין שביל לשביל חלונות, והיו רואים אלו את אלו וראו הקב"ה מהלך לפניהם... וכתוב בים דרכך ושבילך במים רבים ועקבותיך לא נודעו... (פדר"א פמ"ב)

*

מצרים מת | מדוע נאמר מת בלשון יחיד?

(שמות יד ל) **וַיֹּשַׁע יְיָ בַּיּוֹם הַהוּא אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּד מִצְרַיִם וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת מִצְרַיִם מֵעַל שַׁפַּת הַיָּם:**

מדוע נאמר "מצרים מת" בלשון יחיד?

וּפְרִיק וְשׁוֹיֵב יְיָ בַּיּוֹמָא הַהוּא יַת יִשְׂרָאֵל מִן יַדִּיהוֹן דְּמִצְרַאֵי וְחֻמוֹן יִשְׂרָאֵל יַת מִצְרַאֵי מֵיַתִּין וְלֹא מֵיַתִּין רְמָאִין עַל גֵּיף יַמָּא:

[וגאל ושמר ה' ביום ההוא את ישראל מידיהם של המצריים. וראו ישראל את המצריים מתים ולא מתים מוטלים על שפת הים].

לשון היחיד מעוררת התפעלות מסוימת ודרשו בזה חז"ל באופנים שונים. (ראה רש"י כאן). ת"י מפרש שהמצרים לא טבעו בים באופן שלא הרגישו את המתרחש עמם, אלא ישראל ראו את המצרים מוטלים על שפת הים במצב של מתים ולא מתים, וזוהי נקמת ה' שיחושו את עונשם. ולכן שייך לפרש "מת" כהוה ולא כעבר, ומובן מדוע נכתב בלשון יחיד.

ישנם מדרשים רבים המתארים את הנקמה הגדולה שזכו ישראל בראותם את מצרים מתים^{עא}. במדרש דלהלן מצאנו מקור לפירושו של ת"י:

^ע עיי"ש שמטה זה מקורו מאדם הראשון שעבר מדור לדור דרך חנוך, שם, אברהם יצחק ויעקב ומשם ליוסף המשנה למלך ואח"כ הגיע לבית פרעה, ויתרו לקחו משם. עיין עוד בת"י לעיל עה"פ 'ויואל משה לשבת את האיש'. בילקוט שמעוני פרשת שמות בשם דברי הימים דמשה, במובאות בתו"ש. ובפד"א פ"מ.
^{עא} עיין במכילתא כאן "מפני ארבעה דברים ראו ישראל את מצרים מתים" ... עיי"ש.

וירא את ישראל את מצרים מת – מתים אין כתיב כאן, אלא מת על שפת הים, מתים ולא מתים, כענין שנאמר (בראשית לה, יח) ויהי בצאת נפשה כי מתה" וכי מתה היתה, והלא כבר נאמר ותקרא שמו בן אוני, אלא מתה ולא מתה. (מכילתא)

ר' לוי בר סימון אומר ביום הרביעי חנו ישראל על שפת הים מנגד לים והיו המצריים צפים כנודות על פני המים ויצא רוח צפון והשליך אותם והביא אותם ואמרו אלו פלטרין של פרעה ואלו הנוגשים היו מכירין כל אחד ואחד שני' וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים (פדר"א פכ"ב)

*

גאה גאה | מה ענין גאה גאה - לסוס ורוכבו רמה בים?

(שמות טו, א) אָז יִשִּׁיר מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת לַיהוָה וַיֹּאמְרוּ לְאֹמֶר אֲשִׁירָה לַיהוָה כִּי גָאָה גָאָה סוּס וְרוֹכְבוֹ רְמָה בַיָּם:

מה ענין גאה גאה - לסוס ורוכבו רמה בים? האם זו בלבד גאוותו של הקב"ה שהטביע סוס ורוכבו?

הָא בְּכֵן שִׁבַּח מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יַת שְׁבַח שִׁירְתָּא הֲדָא קְדָם יִי וְאִמְרִין לְמִימַר נוֹדָה וְנִשְׁבַּחָא קְדָם יִי רְמָא דְמִתְגַּאֲי עַל גִּיּוּתְנִיָּא וּמִתְנַטֵּל עַל מְנַטְלִיא כָּל מֵאן דְּמִתְגַּאֲי קְדָמוּי הוּא בְּמִימְרֵיהּ פִּרְעַ מְנִיָּה עַל דִּי אֲזִיד פִּרְעָה רְשִׁיעָא קְדָם יִי וְאִתְנַטֵּל בְּלַבְבֵיהּ וְרַדְף בְּתַר עֲמָא בְּנֵי יִשְׂרָאֵל סוּסוֹן וְרוֹכְבֵיהוֹן רְמָא וְטַמַּע יְתַהוֹן בִּימָא דְסוּף:

[אז בכך שיבח משה ובני ישראל את שבח השירה הזו לפני ה', ויאמרו לאמר נודה ונשבח לפני ה' הרם שמתגאה על הגאים ומתנשא על המתנשאים, כל מי שמתגאה לפניו הוא במאמרו נפרע ממנו, על כי הזיד פרעה הרשע לפני ה' והתנשא בלבבו ורדף אחר עם בני ישראל סוסייהם ורוכביהם השליך וטבע אותם בים סוף].

מת"י מתבאר שמי שמתגאה לפני הקב"ה צפוי בעצמו להוכיח לכל מי הוא הגאה האמיתי. ע"כ ראו ונוכחו המצרים לדעת מי הוא גאה ונשא, כי גאוותם – סוסייהם ורוכביהם שעליהם כל גאוותם טבעו בים, וזהו כי גאה גאה - שבירת גאוות הרשעים בדבר שגאים בו, שבמקרה כאן היה באמצעות טביעת הסוס ורוכבו.

במדרש הובא:

כי גאה גאה – מתגאה הוא על כל המתגאים, שבמה שאומות העולם מתגאים לפניו, בו הוא נפרע מהם.. עיי"ש בהמשך דוג' רבות מההיסטוריה. (מכילתא)

אשירה לה' כי גאה גאה - אמר ר"ל מאי דכתיב אשירה לה' כי גאה גאה, שירה למי שמתגאה על הגאים, כדאמר מר, מלך שבחיות – ארי. מלך שבבהמות – שור. מלך שבעופות – נשר. ואדם מתגאה עליהן, והקב"ה מתגאה על כולם ועל העולם כולו. (חגיגה יג:)

*

מדרשי הרחבה בשירת הים המובאים בתרגום יונתן

(שמות טו, ב) עֲזִי וְזַמְרַת יְהוָה וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה זֶה א-לי וְאַנְוָהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וְאַרְמְמָנָהוּ:

תּוֹקֶפֶן וְרוֹב תּוֹשְׁבַחְתָּן דְּחִיל עַל כָּל עֲלֻמְיָא יִי אָמַר בְּמִימְרִיהּ וְהוּהּ לִי אֱלֹהָא פְּרוֹק מִן חֲדָיִי אֲמַהוּן הוּוּן יִנְקִיא מְחוּוּן בְּאַצְבָּעֵתְהוֹן לְאַבְהָתְהוֹן וְאַמְרִין דִּין הוּא אֱלֹהֵן דְּהוּהּ מוֹנִיק לָן דּוּבְשָׂא מִן כִּיפָא וּמִשַּׁח מִן שְׁמִיר טִינְרָא בְּעִידָן דְּאִימָן נִפְקָן לְאַנְפֵי בְּרָא וּוִילְדָן וְשַׁבְקָן יָתָן תַּמָּן וְתִשְׁדָּר מְלֹאכָא וּמִסְחֵי יָתָן וּמְלַפֵּף יָתָן וּכְדוּן נִשְׁבַּחֲיָנִיהּ אֱלֹהָא דְאַבְהָתָן וְנִרְוּמִינִיהּ:

[עוזנו וגדול תהילתנו נורא על כל עולמות ה', אמר במאמרו והיה לי אל מושיע. משדי אמם היו התינוקות מראים באצבעותיהם לאבותיהם, ואומרים זה הוא אלהינו שהיה מניק לנו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור, בעת שאימותנו יוצאות לשדה ויולדות ועוזבות אותנו שם, ושולח מלאך ורוחץ אותנו ועוטף אותנו, וכעת נשבחנו אלהי אבותינו ונרוממהו].

וכך גם מובא בילקו"ש (שמות רמז קסה) ובפדר"א (פמ"ב):

כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו - רבי שילא אמר כל הילדים שהשליכו היה היאור פולט אותם במדבר והיה הקב"ה מביא סלע בפיו כל אחד ואחד וסלע מצדו והסלע שביניהן היה מניק אותם דבש וחלב והסלע שבצדיהן היה מסיך אותן שמן כחיה שהיא ממסכת את בנה שנאמר ויניקהו דבש מסלע וגו'. וכשבאו ישראל ראו הב"ה... וקלסוהו וקדשוהו שני זה א-לי ואנוהו.

*

(שמות טו, ג) יִי אִישׁ מְלַחְמָהּ יִי שָׁמוּ:

אָמְרִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִי גְבָרָא עֵבִיד קְרַבִּינָן בְּכָל דֵּר וְדֵר מְנַדַּע גְּבוּרְתִּיהּ לְעַמִּיהּ בֵּית יִשְׂרָאֵל יִי שְׁמִיהּ כְּשְׁמִיהּ כֵּן גְּבוּרְתִּיהּ יְהִי שְׁמִיהּ מְבָרַךְ לְעֻלְמֵי עֻלְמִין:
[אמרו בני ישראל ה' איש עושה קרבות בכל דור ודור מודיע גבורתו לעמו בית ישראל. ה' שמו כשמו כן גבורתו יהי שמו מברך לעלמי עולמים].

*

(שמות טו, יב) נְטִיתָ יְמִינְךָ תְּבַלְעֵמוּ אֶרֶץ:

יִמָּא וְאַרְעָא הוּוּן מְדִינִין דָּא עִם דָּא פְּחָדָא יִמָּא הוּהּ אָמַר לְאַרְעָא קְבִילִי בְּנִיכִי וְאַרְעָא הָוֹת אָמְרָה לְיִמָּא קְבִיל קְטִילִינְךָ לָא יִמָּא הוּהּ בְּעִי לְמִטְמַע יְתְהוּן וְלָא אֲרַעָא הָוֹת בְּעִיא לְמַבְלַע יְתְהוּן דְּחִילָא הָוֹת אֲרַעָא לְמַקְבְּלָא יְתְהוּן מִן בְּגִלְל דְּלָא יְתַבְעוּן גְּבָהּ בְּיוֹם דִּינָא רַבָּא לְעֻלְמָא דְאַתִּי הִיכְמָא דִּיתַבַּע מִינָה דְמִי דְהַבֵּל מִן יַד אֲרַכִּינַת יַד יְמִינְךָ יִי בְּשַׁבּוּעָה עַל אֲרַעָא דְלָא יְתַבְעוּן מִינָה לְעֻלְמָא דְאַתִּי וּפְתַחַת אֲרַעָא פּוּמָה וּבְלַעַת יְתְהוּן:

[הים והארץ היו מתדיינים זה עם זה כאחד. הים אמר לארץ קבלי בניך, והארץ אמרה לים קבל הרוגיך, לא הים היה רוצה להטביע אותם, ולא הארץ רצתה לבלוע אותם. כדי שלא יתבעו ממנה ליום הדין הגדול לעולם הבא, כמו שיתבעו ממנה דמו של הבל, מיד

נטה ה' את יד ימינו בשבועה על הארץ שלא יתבעו ממנה לעולם הבא, ופתחה הארץ את פיה ובלעה אותם].

מדרש זה מצינו בפרקי דר"א (פמ"ב):

אמר רבי ברכיה: אמרה כנסת ישראל לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם, לחמורים נתת קבורה ולבניך לא נתת קבורה? לחמורים נתת קבורה, אלו המצריים, הדא הוא דכתיב (יחזקאל כג, כ) "אשר בשר חמורים בשרם" ואמר רבי ברכיה: לפי שהיה הים זורקן ליבשה ויבשה זורקן לים, ים אומר ליבשה קבלי אוכלוסין, ויבשה אומרת לים קבלי אוכלוסין, אמרה יבשה: ומה אם בשעה שלא קיבלתי אלא דמו של הבל, נאמר בי (בראשית ג, יז) "ארורה האדמה", היאך אני יכולה לקבל דם כל ההמון הזה? עד שנשבע לה הקדוש ברוך הוא, שאינו מעמידה בדין, הדא הוא דכתיב: נטית ימינך תבלעמו ארץ" אין ימין אלא שבועה, שנאמר (ישעיהו סב, ח) "נשבע ה' בימינו". ולעמך לא נתת קבורה? "הווי אשר לא כתורתך".

*

(שמות טו, יח) יי ימלך לעלם ועד:

כד חמוון עמא בית ישראל ית ניסיא וית פרישוותא דעבד להון קודשא יהי שמייה משבח על ימא דסוף וגבורת ידיה בני גלליא עניין ואמרין אילין לאילין איתו ניתן כליל דרבו בריש פרוקן דהוא מעביר ולא עבר דהוא מחליף ולא חליף דדיליה הוא כליל מלכותא והוא מלך מלכין בעלמא הדין ודיליה הוא מלכותא לעלמא דאתי ודיליה היא והויא לעלמי עלמין:

[כאשר ראו עם בית ישראל את הניסים ואת הנפלאות שעשה להם ה' הקדוש - יהיה שמו משובח, על ים סוף, וגבורת ידו בין הגלים, ענו ואמרו אלה לאלה, בואו וניתן עטרת גדולה בראש גאלנו שהוא מעביר ואינו עובר, שהוא מחליף ואינו חולף, ששלו היא עטרת מלכות, והוא מלך מלכים בעולם הזה, ושלו היא המלכות לעולם הבא, ושלו היא ותהיה לעלמי עולמים].

*

(שמות טו, יט) פי בא סוס פרעה ברכבו ובפרשיו בים וישב יי עליהם את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים:

ארום עלו סוסות פרעה ברתיו ובפרשיו בימא וחזר יי עליהון ית מוי דימא ובני ישראל הליכו ביבשתא בגו ימא ותמן סלקון עינוון בסימן ואילני מיכלא וירקי ומגדי בארעית ימא:

[כי עלו סוסי פרעה ברכבו ובפרשיו בים, וחזר ה' עליהם את מי הים, ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים, ושם עלו מעינות מתוקים ואילני מאכל ופירות ומגדים בקרקעית הים].

*

ויורהו ה' עץ | האם מדובר בעץ מסוים שבכוחו להמתיק? או שמדובר בנס?
(שמות טו, כה) וַיִּצְעַק אֵל יְיָ וַיֹּרְאוּ יְיָ עֵץ וַיִּשְׁלַךְ אֶל הַמַּיִם וַיִּמְתְּקוּ הַמַּיִם שֶׁם לֹא חֹק
וּמִשְׁפָּט וְשֵׁם נִסָּהוּ:

א. מהו עץ זה? האם מדובר בעץ מסוים שבכוחו להמתיק? או שמדובר בנס?
ב. אלו חוקים ואלו משפטים שם לו שם?

וַצַּלִּי קָדָם יְיָ וְאַחֲוִיָּה לִיָּהּ יְיָ אֵילָן מְרִיר דְּאֶרְדְּפָנִי וְכָתַב עָלָי שְׁמָא רַבָּא וַיִּקְרָא וְטַלְק לְגוּי
מִיָּא וְאַתְחַלּוֹן מִיָּא תַּמָּן שׁוּי לִיָּהּ מִימְרָא דִּי גִזְרַת שְׁבַתָּא וְקִיָּים אִיקָר אַבָּא וְאַמָּא דִּינִי
פְדָעָא וּמִשְׁקוּפֵי וְקִנְסִין דְּמִקְנִסֵי לְחִיבֵיָּא וְתַמָּן נִסָּיָא בְּנִסְיוֹנָא עֲשִׂירֵתָא:

ויתפלל לפני ה' ויראו ה' עץ מר של ארדופני, וכתב עליו שם הגדול והנכבד וזרק לתוך
המים וימתקו המים, שם שם לו מאמר ה' חוק השבת ומצות כבוד אב ואם ומשפטי פצע
וחבורה וקנסות שקונסים לחייבים, ושם נסהו בניסיון העשירי].

א. אכן יש כאן לדעת ת"י עצה והוראה ניסית: העץ שהושלך הוא עץ הידוע במרירותו,
אך אם השם הגדול כתוב עליו הרי הוא ממתיק את המים.
דבר זה מצאנו בחז"ל:

ויורהו ה' עץ וגו' - ר' יהושע אומר זה עץ של ערבה, ר' אלעזר המודעי אומר זה עץ של
זית שאין לך עץ מר יותר מעץ זית, ר' יהושע בן קרחה אומר זה עץ הרדופני. ר' שמעון
בן יוחאי אומר דבר מן התורה הראהו שנאמר ויורהו ה' עץ, ויראהו ה' עץ אינו אומר
אלא ויורהו כענין שנאמר ויורני ויאמר לי יתמוך דברי לבך (משלי ד), ר' נתן אומ' זה עץ
קתרוס ויש אומרים עקר תאנה ועקר רמון. (מכילתא בשלח פ"א)

ב. הנה יש בתורה 'פרשת משפטים' המלאה בהלכות וחוקי משפט, ואולם כבר לפני כן
בפרשת יתרו עמד העם על משה מבוקר עד ערב לדונם בדיני המשפט, ואם נניח שהיה
זה קודם מתן תורה, יש לשאול מנין ידע משה את חוקי המשפט? בת"י מבוארת
התשובה, שכבר במרה ניתנו משפטי פצע וחבורה ודיני קנסות.

*

לחם משמים | מתי נוצר ה"מן" ומהיכן הגיע לבני ישראל?

(שמות טז, טו) וַיִּרְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו מֶן הוּא פִּי לֹא יָדְעוּ מֶה הוּא
וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם הוּא הַלֶּחֶם אֲשֶׁר נָתַן יְיָ לָכֶם לֶאֱכֹלָהּ:
"הוא הלחם" מה רצה משה להביע במילה "הוא"?

וְחָמוֹן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהוּוֹן תַּמְהִין וְאַמְרִין אֵינֶשׁ לְחַבְרִיָּה מֶן הוּא אָרוֹם לֹא יָדְעוֹן מֶה הוּא
וְאַמְר מֹשֶׁה לְהוֹן הוּא לְחָמָא דְּאַצְטַנֵּע לְכוֹן מֶן שִׁירוּיָא בְּשָׁמֵי מְרוֹמָא וְכְדוֹן יְהִיבִיהּ יְיָ לְכוֹן
לְמִיכָל:

[וראו בנ"י והיו תמהים ואמרו איש אל אחיו מה הוא כי לא ידעו מה הוא. ואמר משה להם הוא הלחם שנגנו לכם מבתחילה בשמי מרום, ועתה נתנו ה' לכם לאכלה].

ת"י מבאר ש"הוא" בא להורות על מושג קיים וידוע, וכמפורש במשנה באבות (פ"ה מ"ו) "עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות", ואחד מהם הוא המן, וזה שאמר משה שהמן הוא הלחם "ההוא" - הידוע שנגנו מששת ימי בראשית.

*

ויחננו ברפידים ואין מים | מה הקשר בין החניה ברפידים לבין המחסור במים?

(שמות יז, א) וַיִּסְעוּ כָּל עַדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּדְבַּר סִין לְמִסְעֵיהֶם עַל פִּי יְיָ וַיַּחֲנוּ בְּרַפִּידִים וַאֲיֵן מַיִם לְשֶׁתֶת הָעָם:

מה הקשר בין החניה ברפידים לבין המחסור במים שפקד אותם?

וַנְטָלוּ כָּל כְּנֹשֶׁתָא דְבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּדְבַּרָא דְסִין לְמִטְלָנִיהוֹן עַל מִימְרָא דְיֵי וְשָׂרוּ בְּרַפִּידִים אַתְרָא דְבִטְלוּ אִידִיהוֹן מִמְצוּוֹתָא דְאִוְרִיתָא וְאִתִּיבְשׁוּ מִבּוֹעֵיָא וְלֹא הָוָה מוֹי לְמִשְׁתֵּי לְעַמָּא:

[ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין למסעיהם על פי ה', וחנו ברפידים מקום שבטלו ידיהם ממצוות התורה ויבשו המעיינות ולא היה מים לשתות העם].

ת"י מבאר כדעת חז"ל שרפידים הוא ע"ש שרפו ידיהם מן התורה, שהיא באר מים חיים. ומידה כנגד מידה נוצר להם מחסור במים.

וכך לשון חז"ל:

ויחננו ברפידים – מאי לשון רפידים ר"א אומר רפידים שמה, ר' יהושע אומר שריפו עצמן מדברי תורה שנאמר (ירמי' מז, ג) "לא הפנו אבות אל בנים מרפיון ידים". (סנהדרין קו.).

*

עבור לפני העם... והלכת | היכן רמוזה התוכחה למשה?

(שמות יז, ה) וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה עֲבֹר לְפָנֵי הָעָם וְקַח אֶתְךָ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִטֶּחַךְ אֲשֶׁר הִפִּיתָ בּוֹ אֶת הַיָּאֵר קַח בְּיָדְךָ וְהִלַּכְתָּ:

בתחילת הפסוק נאמר "עבור" לפני העם, ואילו בסוף הפסוק נאמר ומטך וכו' קח בידך "והלכת", לאן?

וַאֲמַר יְיָ לְמֹשֶׁה עִיבַר קָדָם עַמָּא וּדְבַר עַמְךָ מִסְבֵּי יִשְׂרָאֵל וְחוּטְרַךְ דְּמַחִית בֵּיהּ ית נְהָרָא דְבַר בְּיָדְךָ וְאִיזִיל לְךָ מִן קָדָם תּוֹרְעַמְתְּהוֹן:

[ואמר ה' למשה עבור לפני העם וקח אתך מזקני ישראל והמטה שהכית בו את היאור קח בידך, והלכת לך מפני תלונותיהם].

יש כאן עפ"י כל המפרשים תוכחה למשה שאמר (בפסוק הקודם) "עוד מעט וסקלוני" אי לכך אמר לו הקב"ה "עבור לפני העם" ותראה שלא יסקלוך (רש"י כאן עפ"י חז"ל). או

עבור להם מלשון עבור על חטא - סלח להם. ת"י תולה את ההדגשה של הפסוק על התוכחה מהלשון "והלכת" שהוא לכאורה מיותר ובא לומר למשה שילך - יניח את תלוונת בני ישראל.

וכך אמרו חז"ל:

עבור לפני העם - ר' נחמיה אומר עבור על חטא שלהם. (מכילתא)

עבור לפני העם - ר' מאיר אומר מהו עבור, אמר הוה דומה לי, מה אני משלם טובה תחת רעה אף אתה הוי משלם טובה תחת רעה שנאמר (מיכה ז, יח) "מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע". (שמו"ר כו, ב)

*

הנני עמד לפניך שם על הצור | האם ראה משה את ה' הלא נאמר כי לא יראני האדם וחי?

(שמות יז, ו) הנני עמד לפניך שם על הצור בחרב והפית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם ויעש כן משה לעיני זקני ישראל:

הכיצד יעמוד (כביכול) הקב"ה לפני משה על הצור? הלא נאמר למשה בנקרת הצור עב לאחר שביקש "הראני נא את כבודך". "כי לא יראני האדם וחי"?

האנא קאים קדמך תמן באתרא דתחמי רושם ריגלא בחורב ותמחי ביה בטינר בחוטרך ויפקון מינה מוי למשתי וישתון עמא ועבד היכדין משה קדם סבי ישראל:

[הנני עומד לפניך שם במקום שתראה רושם רגל בחורב והכית בו בצור במטך, ויצאו ממנו מים לשתיה וישתו העם, ועשה כן משה לפני סבי ישראל].

מת"י מתבאר שמשה רבינו היה צריך לדעת לאיזה סלע מן הסלעים לגשת, והקב"ה הבטיחו שיגלה לו ע"י שכביכול "יעמוד לפניו", ואולם אין הכוונה לגלוי שכינה ממש, אלא לעקבות או סימני גילוי, וע"פ מדרש חז"ל הגילוי יהיה שמשה יראה שם רושם של רגל (אדם).^{עג}

ביאור זה נמצא בחז"ל:

הנני עומד לפניך שם - אמר לו המקום: כל מקום שאתה מוצא רושם רגלי אדם, שם אני לפניך. (מכילתא)

*

ויבא עמלק | מהי סיבת בואו של עמלק ומאיזה שבט הוא הרג?

^{עב} (לג, כב כג).

^{עג} ויש בדבר פירושים רבים מדוע דווקא רושם זה. עיין יחזקאל א, כו "דמות כמראה אדם".

(שמות יז, ח) וַיָּבֵא עַמְלֵק וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בְּרִפְיָדָם:

למה הוא בא? ובמי הוא פגע?

וְאַתָּא עַמְלֵק מְאַרְע דְּרוּמָא וְשׁוּר בְּלִילִיא הֵהוּא אֶלְף וְשִׁית מְאָה מִלִּין וּמִן בְּגִלְל מְצוּתָא דִּהְוָה בִּינֵי עֶשׂוּ וּבִינֵי יַעֲקֹב אַתָּא וְאַגַּח קֶרְבָּא עִם יִשְׂרָאֵל בְּרִפְיָדִים וְהוּוּה נְסִיב וְקָטִיל גּוּבְרִין מְדִבִּית דִּן דְּלָא הָוּה עֲנָנָא מְקַבִּיל יְתֵהוּן מִן בְּגִלְל פּוּלְחָנָא נּוֹכְרָאָה דִּי בִּינֵיהוּן:

[וויבא עמלק מארץ הנגב, וקפץ בלילה ההוא אלף ושש מאות מיל בגלל המריבה שהיתה בין עשיו ובין יעקב בא וילחם עם ישראל ברפידים, והיה לוקח והורג אנשים מבית דן שלא היה הענן מקבל אותם מפני הע"ז אשר ביניהם]

על בואו של עמלק בעיתוי זה יש בחז"ל טעמים הרבה, ביניהם טעמו של רש"י שלומד מסמיכות הפרשיות שעמלק בא כתוצאה משאלת בני ישראל "היש ה' בקרבנו" וכמשל הילד שנישא על כתפי האב. ת"י בחר את הסיבה השורשית הנעוצה במריבה ההיסטורית בין עשיו ליעקב, ועמלק שהוא מזרעו של עשיו בא לנקום נקמת עשיו.

עמלק תפס את אלו שלא היו מוגנים מהענן כי נפלטו ממנו מחמת חטאם, "ויזנב בך כל הנחשלים אחרריך" (דברים כה) והם המצורעים והערב רב כמבואר שם. ת"י מוסיף שנחשלים אלו היו שבט דן שהיו עובדי ע"ז^ט ואותם הרג עמלק.

דברים אלו נמצאים בחז"ל:

מה ראה עמלק לבוא להילחם עם ישראל? כדי לנקום נקמת עשיו זקנו, דכתיב (בראשית כז) וישטום עשיו את יעקב, אליפז היה בכור עשיו וצוהו להתגרות עם בני יעקב, ולפי שנתגדל עם איוב וחבריו לא נלחם בהם (לקח טוב. וע"ע בתרגום שיה"ש ב, טו)

כל הנחשלים אחרריך - ר' יהודה אומר כל מי שהיה נימוח היה ניצול (נימוח מדרכי המקום היה ניצול מחוץ לענן), ר' נחמן אומר כל שהיה הענן פולטו היה ניצול, ורבנן אמרין שבטו של דן שפלטן הענן שהיו כולם עובדי ע"ז. (ילקוט"ש פרשת כי תצא פרק כה)

*

יודי משה כבדים | מדוע כבדו ידיו של משה?

(שמות יז, יב) וַיְדִי מֹשֶׁה כְּבִידִים וַיִּקְחוּ אֶבֶן וַיִּשְׂימוּ תַחְתּוֹ וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ וְאַהֲרֹן וְחֹר וְתַמְכוּ בְּיָדָיו מִזָּה אֶחָד וּמִזָּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֶמוּנָה עַד בֹּא הַשָּׁמֶשׁ:

מדוע כבדו ידיו של משה?

וידוי דמשה הוו יקרין מן בגלל דעפב קרבא למחר ולא אזדרו ביומא ההוא לפורקנא דישראל ולא הוה יכיל למיזקפהון בצלוי ומן דהוה צבי לסגופי נפשיה נסיבו אבנא ושיוו

^ט פסלו של מיכה - עיין בתרגום על שיה"ש ב, טו

פניני תרגום יונתן פרשת בשלח

תַּחֲתוּי וַיִּתֵּיב עֵילָהּ וְאַהֲרֹן וְחֹר מְסַעֲדִין לִידוּי מִיִּכָּא חָד וּמִכָּא חָד וְהוֹאָה יְדוּי פְּרִיסָן
בְּהִימְנוּתָא בְּצִלוֹ וְצוּמָא עַד מְטָמוּעַ שְׁמָשָׁא:

נדידי משה היו כבדים בגלל שעיכב המלחמה למחר ולא הזדרז ביום ההוא לתשועתם של ישראל, ולא היה יכול להרימם בתפילה, ומשום שהיה חפץ לסגף את נפשו, לקחו אבן ושמו תחתיו וישב עליה, ואהרן וחור תמכו בידיהם מכאן אחד ומכאן אחד, והיו ידיו פרוסים באמונה בתפילה וצום עד שקיעת השמש].

בחז"ל מובאים ב' סיבות לכבודות ידיו של משה: א. משום שאמר ליהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק, ולא אמר בחר לי אנשים וצא בעצמי להילחם בעמלק. ב. משום שדחה את זמן המלחמה למחר ולא הזדרז להתחילה מיד היום.

בניגוד לרש"י שמפרש בדרך שמובאת במכילתא דרבי ישמעאל (וכדלהלן) ת"י מפרש בדרך שמובאת במכילתא דרשב"י וכדלהלן:

בחר לנו אנשים - ר' אלעזר המודעי אומר מכאן שאין מרשלין לדבר מצוה, שאילו אמר משה ליהושע בחר לי אנשים מיד לא בא לידי צער ההוא, אלא אמר למחר... (מכילתא דרשב"י יז)

וידי משה כבדים. בשביל שנתעצל במצוה ומנה אחר תחתיו, נתיקרו ידיו: (מכילתא דר"י בשלח פ"א)

*

מדור דור | האם 'דור הוא הגדרת זמן? ועד מתי מלחמה זו?

(שמות יז, טו) וַיֹּאמֶר כִּי יָד עַל כַּס יְהִי מִלְחָמָה לִּי בְּעַמְלֵק מִדֹּר:

מהו מדור דור? האם זוהי הגדרת זמן? ועד מתי מלחמה זו (הלא הפסוק מציין רק את זמן ההתחלה)?

וַאֲמַר אֲרוּם קָיִים מִימְרָא דִּי בְּכוּרְסִיָּה יְקָרִיָּה דְּהוּא בְּמִימְרִיָּה יְגִיחַ קְרָבָא בְּדַבֵּית עַמְלֵק וַיִּשְׁיִצִי יתְהוֹן לְתַלְתֵּי דְרִיָּא מְדָרָא דְעַלְמָא דִּין וּמְדָרָא דְמְשִׁיחָא וּמְדָרָא דְעַלְמָא דְאַתֵּי:

[ואמר, כי נשבע מאמר ה' בכסא כבודו, כי הוא במאמרו ילחם בבית עמלק, וישמיד אותם לשלשה דורות, מדור העולם הזה, ומדור המשיח, ומדור העולם הבא].

המלחמה של הקב"ה בעמלק היא השמדתו של עמלק ע"י הקב"ה, והזמן אינו מקביל לזמנים שלנו כי העולמות אינם העולם שלנו, ודור אין הכוונה במושגים שלנו, אלא עפ"י

מושגים עליונים. ולכן אף שמלחמה זו היא "רק" לשלושה דורות, בכל זאת עמלק יושמד בה מהעוה"ז, מדורו של משיח, ומהעוה"ב^ע.

כדבריו של ת"י מצאנו בחז"ל אלא ששם הדברים מובאים כמחלוקת ולא כדעה אחת: מדור דור – רבי יהושע אומר מדור - אלו חיי העולם הזה. דור – אלו חיי העולם הבא. ר' אלעזר המודעי אומר מדורו של משה ומדורו של שמואל^ע. ר' אליעזר אומר מדורו של משיח שהם שלושה דורות, ומנין לדורו של משיח שהם שלושה דורות? שנאמר (תהילים עב, ה) "ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים". (מכילתא)

לתגובות: 0686762@gmail.com

^ע עיין בתרגום ירושלמי על פסוק זה שהוסיף בתרגומו נקודה מעניינת: ששבועה יצאה מתחת כסא הכבוד שעתיד לשבת על כס המלכות של בני ישראל שאל בר קיש והוא יערוך מלחמות עם עמלק ויהרוג אותם, ומה שישאר מהם יהרגו מרדכי ואסתר.
^ע ששיסף את אגג מלך עמלק.

פרחים לתורה / הרב ישראל חיים בלומנטל, מג"ש בכולל תורת מרדכי

חוקותיה במרה נצטוו באזהרה / מעלת השבת ושמירתה

מעלה גדולה ישנה לשבת, שעל ידה ישראל מתעלים אל מעין עולם הבא, אל מעבר למחיצות ולמסכים שהעולם הזה מעמיד בין האדם למקור חייו, ומתוך כך יכולים לקלוט את אור האמונה והתורה ולהתקשר אל כל המצוות שבתורה בשלימות.

אמרו חכמים (ירושלמי נדרים ג, ט): "בתורה ובנביאים ובכתובים מצינו שהשבת שקולה כנגד כל המצוות שבתורה – בתורה - שנאמר (שמות טז, כח-כט): "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה: עַד אָנֹכִי מֵאַנְתָּם לְשָׁמֵר מִצְוֹתַי וְתוֹרָתִי. רְאוּ כִּי ה' נָתַן לָכֶם הַשְּׁבֶת". היה זה לאחר שחיללו שבת בנסיון ללקוט מן בשבת, הרי שחילול שבת כהפרת כל התורה והמצוות.

בנביאים - שנאמר (יחזקאל כ, יב-כב): "וְגַם אֶת שְׁבֻתוֹתַי נָתַתִּי לָהֶם לְהִיּוֹת לְאוֹת בֵּינִי וּבֵינֵיהֶם, לְדַעַת כִּי אֲנִי ה' מְקַדְּשָׁם. וַיִּמְרוּ בֵּי בַיִת יִשְׂרָאֵל בְּמַדְבָּר, בַּחֲקוֹתַי לֹא הִלְכוּ וְאֶת מִשְׁפָּטֵי מֶאֱסוּ, אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֲתֶם הָאָדָם וְחֵי בָהֶם, וְאֶת שְׁבֻתוֹתַי חָלְלוּ מְאֹד... וְאָמַר אֶל בְּנֵיהֶם: ... בַּחֲקוֹתַי לִכְוּ... וְאֶת שְׁבֻתוֹתַי קִדְּשׁוּ וְהָיוּ לְאוֹת בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדַעַת כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם. וַיִּמְרוּ בֵּי הַבָּנִים".

בכתובים - שנאמר (נחמיה ט, יג-יד): "וְעַל הַר סִינַי יִרְדֶּת וְדַבֵּר עִמָּהֶם מִשְׁמַיִם וְתַתֵּן לָהֶם מִשְׁפָּטִים יִשְׂרָיִם וְתוֹרוֹת אֲמַת חֻקִּים וּמִצְוֹת טוֹבִים. וְאֶת שְׁבֶת קִדְּשׁךָ הוֹדַעַת לָהֶם וּמִצְוֹת וְחֻקִּים וְתוֹרָה צִוִּית לָהֶם בְּיַד מֹשֶׁה עַבְדְּךָ".

וכן אמרו חכמים (שבת קיח, ב): "כל המשמר שבת כהלכתו, אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש (שבדור אנוש התחילו לחטוא בעבודה זרה) – מוחלין לו". מתוך שמירת שבת כהלכתה הוא מתחזק באמונה ועוונותיו נעשים כשגגות ונמחלים. עוד אמרו חכמים (מכילתא בשלח): "כל מי שמשמר את השבת מרוחק מן העבירה".

*

סיפר הרה"ג יצחק דוד גרוסמן שליט"א מעשה מופלא על זקנו. להלן דבריו:

הסבא רבי יצחק דוד גרוסמן זצ"ל עזב את ארץ ישראל פעמיים, ונסע לרבו האדמו"ר הזקן הבית אהרן מקארלין זי"ע. כשהפליג חזרה לארץ ישראל בפעם השנייה, בהיותו בלב ים, קמה רוח סערה שאיימה להפוך את האוניה. גלי הים התרוממו אל על וטלטלו את האוניה, ובדיוק באותו זמן הפליגה אוניה בנתיב הנגדי. מפאת הרוחות הסוערות וגלי הים השוצפים התנגשו שתי האוניות זו בזו, והאוניה הנגדית עלתה על האוניה של הסבא ונשארה כך כשהאוניה של הסבא תקועה מתחתיה.

המעשה אירע ביום שישי אחה"צ, באוניה למטה שררו אימה ופחד, האנשים בכו וזעקו לעזרה. רב החובל של האוניה העליונה היה רשע ושונא ישראל, ועל אף התחנונים

וההפצרות שיואיל להעלות את כל יושבי הספינה אליו למעלה, הוא אטם את אוזניו ונתן הוראה לשלשל חבלים ולהעלות רק את הגויים. כך נוצר מצב שבאוניה למטה נשארו רק קומץ יהודים.

האנשים היו אובדי עצות והתפללו מקירות ליבם לה' שיושיעם, בינתיים שקעה השמש והשבת נכנסה, הסבא רבי יצחק דוד ניגש למזוודתו, הוציא את מלבושי השבת, חבש את השטריימל לראשו והחל באמירת הודו. אצל החסידים נהוג לומר פרק ק"ז בתהלים שבו מדובר על "ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם גליו" הסבא זעק "ויצעקו אל ה' בצר להם וממצוקתיהם יוציאם", והמשיך לבקש "יקם סערה לדממה ויחשו גליהם וישמחו כי ישתוקו וינחם אל מחוז חפצם"...

לאחר סיום התפילה קידש הסבא על היין.

הנוסעים המבוהלים היו במצב של יאוש. כל רגע יכול היה להתרחש האסון והאוניה השקועה למחצה תטבע רח"ל. כולם הביטו על הסבא בתמיהה ובהערכה על תעצומות הנפש שלו וישוב הדעת שהתאזר בו להתפלל ולקדש על היין כשסכנת מוות מרחפת ואין הלב פנוי לכלום. הסבא פנה אל הנוסעים וביקש מהם להתחזק ולהאמין, כי הנה הישועה תגיע בקרוב: "התייצבו וראו את ישועת ה'".

והנה... ויאמר ויעמד רוח סערה, האוניה העליונה ניתקה ממקומה בבת אחת, התהפכה – וכל יושביה הגויים ירדו במצולות כמו אבן, אחד מהם לא נותר. האוניה התחתונה התרוממה והמשיכה לדרכה, כאשר בפנים נמצאים רק היהודים שנותרו לפליטה.

שבת שלום ומבורך!

לתגובות: blu.israel@gmail.com

פרשה למעשה – בירור הלכתי בפרשת השבוע / הרב יאיר רינמן, מו"צ בבית הוראה 'נאות שמחה', מודיעין עילית

עניני שנת השמיטה וט"ו בשבט, אתרוג ופירות הדר במעשרות ובשביעית

ענף א - שלב הגידול והזמן הקובע לענין מעשרות

תנן בתחילת מסכת ראש השנה, 'ארבעה ראשי שנים הם ... באחד בתשרי ראש השנה לשנים ולשמיטין וליובלות לנטיעה ולירקות באחד בשבט ראש השנה לאילן כדברי בית שמאי בית הלל אומרים בחמשה עשר בו'.

ופירש רש"י במשנה, דאחד בתשרי דהוי ראש השנה לשמיטין - היינו לאיסור חרישה וזריעה, ולירקות - היינו למעשר ירק שאין מעשרין מפירות שנה זו על פירות שנה אחרת, וחמשה עשר בשבט דהוי ראש השנה לאילן - היינו לענין שנות המעשרות של פירות האילן, דאין מעשרין משנה על חברתה.

והנה חיוב המעשרות הוא, דבכל שנה חייב להפריש תרומה גדולה ומעשר ראשון, בנוסף להם צריך להפריש עוד מעשר, אלא שמעשר זה משתנה בין השנים, דבשנים א.ב.ד.ה - מעשרים מעשר שני, ובשנים ג.ו - מעשרים מעשר עני.^{טז}

ובענין קביעות שנות המעשרות, חלוקים הפירות והירקות בשני גדרים, א מהו הזמן הקובע לשנות המעשר, ב מהו שלב הגידול הקובע לשנות המעשר, דבמשנה הנ"ל מבואר דהזמן הקובע בירק הוא באחד בתשרי, ואילו הזמן הקובע בפירות האילן הוא בט"ו בשבט. אולם בגמ' בדף י"ד ע"א מבואר דחלוקים הם אף בשלב הגידול הקובע לשנות המעשרות, דבירק אזלינן בתר לקיטה,^{טז} ובפירות האילן אזלינן בתר חנטה,^{טז} ואיתא נמי בדף י"ג ע"ב 'אמר רבה אמור רבנן אילן בתר חנטה ... ירק בתר לקיטה'.

^{טז} עי' בפירוש המשניות להרמב"ם, דכל זה בכלל מה דתנן 'לירקות ולאילן'.
^{טז} שיטת הרמב"ם פ"א מהל' מעשר שני ה"ד, דאף אם נגמר גידולם קודם ראש השנה אלא שנלקטו אחר ראש השנה - אזלינן בתר לקיטה, אך שיטת התוס' בראש השנה דף י"ג ע"ב ד"ה אחר, דאזלינן בתר גמר גידולם, עי' בחזו"א שביעית סי' ז' ס"ק ט"ז, דבשלחן ערוך יו"ד סי' של"א סנ"ז מבואר שפסק כהרמב"ם, ומ"מ ראוי להתנות שיהא מעשר שני אם צריך, אבל לענין ליתן לעני - יש להקל.

(אולם בסי' כ"ז ס"ק ז' הוסיף, דבכה"ג שכבר יבשו עוקציהן בשנה שניה - באופן שאין חיבורן חיבור, דאז אף לרמב"ם הוי כנלקטו).

^{טז} עי' בדרך אמונה פ"א מהל' מעשר שני ס"ק כ"א, דנחלקו הראשונים מהי 'חנטה', דדעת הר"ש בשביעית פ"ב מ"ז דהיינו הוא מיד כשנופל הפרח - בעודו בוסר, אך שיטת הרמב"ם (שם ה"ב) דהיינו עונת המעשרות, (ברוב האילנות הוא הבאת שלישי, ובתפוחים ואתרוגים הוא מיד שנעשה עגול - בעודו סמדר).

ועפ"י שני יסודות אלו, איתא בדף י"ב ע"א גבי ירק, 'ת"ר ליקט ירק ערב ראש השנה עד שלא תבא השמש וחזר וליקט משתבא השמש אין תורמין ומעשרין מזה על זה לפי שאין תורמין ומעשרין לא מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש אם היתה שניה נכנסת לשלישית שניה מעשר ראשון ומעשר שני שלישית מעשר ראשון ומעשר עני, ובדף ט"ו ע"ב איתא גבי פירות, 'ת"ר אילן שחנטו פירותיו קודם ט"ו בשבט מתעשר לשנה שעברה אחר ט"ו בשבט מתעשר לשנה הבאה'.

ובמקור וסברת החילוק בין פירות וירקות, איתא בגמ' דף י"ד ע"א, 'תניא רבי יוסי הגלילי אומר באַסְפֵּךְ מְגַרְנֵךְ וּמִיְקָכֶךָ מה גורן ויקב מיוחדין שגדילין על מי שנה שעברה ומתעשרין לשנה שעברה אף כל שגדילין על מי שנה שעברה מתעשרין לשנה שעברה יצאו ירקות שגדילין על מי שנה הבאה ומתעשרין לשנה הבאה, רבי עקיבא אומר באַסְפֵּךְ מְגַרְנֵךְ וּמִיְקָכֶךָ מה גורן ויקב מיוחדין שגדילין על רוב מים ומתעשרין לשנה שעברה אף כל שגדילין על רוב מים מתעשרין לשנה שעברה יצאו ירקות שגדילין על כל מים ומתעשרין לשנה הבאה ... באחד בשבט ר"ה לאילן מ"ט אמר רבי אלעזר א"ר אושעיא ... הואיל ויצאו רוב גשמי שנה, דהיינו שדוקא פירות שיעקר גידולם הוא מהגשמים שהיו עד שעת החנטה – מתעשרים לפי זמן החנטה,^פ אך ירקות שעד לקיטתם ממשיכים לגדול, וצריכים השקאה מלבד מי הגשמים, מתעשרים לפי זמן לקיטתם.

ענף ב – שלב הגידול והזמן הקובע לענין קדושת שביעית

והנה בשנת השמיטה ישנם שני דינים עיקריים, א איסור עבודת הקרקע, ב קדושת שביעית בגידולי הקרקע, ורש"י ביאר במשנה דהא דתנן במתניתין דאחד בתשרי הינו ראש השנה לשמיטין, היינו לגבי איסור עבודת הקרקע, אך לא נתפרש במשנה מהו שלב הגידול ומהו הזמן הקובע בו לקדושת השביעית בגידולי הקרקע, דהא ביאר את דברי המשך דברי המשנה 'לירקות ולאילן' – לענין שנות המעשרות.

וכתב הרעק"א בתוספותיו על המשנה בראש השנה פ"א מ"א אות ה', שלענין שביעית ראש השנה לאילן הוא בתשרי,^{פא} ופירות שחנטו בין תשרי לט"ו בשבט – קדושים בקדושת שביעית !

ועי' בצה"ל ס"ק ל"ו, דבקונטרס הלכות תרומות ומעשרות שהדפיס הר"ר זליג שפירא, הביא את שתי הדעות, אבל החזו"א בשביעית סי' ז' ס"ק י"ב, פסק כשיטת הרמב"ם.

^פ כתב רש"י 'דכיון דעברו רוב ימי הגשמים ועלה השרף באילנות, ועתה מתחילין הפירות לחנוט, מבואר בדבריו שכיון שבפועל ט"ו בשבט הוא הזמן שבו מתחילין הפירות לחנוט – ע"כ הוא ראש השנה שלהם. אך יעוי' בדברי הר"ן דף ב' ע"ב, שכתב 'דאילן גדל על רוב מים של שנה שעברה, וכל שהוא חונט בין תשרי לט"ו בשבט היינו מחמת יניקת מים מלפני ר"ה, ומאותה יניקה חנטו פירות הללו, ולפיכך הרי הן כאילו חנטו קודם תשרי, דחנטה זו משרף שלפני תשרי הוא, מבואר דס"ל שאף באילן ראש השנה דידיה בתשרי, אלא שמה שחנט קודם ט"ו בשבט נחשב כחנט קודם תשרי, כיון שכח החנטה הוא מהגשמים שקודם תשרי.

^{פא} בטעם החילוק שבין תרו"מ – שראש השנה שלהם הוא ט"ו בשבט, ובין שביעית – שראש השנה שלהם הוא א' תשרי, עי' בקהילות יעקב ראש השנה סי' י"ד (ושביעית סי' ד'), דהביא את שני הטעמים שנתבארו בהע' הקודמת, וס"ל דשני הטעמים נצרכים, ובכל הפירות שחנטו לפני ט"ו בשבט איכא הנו תרי טעמי לדונם לשנה שעברה, א מפני

אולם ברבנו חננאל בדף ט"ו ע"ב מבואר דכשם שלענין מעשרות – ראש השנה לאילן הוא ט"ו בשבט, הו"ה דלענין שביעית ראש השנה דידהו הוא ט"ו בשבט, ופירות שחנטו קודם ט"ו בשבט אינם קדושים בקדושת שביעית. וכ"כ הערוך ערך בנות שבע, הר"ש משאנץ והראב"ד בפ"י על התורת כהנים פרשת בהר פ"א ס"ק ד'.

והנה משמעות לשון הרמב"ם פ"ד ה"ט כשיטת הרעק"א, וז"ל 'באחד בתשרי ראש השנה לשמיטין וליובלות פירות ששית שנכנסו לשביעית אם היו תבואה או קטניות או פירות האילן והגיעו לעונת המעשרות קודם ראש השנה הרי אלו מותרין ואע"פ שאוסף אותם בשביעית הרי הן כפירות ששית לכל דבר ואם לא באו לעונת המעשרות אלא אחר ראש השנה הרי הן כפירות שביעית', ומדכלל את הפירות וירקות יחד, משמע דגם פירות – ראש השנה שלהם הוא בתשרי. וכן הבין הרש"ש (דף ב' ע"א) בדבריו.

אולם השל"ה דחה זאת באופן נחרץ, וז"ל בשער האותיות קדושת האכילה אות ק' (קמ"ד), 'עוד הנני מודיע להציל מהטעות, להמעייין ברמב"ם בפרק רביעי דהלכות שמיטה ויובל דין ט' שכתב וזה לשונו: באחד בתשרי ראש השנה לשמיטה וליובלות, פירות ששית שנכנסו לשביעית, אם היו תבואה או קטניות או פירות האילן והגיעו לעונת המעשרות קודם ראש השנה הרי אלו מותרין, (עכ"ל). האי ראש השנה פירושו ראש השנה שלהן, היינו ט"ו בשבט לאילנות ולתבואה ראש השנה ממש'.

ואילו הפאת השלחן פכ"ב ס"ק י"ד הביא את דברי השל"ה הללו, וכתב ע"ד 'ואחרי נשיקת עפר רגליו אחרי העיון נראה ברור דרבנו ס"ל דראש השנה של א' תשרי – הוא לכל דבר, גם לפירות האילן, ובהמשך דבריו הביא דמצא כן גם בתשובת הרדב"ז החדשות סי' ב"א רכ"א, דגם הוא הבין כן בדברי הרמב"ם,

גם החזו"א סי' ז' ס"ק י"ג הביא את דברי הרמב"ם הללו, ופשיטא ליה דכונתו על אחד בתשרי, דהרי כבר קדם הרמב"ם בפ"א מהל' מעשר שני ה"ב, 'וכל מקום שנאמר ראש השנה הוא אחד בתשרי', ואילו במקום שהולכים באילנות אחר ט"ו בשבט – כתב לך בהדיא כן, וכיון שכתב (פ"ד ה"ט) 'באחד בתשרי ראש השנה לשמיטין', ר"ל דכל דיני

שבכח חיותו בא משנה שעברה, ב מפני שבפועל חנט לפני הזמן הטבעי, אולם כ"ז בדין תרומות ומעשרות – דהוי דין באילן, אך שביעית הלא תלויה בשנת 'שבת הארץ', וליכא אלא טעמא דבכח הינו משל שנה שעברה, וע"כ הקובע הוא א' תשרי דוקא.

שמיטה - בשנת השמיטה תליא, וראש השנה שלה הוא באחד בתשרי.^{פב} וכתב שם דכן מבואר ברש"י בסוכה דף ל"ט ע"ב ד"ה ומשני.^{פג}

ועי' בדרך אמונה פ"ד ס"ק ס"ו, דפסק להלכה דראש השנה לאילן הינו באחד בתשרי, דכן הסכימו רוב האחרונים בדעת הרמב"ם, וכן מבואר מדברי החזו"א סי' ז' ס"ק י"ג, 'שנת השביעית לענין כל הדינים הוא אחד בתשרי – ולא ט"ו בשבט'.^{פד}

אולם עי' חוט שני ע"ד הרמב"ם הנ"ל (בסו"ד), דכמעט אין נפק"מ ממחלוקת זו, כיון דכמעט כל הפירות חונטים רק אחר ט"ו בשבט, ורק פרי השסק חונט בין ראש השנה לט"ו בשבט, ואולי גם בלימון.^{פה}

ענף ג – דין אתרוג במעשרות ובשביעית

עד כה התבאר דהקובע בפירות האילן הוא חנטה והקובע בירקות הוא הלקיטה, אולם פרי אחד - יוצא הוא מן הכלל, וכמבואר במשנה בביכורים פ"ב מ"ו, 'אתרוג שוה לאילן בשלשה דרכים ולירק בדרך אחד, שוה לאילן בערלה וברבעי ובשביעית, ולירק בדרך אחד שבשעת לקיטתו עישורו דברי רבן גמליאל, רבי אליעזר אומר שוה לאילן לכל דבר'.

ובגמ' בקידושין דף ג' ע"א, מבואר אמאי שונה אתרוג משאר פירות האילן, והוא עפ"י המבואר בגמ' בראש השנה דף י"ד ע"א שהובאה לעיל, 'כל שגדילין על רוב מים מתעשרין לשנה שעברה יצאו ירקות שגדילין על כל מים ומתעשרין לשנה הבאה', ועפ"י אומרת הגמ' בקידושין 'דדרכיה דאתרוג כירק מה ירק דרכו ליגדל על כל מים ובשעת לקיטתו עישורו אף אתרוג דרכו ליגדל על כל מים ובשעת לקיטתו עישורו'.

ובגמ' בסוכה דף מ' ע"א, הובאה שיטה נוספת 'דתניא א"ר יוסי אבטולמוס העיד משום חמשה זקנים ... אתרוג אחר לקיטה למעשר ואחר חנטה לשביעית^{פו} ורבותינו נמנו באושא ואמרו אתרוג בתר לקיטה בין למעשר בין לשביעית'.

^{פב} ועי' במכתבי החזו"א שהובאו בסוף הדרך אמונה מכתב כ"א, שכתב 'מוכרחים אנו להודות לפרוש השל"ה בדברי הרמב"ם פ"ד הי"ג בפירות שביעית שיצאו למוצאי שביעית שר"ל באילנות לשנה שלהן דהיינו ט"ו בשבט, וזה מכרחנו לקיים פירוש השל"ה גם בששית הנכנס לשביעית', מ"מ כ"כ בספר נזר החיים (הל' שמיטה ויובל אות מ"ז) ובספר קיצור דיני שביעית (תשובה פ"ז) בשם הגר"ח קנייבסקי, שמכתב זה נכתב ע"י החזו"א לפני הספר, אך בספרו חזר בו.

^{פג} דאיתא בגמ' 'לולב בר ששית הנכנס לשביעית הוא', ופירש רש"י 'דעל כרחך בחמשה עשר יום שמראש השנה עד החג – לא גדל, וקיימא לן אילן בתר חנטה אזלינן ביה', מבואר דס"ל דהזמן הקובע הוא חנטה אחר ראש השנה.

^{פד} עי' ישא יוסף (אפרתי) שביעית סי' קי"ח שכתב בשם הגר"ש אלישיב, שלכתחילה אין להפריש מפירות שחנטו בין ר"ה לט"ו בשבט של שמינית – על פירות שחנטו אחר ט"ו בשבט, לחוש לשיטת הר"ח והשל"ה דהוו פירות שביעית – דפטורים מתרו"מ, וא"כ ה"ה מפריש מהפטור על החיוב, אף דמעיקר הדין אין הלכה כמותם.

^{פה} כמו"כ בפירות אלו מצוי שיש על האילן גם פירות שחנטו קודם ט"ו בשבט וגם כאלו שחנטו אחר ט"ו בשבט, וע"כ יש ליתן את הדעת על כל פרי מתי הוא חנט, כדי שלא יבא להפריש משנה על חברתה, וכש"כ במעבר שבין שנת מעשר שני לשנת מעשר עני.

^{פו} וזוהי דעת רבן גמליאל במשנה בביכורים הנ"ל.

והעולה מהדברים, דישנם של שיטות בדין האתרוג, א דעת רבי אליעזר דשוה האתרוג לשאר פירות האילן – דאזלינן בהו בתר חנטה, ב דעת רבותינו שבאושא שוה הוא לירקות - דאזלינן בהו בתר לקיטה, ג דעת רבן גמליאל דדינו מורכב מדין הפירות והירקות יחד, דבכל הדינים שוה הוא לאילן – דאזלינן ביה בתר חנטה, חוץ מלענין מעשרות – דאזלינן ביה בתר לקיטה.

וא"כ לרבן גמליאל יוצא חידוש דין, דאתרוג שחנט בשישית ונלקט בשביעית, אינו קדוש בקדושת שביעית, ובכ"ז פטור הוא ממעשרות, וכן מבואר בתוס' דלהלן.

דאיתא בגמ' בראש השנה דף ט"ו ע"א, 'אמר רבה אתרוג בת ששית שנכנסה לשביעית פטורה מן המעשר ופטורה מן הביעור ובת שביעית שנכנסה לשמינית פטורה במעשר וחייבת בביעור א"ל אביי בשלמא סיפא לחומרא אלא רישא פטורה מן הביעור אמאי דאמרינן זיל בתר חנטה אי הכי תיחייב במעשר א"ל יד הכל ממשמשין בה ואת אמרת תיחייב במעשר', ומבואר שם בתוס' ד"ה יד הכל, דס"ל לרבה דאף למאן דאמר דאתרוג שוה לאילן בכל דבר – דאזלינן בהו בתר חנטה, מ"מ אתרוג זה שחנט בשישית פטור ממעשרות – דיד הכל ממשמשין בו,¹⁹ אך למאי דסבר אבטולמוס משום חמשה זקנים דאתרוג אחר לקיטה למעשר ואחר חנטה לשביעית, אין צריך לטעם זה.²⁰

אולם דעת הרבה מהראשונים²¹ דאף לאבטולמוס משום חמשה זקנים, אין הכונה שהולכים בו אחר לקיטה – שפטור בשביעית מתרו"מ, אלא א לענין קביעות שנות המעשרות, ב דאין מפרישין מן החדש על הישן. ומשום דס"ל דהא דפירות שביעית פטורים מתרו"מ – אינו מדין השביעית, אלא משום דהו הפקר, וכיון שאין בהם קדושת שביעית, ממילא אינם הפקר – וחייבים בתרו"מ.²²

והנה הרמב"ם פ"א מהל' מעשר שני הל' ה-ו, כתב בזה"ל 'וכן האתרוג בלבד משאר פירות האילן הרי הוא כירק והולכין אחר לקיטתו בין למעשר בין לשביעית, כיצד אם נלקט בשלישית אחר ט"ו בשבט מפרישין ממנו מעשר עני אע"פ שנגמרה בשנייה, וכן אם נלקט ברביעית קודם ט"ו בשבט מפרישין ממנו מעשר עני, נלקט ברביעית אחר ט"ו בשבט מפרישין ממנו מע"ש, ואף ע"פ שהולכין אחר לקיטתו אתרוג בת ששית שנכנסה לשביעית אפילו היתה כזית ונעשית כככר חייבת במעשרות'.

¹⁹ אך רב המנונא ס"ל התם, 'בת ששית שנכנסת לשביעית לעולם ששית ובת שביעית הנכנסת לשמינית לעולם שביעית', משום דלית ליה סברא לפטור מתרו"מ 'משום דיד הכל ממשמשין ביה', כיון דמהדין אינם הפקר – והוי גזל.

²⁰ עיי"ש בערוך לנר, דאף לאבטולמוס בעינן לטעם 'דיד הכל ממשמשין בו', משום דאף הוא ס"ל דראש השנה דידיה הוא שבט (כדס"ל לרבה בר רב הונא לעיל – בשיטת רבן גמליאל), וא"כ באתרוג שנלקט בשביעית בין ראש השנה לט"ו בשבט, הלא לענין מעשר נחשב הוא אתרוג של שישית – שחייב בתרו"מ, ורק משום 'דיד הכל ממשמשין בו' – פטור הוא מתרו"מ.

²¹ רשב"א, ר"ן, תוס' רא"ש, תוס' רי"ד והראב"ד פ"א מהל' מעשר שני ה"ה.

²² ועיי' בשער המלך פ"ד מהל' שמיטה ויובל הי"ב, דיסוד מחלוקתם של התוס' ושאר הראשונים, הוא בגדר דין הפקר פירות שביעית, האם הוי אפקעתא דמלכא.

ודברי הרמב"ם צריכים ביאור, דמתחילת דבריו נראה דס"ל כדעת רבותינו שבאושא, שכתב 'והולכין אחר לקיטתו בין למעשר בין לשביעית', וא"כ כיון שנלקטו בשביעית – פטורים הם מתרו"מ, ואילו בסו"ד כתב במפורש שחייבים הם במעשרות.

אולם אף דבהלכות מעשרות לא ביאר הרמב"ם טעמו, מ"מ במקומו בהלכות שמיטה ויובל ביאר דבריו, דכתב שם בפ"ד הי"ב 'הירק בשעת לקיטתו והאתרוג אפילו היה כפול קודם ר"ה ונעשה ככד בשביעית חייב במעשרות כפירות ששית ואפילו היה ככד בששית הואיל ונלקט בשביעית הרי הוא כפירות שביעית ומתעשר כפירות ששית להחמיר, מבואר דאף דס"ל כדעת רבותינו שבאושא, מ"מ חייב הוא במעשרות – משום חומרא, וכן פירש הרדב"ז בהלכות מעשר שני ובהלכות שמיטה ויובל.

ואילו הכסף משנה בהל' שמיטה ויובל כתב, שהרמב"ם מספקא ליה בתרוייהו - גם לענין שביעית וגם לענין מעשרות, אי אזלינן ביה בתר לקיטה או בתר חנטה, וע"כ פסק בתרוייהו לחומרא.^א

אולם הראב"ד שם בהלכות מעשר שני השיג על דברי הרמב"ם,^ב וכתב החזו"א סי' ז' ס"ק י' בהסבר דבריו, דס"ל דהלכה כרבי אליעזר דאתרוג בתר חנטה – בין למעשרות ובין לשביעית, וע"כ אתרוג שחנט בשישית ונלקט בשביעית, חייב במעשרות ואין נוהג בו דין שביעית.^ג

ועיי"ש בחזו"א שכתב להסביר בדברי רש"י ותוס' בראש השנה דף ט"ו ע"א, דגם הם ס"ל לעיקר כרבי אליעזר דאזלינן בתר חנטה בין לשביעית ובין למעשרות, וכן כתב הגר"א בשו"ע סי' של"א ס"ק קצ"א, וכ"כ בישועות מלכו (ע"ד הרמב"ם) הלכות מעשר שני פ"א ה"ה, דכיון דשביעית בזמן הזה דרבנן, יש להקל כהראב"ד דכל שחנט בשישית – אין בו קדושת שביעית.

ועפיי"ז כתב החזו"א, **דלדינא יש מקום להקל באתרוג שחנט בשישית ונלקט בשביעית – שאין בו קדושת שביעית, אלא שנהגו להחמיר כהרמב"ם.**

ומ"מ בס"ק י"ד כתב 'ומיהו בששית הנכנס לשביעית, אע"ג דאנו מחמירין כרבותנו דנוהג בו שביעית, מ"מ חייב במעשר לדעת הרמב"ם, ולא פטרינן משום הפקר – כיון

^א ודו"ק דלדברי הכסף משנה, הא דפסק הרמב"ם לענין מעשרות דאזלינן ביה בתר לקיטה – היינו מספק, ואילו בהל' מעשר שני הנ"ל משמע **דפשיטא** ליה כן.

^ב עיי"ש בנו"כ על הרמב"ם, דמחלוקתם היא אודות דברי רבי יונן וריש לקיש בגמ' בראש השנה דף ט"ו ע"ב, דאיתא התם 'איתמר רבי יוחנן וריש לקיש אמרי תרוייהו אתרוג בת ששית שנכנסה לשביעית לעולם ששית', ונחלקו אי הוו בשיטת אבולמוס שהעיד משום חמשה זקנים, או אליבא דרבותינו שבאושא.

^ג ודו"ק בשיטת הרבה מהראשונים הנוכ"ל, דאף לאבטולמוס משום חמשה זקנים, כל שחנטו בשישית – קדושים הם בקדושת שביעית ופטורים ממעשרות, והא דאזלינן בתר לקיטה למעשר – היינו לענין קביעת שנות המעשרות בלבד.

שאינן ההפקר אלא משום חומרא, ודיינינן ליה כספק, ואע"ג שאין הוא רשאי לעכב על מי שבא לזכות – דהוי ספק איסור, מ"מ אין אחר רשאי לזכות מספק, וצ"ע.^{צד}

ועיי"ש ס"ק ט"ז, דאתרוג שחנט בשמיטה ונלקט בשמינית לכו"ע קדוש הוא בקדושת שביעית, אלא שלדעת הרז"ה חייב במעשרות, אך שאר הפוסקים לא ס"ל כן. וכבר ביאר שם בס"ק י"ד דכן היא גירסת הרז"ה בגמ' שם, אך שאר הראשונים לא גרסינן ליה, ולכאורה אין מקום להחמיר לחייבו במעשרות, דהא כבר היה מופקר בשנת השמיטה, וקיי"ל בבבא קמא דף כ"ח ע"א, דהפקיר שדהו וחזר וזכה בה – פטורה מן המעשר.

והעולה מהדברים:

א. אתרוג שחנט בשישית ונלקט בשביעית, מעיקר הדין אין בו קדושת שביעית כלל,^{צה} וע"כ אין בעליו מחויב להפקירו, ומ"מ המנהג להחמיר לנהוג בו קדושת שביעית,^{צו} אלא שאין הרבים יכולים ללוקטו בלא רשות הבעלים, כיון 'שהמוציא מחברו עליו הראיה', וממילא אין יכול לצאת בו יד"ח ביום ראשון, כיון דבעינן ביה 'לְכֶם' (והוי ספק גזל).

ב. אתרוג שחנט בשביעית ונלקט בשביעית, לכו"ע קדוש הוא בקדושת שביעית, ופטור מתרו"מ.

ג. אתרוג שחנט בשביעית ונלקט בשמינית, מעיקר הדין יש בו קדושת שביעית, וממילא מחויב בעליו להפקירו ויד כל אדם שוה בו, ופטור מן המעשרות.

ד. אתרוג שחנט בשישית ונלקט בשמינית, לכו"ע אין בו קדושת שביעית כלל.

ענף ג – דין פירות הדר במעשרות ובשביעית

כבר נתבאר דלענין מעשרות – שונה האתרוג משאר הפירות, דאזלינן ביה בתר לקיטה וראש השנה שלו הוא ט"ו בשבט, ולענין שביעית מדינא אזלינן ביה בתר חנטה, ומחמירינן לחוש גם בתר לקיטה.

ונסתתפק החזו"א סי' ז' ס"ק ט"ז,^{צא} שמא כל פירות הדר דינם כדין האתרוג, דהרי תכונותיהן שוות, א צריכים הם השקיה תמידית, ב משתוים בבנין הפרי בקליפתן ובחילוק חלקיהן וקרומיהן ופרין, ג משקה נוזל פקיד בקרום המקיפו, וע"כ מספק דינם כאתרוג הנכנס משנה שניה לשנה שלישית, או נכנס בין שנה שלישית לשנה רביעית – דצריך לעשר ב' מעשרות ולהתנות עליהן, וצריך לפדותן וליתן לעניים. ואילו בסי' ט' ס"ק

^{צא} עיי"ע בדברי הגרש"ז אויערבך במעדני ארץ (שביעית) סי' ה' ס"ק ב', שדן בזה אי הפקר מדין ממונות, (כעיי"ז דן בדרך אמונה פ"ד הי"ב בביאור"ל), ובס"ק ה' הביא את דברי החזו"א הללו, ותמה עליו.
^{צב} וחייב הוא בתרו"מ.

^{צג} וע"כ יש ללקוט אתרוג של מצוה קודם ראש השנה, ולא להכנס לחשש איסור סחורה בשביעית (חזו"א סי' ט' ס"ק י"ז ד"ה מותר). ומ"מ כתב בדרך אמונה פ"ד צה"ל ס"ק קנ"ה, ששמע מהחזו"א דאם בכ"ז נלקט בשביעית – אין בו קדושת שביעית.

^{צד} עיי' בקובץ הר המור שביעית עמ' ל"ג, דגם הגרי"ז נסתפק בזה. ובספר השמיטה (שטרנבוך) פ"א ה"ד, דגם הגר"ש מסלנט נסתפק בזה.

י"ז כתב לענין שביעית, דראוי להחמיר בהם כאתרוג – דאף שחנטו בשישית ורק נלקטו בשביעית, יש בהם קדושת שביעית, כיון שקרוב הדבר דהם מינא דאתרוג.^ח

ועי' בדרך אמונה פ"א מהל' מעשר שני צה"ל ס"ק נ"ז, שהביא שיסוד זה כבר קדום הוא בדברי הר"ש סיריליאו שביעית פ"ט ה"ד, שכתב דלימון אזלינן ביה בתר לקיטה,^ט ואל תתמה מלשון הרמב"ם שם שכתב 'וכן האתרוג בלבד משאר פירות האילן וכ"ו', די"ל דכונתו לאתרוג וכל מינו.^ק

אולם הגרש"ז אויערבך במנחת שלמה קמא ח"א סי' נ"א ס"ק כ"ב, גם הביא את דברי הר"ש סיריליאו הללו, והוכיח מכמה מקומות שפרי הלימון היה מצוי כבר בימי הרמב"ם, וכיון שבכ"ז כתב הרמב"ם 'האתרוג בלבד', משמע שבלימון הולכים בתר חנטה ולא אחר לקיטה, ואצ"ל בשאר פירות הדר.

וכ"כ בשו"ת אור לציון שביעית פ"ב שאלה ט' (בסופו), דאין לחוש לקדושת שביעית - בפירות הדר שחנטו בשישית ונלקטו בשביעית, ומשום דאף באתרוג החמיר הרמב"ם מספק, וא"כ הבו דלא להוסיף עלה.

דינים העולים:

א. קביעות שנת המעשרות של ירקות - נקבעת עפ"י הלקיטה, והזמן הקבוע הוא א' בתשרי.

ב. קביעות שנת המעשרות של פירות - נקבעת עפ"י החנטה, והזמן הקבוע הוא ט"ו בשבט.

ג. קביעות שנת השמיטה לענין האיסור בעבודות הקרקע, הינו א' בתשרי.

ד. קביעות קדושת שביעית בירקות, נקבעת עפ"י הלקיטה, והזמן הקבוע הוא א' בתשרי.

ה. קביעות קדושת שביעית בפירות, נקבעת עפ"י החנטה, דעת רוב הראשונים דהזמן הקבוע הוא ט"ו בשבט, אך הכרעת רוב האחרונים דהזמן הקבוע הוא א' בתשרי. וע"כ פרי שחנט בין א' בתשרי לט"ו בשבט – קדוש בקדושת שביעית !

^ח אולם הדרך אמונה הל' מעשר שני(שם), הביא דבסדר השביעית (שפירא), כתב להקל בפרי הדר שחנטו בשישית, שאין בהם קדושת שביעית, ולעשרן מעשר עני.

^ט וז"ל בד"ה חזור וזכי ביה, 'כל מי שהיה מביא פירות לתוך ידן דאית בהו קדושת שביעית כגון לימוניש דעושין מהן כבש ואוצר ... דאית בהו קדושת שביעית דבתר לקיטה אזלינן בהו מיד בכניסת תשרי'.

^ק מבואר בדרך אמונה דיש להוכיח מלימון לכל פירות הדר, אולם עי' בספר הלכות שביעית (זילבר) סי' ג' הי"ב בביאורו"ל ד"ה והאתרוג, שיש לחלק ולומר שדוקא לימון שוה לאתרוג, דתרווייהו גדלים כל השנה ואין לקיטתם כאחת, וע"כ לא שייך לילך בהו אחר מי הגשמים של שנה שעברה, ובוה הם דומים לירק, משא"כ בשאר פירות הדר דעיקר גידולם הוא מהעלאת שרף האילן של שנת החנטה – כמו שאר פירות האילן, והא דמשקין אותם תמיד – היינו לשלימות הפרי בלבד, וע"כ שפיר חשיב 'גדל על כל מים'.

- ו. אתרוג שונה משאר פירות, דהשלב הקובע בו למעשרות הוא לקיטה, ומ"מ הזמן הקובע הוא ט"ו בשבט. וראוי לחוש אף בשאר פירות הדר, ולהפריש מספק שני מעשרות, והו"ה שלא להפריש מפירות שחנטו קודם ט"ו בשבט לפירות שחנטו לאחר ט"ו בשבט.
- ז. דין האתרוג לגבי שביעית, מעיקר הדין נקטינן דהשלב הקובע לאתרוג – הוא חנטה והזמן הקובע הוא א' בתשרי, וע"כ אתרוג שחנט בשישית ונלקט בשביעית – אין בו קדושת שביעית (וחייב במעשרות), ומ"מ המנהג לחוש בו לקדושת שביעית.
- ח. יש מקום לחוש כן אף בפירות הדר שחנטו בשישית ונלקטו בשביעית, ולנהוג בהם קדושת שביעית, ולהפריש מהם מעשרות.
- ט. אתרוג שחנט בשביעית ונלקט בשמינית, מעיקר הדין יש בו קדושת שביעית, וממילא מחויב בעליו להפקירו ויד כל אדם שוה בו, ופטור מן המעשרות.

לתגובות: YR4295@gmail.com

רגע חושבים / הרב בנימין טאובה, קרית ספר

חושבים ביטחון בה'

המלבי"ם באר שבפרשת המן התורה ביארה כמה וכמה יסודות בביטחון בה'. וכך הוא הולך ומבאר פסוק אחר פסוק בביאורים נפלאים, ומוציא מזה כללים יסודיים בביטחון. ונביא מזה מספר גרגירים. בפסוק ט"ז כתוב: "ליקטו ממנו איש לפי אוכלו, עומר לגולגולת, מספר נפשותיכם, איש לאשר באוהלו תיקחו" וביאר המלבי"ם מזה כמה לימודים:

א: שלא יאגור אוצרות, אלא רק "איש כפי אוכלו".

ב: שלא יאכל פחות מידי או יותר מידי וזהו "עומר לגולגולת".

ג: שכל אחד מחויב במזונות אשתו ובניו, וע"ז אמר "מספר נפשותיכם", ולא יאמר שהם ילכו לקחת לעצמם, אלא "איש לאשר באוהלו תיקחו" כיוון שהאישה צריכה להיות צנועה באוהל, והבנים ילמדו בחדר.

ועיי"ש עוד דברים נפלאים, ובפרט בסוף הפרשה על ענין צנצנת המן, שהדבר ההוא נוהג לדורות, שהלומדי תורה ניזונים מדבר ד' כמו שהמן נקרא דבר ד'.

עוד ספר נפלא העוסק בין השאר בענין הביטחון בבהירות נפלאה, הוא הספר "המספיק לעובדי ה'" לרבינו אברהם בן הרמב"ם (שתרגומו העכשוי הפך אותו לספר קריא מאד) ואביא ממנו כמה נקודות שהתחדשו לי:

בפרק הביטחון (עמ' 143) הוא מבדיל בין ביטחון הנוגע להרחקת נזק חמור, כגון אויבים או מחלות קשות שבזה תוך כדי שאדם עושה השתדלות עליו להתחזק בביטחון שד' יושיע אותו. משא"כ בנוגע להרחקת נזק בלתי חמור, כגון פרעושים או פשפשים או עוגמת נפש בענין פעוט, ע"ז אומר ר"א בן הרמב"ם "אין מין הראוי שיפעיל את בטחונו להרחקת (הפגעים הפעוטים הללו)" והרי לנו מילים נפלאות איך שהאדם הבוטח הרי הוא מפעיל את הביטחון בה', כלומר אי"ז מספיק שהאדם יודע שהכל ממנו, וגם לא תמיד יש לו מספיק זכויות כדי להינצל מן הצרה, אלא צריך "להפעיל" את הביטחון, כלומר להזכיר לעצמו שהקב"ה יכול להצילו, והוא מרגיע את עצמו, שכמו שכ"כ הרבה פעמים הקב"ה עזר לו והוא לא "נפל", כך הקב"ה יציל אותו, והוא אומר לעצמו "בטוח שבסופו של דבר הכל יהיה בסדר". והשבת דברים אלו אל הלב זה נקרא להפעיל את הביטחון. וזה גופא סיבה מאת ד' כדי להצילו. וע"ז מחדש ר"א בן הרמב"ם שאין להפעיל את הביטחון ביחס לנושאים פעוטים, אא"כ יש בהם נזק רוחני, או שיכול להיולד מזה נזק גשמי גדול יותר (כגון הרעה בבריאות), ובזה יתבאר מש"כ לעיל (עמ' 136) "ויש שהעונות מסתירים או מעכבים חסד אלוך מאיזה טעם כמוס שלא יבינהו איש מבלעדיו יתעלה, ויבוא הדבר שמתיראים ממנו כגון המוות וכו' ומה כ"כ לא מובן בזה שהחטאים גורמים לעונשים? וביאר מו"ר הגרמ"ז שטיגל שליט"א (משגיח ישיבת נתיב הדעת – קפלן) שהיה

אמור להיות שכל אדם שמחזק את ביטחונו בהקב"ה ינצל, כיוון שהוא "הפעיל" את הביטחון, אלא שיש חשבונות הנסתרים מעינינו, שיתכן שאעפ"כ הבוטח לא יצליח. אך הטבע הרוחני הוא שכל הבוטחים ניצלים מהצרה. (ודרך אגב גרסתו שם שם במעשה דלולינוס ופפוס בתענית י"ח: שלפני שהספיק הקיסר להורגם, הרגוהו שני שרים מרומי, וניצלו, בזכות בטחונם.)

עוד מבואר שם באריכות בכמה מקומות שהביטחון אינו מתיר לאדם להתעצל ולא לעשות את ההשתדלות הבסיסית, אלא היא באה ביחד עם ההשתדלות. שהאדם צריך להזכיר לעצמו שה' הוא העוזר ולא ההשתדלות, וכמו שהלוקח תרופה אומר יה"ר מלפניך שיהא עסק זה לי לרפואה וכו'.

אך כל זה אם יש לו את האפשרות לעשות השתדלות, אבל לפעמים יהיה האדם במצב שהקב"ה לא מאפשר לו לעשות השתדלות, וכמ"ש (בע' 135) שמי שהוכש ע"י נחש במדבר במקום שאין לו את הסמים המרפאים, "אז לא נשאר לך אלא הביטחון בלבד", כלו' שאז יש רק את ההשתדלות הרוחנית, והוא צריך להפעיל את הביטחון ולהזכיר לעצמו שה' יכול להצילו, ולהרגיע את עצמו שוודאי ה' יעשה כך.

עוד בענין הביטחון, יש חידוש מענין מאד במאמר שכתב הבית הלוי על הביטחון, שכתב שם שההיתר שהתירה התורה לעשות גם השתדלות ולא רק לבטוח בה', הוא על דרך שהותר ללמוד בתחילה שלא לשמה, שמתוך זה יגיע ללשמה. ע"כ דבריו. והדברים תמוהים כמדרש פליאה שהרי כשעושה השתדלות ולא סומך לגמרי על ה' הרי חסר לו במידת הביטחון. ואי"ז דומה למקיים מצווה שלא לשמה שחסר לו רק בכוונה.

והביאור צ"ל עפ"י מש"כ בחוה"ל ריש שער הביטחון, שהביטחון הוא מנוחת נפש הבוטח. כלומר שעצם מצוות הביטחון הוא שהאדם יהיה רגוע. ובתחילת דרכו, האדם אינו יכול להרגיע את עצמו רק ע"י הקב"ה, ולכן יכול לצרף אליו גם את ההשתדלות והוא מרגיע את עצמו ע"י ההשתדלות וע"י הקב"ה ביחד, ולאט לאט יבוא למצב שהוא מרגיע את עצמו ע"י הקב"ה בלבד. כי זה ה"מעשה מצווה" של הביטחון- להיות רגוע, והוא עושה את זה בהדרגה בצירוף של הגשמיות והקב"ה, עד שלבסוף הוא יירגע ע"י הקב"ה בלבד.

וזה הביאור בדבריו הידועים של החוה"ל, שבתחילה התינוק בוטח על אימו, ואח"כ על אביו, וכו', עד שיגדל ויסמוך על הקב"ה, ולכאורה זה נראה שאי"ז אותו סוג של ביטחון. אך להנ"ל, שעיקר הביטחון הוא להיות רגוע, א"כ זהו תכונת נפש אחת ששורשה בינקותו שהוא רגוע על כתפי אימו, וככל שמתפתח שכלו הוא מבין שהוא נשען על כתפי הבורא, כמו שאמר דוד: כגמול עלי אימו וכו'.

שבט מישראל / הרב ישראל פרידמן, רב קהילת טשארטקוב, מח"ס 'שבט מישראל', מאנשעסטער

ה' ילחם לכם ואתם תחרישון

בעת קריעת ים סוף, הבטיח הקב"ה לכלל ישראל שאינם צריכים לעשות מאומה "התיצבו וראו את ישועת ה' וכו' ה' ילחם לכם ואתם תחרישון. וכפשוטו מבינים שזה היה אירוע חד פעמי, שברוב חסדי ה' לא היו צריכים לעשות כלום וה' לחם בעדם, אבל מדברי חז"ל מבואר דגם היום יכולים לזכות להבטחה זו.

בגמרא גיטין (ז.) מסופר "שלח ליה מר עוקבא לרבי אלעזר בני אדם העומדים עלי ובידי למסרם למלכות מהו וכו' שלח ליה קא מצערי לי טובא ולא מצינא דאיקום בהו, שלח ליה דום לה' והתחולל לו דום לה' והוא יפילם לך חללים חללים השכם והערב עליהן לבית המדרש והן כלין מאיליהן הדבר יצא מפי ר"א ונתנוהו לגניבא בקולר".

להיות שייך לחלקו של הקב"ה

וביאר המהר"ל בנתיבות עולם (נתיב הבטחון פרק א) "ופירוש דום כלומר שהוא ישתוק ולא יעשה דבר והשם ית' יעשה מלחמתו כדכתיב ה' ילחם לכם ואתם תחרישון. ועל כרחך פירושו בשביל שיהיה משכים ומעריב לבית המדרש, דאל"כ לא שייך לומר דום כאלו אמר שהקב"ה ילחום מלחמתו והוא ישתוק ואל יעשה שום דבר, ולמה הקב"ה ילחום מלחמתו ואין זה רק בשביל שהוא מלחמת השם, ולמה הוא מלחמת השם רק מפני שהוא משכים ומעריב לבית המדרש והוא אל השם ית', לכך דבר זה בעצמו יהיה גורם שמפיל אותם חללים כי דבר זה נקרא מלחמת ה' כאשר ירצה להרע אל מי שהוא אל השם ית' לגמרי, ופירוש הגון ומקובל הוא מאוד בפירוש הכתוב. ודבר זה אינו רק כשהוא בוטח בו יתברך א"כ הוא מוסר עצמו אל השם ית' וגם הוא משכים ומעריב לבית המדרש ובזה הוא חלקו של הקב"ה לגמרי כאשר משכים ומעריב לבית המדרש".

ובזה יש להבין לשון תפלתינו בכל בוקר "אשרינו כשאנו משכימים ומעריבים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות" דזה לבד "שאנו משכימים ומעריבים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות" כבר מספיק שנהיו נחשבים מאנשי השי"ת ומלחמתינו הוא מלחמתו ית' ולכן נזכה נזכה להבטחת הקרא "התיצבו וראו את ישועת ה'".

ובזה מבואר הגמרא ברכות (ח.) "אמרו ליה לר' יוחנן איכא סבי בבל, תמה ואמר למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה כתיב, אבל בחוצה לארץ לא. כיון דאמרו ליה מקדמי ומחשכי לבי כנישתא אמר היינו דאהני להו". הרי שבזה שמקדמי ומחשכי לבתי כנישתא, זוכה האדם לכל הברכות כנ"ל.

בכלי יקר סוף פרשת עקב מביא מספרו עוללות אפרים (מאמר תקג) שהפסוק אומר "שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אוכלי לחם העצבים", והיינו שיכול האדם להשכים

ה' ילחם לכם ואתם תחרישון

ולהעריב בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, אבל אם אינו שמח בתורה ונחשב אצלו כטורח בבחינת לחם העצבים, אז "שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת" עיי"ש, ולפי דבריו מבואר למה אנו מקדימים לומר "אשרינו מה טוב חלקינו ומה נעים גורלינו ומה יפה ירושתינו, אשרינו כשאנו משכימים ומעריבים", והיינו שאנו מודיעים ומדגישים שאנו שמחים ומאושרים שאנו משכימים ומעריבים לבתי כנסיות ובתי מדרשות ואין אנו ח"ו נכללים בכלל אותם שהם אוכלי לחם העצבים.

לזכות שה' ילחם לכם לעולם נגד אויבכם

אמנם המהר"ל כתב להדיא שכדי שנוכה להבטחת ה' ילחם לכם ואתם תחרישון "דבר זה אינו רק כשהוא בוטח בו יתברך א"כ הוא מוסר עצמו אל השם ית' וגם הוא משכים ומעריב לבית המדרש", הרי שלהיות משכימים ומעריבים בלבד אינה מספיק וצריך גם לבטוח בו ית' ולמסור עצמו אל השי"ת.

וכן ביאר במשך חכמה דברי המכילתא "ה' ילחם לכם ואתם תחרישון, לא בשעה זו בלבד ילחם לכם אלא לעולם ילחם כנגדן של אויביכם". וכתב המשך חכמה "הביאור שכעת באו בטענה ובתשובה נצחת לה' למה הוציא אותם ממצרים ועל זה צריך הקב"ה מן הדין ללחום בעדם, לכן אמר להם שאף בשעה שלא יהיה להם שום טענה על השם כמו בימי סיסרא וזרח מלך הכושי ובעתות העתידות אשר אמרו ולנו בושת הפנים כו' כמו שהתנצל דניאל (ט, ז) בעד ישראל גם אז ילחום באויביהם של ישראל, וזה שאמר ה' ילחם לכם בשעה שאתם תחרישון שלא יהיה לכם שום תביעה על השם, שיהיה לכם בושת הפנים לדבר, גם אז ה' ילחם לכם והבן".

ומבואר מדבריו שזה שהקב"ה ילחום בעד כלל ישראל לעתיד, תנאי יש בדבר כאשר נהיה במדריגה "שיהיה לכם בושת הפנים לדבר", והיינו שבאים להכרה שאין לנו שום זכות לתבוע משהו מהקב"ה ונבין שבאמת מגיע לנו כלום, אז יכולים שעכ"ז השי"ת יושיע אותנו מאויבינו.

ועל דרך זה סיפר הס"ק מרוזין זצ"ל (כנסת ישראל עמ' יב) שבזמן הבעש"ט זצ"ל היה פעם אחת ענין של פקוח נפש גדול, וצוה הבעש"ט לעשות נר של שעה ונסע ליער ודבק את הנר לאילן ועוד איזה ענינים ויחד יחודים וכו' ופעל ישועה בעזרת השי"ת.

ואחר כך היה מעשה כזו אצל המגיד ממעזריטש זצ"ל, ועשה גם כן כנ"ל, ואמר, "היחודים והכוונות שכיוון הבעש"ט איני יודע, רק אעשה על סמך הכוונה שכיון הבעש"ט ונתקבל גם כן. ואחר כך היה מעשה כזו אצל הרה"ק ר' משה ליב מסאסוב זצ"ל ואמר "אנו אין לנו כח אפילו לעשות כך, רק אספר המעשה שעשה הבעש"ט והמגיד, והשי"ת יעזור", וכן היה בעזרת השי"ת. ע"כ מספר כנסת ישראל. הרי כשאדם מודה שאין לו כח לפעול כלום אז יכול לקיים השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך.

וכנראה שדברי הרה"ק ר' משה ליב מסאסוב מיוסדים על דברי המדרש רבה (איכה הקדמה פסקה ל) "ארבעה מלכים היו, מה שתבע זה לא תבע זה, ואלו הן, דוד, ואסא,

ויהושפט, וחזקיהו. דוד אמר (תהלים י"ח, לח) 'ארדוף אויבי ואשיגם' וגו' אמר לו הקב"ה אני עושה כן. עמד אסא ואמר, אני אין בי כח להרוג להם אלא אני רודף אותם ואתה עושה, אמר לו אני עושה שנאמר (ד"ה ב' י"ד) וירדפם אסא וגו' לפני אסא אין כתיב כאן אלא לפני ה'. עמד יהושפט ואמר, אני אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף אלא אני אומר שירה ואתה עושה, אמר לו הקב"ה אני עושה שנאמר (שם כ, כב) 'ובעת החלו בקנה ותהלה נתן ה' מארבים וגו' וינגפו. עמד חזקיהו ואמר אני אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף ולא לומר שירה אלא אני ישן על מטתי ואתה עושה, אמר לו הקב"ה אני עושה שנא' (מ"ב י"ט, לה) ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור".

היום אין בכוחנו לעשות כלל

ואדמו"ר הזקן מסאדיגורא זצ"ל אמר פעם המדרש הזה (אמת ליעקב ר"ח אדר תרל"ב) והוסיף ואמר: "כן גם היום אין בכוחנו לעשות כלל, אך הקב"ה בעצמו ירחם עלינו ויושיענו". והנה בודאי לא היה כוונת אדמו"ר הזקן שאינו צריך לעשות כלום ויכול לשבת בחיבוק ידים, אלא כוונתו היה דאחרי כל עבודתו הק', היה הכל בעיניו כאילו לא עשה כלום ועדיין הוא עומד בפתח בהתחלה.

וכן יוצא מדברי הרה"ק מאפטא זצ"ל בספרו אוהב ישראל (פר' משפטים) שגם הביא המדרש הנ"ל שחזקיהו אמר אני אין בי כח לצאת למלחמה כי אם אני עומד בביתי בתפלה לפניך ואתה תשלח עזרך מקודש. והוסיף על זה האוהב ישראל "והנה בעוונותינו הרבים אין אתנו יודע עד מה בעתים הללו אשר צרכי בני ישראל מרובים המה מאוד ואין הזמן גרמא להצדיק העובד את ה' להתפלל עבור צרכי כל אחד ואחד מישראל הבאים לפניו ולהעתיר רחמי שמים עבור כל אחד ואחד בפרטות בהתאמצות התפלה כראוי, ולזה מבטיח לנו הש"י כשנעבוד אותו באמת ובתמים אז 'והסירותי מחלה מקרבך', היינו שתוכלו להסיר כל מיני מחלה מעם ה' בני אל חי מקרבך היינו במחשבתך הטוב לבד ולא תצטרך להתפלל בפין רק בהרהור לבך הטהור על כל השפעות טובות וחסדים גדולים הצריכים לכל אחד ואחד מזרע ישראל הבאים לפני הצדיק לבקש עליו רחמים כי הש"י יעשה רצון יריאיו היינו למלאות חפצו ורצונו הטוב הגם שאינו מוציא הבקשה מפיו באיזה תפילה וכיה"ר אמן":

ומעשה רב היה עם אדמו"ר הזקן מטשארטקוב זצ"ל, שפעם אחת היה אז עולם גדול, והמקורב ר' צבי קיבל לפניו שיש לו המון קוויטליך, וביקש מאדמו"ר זצ"ל שיאציל זמן יותר מורווח ופנוי לקרותם לפניו. אמר אז אדמו"ר הזקן כעת נהיה מוכרחים לעשות העצה מהרה"צ הק' מאפטא זצ"ל, שפעם אחת היו לפניו הרבה קוויטליך בראש השנה ויום הכפורים, ולא הספיק לו העת לקרותם כולם, והיה לו להרה"צ מאפטא בתי כיסים גדולים במלבושיו, ולקח כל הקוויטליך והניחם בבתי כיסים שלו, וסמך שתי ידיו הק' על הבתי כיסים ואמר בלשונו הקדוש, "אני מברך את כל האנשים של הקוויטליך המונחים פה בבתי כיסים שלי, בבני חיי אריכא ומזוני רויחא ושנה טובה".

ואחר שסיפר אדמו"ר הזקן מטשארטקוב את העובדא הקדושה הלזו מהרה"צ מאפטא, קיים בנפשו גם כן עובדא כזו, ויצרור כל הקוויטליך במטפחתו, והניח אז שתי ידיו הקדושים על המטפחת שהיה מלא עם קוויטליך, ובירך אותם בברכת קדשו בכל השפעת הטוב כנ"ל בשם הרה"צ מאפטא:

ובספר משכנות הרועים (לירח האיתנים) מביא מכתב המשב"ק ר' לוי צבי פריינד ז"ל שהאדמו"ר ר' מרדכי שלמה מבאיאן זצ"ל סמך על מעשה זו בשנתו האחרונה כאשר הוגש לפניו ה"כוללת צעטיל" מחסידיו בארץ ישראל, ואמר הרבי מבאיאן: מאין לי כח לקרוא רשימה ארוכה כל כך? וסיפר המעשה הנ"ל מאדמו"ר הזקן, ובשעה שאמר דברים אלו אחז את הרשימה בידו ואמר בפ"ק: "אני מברך כולם בכתיבה וחתימה טובה, וממילא כל בקשתיים הם בכלל".

מליצה על שפלותינו שאין בנו כח

ומליצה ישרה אמר הגאון רבי שלמה קלוגר זצ"ל בדרשה לערב יוה"כ (בספרו קהלת יעקב דרוש כח עמ' קלד) "והנה עיקר הכפרה בימים הללו הוי הוידיוי אך זה בדורות הראשונים, אך בזמנינו אף וידוי פה מעליא אין בדינו להתוודות כהוגן ולכך נתקן בוידיוי לומר על חטא שחטאנו לפניך בוידיוי פה, וזה כוונת המשורר באמרו (תהלים סה, ד) 'דברי עונות גברו מני פשעינו אתה תכפרם' והנה הכוונה על דרך מה שאיתא במדרש דארבעה מלכים מה שביקש זה לא ביקש זה וכו' חזקיה ביקש אני אין בי כח לומר שירה וכו' אלא אני ישן על מטתי ואתה עושה וכו', וא"כ חזינן דאף באמירה בפה לא היה לו כח, וכן ה"נ אנחנו אף הוידיוי בפה אינו בנו כח ולכך אמר אפילו דברי עונות גברו מני אפילו לספר העונות בפה ולהתוודות נמי גברו מני ואין לי כח, 'אך פשעינו אתה תכפרם' ועליך אנו משליכין יהבינו".

וכזה אמר פעם הרה"ק מברדיטשוב (הובא בילקוט קדושת לוי עמ' קפ) "רבש"ע אנחנו אין בנו כח לומר 'ויאמר ה' סלחתי', אמור אתה 'סלחתי' כי בנו אין כח לומר שום דבר". (וע"ע בתפארת שלמה שער התפלה עה"פ זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה).

והנה האור החיים הק' גם הביא מדרש רבה הנ"ל בביאור הכתוב "ה' ילחם לכם וז"ל "ה' ילחם לכם ירצה לומר ילחם לכם, כי לא לעזרה לבד יהיה לכם במלחמה, אלא הוא יערוך כל המלחמה, ואומרו ואתם תחרישון, יתבאר על דרך אומרם ז"ל (ילק"ש ב רמז קסג) ארבעה צדיקים מה ששאל זה לא שאל זה, וחלוקה המעולה שבכולן הוא מה ששאל חזקיה שאמר אני אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף ולא להתפלל אלא אני ישן על מטתי ואתה עושה, וכן עשה ה' דכתיב (מ"ב יט לה) בלילה ההוא ויצא מלאך ה' וגו', והיא המדריגה שאמר משה ואתם תחרישון, פירוש אפילו בתפלה אם אין בכם כח כמאמר חזקיה תחרישון והוא ילחם לכם והיא המדריגה שאמר משה ואתם תחרישון, פירוש אפילו בתפלה אם אין בכם כח כמאמר חזקיה תחרישון והוא ילחם לכם" עכ"ל האור החיים הק':

והנה דברי האור החיים הק' צ"ב במאי שכתב "וחלוקה המעולה שבכולן הוא מה ששאל חזקיה", דאיך שייך דמדריגת חזקיהו המלך היה יותר גדולה ממדריגת דוד המלך ואסא ויהושפט, ונראה שכוונת האור החיים הק' היא שהישועה שפעל השי"ת לחזקיהו המלך היתה יותר גדולה מזה שפעל לדוד אסא ויהושפט, שהרי הם עשו לכל הפחות חלק ואיזה השתדלות, וחזקיהו אמר שאין לו כח לעשות כלום ועכ"ז ריחם עליו השי"ת והושיעו.

ובספר יסוד צדיק מהרה"ק ר' שלמה'קה מזוויהל זצ"ל תירץ שבודאי היה דוד המלך במדריגה גבוהה מאד שהשריש היטב את האמונה בלבו וידע שאף אם ירדוף וישיג אחרי שונאיו לא תתערב אצלו מחשבת פיגול שבעוצם ידו הוא הודף את שונאיו, אלא האמין באמונה שלימה שהכל בכוח עליון ולכן היה יכול לרדוף אחריהם ולהשיגם ואז לזכות לניסים. אבל אסא לא היה בדרגה זו וחשש שאם ישיג אותם יבא לטעות שמחמת מעשיו הכניע אותם תחתיו לפיכך הסתפק במה שרדף אחריהם ותו לא, והתפלל אל השי"ת שיעזור לו, ואכן תפילתו התקבלה ונכנעו שונאיו תחתיו. ואחריו הגיע יהושפט שחשש גם לרדוף אחריהם מטעם זה ולכן ביקש לנצחם כשהוא אומר שירה, ואילו חזקיהו אף לא רצה לומר שירה כי אמר שמא יסמוך על כח שירתו ולא יבטח בשלימות על הקב"ה, וע"כ ביקש שיהא שוכב במיטתו והקב"ה ילחם מלחמתו וכן היה. (וכן העלה רבי ירוחם ממיר ביאור זה בספרו דעת חכמה ומוסר ח"א עמ' לט עיי"ש).

אין השי"ת מסתיר פניו ממי שיודע שאינו יכול בלתו ית'

וכן ידוע בשער בת רבים דברי הס"ק מרוזין זצ"ל שאמר לפרש דברי דוד המלך (תהלים יג, ב) "עד אנה תסתיר את פניך ממני עד אנה אשית עצות בנפשי", שאינן שתי שאלות אלא שאלה ותשובה, "עד אנה תסתיר את פניך ממני", כמה זמן תתארך ההסתרת פנים שאין אנו רואים יד ה' והתשובה היא "עד אנה אשית עצות בנפשי", שכל זמן שהאדם חושב לעצמו שהוא יוכל לסדר את עצמו ויכול ויודע איך לכלכל את עניניו בעצמו בלי שום עזר משמים ח"ו. אמנם כאשר האדם בא להכרה שאינו יכול לעשות כלום והוא מבטל את עצמו כליל להקב"ה, ובוטח בו ית' אז סרה הבתרת פנים ונגלית ישועתו ויזכה לראות ישועת ה'.

וכזה ביאר הס"ק מרוזין מאמר חז"ל (פסחים קיח.) "קשה פרנסתו של אדם כקריעת ים סוף" שמה הדמיון בין פרנסה לקריעת ים סוף, אלא כאשר עמדו ישראל לפני הים המצרים מאחריהם והמדבר סוגר עליהם ומשה רבינו הבטיחם "התיצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם", חשבו בלבם: כיצד תבוא הישועה? אולי יכה ה' את המצרים בסנורים אולי יהומם ויפיצם או יפילם חללים, אולי יצום לנוס לצדדקים אל המדבר ויגן עליהם מפני סכנותיו.

אבל איש מהם לא העלה בדעתו שהים יקרע לגזרים ויעברו בו ביבשה. מחשבה כזו לא עלה בלב אחד מהם. וכן הוא לענין פרנסה, האדם מעלה בדעתו אולי יעסוק בעסק זו או

עסק אחרת, אולי יסע לפה או לשם, אבל בסופו של דבר הפרנסה יכול לבוא ממקום שלא חשב על זה כלל, ואם כן מה לדאוג על גורלו, ואין לאדם אלא להאמין ולבטוח בה' שיזמין לו פרנסתו, וזה יכול לבוא לו בהשגחה העליונה ממקום ובאופן שלא עלה על דעתו כלל.

היד הגדולה של קרי"ס יגאלנו לעתיד לבוא

ובדברי האור החיים הק' שהסמיך דברי חזקיהו לביאור הכתוב "ה' ילחם לכם ואתם תחרישון" יש לבאר דברי הגמרא סנהדרין (צה:): אודות מלחמת סנחריב נגד חזקיהו המלך וירושלים, "אמר רב יהודה אמר רב בא עליהם סנחריב הרשע בארבעים וחמשה אלף איש בני מלכים יושבים בקרונות של זהב ועמהן שגלונות וזונות ובשמנים אלף גבורים לבושי שריון קליפה ובששים אלף אחוזי חרב רצים לפניו והשאר פרשים, וכן עתידין לבוא עם גוג ומגוג וכו' ויצא מלאך ה' ויכה במחנה אשור מאה ושמנים וחמשה אלף וישכימו בבקר והנה כלם פגרים מתים וכו'. במה הכם רבי אליעזר אומר ביד הכם שנאמר וירא ישראל את היד הגדולה היד שעתידה ליפרע מסנחריב".

הרי שאותה "יד הגדולה" שהיכה את המצריים גם היכה את סנחריב ולגיונותיו, ועתיד ליפרע בעת מלחמת גוג ומגוג. ובספר אזנים לתורה מהגר"ז סורוצקין זצ"ל (שמות יד, לא) כתב הסבר נפלא, שבעת קרי"ס לא לחמו בני ישראל כלל אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו נלחם עם הגויים כמ"ש ה' ילחם לכם ואתם תחרישון, וראו בני ישראל "את היד הגדולה" של "העושה נפלאות גדולות לבדו", ואותה היד הגדולה ראו גם כן במלחמת סנחריב, בחזקיהו שאמר אין בי כח לא להרוג ולא לרדוף ואפילו לאמר שירח אלא אני ישן על מטתי ואתה עושה, וכן היה שמלאך ה' הכה בלילה אחד מאה ושמנים וחמשה אלפים ראשי גייסות ועמהם צבא רב ולא נשארו ממחנה סנחריב רק י' אנשים.

ואת היד הגדולה הזאת יראנו ה' במלחמת גוג ומגוג שנאמר (זכריה יד) "ויצא ה' ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב" ויונתן בן עוזיאל תרגם "ויתגלי ה' ויגיח קרבא בעממיא האינן כיום אגחותיה קרב על ימא דסוף", היינו שהוא לבדו ית' ילחם עם הגוים שיעלו על ירושלים בלא עזרתנו ואילו עלינו נאמר "ונסתם כאשר נסתם מפני הרעש, ובא ה' אלקי כל קדשים עמך, ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד".

וכזה אמר לי מרן אדמו"ר שליט"א מבאיאן שכתוב (מיכה ז, טו) "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות", שהנפלאות לעתיד לבוא יהיו כמו בעת יציאת מצרים, וביאר הרבי שליט"א כנ"ל, שבעת יצ"מ הישועה בא רק על ידי הקב"ה בעצמו וכמ"ש "לעושה נפלאות גדולות לבדו כי לעולם חסדו", שלא נחשוב שבאה הישועה משום שמשוה רבינו הצליח בשליחותו ופרעה הכניע את עצמו מלפניו והיה מפחד ממנו עד שהסכים לשלוח בני ישראל. הישועה בא אך ורק על ידי השי"ת וכמ"ש "אני ולא מלאך אני ולא שליח", וכן הוא בכל הישועות "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות" שכמו שאז היה

הישועה ישר מהשי"ת, כן בכל ישועות והנפלאות הוא בא ישר מאת השי"ת, וכאשר האדם שואל "מאין יבוא עזרי" צריך הוא לדעת "עזרי מאם ה' עושה שמים וארץ".

שמחת מיכאל / הרב דוד דרעי, מראשי ישיבת 'משכן אהרון' ומח"ס שמחת מיכאל על הש"ס, אלעד

בניית ופירוק אוהל וסוכה מע"ג צמחים בשביעית

יש לברר את דין בניית ופירוק אוהל אטום ע"ג צמחים באופן זמני, כדי שלא ינזקו מהשלג והקרה, וכן בניה ופירוק הסוכה בחצירו ע"ג הדשא, ועוד יש לברר את דין גידולי החממות עם מצע מנותק האם מותרים בשביעית או לא.

והנה הירושלמי ערלה [פ"א, ה"ב] דן על אילן שנטעו בתוך הבית ופסק (שם) שחייב בדיני עורלה שנא' ארץ וגם בתוך ביתו נחשב דין של ארץ, ומאידך פטור בתרו"מ שנא' עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא "בשדה" שחיוב תרו"מ רק בשדה ולא בבית, והסתפק הירושלמי בדיני שביעית שנא' "ושבתה הארץ", ונא' גם שדה "שדך לא תזרע" והניח בספק, והביא הפני משה (שם) דמספיקא נקטינן לחומרא, וע"ע במראה פנים.

ולדינא נחלקו הפוסקים בהא, שיטת הפאת השולחן [סי' כ' ס"ק נ"ב] כיון שהשביעית בזה"ז מדרבנן הוי ספיקא מדרבנן ולקולא, ומאידך החזו"א [סי' כ"ב ס"ק א'] נקט לשיטתו בכל סדר זרעים שכל דבר שעיקרו מדאורי' דיינינן ליה כספיקא מדאו' לחומרא ואפי' ששביעית בזה"ז מדרבנן, אלא שהכריע (שם) דכיון שהורה זקן והיינו הפאה"ש להתיר, לכן יש להקל בעציץ שאינו נקוב והמיקל יש לו על מה לסמוך, ובסי' כ"ו ס"ק ד' נקט בלשון שאין לנו עכ"פ למחות על זה, ועיי"ש.

ואע"פ שבכל דיני התורה עציץ נקוב נחשב כמחובר לקרקע, ועציץ שאינו נקוב גזרינן מדרבנן אטו עציץ נקוב, הביא החזו"א (שם) דכיון שלא הוזכר בש"ס דין עציץ שאינו נקוב בדיני שביעית יש להקל, אולם האורל"צ שביעית [פ"א, ג'] נקט שאין חילוק בדיני שביעית בין עציץ נקוב לשאינו נקוב וכך דייק בלשון הרמב"ם בהל' שמיטה ויובל [פ"א, ו'] ועיי"ש.

ולגבי דין גידול החממות שע"ג מצע מנותק האריכו פוסקי זמנינו, ובאורל"צ (שם) בהל' ד' נקט לאסור וכמש"נ שאין חילוק בין עציץ נקוב לשאינו נקוב, וכן דייק מהרמב"ם שהשמיט את דין הנוטע אילן בתוך ביתו, שדין שביעית בתוך הבית חל איסור מדרבנן ועיי"ש. ובמנח"י [ח"י סי' קט"ז] צידד ג"כ להחמיר אולם מכח סברא אחרת, שבימינו מגדלים כמויות גדולות דרך החממות כדי למנוע חרקים וכו' א"כ חשיב כשדה ממש, ואדרבה החממות מוסיפות לגידולם [וע"ע בחזו"א סי' כ' ס"ק ו']. ומאידך הגרשז"א ח"ג סי' קנ"ח היקל בחממות, וכמש"נ בחזו"א שיש לסמוך על פאה"ש בעציץ שאינו נקוב שהשביעית בזה"ז מדרבנן ועציץ שאינו נקוב מדרבנן [וע"ע בשבט הלוי ח"ח סי' רמ"ז].

בניית ופירוק אוהל וסוכה מע"ג צמחים בשביעית

ושיטה ג' מצינו בשם הגרי"ש אלישיב שהתיר גידול חממות ובתנאי שימכרו לעכו"ם, ואע"פ שמכירה לא מועילה וכן דעת החזו"א מצד לא תחונם, וכן הוי הערמה גדולה יותר ממכירת חמץ והיתר עיסקא, שאין מדינה מוכרת קרקעותיה לאויב, אולם בחממות אינו מוכר את גוף הקרקע, דבכה"ג יש לסמוך על מכירה לגוי נודוקא בסוג ירקות שלא מועיל להם הגידול בחממות יותר מהשדה].

ונפק"מ לדינא הביא החזו"א (שם) בסוס"ק א' בדברי הירושלמי, שבית שונה משדה, שאסור להסיר תקרה מע"ג זרעים בשביעית, שעיי"ז הופך את מציאות הבית למציאות של שדה, ולכאורה לפי דבריו יהיה אסור להסיר גם סוכה או אוהל אטום שמונח ע"ג דשא בשביעית שהופך מציאות של בית לשדה.

אולם גם לדעת החזו"א יש להתיר בניית סוכה או כל מחיצה אטומה שנועדה להציל את הצמחים מפני השלג והקרה, וכמש"נ בחזו"א (שם) שאם מותח אוהל עראי על הצמחים, אין האהל עראי מפקיע מאותו מקום שם של שדה, ובפרט בבניית סוכה, או כיסוי זמני להציל את הצמחים מהשלג שלכתחילה לא נבנים אלא רק באופן זמני שמותר לבנותם ולפרקם מע"ג הצמחים.

ועוד סיבה יש להתיר עפמש"כ האורל"צ [שביעית פ"א ז'] צידד לדינא שמותר לבנות סוכה ולפרקה מע"ג צמחים בשביעית, ונסמך על דעת הפוסקים ובשו"ת הר צבי [ח"ב סי' ל"ד] וע"ע במנח"ש [מ"א, ג'] ועוד אחרונים, שהשיגו על דברי החזו"א שהוספת יניקה ומיעוט יניקה אינו איסור מדאורי' אלא מדרבנן וגם בדיני שבת, וכיון שבנידוד אינו מתכוין למעט או לרבות יניקה וגם עושה דרך גרמא יש להתיר.

וסיבה ג' יש להתיר בניית סוכה ופירוקה בשביעית, עפמש"נ בדעת החזו"א [סי' כ' ס"ק ו'] שגדרי דין הנוטע אילן בבית הוא רק בבית שאטום לגמרי מהשמש, גשם, אוויר שחל דין בית ולא שדה, אולם כאשר אינו אטום לגמרי אלא רק מפני החמה ולא הגשמים וכיוצ"ב חל דין שביעית, וכדתנן שעושים בתים לאילנות ומחויבים בשביעית שחל עליהם דין שדה [שביעית פ"ב, ד'], ולכן בנידוד של בניית סוכה ופירוקה לא חל מעיקרא שם "בית" שאין הגג אטום לגמרי ונשאר מציאות של שדה, ודו"ק.

והעולה לן א. אילן שנטעו בתוך הבית לגבי עורלה חייב שנא' ארץ, לגבי תרו"מ פטור שנא' שדה, ובשביעית שנא' גם ארץ וגם שדה הוי ספק בירושלמי, ולדינא הפאה"ש פסק להתיר דשביעית בזה"ז מדרבנן, ולחזו"א יש לאסור שעיקר שביעית מדאורי', אלא שבעציץ שאינו נקוב יש להקל כהפאה"ש שכבר הורה זקן. ב. בדין חממות עם מצע מנותק דנו בזה גדולי הדורות, המנח"י והאורל"צ נקטו לאסור, הגרשז"א והשבט הלוי נקטו להקל, והגרי"ש אלישיב נקט להתיר ע"י שימכרו לגוי וכמשנ"ל בטעמם. ד. לדעת החזו"א אסור להסיר תקרה שבבית שעיי"ז מהפך את מציאות הבית לשדה, אולם באהל עראי שרי שאינו מפקיע שם שדה. ה. בניית ופירוק סוכה, וכן אוהל זמני ע"ג צמחים שלא ינזקו מהקרה והשלג יש להתיר ומג' סיבות א. מצד דהוי אהל עראי וכמש"נ בחזו"א שלא

בניית ופירוק אוהל וסוכה מע"ג צמחים בשביעית

מפקיע שם שדה ב. דהוי ריבוי ומיעוט יניקה שאינו אסור רק מדרבנן וכיון שאינו מתכוין ועושה דרך גרמא יש להקל [אורל"צ ועוד אחרונים] ג. לפמש"נ בדעת החזו"א ששם בית רק כאשר הוא אטום לגמרי משמש, גשם, ואויר וסוכה אינה אטומה עד הסוף וכן בכל סוג של פרגולה שאינה אטומה.

לע"נ אמו"ר רבי מיכאל בן רחל זצ"ל, נלב"ע ח' שבט

תא שמע / הרב שמעון גרינפעלד, הר יונה

לא לאחר הדלקת נרות שבת

לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם (יג, כב)

איתא בגמ' (שבת כג:), דביתהו דרב יוסף הות מאחרה ומדלקת לה, אמר לה רב יוסף, תניא, לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה, מלמד שעמוד ענן משלים לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן. סברה לאקדומה, אמר לה ההוא סבא, תנינא, ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר. ופירש"י, עמוד הענן של יום משלים אורו לעמוד האש, שהיה עמוד האש בא קודם שישקע עמוד הענן, אלמא אורח ארעא בהכי.

טעם המשנה ברורה שמא יאחר הזמן

והנה בשו"ע (סימן רסג ס"ד) נפסק הדין 'וגם לא יאחר', וכתב עלה במשנה ברורה (ס"ק טז), 'היינו היכא שהוא מדליק בצמצום בסוף זמן המותר, והטעם, משום דשמא בין כך ובין כך יאחר הזמן'. ולכאורה תמוה למה לא הביא המשנה ברורה הטעם המבואר בגמ', שעמוד האש הגיע קודם שישקע עמוד הענן, וכמו כן יש להקדים להדליק טרם פנה יום.

ונפקותא יש בדבר, לעניין הדלקת הנרות ביו"ט, דלטעם הגמ' אורח ארעא להקדים כניסת הלילה מבעוד יום, טעם זה שייך אף ביו"ט, אבל משום טעם המשנה ברורה כדי שלא יאחר זמן ההדלקה, הלא ביו"ט שפיר דמי להדליק בלילה, ולא שייך ביו"ט הך חשש שמא יאחר, כי אף אם יאחר עדיין יוכל להדליק.

זאת ועוד, דהנה כנודע הביא בן הדרישה בסוף הקדמתו לדרישה חלק יורה דעה, בשם אמו הרבנית ע"ה אשת הדרישה, שטעות היא ביד הנשים שמדליקות נרות ביו"ט בלילה אחר שהתפללו הקהל ערבית, אלא צריכים להדליק מבעוד יום משום כבוד השבת. ולכאורה יש לדון גם מטעמא דגמ' שלא יאחר דשייך גם ביו"ט כאמור.

הרמב"ם מפרש הגמ' לעניין חנוכה ולא לעניין שבת

והנה הרמב"ם פסק הך דינא בהלכות חנוכה בלבד (פ"ד ה"ה) 'לא מאחרין ולא מקדימין', ובהלכות שבת לא הביא דין זה כלל, וכתב הרב המגיד שדעת הרמב"ם לפרש הך גמ' לעניין חנוכה, אף דפשטות הגמ' משמע דמיירי לעניין שבת, שמצוותה על האשה.

אכן נראה דקסבר הרמב"ם דהך טעמא שכתב הברייתא 'שעמוד ענן משלים לעמוד האש' אין זקוק לה לעניין שבת דבלאו הכי אסור לאחר ההדלקה שלא יבוא לחלל שבת ח"ו או עכ"פ להפסיד מצוות ההדלקה, ועל כרחך הך ברייתא מיירי לעניין חנוכה.

וכן הוא במסכת סופרים (פ"כ ה"ד), 'מצוותה משתשקע החמה עד שיכלה רגל מן השוק, ואע"פ שאין ראייה לדבר זכר לדבר, לא ימיש עמוד הענן יומם', הרי שהביא הך

דרשה לעניין חנוכה. והשיא הדרשה לעניין עצם זמן מצוותה משתשקע החמה ולא הזכיר עניין להקדים ההדלקה קודם סוף היום.

עמוד האש בא עם שקיעת עמוד הענן

אך רש"י בפרשתן מפרש כוונת הגמ' עמוד האש משלים לעמוד הענן, 'שעד שלא ישקע זה עולה זה', וראה מושב זקנים שביאר דהיינו פירוש אחר ממש"כ בגמ' שמקדים עמוד האש קודם שישקע עמוד הענן, אלא שעם שקיעת עמוד הענן עולה עמוד האש בבת אחת. ולפי זה א"ש מש"כ במסכת סופרים הך קרא לעניין עצם זמן ההדלקה, שיש להדליק בזמן החיוב ממש, לא יקדים ולא יאחר.

ואם כפירוש הזה וודאי לא יתפרש לעניין שבת שחייב להקדים קצת קודם משום חיובא דשבת, אבל לעניין חנוכה אתי שפיר, ולכן פסק הרמב"ם דין זה בחנוכה בלבד, שלא יקדים ולא יאחר אלא יכוון הזמן כמו עמוד האש שהגיע עם שקיעת עמוד הענן.

המחבר פסק הדין גם בשבת וגם בחנוכה

אלא דבתוספת שבת (ס"ק יא) הביא משו"ת שב יעקב שהקשה על המחבר האיך זיכה שטרא לבי תרי, ופסק דין זה לא להקדים ולא לאחר גם בהלכות שבת וגם בהלכות חנוכה (סימן תרעב ס"א), וכן נתעורר בזה הביאור הלכה (ד"ה לא מאחרים) דמאחר שרוב הראשונים מפרשים הסוגיא לעניין שבת, וכן פסק המחבר עצמו בהלכות שבת, תו אין לנו מקור לדינו של הרמב"ם.

אכן להאמור י"ל, דהך ברייתא שהביא מלא ימיש וודאי דאיירי לעניין חנוכה, ולכן הוכיח מזה הרמב"ם דכל הסוגיא לגבי חנוכה נאמרה, אבל המחבר ס"ל דאה"נ הך ברייתא מיירי לעניין חנוכה, דאל"ה לא היה צריך לטעם דלא ימיש עמוד הענן כאמור, אבל דביתהו דרב יוסף וודאי דמיירי לעניין שבת וכפירוש כל הראשונים, ורב יוסף הביא הברייתא להוכיח מינה גם לעניין שבת. ומעתה סברה דאם כן יש להקדים, והיינו כפירוש רש"י שעמוד האש בא קודם שקיעת עמוד הענן, לכן אמר לה ההוא סבא 'ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר' שהיא ברייתא האמור לעניין שבת, אבל ברייתא דלא ימיש אינו עניין אלא לחנוכה בלבד וכאמור.

נמצא דיש כאן שני דינים, הברייתא דלא ימיש עמוד הענן קאי אחנוכה בלבד שיש לכוון הזמן להדליק בעת תחילת החיוב לא להקדים ולא לאחר דוגמת עמוד הענן, והברייתא דלא יקדים ולא יאחר איירי לעניין שבת, והיא מטעם שכתב המשנה ברורה משום שמא יאחר הזמן.

ולפי זה באמת לא מצינו דין זה ביו"ט, ולכן לא הוכיח מהכא בן הפרישה כדעת אמו הרבנית, כיון דברייתא דלא ימיש איירי לעניין נר חנוכה ולא מצינו דין זה לעניין שבת ויו"ט. וגם הנוהגים כדעת בן הפרישה, לא שייך הך דינא ביו"ט, כיון דליכא ביו"ט חשש שלא יאחר, שאף ביו"ט יכול להדליק.

אמור מעתה, דכל זה אמור להמקפידים להדליק מיד עם תחילת הזמן, אבל הנוהגים להקדים תפלת ערבית קודם ההדלקה [עי' ביאור הלכה מש"כ בזה], הרי דלא נאמר דין לא ימיש לעניין חנוכה, ואם כן על כרחך מפרשים הברייתא דלא ימיש לעניין שבת, ואם כן אף לגבי יו"ט יש להקדים ההדלקה כדעת בן הפרישה, וצריך להדליק מבעוד יום, ואף הדין דשלא יאחר שייך ביו"ט משום טעמא דלא ימיש.

תבונות שורש – הארות בפרשה על פי שורשי התיבות / הרב אשר זאב שרייבר, מח"ס תבונות כפיו, תבונות מועד

להפחיד את היצר בשבעה פחדים | ביאור שורשי: רגז, חיל,
בהל, רעד, מוג, אים, פחד

נְחִיתָ בְּחֶסֶדְךָ עִם זֶה גְּאֻלְתָּ, נְהַלְתָּ בְּעֶזְרְךָ אֶל נֹהַ קְדֻשְׁךָ: שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגְּזוּן, חִיל אָחֹז יִשְׁבִי
פְּלִשְׁתִּי: אִזּוּ נִבְהָלוּ אֱלֹפֵי אֲדוֹם, אֵילֵי מוֹאָב יֶאֱחֹזְמוּ רְעַד, נִמְגּוּ כֹל יִשְׁבֵי כְנָעַן: תִּפְּל עֲלֵיהֶם
אֵימָתָה וּפְחַד בְּגֹדֶל זְרוּעֶךָ יִדְמוּ פְּאֶבֶן (טו, יג-טז).

יש כאן בפסוקים שבעה לשונות של פחד, ארבע מהם תוקפים ארבע אומות, וכל
הפחדים הללו מתעוררים מחמת הקירוב של 'נחית בחסדך... נהלת בעזך...' וצריך ביאור
מהו מהות כל פחד, ולמה מתייחד לאומות מסוימים, ולמה כל הפחדים הללו מתעוררים
מכח הקירוב של 'נחית... נהלת...'

והיות ובשבועות האחרונים עסקנו בענין ההסכמה לחוש מרירות, וביארנו שהמרירות
מורגשת בחלק הרע המעורב באדם, וכאשר יהודי מפצל את עצמו להיות כשני אנשים
שאחד טוב ואחד רע – נהנה הצד הטוב לצער ולמרר את הצד הרע... יכולים אנו
להתקדם הלאה, ולעיין האם יתכן או כדאי להפיל על הצד הרע שבתוך כל אחד ואחד
את הפחדים הללו עד אשר 'ידמו כאבן'!?

ויבואר בעז"ה ששבעה הפחדים הללו הם כנגד ז' מדות שבאדם, כי כל מדה ומדה הינה
כלי האמור לקבל בתוכו את אור ה', ועל ידי זה מעורר את רגש האדם להתקרב אל ה'
ליראה ולאהבה אותו ולדבקה בו, אולם הצד הרע המעורב בכל מדה, מבקש את ההיפך,
רוצה לקחת את כח ורגש המדה ועל ידיהם לקשר ולדבק את לב האדם ורצונו אל
הארציות, שכל רגשו של אדם יהא הומה ורוגש להתדבק בתאוות ולהיות כבהמה, כמו
סוס פרעה... וממילא אור האמונה וקבלת מלכות ה' הזורח ומאיר מתוך השירה, מסוגל
להפיל על כל מדה ומדה את סוג הפחד המבטל את רצון הדבקות הגשמית הזו, וממילא
יתעוררו כל המדות אל התקוה והתשוקה של 'תבאמו ותטעמו בהר נחלתך מכוון
לשבתך...'

רגז

מצד 'מדת החסד' יש לאדם יכולת לוותר, יכול לסבול צער של וויתור על משהו הפחות
חשוב כדי להשיג משהו יותר חשוב.

אך כאשר נאלץ אדם לוותר על משהו שאינו מסכים לוותר עליו, מרגיש בתוכו רגש
מתקומם ומתלונן, מרעיש באזניו כל מיני טענות ומענות וכו', וזהו 'רוגז', והנה למה לא

מסכים לוותר ולהיכנע? כי מדת החסד שלו הופעלה בצורה הפוכה מוותרת על מעלות הצד המאלץ, כדי להישאר במצב הנבחר!

והנה כל העמים, הצד השווה שבהם, שכולם מבקשים דבקות בגשמיות, כל אחד בסגנון שלו, מוותרים הם על הדבקות הרוחנית בעבור תאוותם הגשמית, חושבים שלא שייך לסבול את צער ההתנתקות הזו, אך כאשר רואים את 'נחית בחסדך עם זו גאלת' – רואים עם שגילה את כח החסד האמתי, גילה שאפשר לוותר על הדבקות החומרית ולהיגאל מערות מצרים, ואינו מוטרד מהחסרון הזה, אדרבא, אצלו זהו 'נחית', מרגיש שזכה למנוחה מההטרדה הארצית ומיצריה – מרגישים בתוכם את תביעת 'מדת החסד' התובעת לוותר על החומריות, וממילא הצד הרע מתקומם ורועש בתוכם בטענות ותלונות שלא שייך לסבול את הצער הזה, וזה לא צודק שהעולם מלא בפיתויים ובכל זאת ידרש מהאדם לוותר וכו' וכו', וזהו 'שמעו עמים ירגזון'...

ואם יהודי מרגיש בתוכו את תביעת החסד ואת הרוגו שכנגד, עליו להזכיר לעצמו את יציאת מצרים, לזכור שאנו כבר גילינו את ה'חסד' האמתי, את 'חסד נעוריך אהבת כלולותיך' צריך להאמין שיש לנו את המדה הזו, ולהתנתק, פתחו לי פתח כחודו של מחט...

חול

השורש 'חול' עוסק ב'זרימה עצורה', וכמו 'חול הים' המקיף את הים הרוגש ומגביל אותו בתוך תחומו, הרגש הזורם הפנימי הזה הפוגע ונעצר בגבולותיו הוא הנותן לגבול את התואר 'חול'. יש גם מושג של 'יחולו על ראש' שאדם מקבל ברכה או תפקיד חדש, ומעתה יש רגש חדש בתוך גבול חייו, גם המושג הלמדני 'חלות' מתאר שאיזה תנועה חדשה ממלאה את האדם או החפץ. ובפרט 'חיל כילודה' הכוונה לצירי לידה החולפים ולוחצים את הגוף כמבקשים להוציא את הוולד אך משום מה נעצרים. וממילא 'חיל' האמור כאן הוא תחושה מסוימת של 'התקפת חרדה', שמתוך פחד מרגיש אדם שהוא מתמלא באנרגיה הדוחקת לרוץ ולפעול, לעשות משהו למען הצלתו, אך אינו מוצא מה לעשות, וממילא האנרגיה הזו עצורה בתוכו רוגשת ורועשת, מתמלא חום וזעה או דפיקות לב וכיוצא בהם.

והנה לפעמים זוכה יהודי לשמוע את הבת-קול של 'שובו בנים שובבים', מתעורר להעזיז לחשוב חשבוננו של עולם, לעשות לעצמו גדרים וסייגים כדי להתרחק ממכשולות, ולהרגיש יותר קדוש ונעלה, ההשגחה העליונה המעוררת הזו הינה בחינת 'נהלת בעוז אל נוה קדשך', ה' מושך אותו בעוז להיות קדוש המצוי בנוה קדשו... להתאזר ב'גבורה'...

ומה עושה הצד הרע, משתמש בכח הליצנות הדוחה מאה תוכחות, אומר לו, נו, ההתעוררות תחלוף וממילא תחזור למצב הקודם... אל תהיה כזה רציני, קח את החיים בקלות... וכיוצא בזה. והליצנות הזו משחררת בצחוק וחיוך את הרגש הפנימי הדוחק ובווער... וזאת היא הקלי' של פלשתים, שחז"ל אומרים ש'ליצנים היו' –

אבל יהודי צריך להסכים ל'חיל אחז יושבי פלשת', שיתכן שהרגש הפנימי יהא תקיף כל כך, שיאחזו גם את יושבי פלשת, לא יהיו מסוגלים לשחרר את הרעש הפנימי, לא יוכלו להמשיך לשבת בבטלה ולעשן את הנרגילה... לא לפחד מה'חיל' שתפס אותנו, ולחפש לשחררו, אלא אדרבא יתן ל'חיל' להטריד את הפלשתי שבתוכו.

בהל

'בהלה' הוא מצב של אדם הנמצא בבעיה מסוימת, מרגיש שמוכרח למצוא פתרון מרגיע, אבל למעשה חולפים במוחו כל מיני פתרונות, וכל אחד לא מתקבל על הלב, והלב מבוהל, לא יודע מה לעשות, מוכרחים להחליט על משהו, ולא יודע מה להחליט... נוזה שייך ל'מדת התפארת' כי הממוגת לאדם את צורת התנועה המתאימה לו, לא להגזים מדי, ולא להיות מוגבל מדי, וכאשר מחפשים את המשהו המותאם ולא מוצאים – תיתכן 'בהלה'.

והנה כל אדם מרגיש תביעה מצפונית לממש את עצמו, לנצל את החיים בצורה מוצלחת, מתי שמקשיב לקול הזה, ואינו מוצא לעצמו את העיצוב המתאים והמדוייק, מרגיש בהלה, וכאשר אינו סובל את הבהלה, פונה למשהו המסיח את הדעת, או שבצורה שרירותית מקבל החלטה מסוימת, ומשכנע את עצמו ש'כזה ראה וקדש'.

התביעה הזו נשמעת באדם מחמת היות 'אדם', ו'אלופי אדום' מצאו הרגעה לתביעה הזו, על ידי שמאלפים את האדם להיות נמהר אחר 'האדום האדום', מקבעים את האדם בהסכמה שזה כל האדם, מאלפים את האדם להיות כמו 'חית יער', להסכים ולהשלים עם זה.

אבל כאשר מגיע רגע של אמת, והבהירות של גדלות האדם מאירה, נגאל האדם מהחיתיות הזו, והבהלה תוקפת אותו בכל העצמה... נבהלו אלופי אדום... וכאשר יהודי מוצא את עצמו בבהלה שכזו, עליו לדעת שמטרתה לכוון אותו להשיג את מדרגת האדם שלו, למצוא את ה'תפארת אדם' שבו, ולעיין בתכונות נפשו שלו ולברר כיצד יוכל לעבוד את ה' על ידם דווקא, לא להיות מבוהל להיות גדול כפלוני ואלמוני, לא יבהל מהנטיה לאלף את עצמו כאילו הוא פלוני ואלמוני, ואף שהבהלה תטריד אותו כלפי האילוף המהיר אשר כאילו ירגיע את הבהלה... לא יבהל מהצד הרע הזה, אדרבא, שהוא יבהל.

רעד

'רעד' יסודו ממה שביארנו לגבי 'חיל' שאדם מתמלא ברצון מסוים, אך משום מה אינו מתפעל על ידו, והאנרגיה הפנימית דוחקת בו... אלא שב'חיל' הלחץ מורגש רק בפנימיותו, ואילו ב'רעד' זה נתפס בחיצוניותו, כי כל הגוף מתנענע מכאן לכאן ללא יכולת לעוצרו, רועד!

והסיבה שה'חיל' מגיע למצב של 'רעד' הוא, כי כאשר מבקש פתרון ל'חיל', נגרר האדם ל'בהלה', וכאשר ה'בהלה' מוצאת ומגלה את התיקון הנכון והמותאם, והגוף נדרש לקום ולהשתנות בפועל – הגוף מתוך עצמו כבר מסכים לכך, אילו היה לבד ביער היה כבר

מבצע את השינוי, אבל היות והוא מצוי בעולם הגדול והרחב, ומרגיש כאילו חלק מהעדר העולמי הזה, נראה לו כאילו פוגע בכלליות הזו, כאילו קורע משם נתח, ולכן ההמוניות תתלונן עליו בצדק... ולכן לרגע פונה להקשיב לעצמו ורוצה לברוח, אך לפתע מקשיב למה שבחוץ ורוצה לחזור למקומו הראשון, וזהו ה'רעד'.

נו, 'אילי מואב' יש להם כביכול פתרון לבהלה של 'אלופי אדום', כי האלופים יש להם רעיונות משכנעים ומאלפים, וכאשר הרעיונות מתבלבלים הם מבוהלים, אבל 'מואב' השורש שלהם מגיע מבולמוס של סדום, לדעתם כל המציאות של האדם קשורה לחלק השפל והתחתון שלו, זה מה שחביב על האליל שלהם, זה כל האדם – אילותו ותוקפו וצמאונו, וכעין טענת הפסוק 'הן בעוון חוללתי ובחטא יחמתני אמי', ועל כן אינם נפגשים עם איזה רעיון מרומם היכול לשנות את המציאות ולהבהיל את האדם... סבורים שהגשמיות שלהם 'ניצחה' את הרוחניות.

אבל כאשר מתגלה 'עוון הקדושה', מתגלה שיש נשמה בגוף הארצי והוא צמא ושואף וכמה אל הדבקות הרוחנית יותר מהצמאון הארצי המואבי – מתברר לאילי מואב שיש כוחות משיכה תקיפים יותר, וגם מיושבים ומאוזנים ויציבים יותר, ולפתע רואים כבר שיש לעולם צד שני רוחני, והמתחבטים לאיזה צד להצטרף, להיכן להטות את צמאונם, והספק המטריד הזה המטלטל את האדם מכאן לכאן, הוא הנרמז ב'יאחזמו רעד', וכל יהודי צריך להפנות את מבטו אל הטוהר והקדושה שיתעורר בו הצמאון הזה ויקיים 'וגילו ברעדה', לנצח על מלאכת בית ה'.

מוג

כל דבר נוזל היכול להתגבש על ידי קשיחות שתקשר חלקיק לחלקיק, כאשר קורה לו ההיפך הוא 'נמוג', וכאשר אדם יש לו תקוה טובה ויכול בחזונו לראות את עצמו במעמד יציב ומתוקן – התקוה הזו מחזקת ומגבשת אותו כבר עכשיו, אך כאשר חוזה את אובדן מציאותו האנוכית על ידי כל הפחדים הקודמים, הריהו נמוג כבר עכשיו, כולו רפיון ויאוש, אינו מוצא שום נקודה מחזקת, למרות שבינתיים לא אירע כלום, כי המצב-רוח של האדם יכול להשתנות על ידי 'מחזות הוד', אם הם משמחים הוא כבר שמח עכשיו, אם הם מייאשים הוא מיואש כבר עכשיו.

וכל יהודי אשר הפנה את מבטו כלפי הקדושה, והצמאון אל א-ל חי התעורר בו, יכול לשקוע במחזה הזה, עד אשר היצר המגבש את אנוכיותו הארצית – יהיה נמוג, לא ימצא חוט שעל ידו ימשוך את היהודי להתקשר עם רצון הגוף החומרי, וכעין שכתב הרמב"ם (תשובה י, ג) "...שיאהב את ה' אהבה גדולה יתירה עזה מאוד עד שתהא נפשו קשורה באהבת ה' ונמצא שוגה בה תמיד כאלו חולה חולי האהבה שאין דעתו פנויה... וכל שיר השירים משל הוא לענין זה".

אים פחד

ידוע מה שכתב רש"י ש'אימה' היא על הרחוקים, ו'פחד' על הקרובים, ולעניננו ההסבר הוא כך, שבכל אחד מסוגי החרדה הנזכרים – אדם מבקש למצוא פתרון, וכאשר אינו מחפש את הפתרון האמתי אלא מבקש להתחמק מחשבון הנפש – נוצר מצב שפחד אחד גורר את השני, כי ה'רוגזים' חושבים להסיח את הדעת עם הליצנות של פלשתים, אבל ה'חיל' תופס אותם, והם מבקשים להתחזק עם ההשקפה של אלופי אדום, וה'בהלה' תופסת אותם, ומבקשים להצדיק את חוסר אונם עם 'אילי מואב', וה'רעד' תופס אותם, והמחזה המאיים מתחזק ומגיעים ליאוש של 'נמוגו' – אך סוף כל סוף מתעורר לב האדם למצוא איזה פתרון, ולכן מנסה לדמיין שיהא טוב, כמו שאומרים 'תחשוב טוב יהיה טוב', אבל למעשה הנסיון הזה רק מגביר הדמיון הרע, כי כאשר אדם אינו מתעסק עם העתיד, שוקט הוא ביאוש, אבל כאשר מנסה להחיות את העתיד כמשהו וורוד, מתחזק הציור האמתי כנגדו, וכאשר מחזה עתידי מצטייר בתוקף רב, זהו מצב של 'אימה' נושייך למדת היסוד שהיא המידה הממשיכה חיות]...

ואז, מחליטים להפסיק לחשוב מהעתיד, אלא להשלים עם המצב, שאדם אומר לעצמו, כן, זהו זה, מגיע הסוף... אך גם המחשבה הזו מעוררת להרגיש את המוות כבר עכשיו, מרגיש פחד של מישוהו המוטל חסר אונים לפני חסדי אחרים 'מי יודע מה יעשו עמו...' וה'פחד' הזה שייך ל'מדת המלכות', כי מלך במשפט יעמיד ארץ, מטיל פחד על כל נתיניו.

והתוצאה של כל זה הוא 'ידמו כאבן' שאדם מרגיש כאילו כבר מת, כאילו שאין לו כלל צורה פרטית ורצון חיים.

...ונתתי לכם לב בשר

וכל יהודי המגלה את הצמאון אל הקדושה, מייחל לחזות בנועם ה', יכול לזכות שהיצר הרע שלו יתקף ביאוש שכזה, יהפוך להיות כמו אבן, כי באמת היצר הרע אחד משמותיו הוא 'אבן', כי באמת אין לו מה למכור ולהציע לעומת הקדושה, אלא שמטעה את האדם כאילו שרצונו הרע הוא רצונו של האדם, וממילא כאשר הקדושה מתגלה האדם מתחיל לרגוז ביחד עם יצרו ומנסה להתחזק בדרכים הנזכרים, אבל כאשר יהודי מתפצל ממנו, תופס שהחלק הרע הוא הרוגז, ואילו החלק הזך שמח ומאושר, מתייצב הוא בצד הנגדי, מתקיף בעוד סוג פחד ועוד סוג פחד, ממשיך את הבהירות של "לא כן הרשעים כי אם כמוץ אשר תדפנו רוח... יודע ה' דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד" –

ואז, מתקיים בו 'תבאמו ותטעמו בהר נחלתך' יכול להיות 'כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יבול וכל אשר יעשה יצליח', השרף עולה לתוך 'עץ החיים', העץ הממתיק את המרירות של מרה, הנה, 'שתולים בבית ה' בחצרות אלקינו יפריחו', הנה מאיר האור של ראש השנה – 'פחדך על כל מעשיך ואימתך על כל מה שבראת...' האור של "ה' ימלוך לעולם ועד".

תובנות / הרב נחמן דרקסלר

וה' הולך לפניהם לנחתם הדרך

וַיְהִי בַשְּׁלַח פְּרַעַה אֶת הָעָם וְלֹא נָחַם אֱלֹהִים דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים כִּי קְרוּב הוּא כִּי אָמַר אֱלֹהִים פֶּן יִנָּחַם הָעָם בְּרֵאתָם מִלַּחְמָה וְשָׁבוּ מִצְרַיִמָּה. וַיִּסַּב אֱלֹהִים אֶת הָעָם דֶּרֶךְ הַמִּדְבָּר יַם סוּף וַחֲמֻשִׁים עָלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם. וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת עֲצָמוֹת יוֹסֵף עִמּוֹ כִּי הִשְׁבִּיעַ הַשִּׁבְיעַ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פֶּקֶד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהִעֲלִיתֶם אֶת עֲצָמֹתַי מִזֶּה אִתְּכֶם. וַיִּסְעוּ מִסֹּפֶת וַיַּחֲנוּ בְּאֶתֶם בְּקִצֵּה הַמִּדְבָּר. וְה' הֵלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם בְּעַמּוּד עָנָן לְנַחֲתָם הַדֶּרֶךְ וְלַיְלָה בְּעַמּוּד אֵשׁ לְהָאִיר לָהֶם לְלַכֵּת יוֹמָם וְלַיְלָה. לֹא יָמִישׁ עַמּוּד הָעָנָן יוֹמָם וְעַמּוּד הָאֵשׁ לַיְלָה לִפְנֵי הָעָם (יג, יז-כב)

עם ישראל שהו בגלות מצרים רד"ו שנה, השנים הללו היו קשות מנשוא, עבודת הפרך והמכות שקבלו, האכזריות של המצרים ושחיתת התינוקות, כל אלו ועוד היו עבורם כור הברזל של זיכור אחר זיכור. יחד עם זאת הם היו כעובר במעי בהמה, הם היו בטלים לרצונות המצרים, ללא יכולת לצאת מהמקום הזה, כמו שאמרו חז"ל שאפילו אדם אחד לא הצליח לברוח ממצרים בכל שנות הגלות.

והנה הם יוצאים, משתחררים, הולכים בטח, ונהנים מקרבת אלוקים שלא הכירו עד עתה. והקב"ה לא מוליכם דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא, חוששים שהם ירצו לשוב מצרימה, כן, זוהי לא טעות, ישנו חשש כבד שהם ירצו לשוב למצרים. מה קרה להם? היה כל כך טוב שם במצרים!?

הרגל נעשה טבע, אדם רגיל למשהו – נורא קשה לו לשנות דרכיו, לרגילות יש כח עצום שאי אפשר לתאר, הרגילות נעשית לטבע האדם, ולחלק ממנו, כמו אדם בעל מוגבלות, צליעה, דיבור לא נכון, תנועה לא רצונית וכדו', אלו לא דברים שאפשר להפסיקם ברגע, אלו נעשו לחלק מהטבע שלו. ההרגל הזה לחיות בתוך שערי טומאה במצרים, צמוד כל כך לאותם שפלי אדם, עד כמה שהיה זה קשה מנשוא, היה זה הרגל, ועם ההרגל קשה לריב...

הנועם אלימלך אומר "האדם לא נברא רק לשנות את הטבע" טבעו של אדם להימשך לרע ולהיפך הטוב, טבעו של אדם להקשיב בב' אוזניו לתעלולי היצר, ותפקידנו לשנות את הטבע, יש בנו כוחות על אנושיים ואנו אמורים להשתמש בהם.

יש לפעמים אדם שנקראת לו הזדמנות פז לשנות את דרכיו, אפילו בעניינים פשוטים, הוא יודע שאלו יכולים להוציאו ממצבו, לשפר את איכות חייו, אבל הוא לא מסוגל לשנות את ההרגל, ואינו מרשה לעצמו לשנות את סדר חייו, כך בעניינים גשמיים, וכך בעניינים רוחניים, פעמים רבות אדם יודע שאם ילמד שעה ביום, חייו השתנו לבלי היכר, אם יתרגל להתפלל בכוונה סיפוקו יהיה רב ועצום, ואם יאיר פניו לכל אדם, יאהבוהו חבריו, אבל הוא לא מסוגל, הוא 'רגיל', ולאדם קשה מאוד לשנות את הטבע שלו.

אז מה היא העצה, מה העצה שעמה אדם יוכל לשנות את דרכיו, זהו העצה: וה' הֵלֵךְ לְפָנֵיהֶם יוֹמָם בְּעִמּוּד עֵנָן לְנַחֲתָם הַדֶּרֶךְ וְלַיְלָה בְּעִמּוּד אֵשׁ לְהַאֲרִיר לָהֶם לְלַכֵּת יוֹמָם וְלַיְלָה: לא יִמִּישׁ עִמּוּד הָעֵנָן יוֹמָם וְעִמּוּד הָאֵשׁ לַיְלָה לְפָנֵי הָעָם. לא לפחד לשנות, לא להירתע משינויים, לא רוחניים ולא גשמיים, הקב"ה עמנו, ה' מאיר לנו יומם ולילה, גם את הזמנים שנראים לילה וגם את הזמנים שנראים יום, ואין מה לפחד מהעתיד, כי "לא ימיש" הקב"ה לא ימיש את עמוד הענן, הוא עמנו בכל עת עומד ומשגיח עלינו, והוא זה שמלווה אותנו ומחזק את ידינו בכל מהלכי חיינו. אל לא לאדם לפחד משינויים, על האדם לתת מנחתו לפני בורא עולם – את ההרגל, לשנות את חייו לטובה, לסור מההרגלים הרעים, ולעלות בסולם העולה בית קל עם כל העוצמה. וכך גם בעניינים גשמיים, הפחד הרי נובע מחוסר באמונה, מאיזשהו חשש שאולי לא ילך לי טוב בדרך החדשה – התשובה היא אחת, לא ימיש עמוד הענן יומם וכו' – ואתם תחרישון.

חינוך

חינוך בפרשה / הרב יחיאל מיכל מונדרוביץ, מפקח בתלמודי תורה ומרצה חינוכי

אשירה לה!

לפני שנים התמודדנו באחד הת"תים עם תלמיד נורמטיבי, שעם פטירת אימו בפתאומיות ל"ע, בלידת אחותו תחי', נכנס למשבר רגשי ונפשי עמוק והפסיק לדבר, אֲלָמוֹת סלטקיבית', למשך חודשים ארוכים. המשפחה בכללותה התקשתה להשתקם והטיפולים שהוצעו לילד לא הועילו. והנה, 'ממלא מקום' בא לכיתה לעשרה ימים (המחנך יצא לחו"ל לנשואי בנו). המ"מ הודיע לכיתה שהוא משלב 'זמרה' בין השיעורים, ואי"ה יופיעו כ'מקהלה' בפני הת"ת כולו.

המ"מ היה מיטיב נגן, ובכוח שירה חמה להמיס שכבות קרח שעוטפות את הנפש. ילדי הכיתה ראו, כן תמהו, כיצד חברם 'היתום' משתלב בשירה, שר ומחייך, שר ומתקשר! כאשר התארגנו ל'מקהלה' פרוביזורית בחצר הת"ת, עלה הוא כסולן בשיר "אל הנער הזה התפללתי... אני האמא, אתכם לעולמי עד...". למרות ששירתו אינה משובחת ומהוקצעת, שערי דמעות נפרצו. הילד המשיך בטיפול רגשי שמעתה נשא פירות, ושב לנורמטיביותו, לרווחת כולם.

מקרה זה הוא אמנם קיצוני וחריג, אך ממנו ניתן ללמוד על הכלל. הבה נחזיר שיעורי ה'זמרה' למערכת הלימודים! ממש לאחרונה יצא לי לשמוע משני אנשי חינוך, בנפרד שסיפרו בערגה, שבילדותם השתתפו במקהלות. סיפרו עם ברק בעיניהם, הרגשתי רגש בדבריהם. יש בשירה לחזק ביטחון עצמי בקרב ילדים, ותורמת להעצמת תלמידים שמתקשים להתבטא בשאר תחומי הלמידה. יתכן ומקהלות הילדים התמעטו כי התחילו לעשות בהן טפל לעיקר, להבליט את ה'מופע' וה'ראוותנות' יותר מאשר חלק השירה הטהורה, וממילא, הורים 'יראים' משכו ידיהם, ובצדק.

אף גדולי ישראל עסקו בשירה קדושה, כידוע על תלמידי מרנא הבעש"ט לדורותיהם, ואף רבינו ישראל משקלוב מתאר (בהקדמתו ל'פאת השלחן') את התרגשות רבו הגר"א מוולינא שזכה אף ל'חכמת הנגינה'. בדורנו זכינו להג"ר עובדיה יוסף, שר התורה, שהיה מתרונן בשירה לקל חי. מנחילים לבני-תורה את זמירתו של הג"ר יוסף שלום אלישיב שהנעים בשעת יגיעתו בתורה. הג"ר ברוך בער מקמינץ הלחין ניגונים, לצד חידושיו העמוקים בהוויות דאביי ורבא. איי! צמאה נפשנו לניגוני הג"ר מאיר שפירא, ה'קדושת ציון' מבאבוב הי"ד, אדמור"י חב"ד וסקולען...

לא בכדי, כאשר 'פעילי קירוב' מקיימים מפגשים עם בני-נוער, עוסקים בשירה. מרגלא בפומיה דהרה"ק רבי ישראל ממודז'ץ, נעים זמירות ישראל "אומרים כי עולם הנגינה קרוב אצל עולם התשובה, ואני אומר שעולם הנגינה הוא הוא עולם התשובה!". לא בכדי

תמה רבינו בחיי מדוע לא תיקנו 'ברכת הנהנין' על שירה ונגינה, כמו על הריח! (בספרו 'שלחן של ארבע' סוף שער א'). כאשר פורטים בנעימות מיתרי הקול ומיתרי הגיטרה, מתעוררים אף מיתרי נפש רוח ונשמה, בפרט כאשר השיר מלווה בסיפור מתאים ומרגש. ניגון שבוקע מהלב, לא מהגרון, בכוחו לקרב לבות בני...

מסופר כי רבינו הק' מרוזין התהלך בבית מדרשו, אחוז שרעפים, כשהוא מזמזם לו 'בם בם'. נכח שם לץ ששאלו לפרש ה'בם בם'. השיבו הצדיק "הרי נאמר וְדַבַּרְתָּ בָּם!". החל אותו לץ לזמזם אף הוא כן, בלעגתנות. הגיב הצדיק "הרי נאמר 'צִדְקִים יִלְכוּ בָּם וּפְשָׁעִים יִכְשְׁלוּ בָּם'... סיפור זה מלמדנו כי יש קדושה עליונה בשירה וזמרה, לכן יש להקפיד לבל תחדור אליה שירה נכרית, פרועה והוללת, לחללה חלילה. (ראו דברי הרמב"ם החמורים בפירושו לאבות פ"א מי"ז).

על מלמדי תשב"ר להקדיש זמן מדי שבוע ל'פרק שירה'. אין זה 'ביטול תורה', אלא 'קיומה!' ביודעי ומכירי, 'תלמוד תורה' שזכה למינוף ערכי, רוחני והתנהגותי, מאז שהמנהל שי' התחיל לשלב שירה במסגרת הלימודית. השירה סייעה לשינוי האוירה, לקדושה יותר, מכובדת ונעימה. גם המקהלה שם שומרת על 'עיקר עיקר' בחן יהודי אותנטי.

גם בבית, נקדש את שלחן השבת ב'ניגונים מיוחדים', מעבר ל'זמירות' הקבועות. ב'שבת שירה' מרחיבים עוד ועוד כי 'הקריאה מעוררת את הזמן'. מדי שבת תרים אחר שיר על פסוק בפרשה או בהפטרה, בשבת שלפני 'יארציט' של צדיק שרים ניגון הקשור אליו, 'האי בית כור' בשבת חנוכה, 'יום שבתון... ובאו כולם בברית יחד נעשה ונשמע אמרו כאחד' בשבתות יתרו-משפטים, כמו גם בפר' נח, שהרי 'יונה מצאה בו מנוח'. שבת נחמו... שבת מברכים... השירה נחקקת בנשמות הבנים, וכבר שמענו מקרים של 'זהשיב לב בנים על אבותם' בזכות שירה שעוררה ניצוץ...

בהצלחה בעבודת הקודש! יחיאל מיכל מונדרוביץ'

123ymm@gmail.com

חידות

חדוותא – שאלות לחידודא בפרשת השבוע / הרב בנימין צבי יהודה לוי, מח"ס לקוטי רש"י וליל משוררים על הגש"פ שאלות בפרשת בשלח

- א. איזה כלי המוזכר בפרשה הוא גם אחד מן הכלים שהיו במשכן, וירמיהו הנביא ראהו בחזיונו כרמז לחורבן? ואיזה ביטוי בפרשה אמור הן בעמוד הענן והן ביהושע בן נון?
- ב. איזה פסוק בפרשה מכיל את כל הא"ב?
- ג. היכן מצאנו לשון "נאמנה"? ולשון "רצון"? לשון "שבח"? ולשון "חומה"?
- ד. מנין ש"כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו" (ברכות ה.)? ומנין שמידת הקב"ה היא "כלי מלא מחזיק, ריקן אינו מחזיק" (ברכות מ.)?
- ה. איזה ביטוי נאמר בפרשתנו כלפי המצרים, ומצאנוהו בתהילים כלפי הקב"ה, ישראל, ומים (מנחות נג.), וע"ע במשנ"ב סי' נא ס"ק יז)?

חדוותא דאפטרותא בשלח (שופטים ד-ה)

- ו. איזו הלכה מהלכות תפילין של יד נדרשת מפסוק בהפטרה (מנחות לו:)?
- ז. היכן פירש"י בהפטרה שלא כדברי חז"ל שהבאנו בשאלה ה' (וע"ע ב"ק צא.)?
תגובות ופתרונות (לכל השאלות או חלקן) נא לשלוח לכתובת. 7628366@okmail.co.il

*

תשובות לפרשת בא

- א. איזו קריאה של בעל חי מוזכרת בפרשה (עי' רש"י חולין נג. ד"ה מקרקרין)?
חריצת הכלב, שנא' (ז) וְלֹכֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יַחַרְץ כָּלָב לְשָׁנוֹ וְכוּ'
וכתב רש"י (חולין נג. ד"ה מקרקרין) "גועות דלשון צעקת ארי לחוד ולשון צעקת כל בהמה לחוד כמו בלשון עברית נוהם לארי וגועה לשור וערוג לאיל וצהל לסוס וצפצוף לעופות וחרץ לכלב"קא.

^{קא} אמנם רש"י על התורה כתב "לא יחרץ כלב לשונו. אומר אני שהוא לשון שנון, לא ישנן. וכן לא חרץ לבני ישראל לאיש את לשונו (יהושע י, כא.), לא שנו. אז תחרץ (שמואל-ב ה, כד.), תשתנן. למורג חרוץ (ישעי' מא, טו.), שנון. מחשבות חרוץ (משלי כא, ה.), אדם חריף ושנון. ויד חרוצים תעשיר (שם י, ד.), חריפים, סוחרים שנונים":

ב. איזה לשון מוזכר בפרשה כלפי משה רבינו, ומוזכר במקומות אחרים בתורה כלפי "יושב הארץ אשר אתה בא עליה" ו"אלוהיהם"?
הלשון "מוקש".

נאמר על משה רבינו, שנא' (י, ז) וַיֹּאמְרוּ עֲבָדֵי פְרַעֲה אֱלֹהֵי עַד מִתִּי יְהִיָּה זֶה לָנוּ לְמוֹקֶשׁ וְכוּ'. ועי' בבעל הטורים שכתב "זה היינו משה כדכתיב זה משה האיש":

ונאמר על העמים שסביבות ישראל (לד, יב) הַשֹּׁמֵר לְךָ פֶּן תִּכְרַת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָּא עֲלֶיהָ פֶּן יְהִיָּה לְמוֹקֶשׁ בְּקִרְבְּךָ:

ועל אלוהיהם (כג, לג) לֹא יֵשְׁבוּ בְּאֶרְצְךָ פֶּן יַחְטִיאוּ אֶתְךָ לִי כִּי תַעֲבֹד אֶת אֱלֹהֵיהֶם כִּי יְהִיָּה לְךָ לְמוֹקֶשׁ:

ג. היכן מצאנו לשון "חניה" (עי' רש"י שמואל-ב יז, יב)?

(י, יד) וַיַּעַל הָאֲרָבָה עַל כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּנַּח בְּכָל גְּבוּל מִצְרַיִם וְכוּ'

ועל הכתוב (שמואל-ב יז, יב) וּבָאנוּ אֵלַי בְּאֶחָד הַמְּקוֹמֹת אֲשֶׁר נִמְצְאָ שָׁם וַנְּחַנוּ עָלָיו בְּאֲשֶׁר יִפֹּל הַטֵּל עַל הָאֲדָמָה וְכוּ' פירש"י ונחנו עליו. וננוח עליו, לשון חנייה, כמו (שמות י, יד): וינח בכל גבול מצרים, (ישעיהו ז, ב): נחה ארם על אפרים:

ולשון "הכנעה"?

(י, יג) וַיָּבֵא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל פְּרַעֲה וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו פֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי הָעִבְרִים עַד מִתִּי מֵאֲנִתָּ לַעֲנַת מִפְּנֵי שְׁלַח עַמִּי וַיַּעֲבֹדְנִי: ופירש"י לענות. כתרגומו לאתכנעא, והוא מגזרת עני, מאנת להיות עני ושפל מפני:

לשון "שימה"?

(י, א) וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה בֹּא אֶל פְּרַעֲה כִּי אֲנִי הִכְבַּדְתִּי אֶת לְבוֹ וְאֶת לֵב עֲבָדָיו לְמַעַן שְׁתִּי אֶתְתִּי אֶלָּה בְּקִרְבּוֹ: ופירש"י שתי. שימי, שאשית אני:

ולשון "אכן" (עי' רמב"ן ויקרא כג, כז)?

(יב, טו) שִׁבְעַת יָמִים מִצוֹת תֹּאכְלוּ אֵךְ בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן תִּשְׁבִּיתוּ שְׂאֵר מִבְּתִיכֶם

וכתב הרמב"ן (ויקרא כג, כז) ד"ה אך בעשור (לחודש): "...ועל דרך הפשט "אך" טעמו "אכן" לאמת הענין אכן נודע הדבר (שמות יב יד) אכן כאדם תמותון (תהלים פב ז) אכן בעשור לחודש יום הכפורים הוא הבטחה באמתת הענין יאמר באחד לחודש יום הדין

וע"ע בספר יהושע (י, כא) שפירש"י חרץ. לשון דבור הלשון, וכן (שמות יא, ז): לא יחרץ כלב לשונו, וכן (שמואל-ב ה, כד): אז תחרץ דוד, תקרא, תצעק קול תשואות המלחמה:
ונראה שכוונת שלשתן שוה, שצעקת הכלב נקראת חריצה, כמבואר ברש"י בחולין, אולם הוא לשון דיבור שמשתייך אל הלשון, (כדברי רש"י ביהושע) שאם לא כן מדוע נאמר "לא יחרץ כלב לשונו", ובנוסף, הלא לשון זו נאמרה אף כלפי בני אדם בספר יהושע, ויחד עם זאת היא לשון "שנון וחריף", כדברי רש"י כאן, שלצעקת הכלב יש חריפות.

אספקלריא לפרשת בשלח תשפ"ב

עמוד רג

אמנם בעשור לחודש יום כפורים על כן תענו את נפשותיכם וכל מלאכה לא תעשו וכן אך עצמי ובשרי אתה (בראשית כט יד) אך מלך ישראל הוא (מלכים א כב לב) אך טוב לישראל אלהים לברי לבב (תהלים עג א) וכן פירוש "אך את שבתותי תשמורו" (שמות לא יב) וכו'."

ד. מנין שאין מקבלים עדות החודש ביחידי (ר"ה כה:)?

"ראוהו שלשה והן בית דין יעמדו שנים ויושיבו מחביריהם אצל היחיד וכו' הך סיפא איצטריכא ליה דאין היחיד נאמן על ידי עצמו דסלקא דעתך אמינא הואיל ותנן דיני ממונות בשלשה ואם היה מומחה לרבים דן אפילו ביחיד, הכא נמי ניקדשיה ביחידי, קמ"ל, ואימא הכא נמי אין לך מומחה לרבים בישראל יותר ממשה רבינו וקאמר ליה הקב"ה עד דאיכא אהרן בהדך דכתיב (שמות יב-א) ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר החדש הזה לכם."

ה. מנין שאסור לעשות מלאכת אוכל נפש ביו"ט עבור בעל חי שמזונותיו עליו (ביצה כא: ובתוס' שם)?

"דתניא (שמות יב-טז) אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם ממשמע שנאמר לכל נפש שומע אני אפילו נפש בהמה במשמע כענין שנאמר (ויקרא כד-יח) ומכה נפש בהמה ישלמנה תלמוד לומר לכם לכם ולא לכלבים דברי רבי יוסי הגלילי ר"ע אומר אפילו נפש בהמה במשמע אם כן מה תלמוד לומר לכם לכם ולא לעובדי כוכבים ומה ראית לרבות את הכלבים ולהוציא את העובדי כוכבים מרבה אני את הכלבים שמזונותן עליך ומוציא אני את העובדי כוכבים שאין מזונותן עליך."

ועי' בתוס' (שם ד"ה לכם ולא לכלבים דברי ר' יוסי הגלילי) אומר הר"ר שמואל מאייבר"א בשם אחיו הר"ר משה דהלכה בר' יוסי הגלילי ואף ע"ג דקיימא לן דהלכה כרבי עקיבא מחברו דהא אשכחנא סתמא דמשנה כותיה במס' חלה (פ"א מ"ח) בהדיא דמייתי לעיל עיסת כלבים בזמן שהרועים אוכלין ממנה נאפית ביום טוב ודוקא בזמן שהרועים אוכלין ממנה הא לאו הכי לא והכי איתא (בספרי) בהדיא אבל אין הרועים אוכלין ממנה אין אופין אותה ביו"ט:

חדוותא דאפטרטא בא (ירמיה מו)

ו. איזה לשון מן הפטרה נמצא במשנה (יומא פ"ג משנה ד') אודות שחיטת התמיד?

(כ) עגלה יפה פיה מצרים קרץ מצפון בא בא: ופירש"י קרץ. עממין קטולין קרץ לשון חתוך וכן מחומר קרצתי (איוב לג):

ואמרו חז"ל (יומא לב:) "הביאו לו את התמיד קרצו וכו': מאי קרצו אמר עולא לישנא דקטלא הוא אמר רב נחמן בר יצחק מאי קרא (ירמיה מו-כ) עגלה יפהפיה מצרים קרץ מצפון בא בא מאי משמע כדמתרגם רב יוסף מלכא יאי הוה מצרים עממין קטולין מציפונא ייתון עלה

ז. איזה קול הלך מסוף העולם ועד סופו?

קולו של הנחש.

שנא' (כב) קוֹלָהּ פְּנֵחָשׁ יֵלֵךְ וכו' ופירש"י קולה כנחש ילך. הרי הנחש בא ללמד על מצרים ונמצא למד למדנו מכאן שכשאמר הקב"ה לנחש על גחונך תלך (בראשית ג) וקיטע את רגליו והלך קולו בסוף העולם כך שנוייה בל"ב מדות דרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי:

כתב חידה / הרב אשר קופלוביץ

כתב חידה לפרשת בשלח

לְאִזָּר פְּחוֹת יִסְפִּיקוּ שְׂשִׁימ,
שְׂבִדוּמָה, גַּם לְמֶלֶךְ מְשֻׁמְשִׁימ.
כְּאֵדָם לְחֹנֵר יָאָה לְמְרוֹשְׂשִׁימ,
כֶּךְ יִדְמוּ עִם קְרוֹשִׁימ.
וּלְרַעְיָה יִהְיֶה בְּרִמְיוֹן מְרֻשִׁימ,
כְּשִׁפְעָמִים יִזְכֵּר, בְּגִבְרִים וּבְנָשִׁים.

*

בְּהִתֵּר גָּמור יִצֵּא הַשִּׁיר,
גַּם יִנְתֵּן לְאָדָם שְׁהִיָּה עֲשִׂיר.
מִהָר קַח וְאֵת שְׁקוֹ תִשִּׁיר,
בְּאִשׁ עֲלֵה אָבִי, לְמָרוֹם יִשִּׁיר.

*

אֵל תִּירָא בְּמִלְחָמָה מִחֵילָם,
וְגַם יִשׁוּעַת שְׁקָר מִכּוֹלָם.
בְּתוֹסֶפֶת נֶאֱסָר פֶּן יִגָּלָם,
לְעַם שְׂבִיבֵי חֲזָקָה ה' שְׁלָם,
שְׁלֵא לְרֵאוֹתָם עוֹד עַד עוֹלָם.

*

לְסִיּוּם אַחֲוֵד כְּמָה חִידוֹת:
עַל יְדֵי מִי חָשַׁב בְּעַקֵּב מִדּוֹת
וְלִכֵּן שְׁנִימ, דְּרִכְיָהֶם נִפְרָדוֹת?
מִתִּי צְבָעִים, נְבוֹאוֹת מְלֻמְדוֹת
בְּאָדָם, שְׁחָר, לִבֵּן וּנְקִדוֹת?
מִיָּהוּ שְׁגָם בְּחַל הַמוֹעֲדוֹת
צְפָרְנִים לוֹ גְּזוֹרוֹת מוֹקְפָדוֹת?

מלה צפונה / הרב יוסף שפר

חידה לפרשת בשלח

לאחי בעלי חכמה
הא לכם דמי קדימה
בקיצור מילין ובסתימה
ואחלה לשוכן שמימה
שלשבוע הבא אשלימה...

*

בהשלכה ובשפיכה
בכניסה ובמאיסה
בגלילה ובצלילה
לפסילה ולזחילה
לישיבה ולשאיבה
בנגיפה ובאסיפה
בשתיקה ובזעקה
בזריקה ובשחיקה
לזכירה ולעזרה

אספקלריא לדף היומי – הארות במסכת הנלמדת

הרב שמואל ברוך גנוט – הדרן עלך מסכת מגילה ודעתן עלך

בסוף שבוע זה מסיימים רבבות לומדי הדף היומי מסכת מגילה. נביא בזאת כמה סנסנין ופנינים, הערות והארות, שעלו ברעיוני בלימוד המסכת השתא הכא.

לימוד משניות ביום פורים: מגילה ד, א: ואמר רבי יהושע בן לוי חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום שנאמר אלהי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דמיה לי סבור מינה למקרייה בליליא ולמיתנא מתניתין דידה ביממא אמר להו רבי ירמיה לדידי מיפרשא לי מיניה דרבי חייא בר אבא כגון דאמרי אינשי אעבור פרשתא דא ואתנייה. צ"ב מאי ס"ד היה לבני הישיבה שיתחייבו ללמוד משניות ביום, והיכן מצינו חיוב ללמוד משניות והלכות משום פרסומי ניסא (מלבד תקנת לימוד הלכות חג בחג). ובפרט שבזמן מרדכי עצמו לכאן לא התחדשו עדיין ההלכות שבקריאת המגילה אלא רק לאחר מכן. שו"ר במרומי שדה שכתב כך: פי' ולשנותה, דצריך להיות הקריאה בידיעה של הביאור להבין ולהשכיל בה, והוי זה כמו שלומד פרשה, דבפעם הראשון עובר עליה בלי ניתוח המאמרים, ובשעה שעובר שנית הוא שם לב להשכיל יותר עליה. כך בחיוב קריאת המגילה ביום יש לדקדק במחשבתה יותר מבלילה. ומשו"ה כתיב בלשון מצוה, שאינו לעיכובא כ"כ, ועי' בסנהדרין דף ז' א'. וזה דלא כמו שפי' הרא"ש ז"ל בסי' ו' את הסלקא דעתין של הגמ' למיתנא מתניתין כו' עיין שם, עכ"ל. ועי' עלי תמר על הירושלמי מגילה פ"ב ה"ד.

רשעותה של ושת: מגילה יב, ב: ביום השביעי כטוב לב המלך ביין אטו עד השתא לא טב לביה בחמרא אמר רבא יום השביעי שבת היה וכו', אמר להם אחשורוש כלי שאני משתמש בו אינו לא מדיי ולא פרסי אלא כשדיי רצונכם לראותה אמרו לו אין ובלבד שתהא ערומה שבמדה שאדם מודד בה מודדין לו מלמד שהיתה ושת הרשעה מביאה בנות ישראל ומפשיטן ערומות ועושה בהן מלאכה בשבת, עכ"ד הש"ס. משמע דמידה כנגד מידה היתה ע"כ שהפשיטתן ערומות בשבת ולכן רצו להפשיטה ערומה. ויש להבין מדוע הפשיטה אותן דווקא בשבת. וי"ל שרצתה שיעשו מלאכות כדי שיחללו שבת בקום ועשה, וגם שלא ילבשו בגדי שבת וכך לא יקיימו מצות כבוד שבת.

שוב הראני אחי אהובי רבי אברהם ישעיהו שליט"א דברי התוס' הרא"ש בסוגיין, שכתב וז"ל: ומפשיטתן ערומות. לאו דוקא ערומות ממש אלא מפשיטתן עדיהן שלובשות לכבוד שבת, עכ"ל.

'טענת עוני' של המן למרדכי: מגילה טו ע"א- ע"ב: דאמר רב חסדא זה בא בפרוזבולי וזה בא בפרוזבוטי. ופרש"י: וזה בא בפרוזבולי - מרדכי בא אליו בטענת עושר, המן בא

בטענת עוני, שמכר המן את עצמו למרדכי קודם לכן ימים רבים בככרי לחם. וצ"ע, בשלמא מרדכי בא ב'טענת עושר', כי המן נמכר לו לעבד. אך מה הכוונה 'המן בא בטענת עוני'? איזה 'טענת עוני' טען המן?

והנראה שלהמן היתה טענה חזקה, טענת עוני. שכיון שמכר עצמו לעבד בגלל שהיה עני מרוד והגיע לפת לחם עד כדי פיקו"נ, כמובא בחז"ל (עי' בזה בספרי דבר למועד כל דעות וגרסאות המדרשים במעשה זה דמרדכי והמן), הרי המכירה היא מקח טעות, וכהא דב"ק קט"ז ע"א: הרי שהיה בורח מבית האסורין והיתה מעבורת לפניו אמר לו טול דינר והעבירני, אין לו אלא שכרו, אלמא אמר ליה משטה אני בך. וכהא דיומא פ"ג ע"ב: רבי יהודה ורבי יוסי הוו קא אזלי באורחא. אחזיה בולמוס לרבי יהודה קפחיה לרועה. וכבב"ק ס' ע"ב דמותר להציל עצמו בממון חברו. (ומרדכי טען כנראה כנגדו דהנה טענת היתרא להציל עצמו בממון חברו היא טענה בישראל לישראל, המצווה על 'לא תעמוד על דם רעך'. משא"כ בככרי, וכ"ש בעמלק. ועי' בקונטרסי אגרת המלך עמוד יז, האיך האכיל מרדכי את המן לחם, והרי מחוייב היה להורגו מדין עמלק, עי"ש).

בנין בית המקדש כסתירה למלכות אחשורוש: מגילה טו, ב: ויאמר לה המלך לאסתר המלכה מה בקשתך עד חצי המלכות ותעש חצי המלכות ולא כל המלכות ולא דבר שחוצץ למלכות ומאי ניהו בנין בית המקדש, ופירש"י: ולא דבר שחוצץ במלכות - בנין הבית, שהוא באמצע של עולם, כדאמרינן בסדר יומא (נד, ב): אבן שתיה שממנה נשתת העולם, עכ"ל. ונראה באופ"א, עפ"ד במגילה ו, אדמוקמי מינה מלכי קסרי וירושלים אם יאמר לך אדם חרבו שתיהן אל תאמן ישבו שתיהן אל תאמן חרבה קסרי וישבה ירושלים חרבה ירושלים וישבה קסרי תאמן. והיינו שבנין ירושלים היא סתירה לבנין אומות העולם. ועי' יומא כ, ב אלמלא גלגל חמה נשמע קול המונה של רומי ואלמלא קול המונה של רומי נשמע קול גלגל חמה, ובביאור בעל העקידה בראשית שער א.

שוגג כמזיד ואונס כרצון באסתר: מגילה טו ע"ב, ותעמד בחצר בית המלך הפנימית אמר רבי לוי כיון שהגיעה לבית הצלמים נסתלקה הימנה שכינה אמרה אלי אלי למה עזבתני שמא אתה דן על שוגג כמזיד ועל אונס כרצון או שמא על שקראתיו כלב שנאמר הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי חזרה וקראתו אריה שנאמר הושיעני מפי אריה. ופירש רש"י: על אונס - [אף על פי] שאני באה אליו מאלי - אונס הוא.

והנה בשלמא כשסברה שאולי נסתלקה ממנה רוח"ק משום שכינתה את אחשורוש כלב, שבה כעת ותיקנה וקראתו אריה. אך מה מקום יש להבהרה כלפי שמיא שעשתה מעשה באונס. הלא אינה עומדת לפני ב"ד הדן על מעשיה והאם אסורה לבעלה, אלא מול הקב"ה, שסילק ממנה רוח"ק בהיותו יודע מחשבות, ואם הקב"ה החשיב את מעשה למזיד ורצון, מה מקום להבהרה זו כלפי שמיא?

והמהרש"א כתב דאינו ענין לאחשורוש, אלא לכניסתה לבית הצלמים, ואסתר טענה דליכא דרכא אחרינא וחייבת לעבור שם, עי"ש. ואכתי קשה כנ"ל, דהא כלפי שמיא גליא אי איכא או ליכא דרכא אחרינא.

ונראה לחדש בזה חידוש גדול, שכאשר יש ספק אמיתי בליבו של אדם לאמיתות עומק פנימיות מעשהו, האם מוגדר הוא אצלו באמת כאונס או כרצון, והאם הולכת דווקא בבית הצלמים משום שמחשיבתו לליכא דרכ"א, אזי ההצהרה והבהרת הדברים, עצם ההכרזה, היא זאת שתעמיד את הרצון. דוגמה לדבר מה שמצינו בשו"ע או"ח סי' לח ס"ח שכותבי תפילין פטורין מהמצוות כדין עוסק במצוה, אך צריך להגדיר במדויק האם כוונתם למצווה או לשכר, והאם כוונתם בשווה או שהעיקר לזה והטפל לזה עי' מג"א וביאה"ל שם. ואפשר לחדש ולומר שכאשר האדם מסופק בעצמו מהי כוונת ליבו המדוייקת, האם נוטה היא בעיקר לטוב או למוטב, עצם ההכרזה בזה יכולה להגדיר לו עצמו יותר את הדברים, או שעצם ההגדרה מועילה במקום ספק והין ולאו ורפיא בידיה, גם כלפי שמיא. ועדיין צריך להביא ראיה לדברינו.

מגילה כס"ת: מגילה יט, ב: מלמד שהראהו הקדוש ברוך הוא למשה דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים ומה שהסופרים עתידין לחדש ומאי ניהו מקרא מגילה. וביאר המהרש"א: ומיתורא דכ' הדמיון דרשו גם מה שעתיד להתחדש דהיינו מקרא מגילה דמדמה לה לגופה של תורה כדאמרי' פרק קמא שלום ואמת כאמיתה של תורה, עכ"ל. ויל"ע דהתינח לרש"י דפי' דשם איירי בס"ת, אך לדעת ר"ת בגיטין ו, ב ומנחות לב, ב דאיירי במזוזה שיש בה שם יחוד מלכות שמים, קשה מה מיוחד במגילה והרי אינה דומה היא לתורה בדוקא.

וצ"ל דבכ"ז מגילה דומה לתורה, כבמתני' יז, א דכל דיני כתיבת מגילה שווים לדיני כתיבת ס"ת, וכן הרמב"ם מגילה פ"ב ה"ט מדמה אותה לס"ת.

האם רבי יהודה הביא ראיה מן הקטן?: מגילה כ, א: רבי יהודה מכשיר בקטן דתניא אמר רבי יהודה קטן הייתי וקריתיה למעלה מרבי טרפון וזקנים בלוד אמרו לו אין מביאין ראיה מן הקטן. תניא אמר רבי קטן הייתי וקריתיה למעלה מרבי יהודה אמרו לו אין מביאין ראיה מן המתיר ולימרו ליה אין מביאין ראיה מן הקטן חדא ועוד קאמרו ליה חדא דקטן היית ועוד אפילו גדול היית אין מביאין ראיה מן המתיר. ויש להבין: וכי ר"י סבר שמביאים ראיה מהקטנים?

י"ל דר"י ס"ל שאע"פ שכלפי אחרים אין מביאים ראיה מהקטנים, מ"מ כלפי עצמו, כיון שטוען ברי לי שכך היה, כן צריך לנהוג בעצמו, כלפי עצמו.

והנה רבי הביא ראיה שקרא המגילה בפני ר"י, וטענו לו שאין מביאין ראיה מקטן ואין מביאין ראיה מן המתיר. וצ"ב, וכי לא ידע שר"י עצמו הוא המתיר. א"כ מה הביא ראיה מהא דקרא קמיה ר"י?

אלא שרבי רצה להוכיח שר"י נהג כן למעשה, ע"פ מה שראה בעצמו בקטנותו, ונהג כן גם כלפי אחרים, אע"פ שראייתו (או עדותו, כדברי הירושלמי בנדה בכע"ז) לא התקבלה משום דהוי עדות דקטן.

עוד י"ל בזה דהנה התורי"ד הקשה דהא קי"ל בכתובות (כח א) דבדרבנן נאמנים להעיד בגודלן מה שראו בקטנן. ותירץ דמגילה שאני, כיון דתיקוה כעין דאורייתא. ועי' מהרש"ם (חלק ח' סי' רכ"ט) כע"ז, ובדומה לזה בשו"ת יהודה יעלה, שלא בכל דבר דרבנן מקבלים עדות קטן, אלא רק מה שמבואר במשנה בכתובות שם. לפי"ז י"ל דשפיר נחלקו בזה ת"ק ור"י, האם לדמות מגילה לשאר דינים דרבנן, או מגילה שאני דכעין דאורייתא תיקון.

מעשה ראובן נקרא ולא מתרגם: מגילה כה, א במתני': מעשה ראובן נקרא ולא מתרגם, ופרש"י: ולא מתרגם - חיישינן לגנותו. וצ"ב דהא אדרבה, הקורא את לשון הפסוק כפשוטו, סבור שראובן עבר עבירה חמורה, בעוד שבת"י וברש"י מבואר שרק בילבל יצועי אביו. א"כ לכאוי' עדיף לקרוא ולתרגם כתרגום יונתן, ולהמעט מגנותו של ראובן.

בפשטות י"ל שכיון שעמי הארצות לא מבינים כלל את המקרא, לכן עדיף לקרוא ולא לתרגם ואז לא יבינו כלל שראובן חטא. עוד י"ל עפמש"כ הר"ן על הרי"ף דהוא 'משום כבוד יעקב', והו"ד במהרש"א. ולזה י"ל דאם החשש היה משום כבודו של ראובן, אכן עדיף לתרגם ולהמעט מעונו. אך כיון שחוששים לכבודו של יעקב, אזי עדיף למעט בכבודו של ראובן ולא להמעט כלל מכבוד יעקב ע"י עיסוק בענין ע"י התרגום.

*

הרב בנימין גלושטיין – בענין אסור להסתכל בפני רשע

מגילה כח

אסור להסתכל בפני רשע.

יש להבין מדוע.

ונראה בעז"ה, דלראות רשע שנראה כאחד האדם זה מקהה את הרגש שכביכול אפשר לעשות עבירה ולהיראות רגיל, ולכן אסור.

וכדרך שביאר הרב מפוניבז' מדוע היה שילוט לעיר מקלט "תכין לך הדרך", כדי שלרוצח תיוודע הדרך בלי שישאל אנשים, שלא יראו שאפשר לרצוח ולהישאר אדם רגיל.

כמו כן יל"ע מדוע אר"א דעיניו כהות.

ונראה דהוא משום הרוח טומאה ששורה עליו.

*

הרב יוסף אביטבול - עוד בענין להסתכל בפני אדם רשע

אספקלריא לפרשת בשלח תשפ"ב

עמוד ריא

(נכתב לפרסום בקובץ מנורה שבדרום טבת תשפ"ב)

בס"ד. יום ג' י"ז טבת תשפ"ב

לכבוד הגאון האדיר רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א בעמח"ס גם אני אודך ושא"ס
שלו וברכה

ראיתי הקובץ החדש מנורה שבדרום לחודש טבת ויו"ל ע"י בני התורה דואפקים
ותפרח, וראיתי במאמרו של ידידנו גהאון רבי משה חליוה שליט"א בעמח"ס ענפי משה
ושא"ס אופקים במש"כ לדון בעמ' צא באיסור להסתכל בפני אדם רשע. ושם יישב
הקושיה על מה דאיתא בגמ' במגילה דף כח ע"א דאמר רבי יוחנן אסור לו לאדם
להסתכל בצלם דמות אדם רשע וכו' ר"א עומר עיניו כהות וכו' משום שאסתכל בעשו
הרשע וקשה הרי גם אברהם הסתכל בישמעאל וא"כ מדוע לא כהו עיניו והנה לפו"ר
היה נראה לחלק בין רשעות של עשו לישמעאל דישמעאל לא עשה העבירות כמו עשו.
ועוד יתכן לומר שהאבות קיימו המצוות לפי השגת נפשם ולפי אז א"ש.

ומ"מ בעיקר דין הסתכלות בפני אדם רשע, וכתב בראשית חכמה (בשער התשובה פ"ג)
שהסתכל בצלם דמות אדם רשע הוא מקנה בלבו רוח טומאה של ההוא שרואה פניו
וימשך לו מזה בלבול המחשבה וביטול הדבור, וכן ראה בכה"ח סימן קנו סקי"ד שמשו"ה
יש חסידים שנוהרים שלא להסתכל בשום אדם מפני חששא זו וגם משום הבושה,
[ובספה"ק אגרא דכלה (עה"פ ויבוא אליהם יוסף בבקר וירא אותם והנם זועפים) כתב
וז"ל: יש לדקדק כאשר שאל אותם אמר להם מדוע פניכם רעים, ואם כן גם בכאן היה לו
לומר וירא והנה פניהם רעים, אך הוא דמשמיענו דיוסף בודאי נזהר שלא להסתכל בפני
אדם רשע (מגילה כח) אך וירא אותם היינו את כל תנועתם והנה זועפים, שהבין כן
מתנועתם כידוע איך שמכירין בתנועת האדם איך הוא סר וזעף, אבל כששאל אותם אמר
מדוע פניכם רעים, כי הבין שבודאי פניהם גם כן רעים והם יסברו שראה בפניהם].

ברבינו יונה בשערי תשובה (שער ג' אות קצג) כתב שהאיסור הוא שע"י כך מתחבר
לרשע, וז"ל: המתחבר לרשע ולא דיו אשר לא יוכיחהו בשבט פיו והרחק ירחיקוהו אבל
כמו חבר יקריבהו ונאמר בהתחברך עם אחוזהו פרץ ה' את מעשיך והצדיקים מאוס
ימאסוהו את הרשע כמו שנאמר (תהלים טו ד) נבזה בעיניו נמאס, ואמרו שם כל
המסתכל בדמות אדם רשע וכו' עכ"ד.

ובמהרש"א במגילה כתב בזה ב' טעמים א' שהוא כענין שכתוב בדברים (כב כג) כי
קללת אלוקים תלוי עליו, וביאר הפרי מגדים בראש יוסף שכיון שהאדם נברא בצלם
דמות אלוקים הרי כשמתנהג ברשעות יש בזה זלזול בחותם המלך יעו"ש, וא"כ טעם זה
לא שייך בגוי

עוד כתב המהרש"א ע"פ מש"כ חכמי הקבלה כי הכרת פניהם ענתה בם, שיש בצלם
דמות מראה האדם צורה רוחנית לטוב או לרע כפי מעשיו לצד הטהרה או לצד הטומאה
יעו"ש, וכה"ג כתב מרן החיד"א בספר נחל קדומים פרשת וישלח שאסור להסתכל בפני

רשע משום הסט"א וראה עוד מש"כ לבאר בזה דברי המהרש"א בלב אליהו (פרשת נח עמ לו) וע"ע במש"כ לבאר בספר ראש הגבעה לרבי פנחס תלמיד הגר"א שכתב הטעם שאסור להסתכל בפני רשע כי בהסתכלו בדמותו מוליד פגם בנפשו וכן אמרה תורה אל תפנו אל האלילים ואסור להסתכל בע"ז ומזה תדע מהפכו כמה קדושה קונה אדם לנפשו בהסתכלו בדבר קדושה כמו בשם הוי"ה או בפנים של צדיק יעו"ש בזה, וע"ע בספר טעמי המנהגים עמ' תקז מש"כ בענין הסתכלות בפני צדיק, וע"ע בחת"ס (פרשת וישלח) מש"כ עוד כטעם הזה מדוע אסור להסתכל בפני רשע. וא"כ טעם זה לכאורה כן שייך בגוי.

וכתב בקונטרס ידי כהן יעבדוך עמים עמ' לא בהערה מס' 7 שיש להוכיח מדברי המג"א סימן רכה סק"כ שאין לחלק בין גוי לרשע, ואולם לכאורה אכתי נראה לענ"ד דדוקא רשע, אבל גוי אינו שייך ברשעות כיון שאינו מצוה על מצוות התורה, אף שמצוה על שבעה מצוות בני נח. מ"מ אינו רשע אלא א"כ עובד ע"ז, ואולם מצאתי בשו"ת מציון תצא תורה ח"א עמ' עט שנשאל הגר"א נבנצל שליט"א האם יש חילוק בין סתם גוי או דוקא רשע, והשיב שאין חילוק, ולכן מותר, להסתכל בסתם גוי, אבל יעו"ש בהערות אהל שציין ידידינו הרה"ג יעקב אהרן סקוציל'ס שליט"א שבשו"ת משנה הלכות חלק יא סימן קפו כתב להחמיר בזה בכל גוי כיון שהם רשעים, ויעו"ש עוד שנשאל הגר"א נבנצל שליט"א מה הדין במי שיש לו גוי פועל בביתו ומתקן דברים האם כדאי לומר לילדים הקטנים שאין להסתכל עליו כשהוא עובד שם, והשיב אם אפשר בלי שיעליבו אותו, ולכאורה צ"ב דהרי לפני זה פסק שאין איסור, ואולי מ"מ ס"ל שאין איסור, ומ"מ ראה שם בהערה שכתב, שבכ"ז כתב לו בעל השבט הקהתי שליט"א שאפילו גוי לבד או רשע לבד אסור רק בהתבוננות ולא ראייה בעלמא וא"צ להזהיר את הילדים.

וע"ע בשו"ת שלמת חיים (ענינים שונים סימן שי) שנשאל הגר"ח זונפלד בזה"ל: בגמ' ב"מ (ס' ע"ב) בהוא עובדא סבא דאתא לקמיה דרבא אמר ליה זיבנן, א"ל יהיו עניים בני ביתך, ופירש"י דב"ה ויהיו עניים, טוב לי לפרנס עניי ישראל וישמשוני ויש לעורר תיפוק ליה שאסור להסתכל בגוי, ואולי גם מזה ראייה למש"כ דאפילו איכא דרכא אחרינא ליכא חשש וגם ליכא חסידות לעצום, כיון דהוי הנאה הבא בעל כרחו, והשיב, אינו מובן כנעני שרוצה להיות עבד לישראל פשיטא שמותר להסתכל בו עכ"ד, ויעו"ש בהערות והוספות ומשמע שלדינא אסור להסתכל לדינא בפני הרשע,

ואמנם בספר דרך שיחה (ח"א עמ' תקעו) נשאל מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, שמעתי שהגאון רבי מיכל יהודה ליפוקביץ (שליט"א) סיפר ששמע מהגאון רבי שלמה שמשון קרליץ זצ"ל בשם אביו של החזו"א שאמר שצריך לילך לראות גוי שהאריך ימים מברכתו של הגר"א, הגר"א בירכו על שהצילו, האם אסור להתסכל על בגוי, והשיב מרן הגר"ח"ק, האיסור על אדם רשע ואין איסור מיוחד על גוי, וגם ברשע רק הסתכלות אסורה ולא הבטה, וציין שם עוד למש"כ בטורי אבן במגילה דף כח ע"א בד"ה מימי.

ולחיבת הקודש אצרף לכת"ר שליט"א מש"כ לי בזה הגאון העצום בעל האורחתיך למדני שליט"א וז"ל:

לכבוד הרה"ג יוסף אביטבול שליט"א (א) כתוב במגילה כח. "אבוה בר איהי ומנימן בר איהי חד אמר תיתי לי דלא אסתכלי בכותי, וחד אמר תיתי לי דלא עבדי שותפות בהדי כותי." ע"ש. וכן נראה ממ"ש הזוהר פר' אחרי מות, סוף עב: - עג. "כל אינון דלא רשימין ברשימו קדישא בבשריהון לאו אינון דיליה ואשתמודען דכלהו מסטרא דמסאבותא אתיין, ואסיר לאתחברא בהו ולאשתעי בהדייהו במלוי דקב"ה. ואסיר לאודעא להו מלי דאורייתא בגין דאורייתא כלא שמא דקב"ה וכל את דאורייתא מתקשרא בשמא קדישא, וכל מאן דלא אתרשים ברשימא קדישא בבישריה אסיר לאודעא ליה מלה דאורייתא. וכ"ש לאשתדלא (נ"א לאסתכלא) ביה. " ע"ש.

הרי לפי הנוסח "לאסתכלא" הוא אסור להסתכל בגוי. וכן הנוסח שלפני הרמ"ק, ולכן כתוב באור החמה שם בשם הרמ"ק, "כ"ש לאסתכלא ביה. כי היה אפשר לומר להסתכל בו ודאי אסור כדי שלא ילמד ממעשיו, אבל להודיעו תורה מותר כדי להמשיכו אל הדרך האמיתי ויתגייר או ימול אם הוא ישראל קמ"ל דלא... " ע"ש.

אלא יש להעיר על הרמ"ק שכתב שטעם האיסור הוא מפני "שלא ילמד ממעשיו", שאף כתוב בגמ' שם, "...א"ל מימי לא נסתכלתי בדמות אדם רשע דאמר ר' יוחנן אסור לאדם להסתכל בצלם דמות אדם רשע שנאמר לולא פני יהושפט מלך יהודה אני נושא אם אביט אליך ואם אראך, ר"א אמר עיניו כהות שנאמר ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות משום דאסתכל בעשו הרשע." ע"ש.

ופירש המהרש"א שם שהטעם הוא מפני שהוא אסור להסתכל בצורת רוחנית שלצד הטומאה, וז"ל "שיש בצלם דמות מראה אדם אורה רוחנית לטוב או לרע לפי מעשיו לצד הטהרה או לצד טומאה, ואסור להסתכל לצד הטומאה ע"ד אל תפנו אל האלילים, ומה"ט קאמר בסמוך דלא אסתכלי בעכו"ם דצורתו מצד הטומאה, ומייתי ליה שנאמר... אם אביט ואם אראך, שהוא לשון כפול, מורה גם על צורה הרוחנית מצד הטומאה." ע"ש. הרי שאין הטעם משום "שלא ילמד ממעשיו", אלא מפני שהוא אסור להסתכל בצורת רוחנית לצד הטומאה.

אלא נראה שהרמ"ק סבר שיש שני צדדים לאיסור זה, אחד שהוא אסור לראות בצורת הרוחנית לצד הטומאה, וגם יש איסור אחר שלא ללמוד ממעשיו. והרמ"ק הביא רק הטעם שלא ללמוד ממעשיו כדי להסביר פירושו שם, דהיינו בשלמא שהוא אסור להסתכל בגוי מפני שאסור ללמוד ממעשיו, אבל הו"א שמותר ללמד לו תורה כדי שהוא יתגייר לצד טהרה, ובזה אדרבה הגוי ילמד ממעשיו ואין אנו נלמד ממעשיו. ועל זה הוא פירש מ"ש בזוהר "כל שכין". אולם אה"נ שאף הרמ"ק סבר גם כטעם המהרש"א הנ"ל, ובפרט שכתב המהרש"א שזה לפי דעת המקובלים. ע"ש. וגם מצינו כן בזוהר חדש, עיין לקמן.

וראיתי שהמ"א ס"רכה ס"ק כ הביא הדין שלא להסתכל בפני רשע, וז"ל "והא דאמרינן אסור להסתכל בצלם דמות אדם רשע הכא מיירי שרואהו, ומ"מ נראה דדוקא להסתכל בו ביותר ולהתבונן בצלמו ודמותו אסור אבל ראייה בעלמא מותר וכמ"ש רסי' רכ"ט ע"ש ובב"י." ולכן ה"ה די"ל דקי"ל שאין להסתכל בפני גוי.

(ב) מ"מ לא מצינו דין זה ברי"ף והרמב"ם והרא"ש או בטור ושי"ע. ונראה שזה מפני שהם סברו ש"איסור" זה הוא רק מדת חסידות. ויש לדמות זה למ"ש הרמב"ם בהל' אישות פ"י הל' טז, "מארס את בתו קטנה ותבעה הבעל לנישואין. בין היא בין אביה יכולין לעכב שלא תינשא עד שתגדיל ותעשה נערה ואם רצה לכונסה כונס. ואין ראוי לעשות כן." ופירש הכסף משנה שם, "נראה דמשמע לרבינו דהא דאמרינן (קידושין מ"א) אסור לאדם שיקדש את בתו כשהיא קטנה איסורא לאו דוקא, אלא לומר שאין ראוי לעשות כן... ע"ש.

ונראה לומר שכיון שבכל הסוגיא שם בגמ' מגילה הענין הוא איזה מעשה של חסידות עשה איזה רב שמפני כך הוא זכה לאריכת ימים, ממילא מובן שכל אלו הם רק מדת חסידות. ולכן כתוב בגמ' הנ"ל "תיתי לי", דהיינו שהוא זכה לאריכת ימים מפני מדת חסידות זו שהוא לא הסתכל בכותי. ולכן אף הכא י"ל ש"איסור" לאו דוקא.

וגם מצינו שרק לגבי הסתכלות בפני רשע שכתוב לשון "אסור", ולכן כתוב "דאמר ר' יוחנן אסור לאדם להסתכל בצלם דמות אדם רשע", ואם זה רק מדת חסידות, אז כ"ש שהוא מדת חסידות לגבי הסתכלות בגוי, שהרי רק כתוב בגמ' "תיתי לי דלא אסתכלי בכותי", ולא כתוב לשון "אסור". (מ"מ בלשון הזוהר הנ"ל נראה שהוא אסור. עיין לקמן).

וכן נראה מהמאירי במגילה שם, שהוא הביא כמה דברים שתלמידי חכמים משתבחים במעשיהם, וכתב "ומהם מי שלא היה מסתכל באדם רשע כלל, כל שכן שהיו נוהרין ממשאו ומתנו כדרך הנביאים והחסידים וכמו שאמר אלישע לולי פני יהושפט אני נושא אם אביט אליך ואם אראך כו', כל אלו וכיוצא בהם מדות החכמים ותלמידיהם, וראוי לאדם ללמוד מהם כשאפשר לו." וכן י"ל לגבי הסתכלות בגוי, שהיא רק מדת חסידות.

וכן הוא ברוקח בהל' חסידות, וז"ל "מי שהוא חסיד עושה לפנים משורת הדין... ויש לו לחשוב שמא זה רצון הבורא כמו בפ' בתרא דמגילה (כ"ז) במה הארכת ימים... ולא נסתכלתי בדמות אדם רשע...". ע"ש. וכ"ש שהוא מדת חסידות שלא להסתכל בפני גוי, שהרי לא כתוב בזה בגמ' לשון "אסור", אלא רק "תיתי לי דלא אסתכלי בכותי."

וגם ראיתי לרבינו יהודה ב"ר קלונימוס ז"ל משפירא, רבו של הרוקח, שכתב בערכי תנאים ואמוראים - ערך רבי יהושע בן קרחה, "והא דאמר התם (מגילה כח.) אבוה בר איהי ובנימין בר איהי חד אמר תיתי לי דלא אסתכל בגוי, ומשמע בגוי הוא דלא מסתכל, הא בישראל מסתכל אפילו אם היה רשע, ודאי מעלה זו היתה ברבי יהושע בן קרחה שנזוהר מלהסתכל ולא הסתכל (בישראל רשע), וכיון שאסור, אבוה בר איהי ובנימין בר

איהי בגוי היו נזהרין, אבל בישראל לא היו יכולין לזוהר, או שמא כיון שאמרו בצלם דמות אדם רשע, אפילו מרחוק היה נמנע מלהביט אל מראהו, אבל שאר צדיקים בקרוב אין מסתכלין. ע"ש. הרי כל זה מיירי ב"מעלות" של צדיקים, וכל אחד נוהג לפי מדרגתו. ולכן ודאי נראה שאין כאן ממש איסור.

וכן הוא בתורה תמימה פר' תולדות פ"כו ס"ק ב, וז"ל "...אמרו בסוגיא כאן אסור להסתכל בפני אדם רשע, וצ"ל שלשון "אסור" לאו דוקא הוא, אלא ר"ל מדה נכונה היא, וראיה לזה שהרי מבואר בגמ' שאלו לרבי יהושע בן קרחה במה הארכת ימים, אמר להם מימי לא הסתכלתי בדמות אדם רשע, ואם היה אסור ממש מצד הדין - מאי רבותיה? ולא קשה לפי זה הלשון "אסור", שכן מצינו הרבה באשיגרא דלישנא, וכמ"ש הר"ן ספ"ק דע"ז במ"ש בריש בכורות אסור לעשות שותפות עם העכו"ם, דאין בזה אפילו איסור דרבנן אלא מדת חסידות בעלמא, ועיין בתוספות בכורות שם ב: ע"ש. וזה כמו שביארתי לעיל.

אלא ראיתי בטורי אבן בגמ' שם שכתב "מימי לא הסתכלתי בדמות אדם רשע כו'. ואע"ג דאסור להסתכל בדמות אדם רשע, מ"מ א"א לרוב עולם לזוהר בזה, וזהיינו רבותא דידיה. ע"ש. משמע מזה שהוא איסור ממש להסתכל בפני רשע, אלא רק רוב העולם אינם יכולים לזוהר מאיסור זה. ולכן אין כאן רק מדת חסידות אלא איסור גמור, וכל אדם צריך לזוהר בזה מה שאפשר לו. ולכן ה"ה די"ל הכי לגבי הסתכלות בפני גוי. אלא לפי מה שביארתי לעיל נראה שהראשונים הנ"ל לא סברו כן. ונראה שמטעם זה הרי"ף והרמב"ם והרא"ש והטור והש"ע השמיטו דין זה. ולכן נראה דלא קי"ל כהטורי אבן הנ"ל.

מ"מ נראה מלשון הזוהר הנ"ל שיש ממש איסור בזה, שכתוב שם "וכל מאן דלא אתרשים ברשימא קדישא בבישריה אסור לאודעא ליה מלה דאורייתא. וכ"ש לאשתדלא (נ"א לאסתכלא) ביה. ולכן כיון שיש איסור ממש ללמד גוי תורה, אז כ"ש שי"ל שיש איסור ממש להסתכל בפני גוי.

אלא יש להישב על זה, שנראה מהבבלי הנ"ל שיש רק מדת חסידות ואין איסור ממש, וכן פירשו הראשונים הנ"ל, ובפרט שלא כתוב לשון "אסור" בבבלי לגבי הסתכלות בגוי. ולכן כשיש מחלוקת בין הבבלי והזוהר אנן קי"ל כהבבלי.

ולכאורה יש עוד טעם להקל בנד"ד, דהיינו שמא עיקר הנוסח בזוהר הוא "לאשתדלא" ולא "לאסתכלא", ולכן י"ל שאין ספק מוציא מידי ודאי, דהיינו שאין ספק בדעת הזוהר מוציא מידי ודאי הבבלי שסבר שכל האיסור בהסתכלות לגוי הוא רק מדת חסידות. ולכן עדיין י"ל דקי"ל שדין זה הוא רק מדת חסידות.

מ"מ יש לדחות סברה הנ"ל שדין זה תלוי בנוסח הזוהר, שהרי כתוב בזוהר חדש פר' יתרו אות מא, "כולהו גוונים דעינא דרשיעייא, קטלין. עלייהו איתמר אל תלחם לחם רע עין ואל תתאו למטעמותיו. ובג"ד אסור לעמא קדישא לאסתכל ברשיעייא. ואורייתא

דילהון צריך לאתכסאה מינייהו, הה"ד לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום. "ע"ש. הרי שלדעת הזוהר דין זה מוסכם שהוא ממש איסור להסתכל בפני גוי. וכן הוא, שנראה מזוהר חדש הנ"ל שהוא עדיף מדין שלא ללמד לגוי תורה שהוא איסור ממש, שלגבי הסתכלות בגוי כתוב לשון "אסור", אבל לגבי שלא ללמד גוי כתוב רק לשון "צריך", ולא לשון "אסור". (עיין בטור א"ח ס"ריט, שכתב "דלישנא וצריך לאודויי באנפי י", משמע דוקא לכתחילה. אלא עיין מ"ש הב"י שם. וכבר האריכו האחרונים בפירוש לשון צריך. ואכמ"ל.) ולכן אין לומר שיש ספק בזה לדעת הזוהר אם הוא איסור ממש או רק מדת חסדיות. וגם י"ל שאף הרמ"ק הנ"ל מסכים לזה, אלא הוא מוסיף טעם אחר שלא ילמד ממעשיו, וכמו שפירשתי לעיל.

מ"מ עדיין י"ל שיש מחלוקת בין הבבלי והזוהר אם דין זה מדת חסדיות או איסור ממש. ולכן צ"ל דאנן קי"ל כהבבלי שדין זה הוא רק מדת חסדיות.

ג) וכן נראה לומר לפי טעם הרמ"ק הנ"ל שסבר שהאיסור להסתכל בגוי הוא כדי "שלא ילמד ממעשיו." ע"ש. ומצינו שלא אסרו חז"ל איזה מעשה עם גוי מפני חשש שמא ילמד ממנו, אלא רק כשיש רגילות וקביעות, משא"כ בהסתכלות בעלמא שאין טעם לאוסרה מצד הדין.

ולכן כתב הרמב"ם בהל' מלוה ולוה פ"ה הל"ב, "אסרו חכמים שיהיה ישראל מלוה את העכו"ם ברבית קצוצה אלא בכדי חייו, גזרו שמא ילמוד ממעשיו ברוב ישיבתו עמו. לפיכך מותר ללוות מן העכו"ם ברבית שהרי הוא בורח מלפניו ואינו רגיל אצלו. ותלמיד חכם שאינו רגיל בו ללמוד ממעשיו מותר להלוות לעכו"ם ברבית אפילו להרויח." (וכן הוא במרן י"ד ס"קנט א. ועיין בב"מ ע"א.) משמע מזה שמותר לעסוק עם גוי ואין לחוש שהישראל ילמד ממעשיו, אם הוא באופן ש"אינו רגיל אצלו".

וגם כתב הרמב"ם בהל' עירובין פ"ב הל"ט "ישראל הדר עם העובד כוכבים ומזלות או עם גר תושב בחצר אינו אוסר עליו שדירת העובד כוכבים ומזלות אינה דירה אלא כבהמה הוא חשוב. ואם היו שני ישראלים או יתר ועובד כוכבים ומזלות שכן עמהן הרי זה אוסר עליהם. ודבר זה גזירה שלא ישכינו עובד כוכבים ומזלות עמהן שלא ילמדו ממעשיו...". נראה שהחשש כאן הוא רק אם "ישכינו", דהיינו שהגוי דר שם בקביעות, אבל בדרך עראי כגון במשא ומתן ואיזה עסק, נראה שאין לחוש שהישראל ילמד ממעשה הגוי.

וכן נראה מסברה, דמצינו שגזרו בשלקות עכו"ם מטעם חתנות כמ"ש רש"י ע"ז לה: או מפני שלא יאכילנו דבר איסור כמ"ש רש"י בע"ז לח. (עיין ערה"ש ס"ק"ג אות ב), אבל לא מצינו שגזרו משום שמא ילמד ממעשיו. ונראה שהטעם הוא מפני שאכילה ושתיה אין להם קביעות, שאחר שעה או שתים הישראל חוזר לביתו, משא"כ במי שדר עם עכו"ם בחצרו. ואה"נ שכתב בברכות מג: ת"ר ששה דברים גנאי לו לתלמיד חכם... ואל יסב בחבורה של עמי הארץ... מאי טעמא דילמא אתי לאמשוכי בתרייהו". משמע שאף

לפי שעה אין לת"ח לעשות כן, שמא ילמד ממעשיהם, מ"מ י"ל שאין זה איסור לשאר בני אדם, ולשאר בני אדם רק כשיש קביעות יש לחוש לשמא ילמד ממעשיהם.

וכן ראיתי בנחלת צבי י"ד ס"קנט א, שהקשה מדין ת"ח ברבית לדין עירוב הנ"ל, ותירץ "ניחא בפשיטות דכיון דדר עמו הרי רגיל אצלו וק"ל." ע"ש. הרי שכשיש קביעות זה בכלל "רגיל אצלו", משא"כ במשא ומתן ועסק, שאין זה בכלל "רגיל עמו".

שוב ראיתי ברמב"ם בהל' גזילה פ"ו הל"יא, שכתב "והמשחק בקוביא עם העכו"ם אין בו איסור גזל, אבל יש בו איסור עוסק בדברים בטלים, שאין ראוי לאדם שיעסוק כל ימיו אלא בדברי חכמה וביישובו של עולם." וכתב הראב"ד שם, "וביישובו של עולם. א"א ואם אין לו אומנות אלא הוא אפילו עם עכו"ם פסול לעדות, וכ"ש שהוא למד ממעשיו." משמע שלדעת הרמב"ם אין לחוש כאן לשמא "ילמוד ממעשיו", משא"כ לדעת הראב"ד.

וראיתי לר"י ישראל חיים יוסף אליקים ז"ל בשמו יוסף, על הרמב"ם בהל' מלוה ולוה פ"ה הל"ב הנ"ל, שכתב "יש לדקדק על רבינו דכאן חשש שמא ילמוד ממעשיו ואילו בהלכות גזלה פ"ו הל' י"א כתב דאסור לשחק בקוביא עם העכו"ם משום דמבטל מישוּבו של עולם ומדברי חכמה יעו"ש. והראב"ד ז"ל כתב דאסור משום שמא ילמוד ממעשיו יעו"ש. כנראה דרבינו לית ליה האי טעמא והוא היפך מ"ש רבינו כאן בהל' מלוה, וי"ל דהתם איירי רבינו במשחק דרך עראי שאין רוב ישיבתו עם הגוים וק"ל." ע"ש. ונראה שזה כפי מה שביארתי לעיל, שיש לחלק בין קביעות ובין עראי, ולמעשה אין מחלוקת בין הרמב"ם והראב"ד, שהרמב"ם מיירי בדרך עראי והראב"ד מיירי בקביעות שאין לו פרנסה אחרת אלא זו.

ולכן מכל זה נראה שמ"ש הרמ"ק הנ"ל שהאיסור להסתכל בגוי הוא כדי "שלא ילמד ממעשיו", שזה רק מדת חסידות, כיון שאין זה בכלל רגילות וקביעות.

(ד) **שוב** ראיתי בלהורות נתן ח"י ס"כ שהאריך בדין זה, ואף לדעתו יש כאן רק מדת חסידות שלא להסתכל בפני גוי, וגם כתב שם שמדת חסידות זו אינה שייכת בתמונות כגון בעיתונים, אלא רק בפני אדם ממש. ע"ש. מ"מ מי שנוהג כהמקובלים צריך ליזהר מאד שלא להסתכל בפני גוי. כן נראה לענ"ד. **ואסיים** בכבוד רב מחבר הספר **אורחותיך למדני** ע"כ תשובת בעל האורחותיך למדני שליט"א

ובענין להסתכל בפני תמונה, הנה בספר דף על הדף מגילה דף כח ע"א הובא שדייק הגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א ממילת בצלם שלכאורה היא מיותרת, שזה בא לרמוז אפילו על תמונה ובצלם מלשון צילום יעו"ש, ולפי"ז אין להסתכל בעיתון שיש שם כל מיני תמונות של רשעים מכנסת המינים, וכן מבואר בחוט שני (שבת ח"ג קובץ ענינים עמ' רס) שמאן וכחה לעיתונים המדפיסים תמונות של גויים או של רשעים והרי כוונתם כדי שיתבוננו בדמותו להכיר ולדעת מיהו, ולא לסתם ראייה בעלמא דלמה להם להדפיס תמונתם אלא ודאי כדי שיתבוננו ויכירו מי הם וזה בכלל להתבונן בדמותו

שאסור ואף שזה הדפסה בתמונה ולא התבוננות בהם גופא מ"מ גם בזה יש איסור, וע"ע בשו"ת להורות נתן ח"י סימן כד שנשאל האם ראוי להדפיס בעתון של יראי ה' תמונות של נכרים או פושעי ישראל משום שאסור להסתכל בצורת רשע ולפעמים יש בזה צורך כדי למנוע מלהסתכל בעיתונים של עבריינים יעו"ש מה שהשיב בזה, וע"ע בספר הקשת בהלכה (עמ' כד), וראה עוד בקונטרס הבוחר בתורה ובמשה עבדו שהביא בזה מח' הגר"ח"ק והגר"א נבנצל שליט"א האם יש איסור הסתכלות בפני רשע בתמונה, שהגר"ח"ק שליט"א ס"ל להחמיר בזה.

ואמנם בשו"ת שיח חיים סימן עב נשאל בזה ע"י ידידי הגר"ח מלין שליט"א בזה"ל: בהא דאמרו חז"ל (מגילה כח ע"א) שאין להסתכל בדמות אדם רשע האם זה גם בתמונות או רק כשרואה את הרשע במציאות, והשיבו מרן הגר"ח"ק, רק במציאות עכ"ד, וציין שם בהערה שכתב שנראה שדברי מרן הגר"ח"ק שליט"א שהאיסור אינו אלא ברשע במציאות ממש, אבל לענין הנהגה טובה ונכונה גם בתמונות אין להסתכל וכמו שכתב לו הגאון רבי יהודה אריה דינר שליט"א, בזה"ל: שמעתי פעם מרבינו הגר"ח קניבסקי שליט"א שגם בתמונות אין להסתכל, עכ"ד, ושע"ז כתב לו הגר"א נבנצל שליט"א רק במציאות, אבל מסתבר שגם בתמונה אינו מוסיף קדוש עכ"ד, והביא שכן כתב מרן הגר"ח"ק שליט"א בתשובה להגר"מ חליוה שליט"א ונדפס בגם אני אודך תשובות הגר"מ חליוה שליט"א (ח"ב סימן כד) וז"ל הגר"ח"ק: אני חושב שבתמונה אין את האיסור, רק הצורה (עצמה) גורם רוח טומאה עכ"ד, [ויעו"ש שהוסיף לדון מה הדין בראיית הרשע דרך מראה מי חשיב כתמונה למקילין או לא, וכתב שבספר הזכרונות כתב מרן הגר"ח"ק שליט"א בשם מרן החזו"א זצ"ל שאין לקרוא קר"ש כנגד שיער אשה הנגלה דרך מראה דהוי כמו השיער בעצמו אבל כנגד תמונה מותר, ומבואר שמראה הוי ממשות טפי שנקרא הדבר בעצמו, וא"כ יתכן דהוא הדין לגבי ראיית אדם רשע אף אם נקל בתמונה].

ומ"מ לענין ראית גוי רשע בתמונה, נשאל בזה הגר"א נבנצל שליט"א בשו"ת מציון תצא תורה (עמ' עח) והשיב שמותר, ושם ציין שהגר"י שוב שליט"א כתב ששמע מהגר"ש דבילצקי זיע"א שראוי להחמיר בזה, ואולם כתב שם שהגר"ע אויעבראך שליט"א פסק שעל תמונה של גוי אין איסור התסכלות ואינו דומה לתמונה של אשה שאסור להסתכל ששייך בזה הרהור, וע"ע בגם אני אודך תשובות הגר"מ חליוה שליט"א ח"ב סימן כד, ובמש"כ עוד בזה ידידי הגאון רבי אהרן כהנא שליט"א בספר בהלכות מתחרדים שיו"ל בקרוב. ובמש"כ בזה ידידי הגר"ח מלין שליט"א בשו"ת שיח חיים עמ' קעד. שהאריך לדון בזה. ויעויין עוד מש"כ בזה בספר שערי יוסף הלכות העסקת עובד זר בבית הישראל יעו"ש.

בברכת התורה הצב"י יוסף אביטבול מח"ס שערי יוסף ושא"ס

סיפור

”מתוך ההפיכה” – סיפור היסטורי מפעים, מהעבר הלא רחוק / הרב חנוך חיים וינשטוק

[נ.ב. נסמכתי על ספר שמחברו כתב את הספר בארה”ב בשנת תשנ”ז וקיבל הסכמות רחבות מגדולי הרבנים באמריקה. זה נכתב לבני ולבנות הנעורים החסידיים בשפה האידית ועשיתי לזה עיבוד ספרותי רחב מאד. אני לא אחראי לתוכן]

פרק צ”ה ”תעלומה בביקור חולים”

סקירה קצרה ותמציתית:

חיים שלום שוכב בבית חולים בגין דלקת ריאות חריפה. פרטיו שהיו חסויים עד עתה נתגלו על ידי יונטי שהעביר לפקיד המיון כי הוא עריק מהצבא, אבל מסר ששמו חיים שלום פינקלשטיין ולא מולי פלד.

פקידה בשם מאיה הרבסט מעבירה לאחיה קצין במצ”ח כי בבית החולים מאושפז עריק בשם חיים שלום פינקלשטיין, הפרטים עוברים לפיקוד הגבוה אבל הם לא מוצאים חייל בשם כזה ששירת בצה”ל, ברגע הראשון סוברים אנשי מצ”ח כי אי מי שיטה בהם, אבל סא”ל ס. מחליט לחבר בין פרטי מולי פלד העריק המפורסם שעד עתה לא נתגלו פרטיו ועד כמה שידוע הסתובב באזור מאה שערים בתקופה האחרונה, לחיים שלום שנמצא חסר הכרה באחת הסמטאות של מאה שערים, הוא מעביר את הפרטים למאור לוי ומפקד עליו לעמוד על המשמר.

*

רב אפרים זלמן הויזמן יצא מביתו לכיוון הכולל, בראשו התרוצצו מספר מהלכים בניסיון ליישב קושיא עצומה של המג”א על הרמ”א עליה ישב כבר מאתמול, הוא כל כך היה שקוע בתוך מחשבותיו, עד שלא הרגיש איך יד טופחת על שכמו ומנסה לעורר אותו אל המציאות.

רק לאחר כמה ניסיונות של האורח הלא קרוא התעורר מתוך שקיעותו בנושאי מוקצה החמורים, הוא פתח עיניים תמהות וגילה יהודי בשנות הששים בעל זקן שיבה הדור שמנסה למשוך את תשומת לבו.

”תסלח לי מאד על שאני מפריע לך באמצע עיוןך בלימוד, אכן ידוע לי שאתה מתמיד עצום, מצטער מאד על כך שאני נאלץ להפריע לך, יש לי ידיעה חשובה עבורך ומצטער על כך שאני מחזיק את הידיעה הזו כמה ימים בקרבי”.

אפרים זלמן נעץ עיניים תמהות ביהודי שלא היה מוכר לו כלל, מה הוא מעוניין למסור לו עתה.

”איני רוצה להחזיק אותך זמן רב כשאתה ממחר לכולל, אבל אקדים לך שיש לי ידיעה
מאד חשובה עבורך, אך קודם לכן עלי להציג את עצמי ואת פרטיי. שמי אברהם אהרן
הלוי פראג, אני תושב שכונת שערי חסד, לכן אינך מכיר אותי, לפני שבוע בערך ביקרתי
בשכונת מאה שערים בדיוק כשהייתי שם הסתובב יהודי במקום ושאל מספר אנשים אם
הם מכירים אדם בשם חיים שלום פינקלשטיין והיכן הוא מתגורר, אם היה ניגש אלי
הייתי אומר לו שאני יודע היטב מי הוא אותו חיים שלום שכן למדתי איתו תקופה
מסוימת בחברותא בשכונת שערי חסד, אבל היות שלא ניגש אלי לא ראיתי עניין לגשת
אליו, בפרט שלא היה לי מה לתרום לו הלכה למעשה, תמהתי לעצמי והלכתי בלי לברר.
הסיבה שלא ייחסתי חשיבות לשאלותיו, הלא ידעתי שחיים שלום אינו שנים רבות
בירושלים, הוא כבר היה משול בעיני כמת, לכן אף ששאלותיו היו מוזרות בעיני לא
ניגשתי לשאול על מה ולמה הוא מתעניין.

אבל אתמול הייתי בביקור חולים לבקר את אחי שיחי שמאושפז שם, ניגשתי אל המיון
לברר היכן נמצא אחי שיחי, לפתע אני רואה לנגד עיני את היהודי ששאל שבוע לפני כן
על חיים שלום יושב במשרד הקבלה, ראיתו ונזכרתי בסיפור.

חשבתי לתומי שאשאל אותו אחרי שאבקר את אחי שיחי אם השיג פרטים ומה בדיוק
דחוף לו לברר עליו, אבל כשיצאתי מהביקור כבר לא היה ולא היה לי את מי לשאול,
בדיוק עכשיו אני רואה אותך, אמרתי כעת לעצמי יש כאן השגחה פרטית, לא לחינם
הזדמן לי כל זאת, אולי כדאי לך לגשת אל ביקור חולים לשאול את הפקיד מה הייתה
מטרתו, אתאר לך את מראהו החיצוני, כדי שתוכל להתעניין על ולמה שאל על חיים
שלום, הוא אדם ממוצע קומה עם זקן צהבהב מרכיב משקפים עבות ויש לו מראה של
יקה מושלם. הוא יושב כפקיד קבלה בבית החולים, לי לא נעים כל כך לחפש אחריו
ולשאל אותו למה הוא כל כך התעניין בחיים שלום, אבל לך בתור חבר בלב ונפש ודאי
יהיה לך עניין לברר על העניין. סיים הזר את סיפורו.

”ישר כוח לך על הידיעה החשובה, אראה לברר את העניין היום או מחר.”

לאחר שנפרד ממנו חשב לעצמו ר' אפרים זלמן, הסיפור באמת לא פשוט, בדיוק עכשיו
מתעניין עליו יהודי שיושב כפקיד קבלה בביקור חולים, עלי לברר על העניין, זה זמן רב
שאין לי שום ידיעה מחיים שלום, לפתע נותק הקשר, הוא סיפר לי על הקשיים הרבים
שהוא עובר ושיקשה עליו שוב להיפגש עימי, כבר חודשים ארוכים שנותק הקשר ואין לי
דרך לברר מה קורה עמו, אולי עתה תזדמן לי האפשרות לברר.

מה שמוזר כאן, מהי הסיבה שמביאה את אותו יהודי להסתובב ברחוב מאה שערים
ולשאל את העוברים ושבים, אולי יש לאחד מהם ידיעה מי הוא חיים שלום והיכן הוא
מתגורר אחרי כל כך הרבה שנים שאיש לא מתעניין עליו הלא משול הוא כמת, באמת
חשוב לברר את העניין ולא לדחות זאת, אולי נעשה בינתיים ”מצוות ביקור חולים”

אשאל במיון על איזה חולה בודד שאין לו כמעט מבקרים אקיים באותו זמן מצווה מיוחדת שלא מזדמנת לי בכל יום.

לאחר הצהרים הלך אפרים זלמן לביקור חולים לברר אצל אותו יהודי על מה ולמה התעניין על חיים שלום. אלא שבמיון לא ראה רק שתי נשים יושבות בקבלה, הוא ניגש ושאל בנימוס על הפקיד לפי התיאור שנתן לו אותו ר' אברהם אהרן פראג.

”אתה מתכוון בוודאי לברוך נויורטה היום הוא לא הגיע לעבודה יתכן שהוא חולה, כי הוא כבר התלונן אתמול שהוא לא חש בטוב”. השיבה אחת הפקידות.

ר' אפרים זלמן חש אובד עצות אם הוא לא בריא הוא לא יוכל לדעת מתי לשוב לשאול, מה עושים במקרה כזה? מצחו התקמט במחשבה אולי חיים שלום מאושפז בבית החולים ואין לו קרוב או גואל לכן הלך אותו ברוך לשאול היכן הוא מתגורר כדי לידע את בני המשפחה?

השאלה שניצבה בפניו, האם יש טעם לברר על סמך כוו השערה שאינה מבוססת.. ובכלל למה שחיים שלום יחשוף את זהותו הישנה שהעלים כל כך הרבה שנים? מתאים היה שישאלו על מולי פלד ולא על חיים שלום.

”למה אתה עומד וחולם?” שאלה אותו הפקידה בלא מעט עוינות.

אפרים זלמן לא ידע את נפשו, מה עושים? האם היא תסכים אם כך לענות לשאלה המשונה, אלא שדחף בלתי נשלט לברר על גורלו של חיים שלום הביאו להרגשה שאם יצא עם ידיים ריקות, תפריע לו הסקרנות שלא באה על סיפוקה ללימוד.

”אפשר לשאול שאלה חשובה, האם מאושפז כאן חולה בשם חיים שלום פינקלשטיין? זרק אפרים זלמן את הניחוש ולא ידע עד היכן קלע אל המטרה.

פניה של אותה פקידה סמקו וחווירו חליפות, ניכר היה עליה שהיא לא יודעת להתמודד עם השאלה הפתאומית. היא ישבה בכסאה כאילו באובדן עשתונות, לאחר כדקה התאוששה ומפיה יצא קול צרוד.

”מי אתה ולמה חשוב לך לדעת על השם שנקבת?”

”אני מבין שאת יודעת על אותו חיים שלום אחרת לא היית עונה לי בצורה הזו, אם כך אומר לך, מדובר בגיסי וחברי הטוב ביותר, נודע לי שהוא מאושפז בבית החולים ובאתי לבקר אותו.”

”אהה, אתה גיסו של אותו בוגד נאלח, למה לא באת לבקרו עד עכשיו?? כמה שבועות הוא מאושפז בבית החולים ואיש לא בא לבקרו למה עכשיו נזכרת לבקרו?!”

אפרים זלמן נבהל מהתגובה הקשה, בתחילה חשב אולי לא כדאי לענות לה ולצאת מהמקום בידיים ריקות. אבל הכעס על המילים החריפות שהטיחה על חיים שלום לא נתנו לו לעזוב בלא תשובה.

”סליחה... מותר לי לשאול למה את מתבטאת בחריפות יתר על אדם חולה? מחובתכם להושיט עזרה לכל חולה באשר הוא, אחרת אתם לא בית חולים אנושי”.

”כך נאה וכך יאה לדבר על אדם שערק מהצבא, אני הייתי מושיבה אותו בכלא לעשר שנים כדי שיתן את הדין על מעשיו, חבל שלא אני השופטת, בכל אופן חברך היקר השתחרר מבית החולים בדיוק אתמול, שני חברים באו לשחרר אותו, אין לי מושג מי הם ולאן הלכו, לא אני טיפלתי בעניין”.

אפרים זלמן חש איך כל אבריו מתפרקים, הרגשה רעה תקפה אותו לשלום חברו חיים שלום, שני החברים שבאו לשחררו מי הם? כל הסיפור לוטה בערפל, חשש כבד ניקר במוחו שחיים שלום נמצא בסכנה איומה, אבל לא היה לו לכך כל בסיס.

*

כל מי שהיה רואה את גב' אסתר פינקלשטיין בשנים האחרונות לא היה יכול שלא להיכמר עליה, קשיי החיים הטביעו את חותמם בפניה בצורה בולטת, היא נאלצה לחתן את ילדיה בזה אחר זה לבד כשאינן לה יד תומכת, לא היו לו כל קרובי משפחה מדרגה קרובה שיוכלו להתגייס לעזרה בעת הצורך.

כדי להביא טרף לביתה היה עליה להשכים קום, כדי לפתוח את החנות הדלילה שכבר זמן רב לא הייתה מעודכנת בפריטים חדשים, פעמים רבות הייתה החנות שוממת מלקוחות, כי לא היה ביקוש רב לסחורתה, בימי הצנע העליונים, בהם התנהלה המדינה בתלושי מזון, לא אחת מצאה את עצמה גומרת בחנות שלושה ספרי תהילים, כי לא נכנס אפילו לקוח אחד, ובהתאם לכך לא היו כמעט רווחים.

לא אחת שקלה לסגור את החנות כדי שלא לחוות שברון לב, אבל תמיד ברגע האחרון קרה לה איזה נס נסתר שהיא הצליחה לשמור על המאזן שלא יהיה שלילי, זה דחף אותה להמשיך עד לפעם הבאה וכך התגלגלה משנה לשנה כשכל יום אינה יודעת מה יהיה למחר.

בימים ההם לא היה פשוט לחתן את הילדים לבד, היא לא ידעה את הסוד שמחותנה לשעבר רב משה יוסף הויזמן עוזר בסתר בסכומי כסף גדולים, כדי שתוכל לעמוד בהתחייבויות שלה. תמיד הגיע יהודי מסתורי להודיע לה שבכולל פולין מחכה לה סכום כסף בלי לפרט למה היא זכאית להן, כשהייתה מגיעה למקום הייתה כמעט מתעלפת לראות את סכומי הכסף, היא הייתה מודה למזכיר במילים נרגשות והלה היה משפיל את עיניים מרוב בושה וצניעות.

הייתה לה גם סייעתא דשמיא נפלאה שהצליחה למצוא שידוכים מתאימים לבנים ולבנות שהיו בביתה, הם מצאו חן בעיני משפחות מהטובות ביותר, איש לא עיקם את האף על הכתם הנורא שריחף כצל שחור, על איזה אח עלום שאיש אינו יודע עליו דבר, באורח פלאי התמקדו המשפחות בטיב הבנים והבנות ובאם המסורה שיצאה שמה ברבים כאשר צדקנית ביותר.

אבל כל זה לא הצליח למחות את אותות הכאב על אובדן בנה בכורה, כתשע שנים עברו מאז נעלמו עקבותיו באופן מסתורי, בלי לתת לה רמז ברור היכן הוא נמצא, בתחילה עוד היה שומר על קשר מסוים דרך מכתבים שהגיעו לתיבת הדואר באורח מסתורי, בלי שיהיה לה קצה חוט מי הוא השליח הנסתר, היא הייתה יושבת וקוראת כל מילה בשקיקה, אבל יותר ממה שגילה הסתיר, נראה שהוא עוטף את עצמו בענן כבד של מסתורין ושכלה אמר לה שכשמסתירים סימן שיש מה להסתיר, היא פחדה שהרחיק לכת מאד, מי יודע אם לא הגיע עד לתהום, ה' ישמור ויציל.

”אם הייתי יודעת שהוא שומר על תפילין שבת וכשרות, ג' החומות העיקריות שמונעות את היהודי מלצאת חוץ לתחום הייתי יותר רגועה, אבל מניין לי לדעת את האמת, מי יבהיר לי זאת?” שאלה את עצמה פעם אחר פעם.

”מה יש לו מכל החיפושים הללו? וכי לא היה לו יותר טוב כבחור ישיבה עילוי? הוא הרי יכול היה לצמוח לתלמיד חכם מפואר כדוגמת אביו המנוח שלמד תורה עד ליומו האחרון ולא הסיח דעת מחובתו כיהודי בכל שעות היממה” הייתה המחשבה מציקה לה יומם ולילה, שפכי הדמעות שהורידה אז הרטיבו את כריה וכסתותיה עד שנאלצה לכבסם מידי שבוע.

לא אחת הרהרה שהיה עדיף לה להישאר בפולין ולהיות בגורל אחד עם כל אחיה ואחיותיה שנספו בשואה האימתנית, הם לכל הפחות קידשו את עצמם ועלו על המוקד כקדושי עליון, ואילו כאן מה הועילה? הרי לא היה לחיים שלום מהרגע הראשון כל סיכוי בשל שלל הפיתויים שעמדו מולו.

אך לאחר מיכן ייסרה את עצמה על מחשבות אובדניות אלו.

האם אפשר להתעלם מהחלק השני שב”ה קיים? יש לה ילדים נוספים שהולכים בדרך התורה והמסורה, בס”ד הצליחה עם יתר בניה ובנותיה שמרוויים לה נחת יהודית, אי אפשר בשביל אחד לטשטש את חלק היתר.

אך למרות הכל לא נואשה האם הצדקנית לחלוטין מחיים שלום בנה, בכל לבה ביקשה לראותו חוזר בתשובה ומקים בית יהודי אמיתי. ימים שלימים הייתה מקדישה תפילות למען שיבתו לחיק היהדות, מתוך ספרי תחינה ואמירת כל ספר תהילים מריש עד כלה, לא אחת הייתה מסיימת שני ספרי תהילים ביום אחד, היא לא התפללה שתראה אותו שוב בחיק המשפחה, רק שישוב בתשובה שלימה ויקים בית בישראל, על יותר מכך לא ביקשה.

לא אחת התגלה אליה בעלה המנוח בחלום, בפעמים הראשונות הבחינה בו בקושי, לא היה לו עמו כל שיחה רק ראתה את תואר פניו, היא ראתה בזה מעין פריסת שלום מעולם האמת.

אך היו שני חלומות, בהם הייתה לה שיחה של ממש עמו.

בחלום הראשון סיפר לה עד כמה המצב לא פשוט עם בנם חיים שלום, הוא לא אמר לה מפורש כי הרחיק לכת, אבל רמז היה שצריכים להרבות תפילות ובקשות עליו, כי מצבו אינו פשוט בכלל.

אבל בחלום השני כבר הפחיד אותה מאד, היא ראתה אותו לבוש עם בגד קרוע כאבל ופיו אינו פוסק מלומר, תתפללי שכל צאצאיך יהיו שומרי תורה ומצוות, אין דבר חמור יותר מלהעמיד בן “כומר למרקוליס”.

חלום זה הפחיד אותה יותר מכל, באותו יום עשתה תענית חלום, היא צמה עד שעת לילה מאוחרת ולא הפסיקה מלבכות, עתה היה לה כבר אות משמים כי חיים שלום נמצא רחוק מאד, עד שיתכן שישמש..... ה' ישמור.

היא לא סיפרה לילדים שבאו לבקרה, מפני מה עיניה נפוחות מרוב דמעות, את כל הכאב שמרה לעצמה.

כך עוברים להם הימים בזה אחר זה, כשכל יום דומה לחברו להפליא, אין בשורה משמחת בפתח.

יום אחד נשמעה דפיקה הססנית על דלת ביתה, באותו יום היה מצב רוחה כה שפל שלא היה בה כוח לגשת אל הדלת, אבל כשראתה שהדפיקות לא פוסקות, ניגשה באי רצון אל הדלת ופתחה אותה כדי חרך.

בפתח ביתה נראתה שכנתה גב' שיינדל צוקרברג שהייתה עמה בקשר טוב מאד, היא שאלה אותה בעדינות, אם היא יכולה להיכנס למספר שניות, ממש אינה רוצה לקחת מזמנה היקר, אבל יש לה שאלה חשובה לשאול אותה.

גב' אסתר פינקלשטיין אותה בנית ראש רפה כהסכמה.

גב' צוקרברג נכנסה לסלון וגב' פינקלשטיין אצה להביא מעט כיבוד. היא סידרה כמיטב יכולתה, צלחת עוגיות מעשה ידיה וכוס תה חם לכבד את שכנתה החשובה המזדמנת לביתה לעיתים רחוקות, את עיקר השכנות הטובה הן עושות ב”עזרת הנשים” לאחר התפילה, אז שכנתה מיטיבה לדבר עמה ובעיקר להיות “כותל הדמעות” שלה.

”אסתר כבר זמן רב לא התפללת על קברי צדיקים, האם לא היית רוצה להעתיר בתפילה על קברים קדושים במיוחד? נקרתה לי כעת הזדמנות פז להיות מחר בקברי צדיקים, בתי נוסעת יחד עם בעלה לטבריה ליום שלם, הם שוכרים לצורך זה לורי (טיולית במושגים של פעם) אלא שההוצאות רבות וכדי לכסות את ההוצאות היא ביקשה לצרף אליהם עוד כמה נשים, האם תרצי להצטרף לתפילה על קברי רבי מאיר בעל הנס רבי יוחנן וריש לקיש, הרמב”ם השל”ה הקדוש והרמח”ל זי”ע, אם ישאר זמן אולי יעלו על עוד קברים נוספים. האם לא תנצלי את ההזדמנות הנדירה הזו, כדי להעתיר על קברי הצדיקים, אני חושבת שאין מי שאין לו מה לבקש, אשמח מאד אם

תשתתפי בנסיעה שתצא מחר בבקר השכם, זוהי נסיעה ארוכה ומצריכה היערכות בהתאם.”

הבשורה נפלה על ראשה של גב' פינקלשטיין כרעם ביום בהיר, היא כבר שכחה מה זה לרוץ על קברי צדיקים, בעבר כשהייתה צעירה והעיר העתיקה הייתה עדיין בידי היהודים, הייתה מרבה לילך על קברי הצדיקים שטמונים בהר הזיתים, אבל זה מספר שנים שאינה פוקדת שוב קברי צדיקים ואת כל התפילות היא עורכת בביתה, כשהיא מרטיבה את ספרי הבקשות והתחינות עד בלותם, כמעט כל חצי שנה עליה להחליפם.

היא נתנה את הסכמתה בשמחה רבה והחלה להיערך בהתאם.

למחרת בבקר השכם יצאה לדרך הארוכה. כל הדרך הייתה מכוונסת בתוך עצמה ולא הצטרפה לכל פטוטי השכנות ששקועות היה בשיחה עליזה נהנות מהדרך הארוכה. היא התפללה באריכות את כל התפילה, כשהיא כופלת ומשלשת כל מילה עיניה הצטעפו בדמעות ושפתיה נעות כחנה בתפילתה רק היא יודעת מה היא אומרת.

כשהגיעו לטבריה נכנסו למקום קברו של רבי מאיר בעל הנס, היא התקדמה עד סמוך לקבר והשעינה את ראשה על גבי הקיר, היא החלה לומר את ספר התהילים ולפתע בלי שתוכל לשלוט על עצמה פרצו מפיה יבבות חנוקות, אך ככל שבכתה לא נרגעה סערת רוחה גברה מפרק לפרק, לפתע שכחה שהיא אינה לבד, בכיות נוראות יצאו מפיה, כאילו מתה מונח לפניה, יתר הנשים היו מבולבלות מאד, הן לא היו רגילות לראותה בסערה כזו, הן עמדו מרחוק כדי לא להביכה והתפללו שם. שעה ארוכה נתונה הייתה האמא בסערת בכיה עד שגב' צוקרברג אותתה לה בעדינות כי הגיע הזמן לעבור לקבר אחר.

כך עברו אצל כל הקברים כשהאמא הרצוצה אינה פוסקת מלהעתיר ולבקש רחמים על הצריך רחמים.

בקבר הרמח”ל שהיה האחרון לאותו יום הרבתה בתפילות כעין תפילת נעילה, היא לחשה בלא הרף את השם חיים שלום בן אסתר שישוב במהרה אל ה' וינטוש את כל האידיאות המסוכנות בהן שקע.

לפתע היא שומעת לא הרחק ממנה את המילים הבאות: ”טאטע אין הימעל, איך בעט פון דרך, דערבעראמעדיג דרך אויפ דיין קנעכט חיים שלום בן אסתר, שיצ איהם פון יעדעם בייזען וואס לויערט איבער איהם, געב אריין אין זיין הארץ איגעפיל פון תשובה, ער זאלל זיך אומקערן צו זיין אלטען היים אימשנעלסטין, אמן כן יהיה רצון” אבא שבשמים אני מבקשת ממך, רחם נא על עבדך חיים שלום בן אסתר, הגן עליו מכל דבר רע שמאיים עליו, הכנס בלבו מחשבות לחזור בתשובה, שישוב אל הבית הישן במהרה בימינו אמן כן יהיה רצון”

גב' אסתר נבהלה, מי זו האשה שמתפללת עבור בנה? מי בכלל זוכר ויודע ממנו?

היא נותרה במקומה כדי לעקוב אחרי האשה המסתורית שהתפללה ברוב רגש על בנה, היא חייבת להכירה ואולי לשמוע ממנה אם יש לה איזו פריסת שלום רחוקה ממנו. לפתע ראתה את הדמות. ההלם שתפס אותה כמעט הביאה לשיתוק מלא.

היתכן? מה פשר הדבר? ומניין לה שחיים שלום עזב את הדרך הישרה ועל אלו דברים היא מתפללת עליו שישמור אותו הקב”ה מכל פגע רע שמאיים עליו? היא המתינה עד שזאת נפרדה מהקבר הקדוש וניגשה אליה לשאול על כל מה שמציק לה.

כשהתקרבה אליה נרעדה האשה מאד, היה זה רגע מביך ביותר, אבל גב’ אסתר שברה את הקרח, היא ניגשה אליה בטבעיות ושאלה מה הסיפור.

”אני מתפללת עליו, כי הוא נשמה גבוהה שנפלה רח”ל בידי הקליפות, אין זה משנה מה שהיה פעם, אני יודעת שהוא במצב לא פשוט וחובתי כיהודיה להתפלל עליו.

”האם את יודעת משהו עליו?” תמחה האמא הכאובה כשרגש סקרנות מהול בכך.

”לא הרבה, אבל אני יודעת שהוא היה עד לא מכבר חולה אנוש ואושפז בבית חולים ביקור חולים, בס”ד הבריא ממחלתו הקשה, אבל כעת אין לנו מושג היכן הוא”.

”מהיכן לך כל המידע הזה? שאלה האמא כשכולה שרויה בסערת רוחות.

”התקבל איזשהו מידע שהוא נמצא בביקור חולים והוא הלך לבקרו, אלא שפקידת המיון מסרה לו שיום לפני כן השתחרר מבית החולים בלי להודיע להיכן הוא הולך”.

מתי היה כל זאת? האם את יכולה לשתף אותי?

מישהו בא לספר שהיה אדם אחד מביקור חולים שהסתובב במאה שערים ובירר על המשפחה שלכם, אבל משום מה לא ידע איש לומר פרטים. אחד האנשים פגש לאחר זמן אותו וסיפר לו על כך, הוא החליט שחיים שלום מאושפז בבית החולים והלך תיכף לבקר אותו, אבל כשהגיע הבין שאיחר את המועד, בדיוק יום אחד לפני כן באו שני חברים של חיים שלום לשחרר אותו מבית החולים, הם לא הותירו מידע להיכן לקחו אותו.

”אוי וועה כבר היו קרובים כפסע לפגוש את חיים שלום והוא חמק עבר, מי יודע עד אימתי נתענה בעינוי הספק, מה יהיה עמו ומה יעלה בגורלו?” פרצה האם בבכי נרגש.

”אני חושבת שהיה כאן חיוך משמים, קיבלנו אות חיים ממנו וזה לא בחינם, לבי אומר שאנו עומדים בפרק האחרון של הריחוק, בקרוב נשמע את הבשורה המרנינה של ”ושבו בנים לגבולם”

”כמה שאת צודקת, יש לך ראייה הרבה יותר טובה משלי, הגיבה האמא בחיוך מהול בתוגה.

אם כבר נפגשנו, חשוב לי שתהיה לי קרבה לאשה כה צדקת כמוך, לא טוב היות האדם לבדו. הן סיכמו להיפגש בימים הקרובים ולומר את ספרי התהילים יחד.

סיפור / מתוך מדור 'פרחים לתורה'

"הודו" של ערב שבת קדש בעת צרת יורדי הים באניות

סיפר הרה"ג יצחק דוד גרוסמן שליט"א מעשה מופלא על זקנו. להלן דבריו:

הסבא רבי יצחק דוד גרוסמן זצ"ל עזב את ארץ ישראל פעמיים, ונסע לרבו האדמו"ר הזקן הבית אהרן מקארלין זי"ע. כשהפליג חזרה לארץ ישראל בפעם השנייה, בהיותו בלב ים, קמה רוח סערה שאיימה להפוך את האוניה. גלי הים התרוממו אל על וטלטלו את האוניה, ובדיוק באותו זמן הפליגה אוניה בנתיב הנגדי. מפאת הרוחות הסוערות וגלי הים השוצפים התנגשו שתי האוניות זו בזו, והאוניה הנגדית עלתה על האוניה של הסבא ונשארה כך כשהאוניה של הסבא תקועה מתחתיה.

המעשה אירע ביום שישי אחה"צ, באוניה למטה שררו אימה ופחד, האנשים בכו וזעקו לעזרה. רב החובל של האוניה העליונה היה רשע ושונא ישראל, ועל אף התחנונים וההפצרות שיואיל להעלות את כל יושבי הספינה אליו למעלה, הוא אטם את אוזניו ונתן הוראה לשלשל חבלים ולהעלות רק את הגויים. כך נוצר מצב שבאוניה למטה נשארו רק קומץ יהודים.

האנשים היו אובדי עצות והתפללו מקירות ליבם לה' שיושיעם, בינתיים שקעה השמש והשבת נכנסה, הסבא רבי יצחק דוד ניגש למזוודתו, הוציא את מלבושי השבת, חבש את השטריימל לראשו והחל באמירת הודו. אצל החסידים נהוג לומר פרק ק"ז בתהלים שבו מדובר על "ויאמר ויעמד רוח סערה ותרומם גליו" הסבא זעק "ויצעקו אל ה' בצר להם וממצוקתיהם יוציאם", והמשיך לבקש "יקם סערה לדממה ויחשו גליהם וישמחו כי ישתוקו וינחם אל מחוז חפצם"...

לאחר סיום התפילה קידש הסבא על היין.

הנוסעים המבוהלים היו במצב של יאוש. כל רגע יכול היה להתרחש האסון והאוניה השקועה למחצה תטבע רח"ל. כולם הביטו על הסבא בתמיהה ובהערכה על תעצומות הנפש שלו וישוב הדעת שהתאזר בו להתפלל ולקדש על היין כשסכנת מוות מרחפת ואין הלב פנוי לכלום. הסבא פנה אל הנוסעים וביקש מהם להתחזק ולהאמין, כי הנה הישועה תגיע בקרוב: "התייצבו וראו את ישועת ה'".

והנה... ויאמר ויעמד רוח סערה, האוניה העליונה ניתקה ממקומה בבת אחת, התהפכה – וכל יושביה הגויים ירדו במצולות כמו אבן, אחד מהם לא נותר. האוניה התחתונה התרוממה והמשיכה לדרכה, כאשר בפנים נמצאים רק היהודים שנותרו לפליטה.